

מענדרכות

יולי 1982 • 283

לבנון -
היבטים צבאיים-מדיניים-אסטרטגיים
סדרת מאמרים - עמודים 2-18

מפקד ועורך ראשי: אל"מ הלל בן-מאיר

העורך: סא"ל יוסי פורת

עורכי משנה: רס"ג שמואל אבנרי

רס"ג רחל רוזנסקי

עוזר מחקר: עמוס רגב

עיצוב גרפי ושער: סרן זיו בשן

- 2 **תפיסת "המאבק המזוין" בראיית הארגונים הפלסטיניים / מתי שטיינברג**
 על מגמותיו הצבאיות של אש"ף ועל מקום המאבק המדיני בכלל חתירתו ל"הרס צביונה הציוני של הארמה הכבושה" ולמיגור השתייה החברתית.
- 7 **אלימות ופוליטיקה בלבנון / סרן (מיל") ד"ר מאיר זמיר**
 מה אופים של המחנות המעורבים באלימות בלבנון? מה ומי מדריך אותם? מה טיב זיקתם לישראל? והאם מסתמנת דרך ליציאת לבנון ממעגל הדמים?
- 16 **"קונצנוס אסטרטגי" ומלחמה מקומית; ארה"ב ומבצע "שלום הגליל" / ד"ר נמרוד נוביק**
 יחסה של וושינגטון ללחימת צה"ל בלבנון, כביטוי לעקרונות יסוד במדיניותה.
- 19 **אסלאם או בעת': מאבקו של אסד באופוזיציה המוסלמית / יוסף אולמרט**
 על העימותים וההתנגשויות שבין האסלאם לבעת: בסוריה, ועל השלכותיה של המלחמה הממושכת בלבנון על משטרו של אסד ועל מדיניות הפנים והחוץ שלו.
- 22 **המנהיגות הפוליטית ביהודה, בשומרון ובחבל עזה / אל"מ צדוק קראים**
 מעמד אש"ף ב"שטחים", הניסיונות להקים גופי הנהגה על-אזוריים, העמדות הפוליטיות של האוכלוסייה, ומאפייני הפעילות העוינת מאז קמפ-דייוויד.
- 27 **הכוח הרבי-לאומי / אל"מ יהודה**
 הקמת הכוח הרבי-לאומי, ייחודו, הרכבו, משימותיו, היערכותו ודרך הפעלתו.
- 31 **החינוך בצה"ל - מגמות קבועות ותהליכי שינוי / אל"מ נסים סלומון**
 התמורות החלות בחברה בישראל יעמידו בפני מערכת החינוך של צה"ל אתגרים שיחייבו לערוך שינויים ברפוסטי החינוך שנוצקו בעבר.
- 36 **שילוב חיילים מאוכלוסיות חלשות בצה"ל - תמצית שיקולים / אל"מ מיכאל גל**
 על השיקולים בגיוס בני נוער מאוכלוסיות חלשות, ועל דרך הטיפול בהם.
- 45 **אפקטיביות הפעלת חיל האוויר במלחמת ההתשה / ד"ר יעקב בר סימן טוב**
 ניתוח התהליך שהביא להפעלת חיל האוויר הישראלי בחרשים יולי-דצמבר 1969, ובחינת האפקטיביות של הפעלתו כאמצעי לסיום המלחמה.
- 51 **הגנת החוף בפני חדירת כלי שיט קטנים / אל"מ משה**
 על הגורמים המרכזיים המשפיעים על אופיה של הגנת החוף ועל מידת הצלחתה.
- 55 **המול"ט - יישומים חדשים בשירות הכוחות הלוחמים / אל"מ (מיל") חרות צמח**
 סקירת התפתחות המול"ט ודיון בהפעלתו ובשימושו כיום, ובשרה הקרב העתיד.
- 60 **מעמדו של הטנק בשדה הקרב העתידי / אלוף משה ברכוכבא**
 לאור האתגר שיעמוד בפני חיל השריון של צה"ל בשדה הקרב העתידי, יהיה עליו לשפר את איכותו הן בפיתוח צי הטנקים והן בהכשרת הכוח הלוחם.
- 62 **טכנולוגיות תקשורת, עיבוד ותצוגה / אל"מ (מיל") ד"ר יעקב בעל-שם**
 דיון בהיבטים הטכנולוגיים של מערכות שליטה ובקרה, וסקירת המגמות לעשור הבא.
- 70 **האם באמת בלתי עביר? / רס"ג ישראל**
 ניתוח שני קרבות, שבהם נאלצו הצבאות השונים להתמודד עם עבירות של עבירות קרקע. תוך הדגשת חשיבות הקרקע ותכונותיה בלחימה של כוחות ניידים.
- 73 **"ב"300" - מרני"ט ישראלי לחיל הנחתים האמריקני / סא"ל (מיל") א' אלירז**
 תיאור כללי וטכני של המרני"ט מתוצרת התעשייה הצבאית הישראלית.
- 74 **חידושים בטכנולוגיה הצבאית / רס"ג (מיל") ד"ר עזריאל לורבר**
 מערכת הגנה נ"מ "ארטסט" • החלטות צבאיות סובייטיות וה"כיו"ריתם" • מערכת אקטיבית להגנת ספינות מפני טילי אוויריים ויסיים.
- 76 **ספרא וסייפא - כמה לעיון ולביקורת**
 האסטרטגיה ההגנתית של ישראל - המשך או שינוי? / סא"ל בני מם • בשולי "האסטרטגיה במלחמות היהודים" / סרן מגדלי רפאל • עוד על "האסטרטגיה במלחמות היהודים" / אלוף (מיל") פרופ' יהושפט הרכבי.
- 79 **האמנם יכתתו חרבותם לאתים? / יצחק טמיר**
 על ספרו של ג'ון קיגן "פני הקרב" שיצא לאור בהוצאת "מערכות".

מערכות בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל

צוות המערכת: סא"ל מיכאל הירשפלד
 סרן יואב תרומר
 יצחק טמיר
 דן דולב

תפיסת "המאבק המזוין" בראיית הארגונים הפלסטיניים

מתי שטיינברג*

לפגוע אנושות בתשתית החברתית והכלכלית (מטרות "נגד ערך"). האסטרטגיה הערכית הנאצריסטית, שהושתתה על צבאות ערב הסדירים, לא הלמה יעד כה מרחיק לכת, שכן כללי המערכת הבינ-לאומית ו"היגיון המדינה" כבלו את מנהיגי מדינות ערב, ולא הניחו להם לחרוג משדה הקרב גופו. לוחמת הגרילה, לעומת זאת, תואמת יותר את המטרה הטוטלית של חיסול מדינה וחברה. המטרה מקדשת את האמצעים ומקנה להם לגיטימציה מלאה, ובמסגרת "המאבק המזוין" אין לבחול מבחינה מוסרית בכל אמצעי — אפילו טרור בלתי מאובחן — ובלבד שיהיה בו כדי לשרת את המטרה.

יתר על כן, מאחר שלוחמת הגרילה אינה מאורע חד-פעמי כמלחמה הסדירה, אלא תהליך המתפתח בהדרגה בדרך של צבירת ניצחונות קטנים, אין כללי המערכת הבינ-לאומית יכולים לחול עליה, ומכאן שאין היא מספקת לאימפריאליזם המערבי (קרי: ארה"ב — עורך החיים החיוני של ישראל) עילה להתערב ולהפסיקה בעודה באיבה.

"המאבק המזוין" מתחייב גם מתווי האופי של ישראל או מדימויה, כפי שהם מצטיירים בכתבי פת"ח: ישראל נתפסת אמנם כשלוחה של המערב במזרח התיכון הערבי, אולם יש לה

תפיסת "המאבק המזוין" פותחה לראשונה בצורה סדורה בכתבי היסוד של פת"ח בסוף שנות ה-50. השיקולים העקרוניים שהנחו את פת"ח בדרך "המאבק המזוין" מקובלים גם על שאר הארגונים הפלסטיניים המאוגדים כאש"ף, אלא שאלה טרחו לשוות לראייתם צביון ותוכן בהתאם להשקפת עולמם. הבחירה בדרך "המאבק המזוין" הנה פועל יוצא של שילוב כמעט בלתי נפרד בין סיבות שהומן גרמן, והמותנות בהקשר ההיסטורי, לשיקולים אסטרטגיים, הנגזרים מהגדרת המטרה ומה ערכת היכולת להשיגה.

"המאבק המזוין" נגזר מן המטרה ומדימוי האויב

ככתבי היסוד של פת"ח הוגדר היעד ללא כחל ושרק: "תהליך השחרור איננו רק הכחדת בסיס אימפריאליסטי, כי-אם חשוב מכך — הכחדת חברה... על המאבק המזוין להרוס את מרכיבי המחיה של החברה הציונית על כל היבטיה התעשייתיים, החקלאיים והכספיים... מטרת מלחמת השחרור הפלסטינית איננה רק להנחיל תבוסה צבאית, אלא גם לחסל את הצביון הציוני של האדמה הכבושה באדם ובחברה".¹

היעד הוגדר אפוא בצורה טוטלית: אין להסתפק בפגיעה בכוחות הצבא ובהכרעה בשדה הקרב (מטרות "נגד כוח"), אלא יש גם

תפיסת "המאבק המזוין" מהווה ציר מרכזי במסכת האידיאולוגית הבסיסית של הארגונים הפלסטיניים. תפיסה זו הדריכה את הפת"ח, ותיק הארגונים והבכיר שבהם, מראשית דרכו, ולא בכדי מופיע תכופות "המאבק המזוין" בכתבי הארגונים הפלסטיניים כשם נרדף ל"מהפכה הפלסטינית" בכללותה.

מרכזיות "המאבק המזוין" יוצרת מכנה משותף עקרוני בין הארגונים, שבא לרדו ביטוי ב"אמנה הפלסטינית" ובהחלטות אש"ף. כך, לדוגמה, מעלים כל הארגונים, על נס את "פריצת המהפכה" במועד שבו ביצע פת"ח את פעולתו הצבאית הראשונה (ינואר 1965).

* חוקר ומרצה בתחום המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים.

גם כוח קיום משל עצמה, שמקורו באופיה כ"קולוניאליזם התיישבותי" החותר לנשל את תושבי הארץ ממקומם, להגלותם ולהיאחז בקרקע תחתם. ישראל, הנתפסת כמי שדרכה לנקוט באלימות, אינה מותירה ליריביה מפלט אלא לגמול לה באלימות; ומכאן שכנגד "האלימות המדכאת" של ישראל יש לנקוט "אלימות של שחרור". האיום הנשקף לערבים מטיפוס זה של קולוניאליזם נראה להם חמור יותר מכל טיפוס קולוניאליזם המסורתיים, וכדי להתמודד עמו מצאו לנכון, כי יש להציג יעד טוטלי ולעבד שיטת מאבק הולמת — היא "המאבק המזוין".

"המאבק המזוין" כחלופה לאסטרטגיה המקובלת

בכתבי היסוד של פת"ח נמתחה ביקורת מוחצת על האסטרטגיה הערבית המקובלת בסכסוך עם ישראל, אשר עליה ניצח נאצר, שליט מצרים. מיסדי פת"ח סברו, שהאסטרטגיה הערבית — הדוגלת בצורך להכשיר היטב את צבאות ערב הסדירים ולחזור להומוגניזציה של מדינות ערב — אינה אלא תואנה, הנועדת לדחות לאין קץ את מועד המלחמה עם ישראל. לדידם, נבצר ממדינות ערב לעצב אסטרטגיה משותפת ולממשה, שכן הן כפופות ל"היגיון ההרתעה" ולאילוץי המעצמות, ובראש מעייניהן — האינטרסים האנוכיים של ממסדיהן, המעדיפים להנציח את הסטאטוס-קוו. ראשי פת"ח טענו, כי הסכסוך עם ישראל הוא סיבת מחלותיו של העולם הערבי ולא תוצאתו, ולכן יש להחל מיד בפעולות צבאיות מצומצמות נגד ישראל, שתסלמנה את המצב ותבאנה לשינויים המיוחלים בעולם הערבי.

יתר על כן, מלחמה קלאסית (באמצעות כוחות צבא סדירים) עם ישראל נתפסה על ידיהם כבלתי תואמת, לא רק משיקולים ארעיים ומזדמנים של יחסי הכוחות, אלא כתוצאה מההנחה, שמעצם מהותה מסתפקת מלחמה קלאסית בהישג צבאי, ואילו הפלסטינים חותרים להכחיד חברה בשלמותה.²

כנגד ההנחה הבסיסית — כי כל עוד נחותים הערבים בכוחם מישראל, אל להם להתגרות בה — טענו מיסדי פת"ח, כי פעולות גרילה לא יתנו לישראל עילה מספקת לפתוח במלחמה כוללת. יחד עם זאת הם קיוו, כי תגובת ישראל על פעולות גרילה תאלץ את מדינות ערב להיגרף להתמודדות עם ישראל. הם הדגישו, כי עליונותה הטכנולוגית של ישראל תקוו על-ידי שפעת כוח האדם הערבי, שתבוא לידי ביטוי בתהליך הממושך של התשה המושתתת על לוחמת הגרילה.

"המאבק המזוין" כגורם תורם לזהות הפלסטינית ולארגונה

"המאבק המזוין" צוין בכתבי היסוד של פת"ח כמסמל את שיבת הטיפול בבעיה הפלסטינית

לבעליה; שכן הוא הועיד לפלסטינים תפקיד של חלוץ העובר לפני המחנה הערבי, הן בהתוריה האסטרטגיה והן במימושה. הפעלת-נות הגלומה ב"מאבק המזוין" הוצגה כראיה לחיוניות של הפלסטינים וליכולתם ליטול את גורלם בידיהם, וזאת בניגוד גמור לאולת היד של המשטרים הערביים ולהשלמתם עם הסטאטוס-קוו. רעיון "המאבק המזוין" נתפס אף כגורם מלכד, וזאת נוכח העובדה, שתפוצת הפלסטינים ברחבי העולם הערבי חשפה אותם להשפעות אידיאולוגיות מגוונות, שלא הקצו להם מעמד עצמאי. בחוגי פת"ח פיעמה התקווה, כי ניצול "המאבק המזוין" כגורם אינטגרטיבי יוכל לגשר על פני ההבדלים וקווי החיץ האידיאולוגיים בקרב הפלסטינים וליצור בסיס למכנה משותף. שדה המערכה נועד לשמש כור היתוך שימוסס את כל ההבדלים.

מקורות השראה חיצוניים

הוגי "המאבק המזוין" הפלסטיני שאבו עידוד והשראה מהישגי הגרילה בסין, קובה, ויאט-נאם ולאג'יריה. הניסיון ההיסטורי אישר להם, כי הגרילה היא דרך לחימה היכולה לגשר על פני אי ההתאמה הבולטת שבין יריב מדכא עתיר משאבים לבין תנועת שחרור מקומית דלה. אף שתיארו בהרחבה את ניסיונם של אחרים, הקפידו הוגי "המאבק המזוין" להדגיש, כי כל גרילה ונסיבותיה המיוחדות, דווקא על-ידי השוואה הם ניסו להבהיר לעצמם, מה מייחד את זירת פלסטין.

דוגמה בפני עצמה שימש מאבקה של אלג'יריה. הפלסטינים, שנזאשו מאיחוד ערבי שיפלו להם דרך לפתרון בעייתם, שאבו עידוד מכך שהלוחמים האלג'יריים נשאו בעול הלחימה בגפם, ואף על פי כן זכו להצלחה. עם זאת נמצאו הוגים פלסטיניים בולטים (נאגי עלוש לדוגמה), שראו בכך היקש מוטעה, וציינו את השוני בין שתי הזירות מבחינת תנאי השטח, אופי האויב והנסיבות הפוליטיות.

תחום ההסכמה: "המאבק המזוין" כ"אמנה" ובהחלטות המועצה הלאומית הפלסטינית

"האמנה הפלסטינית" (יולי 1968) פוסקת בס' עיף 9: "המאבק המזוין הוא הדרך היחידה לשחרור פלסטין, ולכן הוא אסטרטגיה ולא טקטיקה". נשאלת השאלה, מה טעם ראו מנסחי אמנת 1968 להתקין סעיף חדש זה, שנעדר מן הנוסח המקורי של אמנת 1964? ההסבר לכך נטוע כולו בהקשר הנסיבתי: כנס המועצה הלאומית הפלסטינית (להלן — המל"ף) הרביעית, שבמסגרתו אומצה אמנת 1968, היה הכנס הראשון שבו נטלו חלק ארגוני הפדאין הפלסטיניים ובראשם פת"ח. השתתפותם בישרה לא רק את שינוי הנוף האנושי באש"ף, אלא גם שינוי תוכניו. בהקשר

זה חבצו לעדכן ולתקן את ה"אמנה" ברוח תפיסותיהם. תביעתם נשענה על היוקרה הרבה שבה זכו בעולם הערבי לאחר מלחמת יוני 1967, כגורם היחיד — לעומת מדינות העימות הערביות — שלא פורק מנשקו. עמידתם במבצע כראמה (מרס 1968) הגבירה את המוניטין שלהם עוד יותר, וסייעה להם בפילוס הדרך להשתלטות על אש"ף. אבר-איאד, מראשי פת"ח, מציין בזיכרונוטיו ("ללא מולדת", 1968), כי ההדגשה היתרה שלה זכה "המאבק המזוין" באמנת 1968 (סעיפים 9, 10, 15) וכן שלילת כל פתרון אחר (סעיף 21: "העם הערבי הפלסטיני דוחה את כל הפתרונות שהם תחליף לשחרור פלסטין בשלמותה") — נועדו לקסות את ביקורת המתנגדים להשתלבות הפדאין באש"ף, ולהפיג את החשש שמא יאבד לארגוני הגרילה שאר-הרוח המהפכני, והם יתמסדו על פי הדגם הביורוקרטי של אש"ף בתקופת שוקיירי.

הגדרת "המאבק המזוין" כאסטרטגיה ולא כטקטיקה באמנת 1968 באה לומר, כי היעד מגולם בשיטה, ולכן זו הדרך היחידה ואין בלתי: "שחרור פלסטין" ו"המאבק המזוין" — חד הם. אולם הייתה זו הפעם הראשונה והאחרונה שבה צוין בהחלטות אש"ף, כי "המאבק המזוין" הוא הדרך היחידה לשחרור פלסטין. לעומת זאת אוזכרה בהחלטות המדיניות של הכנס הרביעי הציפייה ש"המאבק המזוין" יניב הישגים מדיניים (שלא פורטו בהקשר זה). משמע: הישגים מדיניים הם לגיטימיים, ובלבד שיושגו באמצעות "מאבק מזוין". בהמשך אותן החלטות פורש על דעת כל ארגוני הפדאין הנוכחים, איזו "פעולה מדינית" מותרת: "המאבק הפלסטיני המזוין למען שחרור מולדתנו הגדולה לא יגיע לבשלות אלא בתיאום ובקשר גומלין מלאים בינו לבין הפעולה המדינית המשלימה אותו, מהווה את משענתו, קובעת את מטרותיו ומבהירה להמוני עמנו את עמדותיהם היומיומיות...".

בהסכם ה-6 במאי 1970 בין הארגונים הפלסטיניים נאמר בסעיף 6: "דרך מלחמת העם המהפכנית היא הדרך הבסיסית לשחרור פלסטין". בהחלטות הכנס השמיני של המל"ף, (פבר-מרס 1971) נקבע, כי "המאבק המזוין... הוא הצורה הראשית של המאבק לשחרור פלסטין", ובהמשך נאמר: "על כל שאר צורות המאבק האחרות להלוים בכנות ובהתמדה את קו המאבק המזוין". לראשונה דובר כאן, אף-כי בלשון כללית, על "צורות מאבק אחרות", ובאותו הקשר צוין בחיוב הצורך ל"התלכדות הכוחות הסדירים שכם אחד עם הכוחות העממיים במסגרת המאבק המזוין". אמנם, זהותם של הכוחות הסדירים לא פורטה — לא ברור אם הכוונה לצבאות מדינות ערב או לכוחות גרילה שהפכו לסדירים

ב. מודגש, כי המאבק על כל צורותיו ירוכז "בטריטוריה הכבושה". מכלל הן מפורש זה ל"פעולות פנימיות" (פח"ע פנים) נשמע לאו (לפחות ארעי) לגבי מה שקרוי בז'רגון אש"ף "פעולות חיצוניות" (פח"ע חו"ל) קרי: מבצעי ראווה ברחבי העולם, חטיפות מטוסים, התנכלות ופגיעה בניציגי ישראל וכיו"ב.

ההיגיון הפנימי ברור: ההחלטה המדינית להתמקד בהשגת יעד הביניים ביהודה, בשומרון וברצועת עזה מחייבת במישור האופרטיבי גם את תחומם של המאמצים והאמצעים לאזורים אלה. הבחנה זו בין "פעולות חיצוניות" ל"פעולות פנימיות" שהזרם המרכזי באש"ף (קרי: פת"ח) חתר להנחיל גם לארגוני "הסירוב", הוכתבה מכוחו של שיקול מדיני-דיפלומטי: גאות ושפל מבחינת מעמד אש"ף בזירה הבין לאומית. כל עוד זוכה אש"ף לתהודה בעולם, שומה עליו להימנע מפח"ע חו"ל, לבל ירחיב את תחום חיכוכו עם מדינות העולם. פח"ע חו"ל הוא אמצעי לשעת-דחק, כדי לרומם את מעמד אש"ף משפל (דוגמה מובהקת לכך היא פעולות "ספטמבר השחור" בעקבות משבר ירדן 1970-1971). לעומת זאת, "פעולות פנימיות" עולות — על פי תפיסה זו — בקנה אחד עם מאבק מדיני-דיפלומטי: דימויו הבין-לאומי של אש"ף אינו נפגם, מומחשת דבקתו של אש"ף בטריטוריות פלסטיניות, וגוברת התלכדותם של הפלסטינים בשטחים תחת דגלו של אש"ף במסגרת "העמידה האיתנה".

(מרס 1977). לאחר שצויינו בו "הניצחונות וההישגים המדיניים שהשיג אש"ף במישורים הערבי והבין-לאומי", נאמר כי "המל"ף מדגישה את עמדת אש"ף הנחוש בהחלטתו להמשיך במאבק המזוין ובצורות המאבק המדיני וההמוני הנלוות אליו למען הגשמת הזכויות הלאומיות הקבועות". ובסעיף הבא: "המל"ף מדגישה, כי המאבק בטריטוריה הכבושה על כל צורותיו (הצבאית, המדינית וההמונית) מהווה את החוליה המרכזית בתכנית המאבק שלה; ועל בסיס זה נאבק אש"ף למען הגברת המאבק המזוין וצורות מאבק אחרות הנלוות אליו, ולמען הגשת כל צורות הסיוע החומרי והמורלי להמוני עמנו באדמה הכבושה...".

כללו של דבר, לשינוי הדגש בהחלטות המל"פים שלאחר מלחמת 1973 נודעות המשמעויות הבאות:

א. "המאבק המזוין" כבר אינו מכיל בתוכו את צורות המאבק האחרות ("המדינית" וה"המונית"), אלא הללו זוכות למעין אוטונומיה וניצבות לצדו. יתרה מזאת, העתקת הדגש האופרטיבי בתפיסת אש"ף לאחר מלחמת 1973 (מן היעד הסופי שנתר בעינו — "שחרור פלסטין", להשגת יעד ביניים — ריבונות במסגרת מדינה פלסטינית ביהודה, בשומרון ובחבל עזה) נתנה את אותותיה גם על סוגיית היחס שבין מאבק מזוין לצורות מאבק אחרות. מבין השיטין מתגבשת המגמה של סיגול "המאבק המזוין" ל"שירות" אסטרטגיית השלבים" הפלסטינית.

— אולם סמיכות הפרשיות בין שילובם של כוחות סדירים להשתלבותן של "צורות מאבק אחרות" ראויה לתשומת לב.

בכנס האחד-עשר של המל"ף (ינואר 1973) צוינה בפעם הראשונה, לצד אזכור שגרתי של "המאבק המזוין", התעוררות "המאבק המדיני העממי" בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה ופורטו מקצת מיעדיו, כגון: ארגון האוכלוסייה המקומית לשם הפגנות, שביטות ופעולות מרי אזרחי אחרות, ופיתוח מוסדות כלכליים וחברתיים בעבורה.³

מלחמת אוקטובר 1973 הטביעה את חותמה גם על מעמדו של "המאבק המזוין". אם בתקופה שקדמה למלחמה זו הותר בהדרגה שילובן של צורות מאבק אחרות, ובלבד שלא תסתורנה את דרך "המאבק המזוין" (היינו, הפיכת נוסחת קלאוויץ על פיה: הדרך המדינית היא המשכה של הדרך הצבאית באמצעים אחרים), הרי שבעקבות המלחמה הושמטה התנייה מפורשת זו. כך, לדוגמה, קבע הכנס השנים-עשר מיוני 1974: "אש"ף יאבק בכל האמצעים, ובראשם המאבק המזוין, כדי לשחרר את האדמה הפלסטינית ולכונן את שלטון העם הלאומי, העצמאי והלוחם על כל חלק שישוחרר מן הטריטוריה הפלסטינית". משמע: "למאבק מזוין" יש פרימיות, אך אין לו בלעדיות. הודעת הסיכום של הכנס השנים-עשר ציינה בסיפוק: "... הנהגת אש"ף הרחיבה את גבולות פעילותה המדינית, דבר שהביא להכרה עולמית נרחבת באש"ף...".

נוסח הדברים התחדד בכנס השלושה-עשר

תחום אי-ההסכמה בין הארגונים הפלסטיניים

אף שססמת "המאבק המזוין" נישאת בפי כו"לם, אין הארגונים הפלסטיניים תמימי דעים בנושאים המתייחסים לשלבי הסלמתו של מאבק זה, לאופי שיתוף הפעולה עם מדינות ערב וצבאותיהן הסדירים, ולמעמדות מקרב הציבור הפלסטיני הצריכים לשאת בעול המאבק. יתרה מזאת, אין הסכמה על היעדים הנוספים שצריך להשיגם באמצעותו, מלבד היעד המוסכם של שחרור פלסטין. לאחר מלחמת אוקטובר 1973 התלהט הוויכוח הפנימי, אשר דן במשקלה של הדרך המדינית-דיפלומטית לעומת הדרך הצבאית, ובשאלת הריסוק והסייגים המוכתבים מטעמים מדיניים. לא כאן המקום לדון במחלוקת לפרטיה, שכן זו אינה אלא בבואה להבדלים המהותיים באידיאולוגיה ובהשקפת העולם החוצצים בין הארגונים השונים. נסתפק בהצגת קווי ההבדל העיקריים בין שני הארגונים העיקריים: פת"ח והחזית העממית (חבש) — המייצגים זרמי מחשבה מקוטבים באש"ף.

פת"ח רואה את מרכז הכובד בסכסוך עם ישראל, ואילו הזרם הרדיקלי, המיוצג על-ידי החזית העממית, תופס את הסכסוך עם ישראל כורז וכ"שאוור מהפכני מתסיס" לשינוי פני העולם הערבי כולו. הזרם הרדיקלי מעמיס אפוא על הסכסוך עם ישראל משימות נוספות החובקות את העולם הערבי כולו: "המהפכה הפלסטינית" כמנוף ל"מהפכה הערבית". מחלוקת נטושה גם על הגישה כלפי המשטרים הערביים. בעוד שפת"ח ראה אפשרות של דו-קיום עם משטרים בלתי מהפכניים הגובלים בישראל, ובלבד שייאותו להעמיד בשטחם בסיסים בטוחים לרשות הגרילה הפלסטינית — הרי שהחזית העממית דוחה אפשרות כזאת מכל וכל, וגורסת שבסיסים בטוחים יכולים לחסות רק בצלם של משטרים מהפכניים. נטייתו הבסיסית של פת"ח היא להשתית יחסיו בעולם הערבי על המשטרים הקיימים ובדרג הממשלתי. כן מועיד פת"ח תפקיד לצבאותיהן הסדירים לאחר שלוחמת הגרילה תפלו להם דרך. החזית העממית, מאידך גיסא, דוגלת בהידוק הקשר במישור העממי עם ההמונים הערביים המצויים לתרום להסלמת "המלחמה העממית ארוכת הטווח". (גישה דומה מצויה גם אצל חוגי פת"ח המקורבים לשמאל). החזית העממית — כמוה כפת"ח — מייחסת חשיבות לרגולריזציה של הכוחות הבלתי סדירים שתתלווה להעמקת הניסיון והמודעות של ההמונים, אולם זאת אך ורק במסגרת תהליך ההסלמה של "המלחמה העממית".

"מאבק מזוין" לעומת "מאבק מדיני": הלכה ומעשה

כתבי היסוד של פת"ח, שעיצבו לראשונה את

עיקרי תורת "המאבק המזוין", הקצו מקום חשוב ל"מאבק מדיני", ובלבד שהפעילות המדינית תתלווה לפעילות הצבאית ותשלים אותה בחתירה להשגת יעדי "מלחמת השחרור העממית". כלשון פת"ח: "מלחמת השחרור העממית מגלמת כחוכה מאבק מדיני ומאבק מזוין המתקדמים זה בצד זה... המאבק המדיני והמאבק המזוין הן שתי דרכים הכרוכות זו בזו לשם מימוש יעדי המלחמה המהפכנית. ניתוק המאבק המדיני מן המאבק הצבאי או הסתפקות באחד מהם יפגע ביכולת המלחמה העממית להשיג את הניצחון."⁴ אולם כדי שהמאבק המדיני יהווה המשך עקיב למאבק הצבאי הוגדר תוכנו בדקדקנות: עיקרו מתמקד בהנחלת מודעות מהפכנית לפלסטינים, גיוסם לשורות הלוחמים, ארגונם והנהגתם. במסגרת הקניית התודעה המהפכנית נכלל לימוד המערכת הבין-לאומית, או כלשון פת"ח: "הבנת העולם ומעגל האויבים והידידים". משימה אחרת של המאבק המדיני היא "ארגון התקוממויות המוניות" במדינות ערב ובשטחים שבידי ישראל. הסברת הבעיה הפלסטינית כלפי חוץ לשם הרחבת חוגי האוהדים בעולם נכללת אף היא בתחום המאבק המדיני.⁵ ראיית המאבק המדיני כמשלים את המאבק

הצבאי אינה מיוחדת לפת"ח. גרסה זו הייתה כאמור נחלתם של כל ארגוני הפידאין מראשית קיומם (כולל החזית העממית). גם בספרות התיאורטית הפלסטינית (הנדירה למדי) העוסקת ב"מלחמה העממית" הרגשה נקודה זו. כך, לדוגמה, ציין נאג'י עלוש, מחשובי התיאורטיקנים הפלסטיניים, כי מותר המלחמה העממית מן המלחמה הסדירה היא הזיקה ההדוקה וההרמונית בין המאבק הצבאי לבין המאבק המדיני.⁶ המגמה המצטיירת היא ברורה: מבחינה תורתית, ועוד לפני שהיה סיפק בידה להפיק לקחים ממפגשה עם המציאות, הועידה תפיסת "המאבק המזוין" (או "המלחמה העממית") מקום לפעילות מדינית בגבולות המוגדרים שפורטו לעיל.

נימוקי פת"ח לנקיטת "המאבק המזוין" מלמדים על ציפיות גבוהות. הודגש אמנם מלכתחילה, שעוד ארוכה הדרך להשגת היעדים במלואם, וכי "המאבק המזוין" מעצם טבעו הוא תהליך ממושך של התשה; אולם רב היה הביטחון, כי נמצאה הנוסחה להכרעת ישראל. מלחמת יוני 1967 אישרה אמנם את נכונות הביקורת של פת"ח על חדלונה של האסטרטגיה הערבית המקובלת דאז, אולם התקופה שהחלה לאחריה לא אימתה את ציפיות פת"ח,

כי עלה בידו לעצב אסטרטגיה חלופה. המציאות חשפה נקודות תורפה וקשיים. הית'ם אל-איובי, פרשן צבאי פלסטיני בר-סמכא, מונה שני תנאי יסוד הכרחיים אשר נעדרו מן "המאבק המזוין" והיו בעוכריו:

א. היעדר בסיסים בטוחים שמהם ייצאו ואליהם ישובו לוחמי הגרילה. הפלסטינים לא הצליחו לכונן בסיסי מוצא ומקלט כאלה, לא בשטחים שבידי ישראל מאז 1967, ולא במדינות ערב הגובלות עמה. מירדן נושלו לחלוטין ובלבנון הוצרו צעדיהם, ונגווה תכניתם לכונן בה "האנוני ערבית". אש"ף נאלץ אפוא להשקיע חלק ניכר מכוחו לשם הבטחת קיומו בסביבה הערבית. כתוצאה מכך הורחבה חזית "המאבק המזוין", והוא כוון גם נגד יריבים מבית. אל-איובי מסביר, כי חולשה צבאית זו מקורה בגישה הבסיסית של מדינות ערב כולן, המבכרות את האינטרסים שלהן, ונוהגות בבעיה הפלסטינית בלב ולב.

ב. היעדר אחדות פעולה ותיאום בקרב הארגונים הפלסטיניים הדוגלים ב"מאבק המזוין". בשל כך נתפור המאמץ ונפגמה יעילותו. התחרות בין הארגונים יצרה פירות במעמדם, וגרעה מן הפוטנציאל שיכלו לגייס. שתי נקודות תורפה אלה בצירוף אמצעי הנגד שנקטה ישראל, הביאו, לדעת אל-איובי, לכך שהמאבק המזוין היה רחוק מלהשיג את כלל היסוד בלוחמת הגרילה: השגת עליונות טקטית במישור ההתמודדות המקומית הישירה, חרף נחיתות האסטרטגית כוללת.⁷

ההתפתחות מן "המאבק המזוין" כאמצעי כלי-כוח הייתה הדרגתית, ופועל יוצא של לקחי המציאות, ולכן היא גבתה מחיר יקר בכוח אדם ובמשאבים. במטב לאחור מציין אבראיאד בויכרונוחיו, כי מאורעות ירדן בשנים 1970-1971 פקחו את עיני ראשי פת"ח למגבלותיה של לוחמת גרילה, שנבצר ממנה לכונן מאחזים רציניים הן באזורי ההתמודדות עם היריב והן מחוצה להם (במדינות ערב הגובלות בישראל). ההסתמכות על לוחמת הגרילה כמרכז הכובד של המאבק הפלסטיני נמצאה לוקה בחסר, והלכה וגברה ההכרה, שיש להשלימה בתכנית מדינית, מעין "אסט-רטגיה רבת" (כלשון אל-איובי), שבה יחדל המאבק הצבאי להיות חזות הכל, אלא יהיה אחד מאמצעיה ויכוון על ידיה. אבראיאד רואה בכישלון אש"ף בירדן את הגורם המכריע ארוך-הטווח שהביא לבסוף לאימוצה של תכנית השלבים הפלסטינית, משהוכשרו לכך התנאים בעקבות מלחמת אוקטובר 1973. הוא מוסיף, כי למאורעות ירדן ב-1970-1971 נודעה גם השלכה מיידית על פת"ח: לצד פנייה למבצעים ספקטקולריים בנוסח "ספטמבר השחור" והחלטה על הפלת המשטר האשמי כיעד אופרטיבי, החליטה ועידת פת"ח (שהתכנסה באוקטובר 1972) על "קו מדיני

חדש", שהושחת בעיקרו על הקביעה, כי לוחמת הגרילה היא "אחד האמצעים העומדים לרשותנו במאבקנו לשחרור" (אך שוב לא היחיד).⁸ החידוש בהחלטה זו יתחוויר אם ניטול, לשם השוואה, את הדו"ח המדיני של פת"ח שקדם למאורעות ירדן: "נקיטת המאבק המזוין והמהפכה הכוללת היא אמצעי יחיד לשחרור פלסטין ולחיסול הישות הציונית".⁹ כאשר נדרשים פלסטינים בני-סמכא כאל-איובי וכאבראיאד לעריכת מאזן ביניים של "המאבק המזוין" מנקדת תצפית של הווה, הם מציינים (בניגוד לאמור בכתיבי היסוד של פת"ח ובאמנת 1968) שמלכתחילה היו הציפיות והיעדים צנועים. הדגשה זו, יותר משהיא מלמדת על שאיפות העבר, היא משקפת את הערכת "המאבק המזוין" כיום על רקע הניסיון שהצטבר מן העבר.

אבראיאד טוען, כי היעדים המקוריים של "המאבק המזוין" הסתכמו בעידוד רוח ההמונים הערביים, בהטרדת ישראל ובשיבוש חייה הסדירים, וכן בהסבת תשומת לב דעת העולם לבעיה הפלסטינית. מרשימתו נשמט, ולא במקרה, היעד המרכזי של שחרור פלסטין. כמורכן מדגיש אל-איובי, כי המגמה העיקרית של לוחמת הגרילה הייתה לשמור על גחלת המאבק בישראל כדי שלא תכבה. הוא מודה, כי הציפיות ש"המאבק המזוין" ילך ויסלים לא התממשו, וכי הישגו העיקרי הוא בעצם הישרדותה של המהפכה הפלסטינית.¹⁰ במאזנו מינואר 1980 גורס אל-איובי, כי את הישג "המאבק המזוין" אין למוד על-פי עצמם (היינו: על-פי מידת הנוק החומרי שהם מסכים), אלא לפי אמת-המידה של תרומתם להשגת היעדים המדיניים-האסטרטגיים: המ-חשת קיומו של עם פלסטיני והרחבת הליגטי-מיות שלו בזירות הערביות והעולמיות.¹¹

לכך מכוון גם האני אל-חסן, מראשי אש"ף, באומרו: "אל לנו לשכוח, כי המאבק המזוין זורע, והמאבק המדיני קוצר, ומי שאינו זורע — אינו קוצר, ואילו מי שזורע ומסרב לקצור (רמז לארגוני "הסירוב") — מזניח את זכות עמו". ובהמשך: "אין המאבק יעיל ומניב פרי, אלא אם כן עומד מאחוריו מאבק עממי מזוין שיניב פרות מדיניים".¹² כמובן, גם לאל-איובי וגם להאני אל-חסן נוח יותר להבליט את תרומת "המאבק המזוין" כגורם ייחודי-פלסטיני, החורם להישגים המדיניים של אש"ף, ולהמעט מתמיכת גורמים חיצוניים כמדינות ערב וחלק ניכר של מדינות העולם. לסיכום, אין ספק שזוהרו של "המאבק המזוין" בגרסתו המקורית הועם בעיני ארגוני אש"ף, ככל שנתרחב מעגל ההכרה הבין-לאומית באש"ף וככל שנחשפו מגבלות הגרילה כצורת מאבק עיקרית. העובדה שאש"ף גרף את מרבית הישגיו הדיפלומטיים דווקא לאחר מלחמת אוקטובר 1973, שהת-

נהלה על טהרת הצבאות הסדירים של מדינות ערב, המעיטה גם כן מרישומה של הגרילה. התהפכו היוצרות, וממעמד נחות של סרח-עודף לגרילה הפכה התפיסה המדינית למעין "אסטרטגיה רבת" ושיעברה למרותה את הפעילות הצבאית. נוסחת קלאוביץ המקורית, בדבר כפיפות הצבא לשיקולי המדיניות קיבלה עתה אישור מידי הארגונים הפלסטיניים, שבתחילת דרכם ניסו להופכה על פיה. אף ש"המאבק המזוין" ירד בעיניהם מגדולתו במושגים אופרטיביים, הם מועידים לו מקום כבוד אידיאולוגי באחוס הפלסטיני, שכן הארגונים הפלסטיניים גדלו על ברכי "המאבק המזוין", והוא שימש להם כהצדקה להמשך קיומם. מבחינה סמלית — התכחשות ל"מאבק המזוין" וזניחתו כמוהן בראייתם כהפניית עורף ליעד העליון המגולם בשחרור פלסטין בשלמותה. עיקרון "המאבק המזוין" גם אינו עולה בקנה אחד עם התביעה לפירוזה של מדינה פלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה, וזהו נימוק אידיאולוגי העומד (בין יתר הטעמים) ביסוד שלילתם את התביעה האמורה.

הערות

1. פת"ח, עיונים ולקחים מהפכניים (8): "שחרור האזורים הכבושים ושטת המאבק נגד הקולוניאליזם הישרי", אין תאריך, ע"ע 20-21.
2. המקור לעיל.
3. ראה גם: מניר שפיק, "נקודות מוצא בסיסיות לאסטרטגיית המהפכה הפלסטינית", שואון פלסטינית, ינואר 1973, עמ' 9.
4. פת"ח, "המאבק המדיני והמאבק המזוין", הרצאות תנועתיות, 14, אין תאריך, ע"ע 3-4. בכתיבי הארגונים הפלסטיניים לא תמיד נשמרת עקיבות בשימוש במטבע הלשון "מאבק מזוין". פעמים נקט המונח במובן מצומצם, ומציין את הדרך או האמצעי הצבאיים, ולעתים הוא מופיע במובנו הרחב, כשם נרדף ל"מלחמת השחרור העממית" ול"מהפכה הפלסטינית" ככלל.
5. שם, ע"ע 5-7.
6. נאגי עלוש, מלחמת העם ומלחמת העם הערבית, דאר אל-טליעה, בירות, 1974, עמ' 57; בנידון זה מסתמך עלוש על לקחיו מתורת גנרל גיאפ.
7. אל הית'ם אל-איובי בשני מאמריו: "עשר שנים לחיי המאבק המזוין הפלסטיני", שואון פלסטינית (ינואר-פבר' 1975), ע"ע 237-255; "מהלך המאבק המזוין הפלסטיני במשך חמש עשרה שנים", שואון פלסטינית, ינואר 1980, ע"ע 34-47.
8. אבראיאד, ללא מולדת, 1978, עמ' 201, 144.
9. פת"ח, דריח מדיני, 1.1.69.
10. אל-איובי (במאמר מניר-פבר' 1975, עמ' 253) מונה שישה שלבים של הסלמת "המאבק המזוין": הגרעין, ההתפתחות, מלחמת הגרילה הקטנה, מלחמת הגרילה הגדולה, ארגון ההגנה על האזורים המשתחררים, המחקפה האסטרטגית. הוא מציין, כי לוחמת הגרילה הפלסטינית נעצרה בשלבה השלישי — מלחמת הגרילה הקטנה.
11. אל-איובי, שואון פלסטינית, ינואר 1980, ע"ע 38-40.
12. האני אל-חסן, שואון פלסטינית, ינואר 1980, עמ' 32.

ואליד ג'ונבלט

באשיר ג'ומייל

אליאס סרכיס

פייר ג'ומייל

סער חרר

כמאל ג'ונבלט

סולימן פרנגייה

אלימות ופוליטיקה בלבנון

סרן (מילי) ד"ר מאיר זמיר*

פוליטיות, באפריל 1922 נרצח, לדוגמה, הממונה על ענייני הפנים בממשלת לבנון על-ידי ארגון מוסלמי חשאי, אשר הוקם על-ידי פוליטיקאים סונים, במטרה להרחיע מוסלמים מלהשתלב במוסדות המדינה הלבנונית ומ-לשתף פעולה עם שלטונות המנדט הצרפתיים. ביולי 1950 נרצח ראש ממשלת לבנון, ריאד אל-צולח, על-ידי חבר "המפלגה הסורית הלאומנית" כנקמה על הוצאתו להורג של מנהיג המפלגה, אנטון סעאדה, שנה קודם לכן. מעשי רצח והתנקשות בחיי יריבים פוליטיים מאפיינים במיוחד את מלחמת האזרחים הנוכחית. כך, לדוגמה, נרצח במרס 1977 כמאל ג'ונבלט, המנהיג הדרוזי של מחנה השמאל, כנראה בידי סורים. ביוני 1978 נרצח טוני פרנגייה (בנו של סולימן פרנגייה, נשיא לבנון לשעבר) על-ידי אנשי "הפלנגות", ובאוגוסט של אותה שנה נעלם באופן מסתורי האימאם מוסא אל-צדר, מנהיגם הרוחני של השיעים בלבנון. התנקשויות היו גם בחיי רוב הפוליטיקאים הלבנוניים הבכירים, ביניהם שלושת המנהיגים המארוניים — רימון אָדָה, כמיל שקעון ופייר ג'ומייל — מנהיגים סונים

מסורתית ושמרנית, ואולי אף פרי-מיטובית ופיאודלית. זוהי חברה נושאת נשק, שבה האלימות היא חלק מן המציאות היומ-יומית. הנשק מהווה עדיין בעיני הפרט סמל לגבריות, אומץ ותעוזה ואמצעי חיוני בהגנה על חייו ורכושו. התחושה של חוסר ביטחון, חשדנות ופחד טבועה עמוקות באופי הלבנוני, והיא נובעת לא במעט מהיסטוריה ארוכה של התנגשויות ועימותים אלימים על רקע דתי, עדתי, פוליטי וחברתי.

בלבנון תמיד היה קשר הדוק בין אלימות לפוליטיקה. מעשי רצח על רקע פוליטי או ראשי מפלגות העומדים בראש מיליציות מזוינות אינן תופעות חדשות של השנים האחרונות. חלק מהמיליציות הפעילות כיום (דוגמת "הפלנגות", "המפלגה הסורית הלאומנית-סוציאליסטית" ו"הנג'דה") הוקמו כבר בשנות ה-30 של המאה. באשר לרציחות

עד למלחמת האזרחים של 1975-1976 הצטיירה לבנון בעיני רבים כ"שוויץ של המזרח-התיכון", אי של יציבות ושגשוג בלב אזור מסוכסך ומוכה מלחמות ומהפכות צבאיות. עשרות אלפי הקרבנות, החורבן וההרס העצומים, שהפכו לנחלת מדינה זו במשך שבע השנים האחרונות, שינו את תדמיתה מן הקצה אל הקצה. מה הם גורמיה של התפרצות אלימה זו? שאלה זו חוזרת ועולה נוכח התופעה הכמעט בלתי נתפסת של התאבדות והרס עצמי של עם שלם.

למרות תדמיתה כמדינה מודרנית בעלת משטר ותרבות מערביים נותרה החברה הלבנונית ביסודה

* מרצה להיסטוריה של המזה"ת באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. המאמר נכתב לפני מבצע "שלום הגליל"; חלקו האחרון נוסף ב-28.6.82.

מסורתיים כמו צאיב סלאם ורשיד כראמה, וכן כאלם אל-אסעד, יושב-ראש בית-הנבחרים וממנהיגיה החשובים של העדה השיעית.

הדוגמה הבולטת ביותר לקשר ההדוק הקיים בלבנון בין פוליטיקה לכוח ולאלימות היא מספרן הרב של המיליציות המפלגתיות והפרטיות והארגונים הצבאיים למחצה. הן במחנה הימין הנוצרי והן במחנה השמאל המוסלמי. אמנם אין ספק, כי לפחות חלק מאלה הוקמו על רקע היריבות והניגודים הדתיים והבין-עדתיים, וכי מספרם וכוחם עלו במידה ניכרת בשנות השבעים המוקדמות כתוצאה מן הנוכחות הפלסטינית המזוינת בלבנון. אולם ארגונים צבאיים אלה הם גם מכשיר פוליטי רב עצמה בידי מפלגות ופוליטיקאים. תהליך זה הגיע לשיאו במלחמת האזרחים (1976-1976), כאשר מעמדם והשפעתם של מפלגות או פוליטיקאים נקבעו במידה רבה לפי גודלו ועצמתו של הכוח הצבאי שבשליטתם.

מהם הגורמים לקשר הדוק זה שבין פוליטיקה לאלימות בלבנון, ולמשקלו של "הכוח" במערכת הפוליטית הלבנונית? הסבר חלקי לפחות ניתן לתלות באלימות הרבה המאפיינת את החברה הלבנונית בכלל, ואשר באה כהכרח לידי ביטוי גם במערכת הפוליטית. החברה הלבנונית עדיין אינה כשלה מן הבחינה הפוליטית, והיא חסרה מסורת פוליטית מושרשת ומקובלת על הרוב המכריע של הציבור. על רקע זה ניכרת הנטייה להשתמש במצעים קיצוניים, ובתוכם כוח, כאשר נכשל צד זה או אחר בניסיון להשיג את מטרותיו במסגרת המשחק הפוליטי המקובל.

השיטה הפוליטית הלבנונית, המבוססת על ייצוג עדתי-יחסי, תרמה גם היא לתופעה זו, שכן הניגודים והפיצול הדתי והעדתי, אשר כה מאפיינים את החברה הלבנונית, באים לידי ביטוי מידי גם במישור הפוליטי. התהליך פועל אף בכיוון ההפוך, כאשר יריבויות פוליטיות גורמות להסלמה במערכת היחסים שבין העדות. החשיבות הרבה שמייחסים בלבנון לפוליטיקה בכלל ולמשרה פוליטית בפרט מוסיפה אף היא לאלימותה של המערכת. מעמדם והשפעתם של ארגונים, מפלגות ופוליטיקאים בלבנון תלויים במידה רבה ביכולתם להעניק טובות הנאה ושירותים לתומכיהם. ההשתתפות במערכת השלטונית חיונית למפלגות, ובחירה לבית-הנבחרים או מינוי למשרת ממשלתית וציבוריות היא בחזקת להיות או לחדול עבור הפוליטיקאי הלבנוני המצוי. יתר על כן, לעתים קרובות משרה ומינוי משמעותם גם טובות הנאה

כלכליות לא מבוטלות לפוליטיקאי, לקרוביו ולידידיו. עובדות אלו מעודדות כמובן תחרות ויריבות גדולה ביותר במערכת הפוליטית הלבנונית, הבאות לביטוי בעיקר בתקופות של בחירות לפרלמנט או לנשיאות, הנושאות אופי של מאבק חריף ומלוות לא פעם באי-סדרים, בשחיתות ובאלימות.

מלחמת האזרחים של 1958 הייתה ניסיון מקיף ראשון להבטיח הישגים פוליטיים על-ידי שימוש נרחב באלימות. מחלוקת בין המצדדים בהמשך הישענותה של לבנון על המערב (הנוצרים) לבין התומכים בהצטרפות למחנה עבד אל-נאצר (המוסלמים), ושאיפת הנשיא דאז, כמיל שמעון, לרכז בידי את מרב הסמכויות ולשנות את החוקה למען יוכל להיבחר שנית — היו גורמיה העיקריים של מלחמה זו. לאחר שנכשל המחנה המוסלמי בהשגת מטרותיו באמצעים הפוליטיים המקובלים, אימץ לו את דרך המאבק המזוין. עד מהרה הדרדר המצב למלחמת אזרחים לכל דבר בין הנוצרים שביקשו לשמור על מעמדם העדיף ועל צבינה המיוחד של לבנון, לבין המוסלמים שחבצו לעצמם שוויון פוליטי, חברתי וכלכלי וחיווק אופיה הערבי של לבנון. המלחמה הסתיימה למעשה בנצחונם של המורדים. שמעון אולף לוותר על כוונתו להיבחר שנית, ובמשטר החדש בנשיאותו של מי שהיה מפקד הצבא, פואד שיהאב, מילאו מנהיגי המורדים, ובראשם רשיד כראמה וכמאל ג'ונבלט, תפקידי מפתח. משטרו של שיהאב אימץ מדיניות של פיוס והבנה כלפי המוסלמים ומילא חלק מתביעותיהם, הפוליטית ות, החברתיות והכלכליות. מלחמת האזרחים של 1958 יצרה אפוא תקדים, בעודדה את המוסלמים לפנות לשימוש בכוח להשגת תביעותיהם הפוליטיות. עם זאת היא הוכיחה גם את נכונות הנוצרים לאחוז בנשק כדי למנוע שינוי הסטטוס-קוו.

הנוכחות הפלסטינית המזוינת בלבנון החל מסוף שנות ה-60 האיצה את התהליכים שהפכו את החברה הלבנונית לחברה, שבה אלימות ואנרכיה הם חלק מן המציאות היומיומית. לקיומו של גוף פלסטיני מזוין גדול, שלא ראה עצמו כפוף לחוקי המדינה, ואשר עיקר צדקת קיומו הייתה המאבק המזוין, נודעו השפעות הרסניות על האיזון העדין של המשטר והחברה בלבנון. עצם הימצאותם של ארגונים מזוינים שלא סרו לחוק, ואשר פעלו כגופים אקס-טריטוריאליים, ערערה את סמכותו ויוקרתו של המשטר הלבנוני ומוסדותיו הרשמיים. הייתה זו פגיעה חמורה באשיות המדינה, שבה שלימותם ויוקרתם של מוסדות אלו היא תנאי

הכרחי ליכולתה להוסיף ולהתקיים כמדינה עצמאית. הנוכחות הפלסטינית גם הגבירה את הקיטוב הבין-עדתי בלבנון והעמיקה את הפילוג בין הנוצרים — שהתנגדו בחוקף לנוכחותם ולפעילותם של הפלסטינים משטח לבנון, וראו בהם "גורם זר" המבקש להשתלט על המדינה הלבנונית — לבין המוסלמים וארגוני השמאל, שחשו עצמם מחויבים לתמוך בפעילות הפלסטינית המזוינת נגד ישראל.

התגברות כוחם של ארגוני המחבלים בלבנון וחיווק שיתוף הפעולה בינם לבין המוסלמים וארגוני השמאל האיצו את התחמשות הנוצרים ואת גידול כוחן של המיליציות הנוצריות. במקביל גרמו ארגוני המחבלים גם להתחממותם המהירה של המוסלמים וקבוצות שמאל רדיקליות בלבנון ולהקצנה ביחסם כלפי המדינה הלבנונית. לבנון הוצפה בכמויות אדירות של נשק מודרני, שגרמו הרג רב ונזקים עצומים במהלך מלחמת האזרחים. אולם, ה"תרומה" הפלסטינית הייתה לא רק בהספקת נשק ותחמושת, באימון אנשים, ובלחימה לצד ארגוני השמאל המוסלמים, אלא אף במישור האידיאולוגי. ההטפה המתמדת של ארגונים פלסטיניים לדרך המהפכה, והמאבק המזוין והרעיונות בדבר הצורך בשינויים רדיקליים במשטרים הערביים הקיימים כשלב ראשון בעימות נגד ישראל — סיפקו הצדקה אידיאולוגית והגבירו את נכונותם של המוסלמים בלבנון לפעול בכוח הזרוע לשינוי אופיה של המדינה הלבנונית.¹

מלחמת האזרחים הנוכחית

מלחמת האזרחים של 1976-1975 הייתה בראש ובראשונה ניסיון להכריע בכוח את המאבק הממושך המתנהל בלבנון מאז 1920 (עת הוקמה המדינה הלבנונית בגבולותיה הנוכחיים) בין הנוצרים למוסלמים על השליטה במדינה ועל קביעת זהותה הלאומית. מלחמה זו ביטאה את פשיטת הרגל של השיטה הפוליטית, אשר קבעה ייצוג עדתי יחסי, ונבנתה על פשרה מתמדת בין אליטה בורגנית-פוליטית מצרית מצמת של העדות השונות. שיטה פוליטית זו התאפיינה בססמה "לא מנצח ולא מנוצח", וביטוייה העליון הייתה "האמנה הלאומית" של 1943. אירועי שבע השנים האחרונות מוכיחים, שהן במחנה הנוצרי והן במחנה המוסלמי צמחו כוחות חזקים הסולדים מפשרה פוליטית מזויפת השומרת על יציבות מדומה, וכנגד זאת מבקשים להגיע להכרעה של "מנצח" ו"מנוצח", גם במחיר עימות מזוין כולל.

18 חודשי המלחמה יצרו נורמות התנהגות חדשות בחברה הלבנונית. אלימות, פחד, חוסר

ביטחון, שנהא ואנוכיות נעשו לתופעות מקובלות. התמוטטותן של מערכות השלטון אפשרה את עלייתם של יסודות פוליטיים, ורבו תופעות של גנגסטריזם, סחיטה ומתן חסות. רוכעים שלמים בביירות נתונים לשליטת כנופיות וארגונים צבאיים הגובים מיסים בתמורה על "שירותים" או סוחטים דמי חסות מבעלי תנויות, בחי-מלון ומתושבים אמידים. החרפת היחסים בין העדות הביאה למעשי אכזריות רבים משני הצדדים. רבים נחטפו ונרצחו רק בשל היותם נוצרים או מוסלמים, וצעירים נורו כדי למנוע את גיוסם למחנה הגנדי. בעקבות התמוטטות המדינה ומוסדותיה נאלץ הפרט, לא אחת, לחפש הגנה לחייו ולרכושו על-ידי השתייכות ישירה לארגון צבאי או בתמיכה בו, וכך הלך וגבר כוחם של המיליציות והארגונים הצבאיים.²

המלחמה הביאה גם להקצנה פוליטית רבה. רעיונות ואידיאולוגיות קיצוניים מתקבלים ביתר נכונות בשני המחנות, וארגונים ותנועות שעמדו קודם לכן בשולי המערכת הפוליטית זוכים עתה לתמיכה ולהשפעה. במחנה הנוצרי-מארוני יש ספיקות באשר לאפשרות המשך קיומה של לבנון במתכונתה הקודמת, ובאפשרות של קיום משותף עם המוסלמים. מאז מלחמת האזרחים מועלות תכניות לחלוקת לבנון לפרציה ולקנטוניזציה, כלומר להפרדה בין נוצרים למוסלמים. גוברת הנטייה לשוב לשורשים, ומודגשת העובדה שהמארונים אינם ערבים.

אמנם, בצורתם הקיצונית מופצים רעיונות מסוג זה רק על-ידי ארגונים קטנים (דוגמת "שומרי הארז" של אטיאן צאקר), אך הם זוכים לתמיכה בקרב מארונים רבים, כולל בשורות "הפלנגות". גם במחנה השמאל המוסלמי התרחש תהליך דומה. ארגוני שמאל רדיקליים (דוגמת הנאצריסטים, הבעתיסטים והקומוניסטים), אשר עד למלחמה זכו לתמיכה מוגבלת בלבד, הפכו בשנים האחרונות לתנועות פוליטיות עממיות, הזוכות לאהדה ולהשפעה רבה ברחוב המוסלמי, ומנהיגיהם דחקו במידת מה את המנהיגות המסורתית.

תופעה אחרת הראויה לציון היא עליית דור חדש של מנהיגים צעירים, שרכשו את מעמדם והשפעתם בזירה הצבאית והפוליטית בעת המלחמה. חלקם בנים של מנהיגים פוליטיים ידועים (דוגמת אמין ובשיר ג'ומייל, דורי ודני שמעון, טוני ורוברט פרנג'יה וואליד ג'ונבלט),³ אך גם מנהיגים חסרי ייחוס (דוגמת אברהים קלילאת ועאצם קאנצו). עד למלחמה ניהל את הפוליטיקה הלבנונית דור של פוליטיקאים קשישים, מהם שהיו בפעילות פוליטית רצופה מאז שנות ה-30 וה-40 של המאה. לצעירים כמעט ולא הייתה גישה למערכת הפוליטית, ובוודאי לא למשרות ולעמדות השפעה פוליטיות בכירות. המלחמה שינתה מצב זה.

הצעירים שלחמו אינם מוכנים להסתפק בהקות דמם, ותובעים להשפיע על עתידם ועל עתיד המדינה. צעירים רבים, נוצרים ומוסלמים כאחד, חשים, כי הפוליטיקאים מן הדור הישן הם האחראים לחורבנה של לבנון, וכי נחוץ פתרון רדיקלי לבעיותיה של לבנון, אם אין רוצים לשוב ולהילחם אחת לכמה שנים. "המשמרת הישנה" אינה ששה לפנות את מקומה, אך עליית דור מנהיגים צעיר היא בלתי נמנעת, והם יהיו אלה שיקבעו את גורל לבנון. יש להדגיש, כי מחלוקות, פילוגים ואלימות קיימים לא רק בין נוצרים למוסלמים, אלא גם בתוך כל מחנה. הימין הנוצרי והשמאל המוסלמי אינם גופים הומוגניים, אלא קואליציות זמניות המורכבות ממפלגות, ארגונים וקבוצות, לעתים בעלי אינטרסים מנוגדים, הסובלים מפילוגים וממחלוקות פנימיות רוב. עובדה זו הופכת את המערכת הפוליטית הלבנונית למורכבת ונוזילה מאוד, ומקשה מאוד על השגת פתרון פוליטי.

המחנה הנוצרי-מארוני

המארונים, העדה הנוצרית הגדולה והחזקה בלבנון, הם מקימיה של לבנון המודרנית ובעלי המחויבות העמוקה ביותר לקיומה כמדינה עצמאית. עם זאת סבלה עדה זו מאז ומתמיד מחוסר אחדות ומאי גיבוש. בימי המנדט הצרפתי, לדוגמה, ניטשה יריבות קשה בין שני מנהיגיה הבולטים — אמיל אדה ובישארה אל-חורי. בשנות ה-60 התפלגה העדה בתמיכתה סביב שלוש המפלגות הנוצריות המרכזיות: "הפלנגות" בהנהגת פייר ג'ומייל, "הלאומיים החופשיים" בהנהגת כמיל שמעון ו"הגוש הלאומי" בראשות ריימון אדה. חלוקה זו נבעה יותר מיריבות פוליטית ואישית של מנהיגיהם מאשר מהבדלים אידיאולוגיים. כל מפלגה שאפה להרחיב את ציבור תומכיה הנוצרים, והתאמצה להופיע כמגנה היותר נאמנה של האינטרסים הנוצריים. לשלושה מנהיגים אלה היו שאיפות להיבחר לנשיא, היא המשרה החשובה ביותר במערכת הפוליטית הלבנונית, המעניקה למחזיק בה סמכויות נרחבות.

בשנים 1958-1970 שיתפה מפלגת "הפלנגות" פעולה עם השיהאביסטים ויוצגה ברוב הממשלות (לרוב על-ידי פייר ג'ומייל עצמו), בעוד שתי המפלגות הנוצריות האחרות עמדו בראש האופוזיציה. שיתוף הפעולה שבין "הפלנגות" לשיהאביסטים נבע משכנוע בצורך בריפורמות ובמדרוניזציה של המשטר, הכי לכלה והחברה הלבנונית, שבהן החל הנשיא החדש, מן הידידות האישית שבין פייר ג'ומייל לפואד שיהאב, ומרצונה של מפלגת "הפלנגות" להשפיע מבפנים על מדיניות הממשלה. לקראת הבחירות לפרלמנט באפריל 1968 הצטרפו "הפלנגות" ל"מערכת המשולש" —

קואליציה של שלוש המפלגות הנוצריות הגדולות, שהוקמה כדי לעמוד מול תביעות המוסלמים, עליית השפעתם של חוגי שמאל רדיקלים והתבססותם של ארגוני המחבלים על אדמת לבנון. תפקיד חשוב בהקמת המערך מילא הפטריארך המארוני מעושי. בבחירות זכה "המערכת המשולש" להצלחה רבה, אך עם סיומן התחדשו המחלוקות בין שלוש המפלגות, כשהן הולכות ומחריפות ככל שקרב מועד הבחירות לנשיאות — אוגוסט 1970. התחרות לנשיאות והיריבות האישית שבין שלושת מנהיגי המפלגות היא שהכשילה את בחירתו של אחד מהם, ופתחה את הדרך לסולימן פרנג'יה כמועמד פשרה של המחנה הנוצרי האנטי-שיהאביסטי כנגד אליאס סארקיס, מועמד השיהאביסטים. לאחר בחירת פרנג'יה כנשיא חדל למעשה "המערכת המשולש" להתקיים, עובדה שבאה לביטוי בתחרות החרפה שבין שלוש המפלגות על קולות הנוצרים בבחירות לבית-הנבחרים ב-1972. עלייתו של הנשיא פרנג'יה למעמד של מנהיג מארוני בכיר והצלחתו לגבש סביבו מרכז כוח חדש הוסיפו על הפיצול, הניגודים והיריבות האישית במחנה המארוני.⁴

אולם הגידול המהיר בכוחם של ארגוני המחבלים הפלסטיניים ושל כוחות השמאל הלבנוניים בראשית שנות ה-70 הגביר בקרב המארונים את התחושה, כי קיימת סכנה ממשית למעמדם ולאופיה המיוחד של מדינתם. לאחר העימות המזוין בין הצבא הלבנוני לארגוני המחבלים במאי 1973 היה ברור לכל, כי יש להתכונן מיד לסיבוב הבא. יריבויות פוליטיות ואישיות נדחקו לפי שעה הצדה, והחלה התחמשות מהירה של המילי-ציות הנוצריות תוך גיוס מואץ של צעירים מארונים.

המנהיגות המארונית במלחמה

כמהלך מלחמת האזרחים גילתה המנהיגות המארונית הבכירה מידה רבה של תיאום פוליטי וצבאי. בהתייעצויות, אשר נערכו לעתים מוזמנות, השתתפו: הנשיא פרנג'יה, כמיל שמעון, פייר ג'ומייל והאב שרבאל קאסיס, ראש מסדרי הנוזרים המארונים. ארבעה אלו קבעו במידה רבה את העמדה המארונית משך כל חודשי המשבר: פרנג'יה כראש המדינה החוקי והנבחר, שמעון בזכות ניסיונו הפוליטי הרב ומעמדו כשר הפנים וכיועצו ויד ימינו של הנשיא פרנג'יה, פייר ג'ומייל כראש הכוח הפוליטי והצבאי הנוצרי המאורגן החזק ביותר, והאב קאסיס כנציג הכנסייה המארונית. לעתים שותפו בהתייעצות ראשי ארגונים ונציגים אחרים מן הממסד הדתי. בהתייעצויות אלו גובשה אסטרטגיה מארונית כוללת ותואמו עמדות לפי ההתפתחויות המהירות. שיתוף פעולה זה קיבל ב-1976 אופי פורמלי וממוסד

יותר עם הקמת "החזית הלבנונית" – מסגרת יגג שהקיפה את כל המפלגות והארגונים המאורגנים.⁵

במקביל גבר התיאום בין המיליציות והארגונים הצבאיים הנוצריים. תיאום צבאי מלא היה הכרחי נוכח הפיצול הרב של הכוחות הנוצריים, שפעלו לעתים קרובות כצבאות פרטיים לכל דבר. באוגוסט 1976 נעשה צעד גדול לקראת יצירת כוח נוצרי גדול ומאוּרָגן. כאשר הוקמה מפקדת על צבאית נוצרית מאוחדת בפיקודו של בשיר ג'ומייל. למרות זאת הוסיפו המיליציות והארגונים לפעול כיחידות נפרדות בגזרות פעולה משלהן: המיליציה הפרטית של פרנג'יה בצפון לבנון; "בנומור" של שמעון בכיריות ובמתן, ו"הפלג" גות" בכיריות, בכיסורואן ובמתן.

תפקיד חשוב במשבר מילאה הכנסייה המארונית. הכנסייה הייתה פעילה לא רק במישור הפוליטי (באיחוד המחנה המארוני ובגישור על ניגודים בין המנהיגים והקבוצות) אלא אף בלחימה ממש. כמרים ונוצרים אחוז בנושק, מנזרים וכנסיות בוצרו ושימשו מקלט לפליטים, וכסף רב נתרם לרכישת נשק ותחמושת למיליציות הנוצריות. אנשי כנסייה היו גם פעילים מאוד בגיבוש דעת הקהל המארונית ובתעמולה רבה בלבנון ומחוצה לה.⁶ הדמות המרכזית בפעילות הכנסייה לא היה הפטריארך בוטרוס חריש, ראש הכנסייה, אלא האב שרבל קאסיס, ראש מסדרי הנוצרים המארוניים. חריש נבחר לתפקידו זמן קצר לפני פרוץ הקרבות, ובעת המשבר נטה למשא ומתן עם המוסלמים.

אולם לצד התיאום ושיתוף הפעולה ההדוק בקרב המנהיגות המארונית הבכירה לא פסקו היריבויות, הניגודים האישיים וחילוקי הדעות בשאלות פוליטיות וצבאיות. כך, לדוגמה, רזמו כמיל שמעון ביזמונו, כי ג'ומייל היה מוכן לקבל את תביעת מחנה השמאל המוסלמי לסיום מוקדם של כהונת הנשיא פרנג'יה, שבו ראו את האשם העיקרי למשבר, וכי ג'ומייל נטה לקן פשרני והיה מוכן בשלבים שונים של המלחמה להסכים להפסקת אש. כן טוען שמעון, כי הלשכה המדינית של מפלגת "הפלנגות", ג'ומייל עצמו ואף פרנג'יה התנגדו להצגת מועמדותו לנשיאות.⁷ שמעון וג'ומייל נחלקו גם ביחסם כלפי המעורבות הסורית במשבר הלבנוני. ג'ומייל השתדל תמיד לשמור על יחסים טובים עם סוריה, ובמהלך מלחמת האזרחים הסכים בדרך כלל למאמצי התיווך של הסורים. הוא וראשי מפלגתו פקדו לעתים קרובות את דמשק, ובכל עת המשבר קיימו מגעים הדוקים עם הנשיא אסד ועם הצמרת

הסורית. שמעון לעומתו ראה בחשדנות רבה את מעורבותה של סוריה בלבנון. רק בעקבות איום לעצם הקיום הנוצרי ולאחר לחצים ומאמצי שכנוע מצד ג'ומייל ופרנג'יה שינה שמעון בלב כבד את עמדתו, והסכים למעורבותה הצבאית הישירה של סוריה בלבנון. אולם כשעברה הסכנה, חזר שמעון למדיניותו האנטי-סורית והחל לפעול יחד עם בשיר ג'ומייל, אשר התבלט מ-1977 ואילך ככוח המרכזי במחנה המארוני המתנגד להמשך שיתוף הפעולה עם סוריה.⁸

פילוג חמור נוצר בשורות הנוצרים כתוצאה מן הקרע בין המחנה המיליטנטי-קיצוני, שאימץ עמדות בלתי מתפשרות וביקש להגיע להכרעה גם במחיר של עימות מזוין כולל, לבין מנהיגים וקבוצות נוצריות מתונות אשר צידדו בפשרה עם המוסלמים. קשה מאוד לאמוד את מידת התמיכה בקרב הנוצרים במחנה המתון, שכן מציעי הפשרה הואשמו כבוגדים, וחייהם הועמדו בסכנה. ההחרפה ביחסים בין רימון אדה ומפלגתו ליתר המנהיגים והמפלגות המארוניים הייתה הקרע הראשון שבין מתונים לקיצונים. בניגוד לעמדת רוב המנהיגות המארונית, הצטרף אדה לפוליטיקאים המוסלמיים למחנה השמאל בתביעתם להתפטרותו של הנשיא פרנג'יה. הוא גם דחה את נוסחת הפשרה הפוליטית שהציעו הסורים בפברואר 1976, והתנגד בתוקף למעורבות הסורית הישירה במשבר הלבנוני. בבחירות לנשיאות במאי 1976 היה אדה מועמד השמאל המוסלמי כנגד אליאס סארכיס, שנתמך על-ידי הצירים המארוניים ועל-ידי הסורים. אדה שאף להיבחר לנשיא בסיוע המוסלמים והשמאל, אך גם שוכנע כי פשרה והבנה עם המוסלמים הם הדרך היחידה לשמור על אחדות לבנון ועל עצמאותה. הוא מתח ביקורת קשה על המנהיגים והקבוצות הנוצריים שהעלו תכניות לחלוקת לבנון על בסיס עדתי, או שהאמינו שעל-ידי שיתוף פעולה עם סוריה ניתן יהיה לערער את כוחות השמאל והארגונים הפלסטיניים. אין זה מפתיע אפוא שבעיני רבים מבני עדתו נראו אדה ותומכיו כבוגדים. ב-1976 היו שלוש התנגשויות בחייו: פעמיים על-ידי אנשי "הפלנגות" ופעם אחת כנראה על-ידי עושי-דברם של הסורים. לאחר ההתנגשות השלישית ברח אדה לפריס, שבה הוא שוהה מאז.⁹

היחס אל המעורבות הסורית

עם סיום הקרבות שוב בלטו הקווים המפרידים בין המנהיגים המארוניים הבכירים על רקע יריבויות אישיות ומפלגתיות בשאלות פוליטיות עקרוניות. הסכנה החמורה ביותר

לאחדותו של המחנה המארוני הייתה טמונה במחלוקת בין שלושת מנהיגיו הבכירים, ג'ומייל, שמעון ופרנג'יה, בעניין המעורבות הסורית בלבנון. נכונותם של המנהיגים המארוניים להסכים לכניסת הצבא הסורי ללבנון בקיץ 1976 נבעה בראש ובראשונה מן המצב הקשה שבו היו נתונים הנוצרים בחודשים ההם. אולם החשדנות והחשש מן הכוונות הסוריות בלבנון, הטבועים כה עמוק בדמם של הנוצרים בלבנון, לא נעלמו, והם שבו ועלו במלוא חריפותם במהלך 1977 ו-1978, עם חלוף תחושת הסכנה ועם השתנות הנסיבות. הנוכחות הסורית בלבנון, שהחלה לקבל אופי של כיבוש צבאי, השיפור ביחסי סוריה עם אש"ף ועם השמאל הלבנוני, בעיקר לאחר יזמת השלום של הנשיא סאדאת, וקשייו של משטר אסד מבית – כל אלו חיזקו את הקוראים במחנה הנוצרי לאלץ את נשיא סוריה להוציא את צבאו מלבנון. למנהיגים הנוצריים שעמדו בראש המחנה האנטי-סורי (דוגמת ג'ומייל ושמעון) נראה סילוקם של הסורים מלבנון תנאי הכרחי להצלחת הנוצרים לכפות הסדר פוליטי על פי תנאיהם. בראשית 1978 הצליח המחנה האנטי-סורי לכפות את תפיסתו. עובדה זו באה לביטוי בתקרית פיאדייה שהחלה את העימות המזוין בין הנוצרים לצבא הסורי, שנמשך עם הפוגות למעלה משלוש שנים.

אולם אפילו בתוך מפלגת "הפלנגות", ובעיקר בלשכתה המדינית, הובע ספק בתבונה שבעימות כולל עם הסורים. ההתנגדות החזקה ביותר לקו האנטי-סורי הייתה מצד הנשיא לשעבר סולימן פרנג'יה ובנו טוני, שעמד בראש המיליציה המשפחתית הפרטית בחבל זערתא שבצפון לבנון. פרנג'יה האמין, כי על הנוצרים להמשיך ולשתף פעולה עם הסורים, הכוח החזק והמאורגן היחיד בלבנון היכול לקיים את הסדר והביטחון ולמנוע התחדשות מלחמת האזרחים. עמדתו של פרנג'יה הושפעה גם מיחסי הידידות ההדוקים ששררו בינו לבין נשיא סוריה, ובין בנו טוני לריפעת אסד, אחי הנשיא. יתר על כן, פרנג'יה לא שכת, כי התערבות הצבא הסורי היא שאפשרה לו לסיים בכבוד את כהונתו, כאשר תקפו כוחות השמאל הלבנוני וקבוצות צבא מורדות את ארמונו במאוס 1976 בניסיון להדיחו.

עבור החוגים האנטי-סוריים הקיצוניים נראו יחסיו ההדוקים של פרנג'יה ובנו עם הסורים, וסירובו לתמוך בעמדות ובהחלטות הנהגת "החזית הלבנונית" כבגידה וכתקדים מסוכן העלול לחתור תחת אחדות המחנה הנוצרי. ב-13 ביוני 1978 נרצח טוני פרנג'יה על-ידי

"הפלנגות", ובהתנגשויות בין תומכי פרנזיה ל"פלנגות" בצפון שנערכו בעקבות זאת, נהרגו ונפצעו עשרות רבות, ואוהדי הכתאיב אולצו לברוח עם משפחותיהם. אנשי פרנזיה מחומשים ומאומנים עתה על-ידי הסורים, ופרנזיה עצמו, לאחר שניתק את כל קשריו עם "החזית הלבנונית", שיפר מאוד את יחסיו עם יריבו המושבע רשיד כראמה ועם מנהיגים מוסלמים אחרים, וזאת כחלק ממאמץ הסורים ליצור חזית נוצרית-מוסלמית פרו-סורית בלבנון.

בשיר ג'ומייל ו"רפובליקת ג'וניה"
היריבויות והעימותים בקרב המנהיגות המארו-נית ובין המפלגות והארגונים הנוצריים השונים, אינם רק תוצאה של חילוקי דעות בנושאים מדיניים, אלא גם ביטוי לתהליך יסודי שחל ביחסי הכוחות בתוך המחנה הנוצרי: הצלחתה של מפלגת "הפלנגות" לדחוק את יריבויותיה למעמד משני, ולהפוך כוח הנוצרי הפוליטי והצבאי הגדול והחזק ביותר. את עמדת המחנה המארוני קובעת כיום בראש ובראשונה ההנהגה הפוליטית והצבאית של מפלגה זו, השולטת למעשה על רוב המחוזות הנוצריים. עליית "הפלנגות" למעמד פוליטי וצבאי בכיר נבעה לא במעט מן העובדה, שבניגוד למפלגות ולארגונים אחרים, שפעלו על בסיס מקומי, התבססה מפלגה זו על רשת סניפים ארצית ועל ייצוג הסקטורים השונים שבאוכלוסייה הנוצרית. בזכות ארגונה העדיף הצליחה המפלגה להגדיל במהירות את תומכיה ואוהדיה, ובעיקר להגביר את כוחה הצבאי מ-6,000 לוחמים ערב פרוץ מלחמת האזרחים לכ-30 אלף לוחמים סדירים כיום. השליטה על כוח צבאי גדול, מחומש ומאומן היטב זה היא כמובן אחד הגורמים החשובים למעמדם הפוליטי והצבאי הבכיר של ראשי המפלגה. אולם מעבר לשיקולים פוליטיים-מפלגתיים צרים נבעו מאמצי מנהיגי "הפלנגות" לכפות את מרותם על מפלגות וארגונים נוצריים אחרים מתוך שכנוע עמוק, שבנסיונות הקשות שבפניהן ניצבים הנוצרים אין מקום לפוגעים באחדות המחנה, וכי רק מפלגתם יכולה לגייס את כל משאבי המחנה הנוצרי ולהנהיגו. ביולי 1980 הכניעו "הפלנגות", בראשות בשיר ג'ומייל, את המיליציה של "הלאומיים החופשיים", שבהנהגת דני שמעון. בכך השלימו למעשה את השתלטותם על הכוח הפוליטי-צבאי השני בחשיבותו במחנה הנוצרי, ויצרו צבא נוצרי לבנוני מאוחד בפיקודו של בשיר ג'ומייל.

התחזקות "הפלנגות" סייעה עלייתו של דור מפקדים צבאיים צעירים, שדחק הצדה את המנהיגות הפוליטית הקודמת. הנציג הבולט ביותר של דור זה הוא בשיר ג'ומייל, המפקד העליון של הכוחות הנוצריים. זהו מנהיג

כאריזמטי. הנערץ על פקדיו. באמצעות שליטתו על הכוחות הלוחמים וככוח אישיותו המיוחדת נעשה תוך זמן קצר לאחד האנשים החזקים ורבי ההשפעה במחנה הנוצרי. עלייתו כמפקד צבאי וכפוליטיקאי החלה באוגוסט 1976, עת מונה למפקד מיליצית "הפלנגות" במקומו של ויליאם חאווי, שנהרג במצור על תל-זעתר. יחד עם דני שמעון פעל בשיר ג'ומייל להגברת התיאום הצבאי בין הכוחות הנוצריים, ותוך זמן קצר מונה למפקד העליון של כל הכוחות הנוצריים בלבנון. מאז הפנה ג'ומייל את עיקר מאמציו לאיחוד כל המיליציות והארגונים הנוצריים, וזאת מתוך אמונה, כי רק צבא גדול וחזק אחד יאפשר לנוצרים להחזיק מעמד במאבקים הקשים הצפויים להם מבית ומחוץ. הוא לא כרר באמצעים להשגת מטרה זו, ופעל בכוח נגד אלה שלא קיבלו את מרות המפקדה הצבאית העליונה, שבראשה הוא עומד. בדעותיו ובעמדותיו התקיפות מהווה בשיר ג'ומייל נציג מובהק של דור הצעירים המארוניים, שעליו הוטל עיקר נטל הלחימה. הוא גורס, שאין חזרה לסדר הישן, ושואף לפתרון דיקטאלי של בעיית לבנון, שיבטיח את מעמד הנוצרים לאורך זמן, בלי שיידרשו לחזור ולהילחם מדי כמה שנים. עד שישג הסדר כזה על הנוצרים, לדעתו, להגביר את כוחם ולהיות מוכנים להילחם בכל עת. בנוכחות הפלסטינים על אדמת לבנון הוא רואה את שורש הרע, ותביעתו היא לסלקם או לפחות לנטרל את כוחם הצבאי. סוריה היא בעיניו האויב המסוכן ביותר לנוצרים ולמדינה הלבנונית, ובפינוי צבא הכיבוש הסורי מלבנון הוא רואה תנאי מוקדם לכל הסדר בלבנון. הקו האנטי-סורי הקיצוני, שאימץ המחנה המארוני מאז ראשית 1978, הוא במידה לא מבוטלת הוכחה לחשיבות הרבה שיש לבשיר ג'ומייל ולתומכיו בקביעת העמדה הנוצרית.

השפעתו הניכרת של בשיר ג'ומייל באה לביטוי גם במה שאפשר לכנות "רפובליקת ג'וניה", איזור של כמה אלפי קמ"ר בהר הלבנון סביב עיר הנמל ג'וניה המתנהל כישות נוצרית אוטונומית. בשיר ג'ומייל הוא במידה רבה האדריכל של ישות זו, וכמו מארוניים רבים אחרים הוא רואה בה בסיס לכל הסדר פוליטי חדש. הסדר זה יהיה חייב להכיר במציאות החדשה שנוצרה בשבע השנים האחרונות, כאשר לבנון חולקה דה-פקטו לחבלים נוצריים ומוסלמיים. במסגרת פתרונות אפשריים מועלות תכניות שונות לבניית לבנון חדשה; על בסיס קונפדרטיבי, או חלוקה לקנטונים — אך המשותף לכולן היא התביעה להכיר בזכות הנוצרים לנהל את ענייניהם הפנימיים בנפרד מן המוסלמים. החבל הנוצרי מתנהל כיום כישות עצמאית בשליטת "הפלנגות", ואנשיהן מספקים שירותי תברואה,

משטרה ושיפוט, ובתמורה גובים מיסים למימון המשך המאבק הנוצרי. זהו רק חלק קטן מתשתית עצמאית רחבה המאפשרת לנוצרים לנהל חיים תקינים ככל האפשר, עם תלות מינימלית בשלטון המרכזי ובחבלים שבשליטת המוסלמים, הפלסטינים והסורים.¹⁰ עמדתו המיליטנטית של בשיר ג'ומייל אינה מקובלת על כל המחנה הנוצרי. יש הטוענים נגד החברה המיליטריסטית-טוטליטרית שהוא ו"הפלנגות" כופים על האוכלוסייה הנוצרית. בעימותים המזוינים עם הסורים ב-1978 וב-1981 הועלו האשמות שלפיהן בשיר ג'ומייל והחוגים הקיצוניים היו מעוניינים בעימותים ואף יזמו אותם, בין היתר מחשש לאבדן השפעתם ולהתרופפות השורות במחנה הנוצרי, וזאת נוכח ריבויים של אלה שקצו במלחמה ובהרג הרב ותבעו הסדר עם הסורים והמוסלמים אפילו במחיר פשרה. אמנם, ההתנגשויות המזוינות עם הסורים, ובעיקר ההפגזות הסוריות חסרות ההבחנה על האוכלוסייה הנוצרית, שבו ואיחדו את שורות הנוצרים בתחושה של אין ברירה, אך קיימת עדיין ביקורת על בשיר ג'ומייל ומדיניותו. שותפים לביקורת זו אף פוליטיקאים ממפלגתו המתנגדים להשפעתו הרבה, ולמה שנראה כהשתלטותו על מרכזי הכוח המפלגתיים. מדיניותו האנטי-סורית מעוררת כמובן ביקורת בקרב החוגים החומכים בדיאלוג נוצרי-סורי, אך היא מצויה אף בקרב רבים אחרים המצביעים על ההרוגים, הנוזקים והסבל הרב, שנגרמו לאוכלוסייה הנוצרית בעטייה של מדיניות זו, בלי שהושגו תוצאות של ממש. יחסו הבלתי מתפשר אף אינו מקובל על אביו ואחיו. עמדתו של פייר ג'ומייל האב לא תמיד ברורה, ויש הטוענים כי פחתה מעורבותו והשפעתו של המנהיג הקשיש בן ה-79 בקביעת מדיניות המפלגה. אמין ג'ומייל מייצג את האגף המתון במפלגה וכן, לדוגמה, הוסיף לקיים מגעים עם המנהיגים הסוריים ועם ראשי אש"ף במהלך הקרבות של 1978 ו-1981, מתוך שכנוע בצורך להמשיך ולקיים את הדיאלוג עמיהם. כן התבטא נגד הקשרים עם ישראל.

היחסים עם ישראל

קיים קשר גומלין הדוק בין יחסם של הנוצרים לישראל מצד אחד ולסוריה מצד שני. בעיני בשיר ג'ומייל והאגף הצבאי של "הפלנגות", הדוגלים בקו אנטי-סורי — קשרים קרובים עם ישראל, בעיקר בתחום הצבאי, הם צורך חיוני ממש מובן מאליו. אולם בעיני האגף הפוליטי, ובייחוד בעיני פוליטיקאים המאמינים בצורך להשאיר פתח להידברות עם סוריה, קשרים הדוקים וגלויים עם ישראל אינם רצויים. עם זאת מודעים שני הצדדים, ולמעשה רוב המארוניים, לחשיבותו הרבה של הסיוע

הישר והעקיף של ישראל לנוצרים, והמחלוקת היא בעיקר על המחיר שיכולים ורשאים הנוצרים לשלם תמורת סיוע זה.

בקרב המארגונים הייתה קיימת תמיד אהדה מסוימת למפעל הציוני, והערצה לכוחה של ישראל וליכולת עמידתה. מקורה של אהדה זו בהרגשת שותפות של שתי קבוצות מיעוט, המבקשות להגשים את שאיפותיהן הלאומיות מול איבת הרוב המוסלמי-ערבי. תחושת הקרבה לישראל גברה מאז מלחמת האזרחים, שחזקה בקרב המארגונים רגשות ייחוד ושוני מן העולם הערבי. המלחמה גם הוכיחה למעשה את שותפות הגורל של המארגונים והיהודים, שכן מדינת ישראל הייתה בין הארצות הבודדות שעמדו לצד הנוצרים בשעותיהם הקשות, ותמכו בהם תמיכה מוסרית וחומרית. עזרה זו בלטה במיוחד על רקע אדישותן של רוב המדינות הנוצריות המערביות לגורלם של הנוצרים בלבנון.

בעיחוי המערב פורסמו ידיעות רבות על משלוחי נשק מישראל לנוצרים מאז 1975, ועל חלקה של התמיכה הישראלית ביכולת עמידתם של הנוצרים נגד ארגוני המחבלים והצבא הסורי. העמדה הישראלית המוצהרת, כי ישראל לא תעמוד מן הצד אם יעמדו הנוצרים שבלבנון בסכנת השמדה, היא אולי בין הגורמים המרכזיים המונעים את הסורים מאופנטיבה כוללת להכנעת הנוצרים ולכפיית פתרון הרצוי להם. ההרתעה הישראלית, שאמינותה עמדה במבחן קשה בקרבות בזחלה ובהר סינין באביב 1981, היא המעניקה לנוצרים בסופו של דבר את יכולת עמידתם מול צבא עדיף, ומאפשרת להם לאמץ עמדה אנטי-סורית. הקשרים עם ישראל הם גם קלף מיקוח חשוב לנוצרים במישור הפנימי-לבנוני והבין-ערבי; תמיד קיימת אפשרות לשלם במטבע ישראלי להבטחת הסדרים ופתרונות הרצויים להם.

אך לצד היתרונות קיימים, מבחינת הנוצרים, גם צדדים שליליים ליחסיהם הקרובים עם ישראל. קשרים גלויים עם ישראל הם מקור למבוכה, וחושפים אותם לביקורת וללחצים קשים גם בתוך לבנון וגם במישור הבין-ערבי, ובעיקר מצד סוריה המנהלת תעמולה נגד "הפלנגות", מאשימה אותן בבדלנות ובכגידה בעניין הערבי, ותובעת מהן ניתוק מוחלט של יחסיהן עם ישראל. יתר על כן, ישנם עדיין רבים במחנה הנוצרי המאמינים, כי היתנות מן העולם הערבי היא בלתי אפשרית מן הבחינה הפוליטית והכלכלית, וכי על הנוצרים להימנע מלשרוף את הגשרים עם העולם הערבי על-ידי קיום יחסים גלויים והדוקים עם

ישראל. אחרים מצביעים על העובדה, שכל מאמצי הנוצרים לבנאם את המשבר הלבנוני לא נשאו עד כה פרי, וכי הפתרון המעשי היחיד טמון במישור הבין-ערבי, דוגמת היזמה הסעודית. יש גם הטוענים, כי הנוצרים אינם יכולים להשליך את יהבם על תמיכה וערבויות ישראליות, ומצביעים על הוויכוח הציבורי שהתנהל בשנה האחרונה בישראל בדבר קיומה או אי קיומה של מחויבות ישראלית פורמלית להגנת הנוצרים. לישראל, הם מדגישים, יש אינטרסים משלה, שלא בהכרח תואמים את האינטרסים של הנוצרים, ויכולת פעולתה בלבנון מוגבלת למדי, כתוצאה מאילוצים פנימיים ובין-לאומיים, כפי שבאו לביטוי בקיץ 1981.

אי נכונותה של ישראל להגיש לנוצרים סיוע צבאי מקיף בשעותיהם הקשות בעת המתקפה הסורית על זחלה והרי סנין, השלמתה עם קידום הטילים הסוריים לעמק הבקעה, והסכמתה להסדר הפסקת האש בדרום לבנון מצד אחד, ולחצים קשים בתוך לבנון ומצד סוריה ומדינות ערב המתונות, והאפשרות של יזמה סעודית-אמריקנית העשויה להוביל לפינוי סורי ולהסדר פוליטי מקיף של המשבר הלבנוני מצד שני — כל זה הגביר בקרב המנהיגות המארגונית את המגמה להצניע את קשריהם עם ישראל ואף להתכחש להם. הביטוי הפומבי הראשון שבו הובעה נכונות מפלגת "הפלנגות" לנתק את קשריה עם ישראל — אם ימומשו מספר תנאים, ובהם צמצום המעורבות הסורית בלבנון והפסקת משלוח נשק לכוחות השמאל הלבנוני ולארגוני המחבלים הפלסטיניים — היה המסמך שהפקיד בשיר ג'ומייל בסוף יולי 1981 בידי הנשיא סרכיס. אישור פורמלי לתפנית בעמדה המוצהרת של הנוצרים כלפי ישראל ניתן בהודעתו של כמיל שמעון ב-2 ספטמבר 1981 (בתוקף תפקידו כיו"ר "החזית הלבנונית") על "ניתוק כל הקשרים עם ישראל".

ואולם, בחודשים האחרונים חלה בקרב ההנהגה המארגונית התפכחות באשר להישגיהם מהכרזתם החד-צדדית. היזמה הסעודית הסתיימה עד כה בלא כלום, ואילו ועידת הפסגה הערבית בפס בנובמבר 1981, שהייתה אמורה לדון בבטחון היסוד של לבנון, נכשלה סביב המחלוקת הבין-ערבית על תכנית פחד. בקרב המחנה הנוצרי-מארגוני שוב גובר קולם של החוגים הצבאיים-מיליטנטים בראשותו של בשיר ג'ומייל. הללו מצביעים על כישלון מאמצי התיווך הערביים, על בידודה של סוריה בזירה הבין-ערבית ועל קשייו של משטר אסד מבית. הכרזת ישראל על סיפוח הגולן

והאפשרות המסתמנת ליזמה צבאית ישראלית נרחבת בדרום לבנון לערעור ולהריסת תשתית אש"ף, עוררו שוב את תקוות הנוצרים, כי ישראל תסייע להם לשבור את הקיפאון ולכפות הסדר הרצוי להם. בשעת כתיבת דברים אלה נושאים יחסי הנוצרים עם ישראל אופי של המתנה ועמידה על הגדר, מתוך ציפייה להתפתחויות מרחיקות לכת עם השלמת הנסיגה הישראלית מסיני והתקרבות מועד הבחירות לנשיאות בלבנון בקיץ 1982. מכל מקום יש להניח, כי עמדת ההגנה הנוצרית-מארגונית כלפי שאלת היחסים עם ישראל חמשיך לשאת גם בעתיד אופי אמביוולנטי, אפילו אופורטוניסטי. היא תושפע מאוד ממערכת היחסים הפנימיים בתוך המחנה הנוצרי, ובעיקר מפלגת "הפלנגות", ומן הלחצים החיצוניים והאפשרויות והסיכויים שיפתחו לפני הנוצרים לקדם את האינטרסים שלהם בצורה הטובה ביותר.

מבחינתה של ישראל מצב היחסים כפי ששרר בשנה האחרונה, כאשר היא הפכה לקלף מיקוח בידי הנוצרים, הוא מסוכן ובלתי רצוי. מעבר לשיקול הביטחוני המידי, על ישראל לשאוף בעתיד, כי מעורבותה בלבנון והסיוע שהיא מגישה לנוצרים יהיו קלף מיקוח בידיה, הן להבטחת ההסדר הרצוי לה בלבנון והן במערכת יחסיה עם סוריה ואש"ף.

מחנה השמאל המוסלמי

מחנה השמאל המוסלמי מפולג ומסוכסך בשני רותיו אף יותר מן המחנה הנוצרי-מארגוני. השמאל הלבנוני מונה יותר מ-20 מפלגות, ארגונים וקבוצות בעלי אידיאולוגיות ואינטרסים שונים, מהם — כנופיות מזוינות הפועלות בכסות אידיאולוגיה דקה. מאז מלחמת האזרחים מאוגדים רובם ב"תנועה הלאומית" — קואליציה רופפת של "הכוחות הפרוגרסיביים" בלבנון, הפועלת לחיאום פוליטי וצבאי בין הארגונים השונים. אפשר לחלק קבוצות אלו למפלגות ולארגונים "לבנוניים" ו"לא לבנוניים". ישנם ארגונים לבנוניים מובהקים שצמחו מתוך המערכת הפוליטית-החברתית הלבנונית, והנושאים לעתים קרובות אופי עדתי מובהק. לדוגמה, רוב אוהדי "המפלגה הפרוגרסיבית הסוציאליסטית" מיסודו של כמאל ג'ונבלט הנם דרוזים, ואילו כל תומכי תנועת "אלי-אמל", שהקים האימאם מוסא אל-צדר הנם שיעים. לצד אלה קיימים בלבנון ארגונים ומפלגות "לא לבנוניים", ששורשיהם הפוליטיים והאידיאולוגיים הם מחוץ למדינה, דוגמת הנאציריסטים, הבעתיסטים והקומוניסטים.¹¹

התנועה הלאומית מורכבת, כאמור, ממפלגות ומארגונים אשר רב ביניהם ההבדל. חלק ניכר מהמחלוקות נובע מיריבויות אישיות ומקומיות ומשאלות יוקרה, אינטרסים מנוגדים וטובות הנאה הקשורות בשליטה על כוח צבאי או על שטח מסוים. עם זאת יש גם שוני רב באידיאולוגיות, ולעתים אף במטרות הפוליטיות. כן, לדוגמה, מעט מאוד משותף בין האידיאולוגיה המרכזיסטית-ליניניסטית של "המפלגה הקומוניסטית הלבנונית" על זיקתה לברה"מ לבין ה"פאן-ערבים" של הארגונים הנאצריסטים; או בין הנאמנות של "אל-אמל", "הג'אדה" וארגונים מוסלמיים אחרים לדת האיסלאם, לבין החילוניות המוצהרת של "המפלגה הסורית הלאומנית הסוציאליסטית" והארגונים הקומוניסטיים. היריבויות וניגודי האינטרסים בין מדינות ערביות ולא ערביות הבוחשות בקלחת הלבנונית ומזרימות מדי חודש מאות מיליוני דולרים ונשק רב לקבוצות הקשורות אליהן — תורמים אף הם לפיצולו של מחנה השמאל. ישנן קבוצות ומפלגות פרו-סוריות, פרו-עירקיות, פרו-איראניות, פרו-לוביות ופרו-סובייטיות, ויש המוכנים לקבל תמיכה מכל צד. הניגודים בין מדינות-האם כגון בין סוריה לעירק, או בין עירק לאיראן באים לביטוי מידי גם בהתנגשויות מזוינות בין הקבוצות הלבנוניות השונות המזוהות עמהן. הפלישה הסורית ללבנון ב-1976, ובעיקר תמיכת הסורים בנוצרים ונכונותם לעימות צבאי עם "הכוחות המתקדמים" בלבנון, הכניסו את מחנה השמאל המוסלמי למשבר חמור, שעליו טרם הצליח להתגבר. קרע עמוק נוצר בין ארגונים המזוהים עם סוריה לבין אלו שרואים בצעדיה בגידה. בקרב "התנועה הלאומית" יש המוסיפים לחשוד בכוונות סוריה. מאמצי הסורים להקים "מחנה לאומי" בשליטתם, ויחסיהם ההדוקים עם המנהיגות המוסלמית המסורתית — ודאי שאין בהם כדי להרגיע חששות אלו.

אך לצד ההטרונות והפיצול הרב יש גם גורמים הפועלים לליכודו של מחנה השמאל ולצמצום הניגודים בין מרכיביו. ישנה התמיכה המשותפת בנוכחות הארגונים הפלסטיניים ובפעילותם על אדמת לבנון. מאז סוף שנות ה-60 נתפסה תמיכה זו כמבחן נאמנות לעניין הערבי וכאמת מידה שקבעה את ההשתייכות ל"כוחות המתקדמים". התמיכה בארגונים הפלסטיניים השתלבה היטב בהתנגדות העזה לשלטון הלבנוני הישן, שהוא בעיני השמאל משטר ריאקציוני, נוצרי ועדתי, שנאמנותו לעניין הערבי מוטלת בספק. המטרה הסופית של כל קבוצות השמאל הרדיקליות היא הפלת המשטר הלבנוני והחלפתו במשטר ערבי מתקדם, בלתי עדתי, וצורך מבחינה פוליטית, חברתית וכלכלית. הם מאמינים שמיגור המשטר הישן והשגת יעדים אלו יתאפשרו רק

על-ידי התנגדות פעילה, מהפכה ומאבק מזוין. מלחמת האזרחים הייתה בבחינת צומת שבו נפגשו כל הקבוצות הרדיקליות והמוסלמיות. היא דחקה הצדה, לפחות זמנית, ניגודים ויריבויות, וליכדה את כל הקבוצות למאבק כולל באויב המשותף — המארגונים, המילי-ציות הנוצריות ו"הפלנגות". גם כיום מהוות השנאה וההתנגדות למחנה הימין-הנוצרי, וההחלטה הנחושה לא לחזור למשטר הישן (שבו מילאו רוב קבוצות אלו תפקיד פוליטי שולי בלבד), גורם מרכזי המאחד את המרכיבים השונים של "התנועה הלאומית".

מנהיגותו של כמאל ג'ונבלט והחלל שהותיר אחריו

מעבר לכל המשותף בין ארגוני השמאל היה צורך במנהיג בעל יזמה, ניסיון פוליטי ויוקרה שיאחד קבוצות כה רבות ומגוונות לתנועה מאוחדת ובעלת עצמה פוליטית וצבאית. מנהיג זה היה הדרוזי כמאל ג'ונבלט. מאז שנות ה-50 המוקדמות מילא כמאל ג'ונבלט תפקיד חשוב במערכת הפוליטית הלבנונית, הן באופוזיציה והן בשלטון. בראשית שנות ה-60 פנה שמאלה והתקרב מאוד לרעיונות פאן-ערביים, וגברה בו ההכרה בצורך לחולל שינוי רדיקלי במשטר, בחברה ובכלכלה של לבנון. מאז פעל ג'ונבלט בהתמדה לאחד את כל "הכוחות המתקדמים" בלבנון תחת הנהגתו, כאמצעי להגשמת רעיונותיו הפוליטיים, אך גם כמכשיר לקידום שאיפותיו האישיות. ב-1965 הוא יזם הקמת חזית של כוחות פרוגרסיביים, שכללה את מפלגתו, המפלגה הקומוניסטית הלבנונית, תנועת "הלאומנים הערבים" ואישים שונים דוגמת מערוף סעד מצידון. ב-1969, כאשר עלתה לראשונה במלוא חריפותה שאלת הנוכחות הפלסטינית המזוינת על אדמת לבנון, הקים ג'ונבלט גוף אחר לתמיכה בארגוני המחבלים הפלסטיניים, ובו כל כוחות השמאל הלבנוניים. יזמתו להחרת פעילותם של מפלגות השמאל באוגוסט 1970 חיוקה עוד יותר את מעמדו כמנהיג השמאל הלבנוני. במקביל הקים ג'ונבלט בבית-הנבחרים את "חזית המאבק הלאומי", גוש של כל צירי השמאל בהנהגתו. קשריו ההדוקים עם ארגוני השמאל הרדיקליים ועם מצרים, סוריה ולוב, וקירבתו לראשי אש"ף עשו אותו לדמות מפתח במערכת הפוליטית הלבנונית, בעיקר נוכח הקיטוב הרב בחברה הלבנונית והמתח הגובר ביחסי לבנון עם הפלסטינים.

תמיכתו של ג'ונבלט בארגוני המחבלים הפלסטיניים בלבנון נבעה לא רק ממניעים אידיאולוגיים, אלא גם משיקולים מעשיים. הוא הבין היטב, כי בלי כוחם הצבאי ובלי התמיכה הנלהבת נבעיה הפלסטינית בקרב השמאל הלבנוני וברחוב המוסלמי, מעטים סיכוייו לשנות את המשטר הקיים. השפעת

ג'ונבלט הגיעה לשיאה במלחמת האזרחים, כשעמד בראש הקואליציה של השמאל וארגוני המחבלים הפלסטיניים. חלקו בשלב זה בקביעת עמדתה של "התנועה הלאומית" היה מכריע. החרם הפוליטי שהטיל על מפלגת "הפלנגות" לאחר תקרית עין רומאנה ותביעתו להתפטרות הנשיא פרנג'יה לאחר מכן — היוו גורם חשוב בהחרפת המשבר והפיכתו מעימות לבנוני-פלסטיני למלחמת אזרחים בין נוצרים למוסלמים. ושוב, דחייתו את הצעת הפשרה הסורית מיום 14 בפברואר 1976, וניסיונו להכניע את הנוצרים בכוח באביב של אותה שנה, היו מניעי חשוב בהחלטה הסורית לפלוש ללבנון.¹²

במרס 1977 נרצח כמאל ג'ונבלט, ובעקבות זאת נחלש מאוד מעמדה של "התנועה הלאומית". לרצח היו תוצאות מפליגות על כל המערכת הפוליטית הלבנונית, ואף על אפשרות של הסדר פשרה בין המחנה הנוצרי-מארגוני למחנה השמאל המוסלמי. יש ברחוב המוסלמי התפכחות רבה מקבוצות השמאל, ושוב אין "התנועה הלאומית" מעלה גלי תמיכה והתלהבות בהמונים המוסלמים כב-1975-1976. כיום שוב מפוצל מחנה השמאל. ואליד ג'ונבלט, שירש את מקום אביו בהנהגת השמאל, אינו מצליח ללכד את השורות ולהטיל מרותו על כל הקבוצות, וישנה התנגדות רבה למנהיגותו. כך, לדוגמה, רואה עצמו איברהים קליל, ראש הנאצריסטים העצמאיים, מתאים יותר להנהגה בתוקף שליטתו על הכוח הצבאי הגדול והחזק ביותר במחנה השמאל. דעותיו המתונות יחסית של ואליד ג'ונבלט והפרגמטיות של אינם מקובלים על ארגוני השמאל הרדיקליים, המוסיפים להתנגד לכל פשרה. אכן, כשמאל מורגש מאוד חסרונו של מנהיג בעל יוקרה וסמכות דוגמת כמאל ג'ונבלט, היכול להיות שותף להסדר פשרה עם המחנה הנוצרי והמוסולג גם לכפותו על קבוצות השמאל הקיצוניות. בחודשים האחרונים לחייו נטה כמאל ג'ונבלט לפתוח בהידברות עם ראשי הנוצרים, אולי כחלק ממאמציו לבטל את העילה למעורבות הסורית הצבאית בלבנון.

מותו של כמאל ג'ונבלט הביא גם לשינוי ביחסי השמאל הלבנוני עם אש"ף. כמאל ג'ונבלט הוא שקבע למעשה את הקו המדיני של "התנועה הלאומית" גם במישור הלבנוני וגם במישור הבין-ערבי, ומנהיגי אש"ף היו חייבים לא פעם לקבל את עמדתו, גם כאשר זו לא הייתה מקובלת עליהם. בחלקו נבע הדבר מנטיית ערפאת ומסד אש"ף לאמץ פרופיל נמוך כחלק מעמדתם המוצהרת בדבר אי התערבות בענייני הפנימיים של לבנון, אך במידה רבה הייתה זו השפעת אישיותו החקיפה ויוקרתו הרבה של כמאל ג'ונבלט. חולשתו ופיצולו הרב של מחנה השמאל הלבנוני לאחר מותו של כמאל ג'ונבלט שינו מצב יחסים זה.

עתה ברור לכל, שאש"ף הוא שותף הבכיר, גם מבחינה פוליטית וגם מבחינה צבאית. כיום אין בשורות השמאל אישיות היכולה להשתוות בניסיונה הפוליטי וביוקרתה בזירה הבינ-ערבית והבינ-לאומית ליאסר ערפאת. בקבוצות השמאל קיימת אי נוחות מן ההשתלטות הפלסטינית ומדחיקתן למעמד של שותף זוטרי; אך השמאל הלבנוני, שכבר איבד חלק גדול מחופש פעולתו כלפי סוריה, מתקשה גם לאמץ עמדה פוליטית עצמאית ביחס לאש"ף. הוא שבו בסמאיותו בדבר תמיכה מלאה בפלסטינים בלבנון, ומכיר בתלותו הרבה בהם, בעיקר במישור הצבאי. עם זאת יש להדגיש, כי עליית חשיבותו הצבאית והפוליטית של אש"ף בלבנון היא חלק מתהליך מקיף יותר שהחל מאז מלחמת האזרחים, והמתבטא בהיווצרות השתית של "מדינה פלסטינית" בדרום לבנון. כדיעבד התברר, כי לצד סוריה אש"ף הוא הזוכה העיקרי מהתמוטטותה של המדינה הלבנונית, התמוטטות אשר אותה גרמו באופן פרדוקסלי בעיקר הלבנונים עצמם: המחנה הנוצרי-מארוני בהחלטתו הנחושה לשמור בכל מחיר על הסטטוס-קוו ועל מעמדם העדיף של הנוצרים; והשמאל הלבנוני בבריתו עם הארגונים הפלסטיניים, אשר באמצעותה קיווה לשנות בכוח את המשטר, ולעשות את לבנון למדינה מוסלמית-ערבית, שבה יהפכו הנוצרים במרוצת הזמן למיעוט נסבל בלבד.

☆ ☆ ☆

מבצע "שלום-הגליל", אשר החל לאחר כתיבת מאמר זה, הוא אולי "רעידת האדמה" הצבאית והפוליטית אשר עשויה להוציא את לבנון מן המבוי הסתום, שאליו היא נקלעה מאז מלחמת האזרחים. בשעה שדברים אלה נכתבים, טרם הסתיימה הפעילות הצבאית ואילו המאמצים המדיניים נמצאים בראשיתם. לפיכך, קשה עדיין להעריך, מה תהייה השלכותיה הפוליטיות של הפעולה הישראלית על לבנון לטווח הארוך. עם זאת ניתן להצביע כבר על חלק מההשלכות הצפויות של מבצע זה על לבנון ועל כיווני ההסדרים הפוליטיים האפשריים.

א. סוריה: עד פעולת צה"ל הייתה סוריה הכוח הצבאי והפוליטי החזק ביותר בלבנון. נוכחותם של כ-30 אלף חיילים ואלפי סוכנים סוריים על אדמת לבנון אפשרה לסוריה למנוע כל התפתחות שיכלה לסכן את מעמדה בלבנון. סוריה הכשילה כל ניסיון לדיאלוג נוצרי-מוסלמי או לבנוני-פלסטיני שנעשה בשבע השנים האחרונות שלא תחת חסותה, ובכך תרמה רבות לקיפאון, שבו הייתה שרויה לבנון.

בחדשים האחרונים השקיעו הסורים מאמצים רבים להבטחת בחירתו של נשיא לבנוני פרו-סורי בבחירות לנשיאות לבנון, שנועדו להיערך בספטמבר שנה זו. אולם התבוסה הצבאית שנחלו הכוחות הסוריים בלבנון מידי צה"ל פגעה קשות במעמדה, השפעתה ויוקרתה של סוריה בלבנון, וצמצמה במידה ניכרת את יכולת מעורבותה בזירה הלבנונית. מעמדם של בעלות בריתה בלבנון (אש"ף וכוחות פרו-סוריים בקרב הנוצרים והמוסלמים) התערער, ואילו כוחם ויוקרתם של מתנגדיה, ובראשם "החזית הלבנונית", גבר מאוד. לראשונה מאז 1975-76 נפתחה הדרך לדיאלוג לבנוני פנימי כן בין הנוצרים למוסלמים בניסיון להגיע לפיוס לאומי. מוסדות השלטון הלבנוני – הנשיאות, הממשלה והצבא – השתחררו מן האחיזה הסורית ויכולים לנסות כיום להפקד כגופים עצמאיים וריבויניים. אולם חרף הפגיעה הקשה במעמדה, יש לסוריה עדיין יכולת השפעה רבה בלבנון. כוחות צבא סוריים גדולים שולטים עדיין על חלקים גדולים במזרח לבנון ובצפונה; ולסוריה אינטרסים מדיניים ואסטרטגיים חיוניים בלבנון, שעליהם אין היא מוכנה ויכולה לוותר. יתר-על-כן, משטרו של אסד לא יוכל להרשות לעצמו את הפגיעה הקשה ביוקרתו, הן מבית והן מחוץ, ואת אבדן השקעותיו העצומות בלבנון מאז מלחמת האזרחים. צפוי אפוא מאבק סורי עיקש, צבאי ופוליטי, להבטחת האינטרסים הסוריים החיוניים בכל הסדר בלבנון.

ב. אש"ף: עדיין לא ברור מה יהיה גורלם של מפקדות הארגון וכוחותיו המזוינים במערב ביירות, אולם אין ספק שמעמדו, השפעתו ויוקרתו של אש"ף בלבנון נפגעו קשות. אש"ף איבד לא רק את תשתיתו האקסטרטוריאליה בדרום לבנון, אלא במידה רבה גם את יכולת הן הצבאית והפוליטית, שממנה נהנה בזירה הלבנונית עד פעולת צה"ל. ישנה כיום התפקדות רבה בקרב האוכלוסייה המוסלמית ומנהיגותה בלבנון מאש"ף ומשיטותיו האלי-מות. השפעתה של הבעיה הפלסטינית כקטליזטור וכגורם לעימות נוצרי-מוסלמי בלבנון – אשר התקיימה מאז סוף שנות ה-60 – פחתה אפוא במידה רבה, לפחות לטווח הקרוב. שיעים וסונים כאחד חשים עצמם עתה משוחררים יותר הן אידיאולוגית והן מעשית משליטתו של אש"ף, והם מוכנים ואף רוצים להגיע להסכם עם הנוצרים, בתנאי שיובטחו מעמדם והאינטרסים שלהם במדינה הלבנונית.

ג. מחנה השמאל המוסלמי: הפגיעה הצבאית והפוליטית בסוריה ובאש"ף, בעלי בריתם ותומכיהם של כוחות השמאל הלבנוני

ניים, החלישה מאוד את כוחם והשפעתם של האחרונים. "התנועה הלאומית" כמעט ואינה מתפקדת יותר. כיבוש דרום הלבנון על-ידי ישראל פגע גם קשות בתשתית הפוליטית והצבאית המקיפה שקיימו רוב המפלגות וארגוני השמאל באזור זה. נפגעו קשות בעיקר אותם ארגונים שפעלו על בסיס אידיאולוגי-דוגמת הקומוניסטים, הבעתייסטים והנאצריסטים. מעמדם של גופים בעלי אופי עדתי מובהק דוגמת "המפלגה הפרוגרסיבית הסור-ציאליסטית" הדרונית או ארגון "אל אמל" השיעי נפגע פחות. למעשה ניתן להניח, שמעמדו של "אל-אמל" אף התחזק, והוא יהיה שותף חשוב בכל הסדר פוליטי חדש בלבנון. היחלשות כוחם של ארגוני השמאל ודחיקתם לשולי המפה הפוליטית מאפשרת עתה למנהיגים המוסלמיים המסורתיים לנסות ולרכוש מחדש את השפעתם ויוקרתם ברחוב המוסלמי, ולהיות שותפים במשא ומתן הצפוי עם המנהיגים הנוצריים על ההסדר הפוליטי בלבנון.

ד. המחנה הנוצרי: המעורבות הצבאית הישראלית היטתה את הכף הצבאית והפוליטית לטובת הנוצרים, ולכן עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת בעתיד בכל הסדר פוליטי בלבנון. בתוך המחנה הנוצרי התחזק עוד יותר מעמדה של "החזית הלבנונית", ונחלש כוחם של סולימין פרנגיה הפרו-סורי ושל מנהיגים נוצריים מתונים. ב"חזית הלבנונית" עצמה גברו הקולות של גורמים מיליטנטיים (דוגמת אטיאן צאקר והמשורר סעיד עקל), החובעים שיתוף פעולה צבאי ופוליטי גלוי ומלא עם ישראל, וניצול התנאים שנוצרו לכפיית פתרון נוצרי בסיוע ישראל. אולם, רוב מנהיגי הנוצרים ובראשם פייר ג'ומייל מודעים היטב לסיכונים הכרוכים בברית גלויה עם ישראל, ומעדיפים לאמץ קו זהיר מתוך המחנה להתפתחויות בשטח. הם חוששים, כי בשל אילוצים פנימיים ובין-לאומיים לא תוכל ישראל להשיג, בסופו של דבר, את סילוקם המלא של כוחות אש"ף וסוריה מלבנון, וכי הם עלולים שוב לעמוד מבודדים וחשופים כנגד סוריה ומול עולם ערבי-מוסלמי עויין. יתר על כן, הם שואפים לחדש את ה"הבנה הלאומית" וה"דריקום" עם המנהיגות המוסלמית המסורתית, מתוך רצון לבנות את לבנון מחדש כמדינה ריבונית ועצמאית; שיתוף פעולה צבאי ופוליטי גלוי עם ישראל בוודאי שלא יועיל לכך. גם בשר ג'ומייל – השואף להיבחר כנשיאה הבא של לבנון – אימץ עד כה, לפחות כלפי חוץ, עמדה זהירה ופרופיל נמוך בקשריו עם ישראל,

מתוך רצון שלא להגביר עוד יותר את ההתנגדות למועמדותו מצד המוסלמים ומדינות ערב המתונות. נראה אפוא, כי מנהיגי "החזית הלבנונית", בניגוד לרוב הנוצרי, ימשיכו לאור אילוצים אלה לנקוט בעמדה הזוהירה והבלתי מחייבת, שאפיינה את יחסם כלפי ישראל מאז מלחמת האזרחים.

לראשונה מזה שבע שנים נוצרו אולי התנאים להסדר פוליטי של המשבר הלבנוני. הן בלבנון והן בישראל נשמעת עתה התביעה להקים ממשלה לבנונית מרכיבית חזקה, ולהחזיר ללבנון את עצמאותה וריבונותה, תוך סילוק כל הכוחות הזרים משטחה. אין ספק, כי דרישות אלו נוחות תעמולתית וטקטית, שכן הן הלבנונים והן הממשלות דעת הקהל במערב יתקשו שלא לתמוך בהן. יתר על כן, הקמתה של ממשלה לבנונית מרכיבית חזקה היא חיונית בשלב זה עבור ישראל והנוצרים כאחד, לצורך פינויים של כוחות אש"ף וטוריה מלבנון.

אולם, במקביל מסתמנת נטייה להאמין, כי ניתן להחזיר אחורה את גלגל ההיסטוריה, ולהקים שוב את לבנון במתכונת שהייתה קיימת עד מלחמת האזרחים.

מנהיגים לבנוניים טוענים, כי אם ינתן ללבנונים עצמם — נוצרים ומוסלמים — לשבת יחדיו ללא לחצים ומעורבות חיצונית, יוכלו להגיע במהירות לפיוס ולאחדות לאומית. אלה המאמינים, כי פתרון כזה אמנם אפשרי לטווח הארוך, מתעלמים לא רק מן העובדה שסוריה עדיין נהנית מעמדת השפעה ניכרת בלבנון (שתאפשר לה להכשיל כל הסדר שאיננו מקובל עליה), אלא גם מהמשך קיומו של אותה ניגוד בסיסי בין הנוצרים למוסלמים, שהביא לפרוץ מלחמת האזרחים. הם מניחים, כי הנוצרים והמוסלמים כאחד ישכחו את האירועים הטראומטיים של שבע השנים האחרונות, כאשר מעל למאה אלף איש נהרגו, כרבע מיליון נפצעו, ומאות אלפים איבדו את ביתם ונעשו פליטים. פוליטיקאים לבנוניים, שנכשלו עשרות שנים בניסיון להסכים על "אמנה לאומית" חדשה, נוטים לשכוח עתה את המחלוקת הפוליטיות והיריבויות האיומות, וסבורים כי יוכלו להתעלות ולהגיע לפיוס לאומי. הם מניחים, שהמיעוט הנוצרי יותר מרצונו על המעמד הבכיר שממנו נהנה במדינה הלבנונית עד 1975, ואילו הרוב המוסלמי יעדיף מעתה ואילך את נאמנותו ללבנון על פני נאמנותו לעולם הערבי, ויעבור לסדר היום על שיתוף הפעולה הנוצרי עם ישראל.

הפתרון לבעיה הלבנונית לטווח הארוך איננו בחזרה ל"אחדות לאומית" מלאכותית או בחזרה לשיטת הייצוג העדתי, אשר נכשלו בצורה כה טרגית במלחמת האזרחים, אלא בארגונה של לבנון על בסיס פוליטי חדש כקונפדרציה שתורכב מאזורים נוצריים ומוסל-

מיים נפרדים. הסדר כזה לא רק שנתמך עד לפעולת צה"ל על-ידי נוצרים רבים (מצע "החזית הלבנונית" מאוקטובר 1980 מדבר מפורשות על הקמת קונפדרציה לבנונית) ואף על-ידי חלק מן המוסלמים, אלא שהוא קיים כבר במידה רבה דה-פקטו בשטח. הקונפדרציה הלבנונית החדשה יכולה להיות מורכבת, לדוגמה, מארבעה אזורים:

א. הר הלבנון, שעיקר אוכלוסייתו מרונית עם ריכוז דרוזי בדרומו בהרי השוף. ניתן לכלול באזור זה גם את העיר הנוצרית וחלה שבעמק הבקאע, כפי שהיה עד להקמת לבנון הגדולה ב-1920

ב. הדרום הלבנון (כולל הדרום עמק הבקאע), שעיקר אוכלוסייתו היא שיעית, העדה הגדולה ביותר כיום בלבנון. ניתן להניח, כי עם החזרת הסדר והביטחון לאזור וחיסול התשתית הפלסטינית ישובו למקומם מאות אלפי פליטים שיעיים, שברחו צפונה בעשר השנים האחרונות, ואופיו השיעי של האזור אף יגבר.

ג. עמק הבקאע וצפון לבנון, כולל העיר טריפולי שעיקר אוכלוסייתה היא שיעית וסונית.

ד. ביירות תמשיך להיות עיר הבירה של הקונפדרציה ומקום מושבה של הממשלה הפדרלית.

הסדר כזה עשוי לצפון בחובו לא רק פתרון לבעיות היסוד של לבנון — המלוות אותה מאז 1920 עת הוקמה בגבולותיה הנוכחיים — אלא אף אפשרות של פתיחת דרך להבנה ישראלית-סורית באשר לשמירת האינטרסים האסטרטגיים והביטחוניים החיוניים של שתי המדינות.

הערות

1. ראה לדוגמה: Sirriyyh, H., "The Palestinian armed Presence in Lebanon since 1967". in *Essays on the Crisis in Lebanon*. ed. by R. Owen. (London, 1976) pp. 73-89.

2. תיאור יומי של השפעת המלחמה על חיי האדם הפשוט. ראה: Tabbara, L. M., *Survival in Birrut: a diary of Civil War*. (London, 1979), Onyx Press.

3. לתא המשפחתי מקום מרכזי בחיים הפוליטיים בלבנון, ויחסו וקשרים משפחתיים עדיין מהווים גורם רב חשיבות בקביעת מעמדם והשפעתם של רוב הפוליטיקאים הלבנוניים, נוצרים ומוסלמים כאחד. אחד הגורמים לכך הוא האופי המשפחתי-פיאודלי של מרבית המפלגות והארגונים הפוליטיים בלבנון, והמעבר בירושה של תפקיד ראש המפלגה והארגון וכן עמדות השפעה בתוך העדה מאב לבנו. לדוגמה: שני המנהיגים הסונים החשובים מאז שנות החמישים — צאיב סלאם ורשיד כראמה — הם בניהם של מנהיגים סונים בולטים מימי המנדט; משפחת צולח מביירות, שבניה ממלאים באופן מסורתי תפקידים מרכיבים בממשל, בהם ראשות הממשלה; כאמל אל-אסעד, יושב ראש בית הנבחרים הנוכחי, ואחד ממנהיגי רבי ההשפעה של העדה השיעית, הוא נכדו של מנהיג שיעי בולט משנות ה-20; ורימון ופייר אדה הם בניו של אמיל אדה שהיה נשיא לבנון בשנות ה-30 וה-40.

4. על היריבות בין מנהיגי "המערכת המשולש" והסיבות שהביאו לבחירתו של סולימן פרנג'יה כנשיא ראה: Zamir, M., "The Lebanese Presidential Elections of 1970 and their Impact on the Civil War of 1975-1976". *Middle Eastern Studies*. Vol. 16, January (1980) pp. 49-70.

5. פרטים על ההתייעצויות והתיאום בין המנהיגות המארונית הבכירה משך המלחמה ניתן למצוא ביומנו המלחמתי של כמיל שמעון (Chamoun, Camille; Crise) au Liban, Beyrouth, 1977 וכן מטר, פואד, סוקוט אל אימברטוריה אל-לובנוניה (נפילתה של האימפריה הלבנונית). (ביירות, 1978) 4 כרכים.

6. על מלחמת התעמולה העזה שליוותה את מלחמת האזרחים, ואשר הביאה למותם של כתבים ועיתונאים לבנוניים זרים רבים ראה: Vooke, H., *The Lebanese War*. (London, 1978) pp. 61-67.

7. הבחירות לנשיאות, אשר הוקדמו למאי 1976, היו גורם חשוב בחידוש המחלוקת, היריבות האישית ומאבקי הכוח בין המנהיגים המארוניים, ותרמו לערעור אחדותו של המחנה המארוני. ראה שמעון, ע"ע 103-102; 106-105.

8. שמעון, ע"ע 34-35; אביירן, א', סוריה והמחנה הנוצרי בלבנון 1975-1978: משיחית פועלה לעימות אלים. (ת"א, מאי 1980). סקירות מכון שילוח. ראה גם: Dawisha, A. I., *Syria and the Lebanese Crisis* (New-York, 1980) St. Martin's Press.

9. שמעון, ע"ע 106-107; גרדיאן, לונדון, 12.11.1976, 21.3.1977. Tabbara, *Survival in Beirut*: תיאור של

עדת ראייה שעבדה במשרדו של אדה משך המלחמה. 10. בשל קוצר היריעה לא נדונה במאמר זה שאלה החלוקה — דהיינו אפשרות הקמתה של מדינה נוצרית בהר הלבנון ובחלקה הנוצרי של ביירות, שבה ראו חלק מהמנהיגים המארוניים ובראשם כמיל שמעון פתרון לבעיית הנוצרים בלבנון. שאלה עקרונית זו עוררה מחלוקות רבות בקרב העדה המארונית ובמנהיגותה וגרמה לפגיעה באחדותו הנוצרי. נחקש זה ראה: Zamir, M., *Smaller and Greater Lebanon — the Squaring of a Circle? The Jerusalem Quarterly* (Spring 1982) pp. 34-53.

11. תיאור מפורט של מפלגות וארגוני השמאל ותפקידם במלחמות האזרחים ראה: ד'ביאן, סאמי, אל חרקה אל ווטניה אל-לובנוניה (התנועה הלאומית הלבנונית) ביירות, 1977.

12. ג'ונבלט, כמאל, האדי ווציאחי (ואח צוואחי), (ביירות, 1978). בספר זה נותן ג'ונבלט את גרסתו לגבי הגורמים ומהלך מלחמת האזרחים.

"קונצוזום אסטרטגי" ומלחמה מקומית ארה"ב ומבצע "שלום הגליל"

ד"ר נמרוד נוביק*

המתכונן אשר אינו בקי ברזי תהליכי קבלת החלטות בווינגטון, ואשר אין עתותיו עמו לבדוק פרטי פרטיה של מדיניות החוץ והביטחון האמריקנית, יכול להסיק כי חילופי הממשל בווינגטון בתחילת 1981 לא הולידו שינוי מהותי באסטרטגיה האמריקנית באזורנו. אכן, הייתה זו "עסקת ה-AWACS" אשר עיוותה את התמונה ומיקדה את תשומת הלב משך חודשים רבים בשנה הראשונה לכהונת ממשל רייגן. עסקה אומללה זו – אשר גם אלה אשר הופקדו על-ידי הנשיא על שכנוע הקונגרס (והעם) האמריקני בנחיצותה מודים בשיחות בארבע עיניים, כי לא היה בה היגיון רב, וכי הנשיא סופך בה ללא צורך – לבשה דינמיות משל עצמה. היא הצליחה לעוות את יכולתנו (ויכולת רבים בווינגטון) לשוב ולזהות את עקרונות המדיניות האמריקנית, כפי שגובשו על-ידי ממשל רייגן בחודשים אשר קדמו לכניסתו לתפקיד, וביתר בהירות מאז. בהתנהגות הממשל במשך עשרת ימי מבצע "שלום הגליל" בא לירי ביטוי בולט המהפך שחל בהתייחסות האמריקנית לנושאים רלבנטיים לביטחון ישראל מאז נתמנה אלכסנדר הייג למזכיר המדינה.

אלכסנדר הייג, רונלד רייגן וג'ורג' בוש

א' הייג הבהיר, כי במזה"ת (כולל מזרח הים התיכון, המגזר הערבי-ישראלי, המפרץ הפרסי וצפון האוקיינוס ההודי) עובר "קו העימות" עם ברה"מ, ובו יש למדינות ערב השמרניות (הנתפסות כמתונות ופרו-מערביות), לישראל, למדינות מערב אירופה ולאר"ב אינטרס משותף בבלימת הסכנה שבהמשך תהליכי הרדיקליזציה וההתפשטות הסובייטית. סכנה כפולה זו נתפסת כמטבע אחד בעל שני צדדים: תמיכת גורמים רדיקאליים בהתפשטות סובייטית, ותמיכת ברה"מ בגורמים רדיקאליים אזוריים. לסכנה זו ארבעה ביטויים אפשריים: פלישה סובייטית; סיכון משטר ידיוותי למערב על-ידי פלישה באמצעות "שליח" של ברה"מ; תרומה סובייטית ו/או באמצעות "שליח" לבעיות אי-יציבות פנימית למשטר ידיוותי; חסימת נתיבי שיט.

ה"קואליציה" המערבית/פרו-מערבית צריכה, לפי תפיסת הממשל, להיות מסוגלת לענות על ארבעה סוגי האיום, ובכך לבלום את שני התהליכים ואף להסיגם אחור: לבלום כל ניסיון התפשטות צבאית סובייטית (ישרות או באמצעות "שליחים"); להביא למיתונם של משטרים רדיקאליים; לסייע למשטרים ידיוותיים מפני סכנות מבית, ולנתק "קליינטים" סובייטיים ממוסקבה. בכך ניתן יהיה לא רק לחזק את המאזן המערבי ולהגן על אינטרסים מערביים באזור, אלא גם לבטל הישגים סובייטיים של העשור האחרון.

בעקבות אכזבה מיכולתן של בעלות ברית בעולם השלישי למלא משימות אלה בכוחות עצמן, נטשה ארה"ב את תפיסת ה"שוטר האזורי", אשר עמדה ביסוד התמיכה באיראן של השאה. ממשל רייגן נכנס לתפקידו, כשהוא מקבל את ההנחה, כי הגנת האינטרסים המערביים באזור הנה מתפקידה של ארה"ב, ואין גורם באזור אשר יכול לשחררה מאחריות זו. גם התרומה המוגבלת של מדינות מערב אירופה אינה מספקת כדי לשנות באופן משמעותי את המעמסה.

מאידך גיסא, הערכה של היכולת הצבאית האמריקנית הבהירה לווישינגטון, כי היא חסרה את האמצעים לתגובה מהירה ויעילה דיה — אף אם מוגבלת באופיה, במשכה ובהיקפה — לארבעה סוגי האתגרים הנזכרים. זאת בעיקר כתוצאה מריחוק מהאזור. הבעיות הלוגיסטיות הנובעות מריחוק זה ניתנות לפתרון על-ידי הרחבה ניכרת של יכולת העברת כוחות בדרכי האוויר והים והגדלת תפוסת ה"יימ"חים הצפיים" (אניות Roll on-Roll off) אשר ימוקמו בקרבתו. לגבי שתי המשימות, הקצאת המשאבים הנה שלב ראשון בתהליך, אשר לא

יסתיים לפני המחצית השנייה של שנות השמונים. הידיעה, כי משבר אזורי אשר יעמיד בסכנה אינטרסים חיוניים לארה"ב עלול להתרחש בכל עת — נתנה דחף לחיפוש פתרונות לטווח הקצר. בהקשר זה יזם הייג את רעיון ה"קונצנוס האסטרטגי".

מערך ה"קונצנוס האסטרטגי"

מדיניות הממשל בשנה הראשונה לכהונתו אופיינה בהיעדר כיוון מרכזי תקיף, וכתוצאה מכך ביזמות עצמאיות של המחלקות השונות. תיאום בין-מחלקתי ומעורבות נשיאותית בנושאי חוץ וביטחון נוצרו בעיקר בעקבות משברים אזוריים ופנים-ממשליים. לקראת תום 1981 חלו שינויים בסדרי עדיפויות ובאיוש משרות, ואלה נתנו דחף לתיאום רב יותר בגיבוש מדיניות החוץ/ביטחון האמריקני-גית. בהקשר זה, התוצאה העיקרית של התפתחויות אלה הייתה אימוץ מהדורה מתוקנת של רעיון ה"קונצנוס האסטרטגי" — אשר נולד כיוזמה עצמאית של שר החוץ הייג — כמדיניות כל-ממשלית.

רעיון זה נועד לשלב אמצעים של מדינות ידיוותיות מהאזור בסיוע לארה"ב להתמודד עם הסכנות האפשריות, עד שתיכנה יכולת אמריקנית עצמאית לצורך זה. הכוונה היא, להבהיר לכל המדינות המודאגות מרדיקאליזם אזורי וממדיניות ברה"מ, כי בעוד הן ממשיכות להתמודד ביניהן על נושאים בהם הן חלוקות, עליהן לקבל את הכורח שבקיום מערך אזורי, שבו כל אחת מהן לחד משתפת פעולה עם ארה"ב לגבי האינטרס המשותף לכולן.

לפיכך, מערך זה אמור להיות מורכב מסדרה של יחסים דו-צדדיים בין ארה"ב לבין כל אחת משותפותיה בנפרד. במסגרת זו תורמת כל שותפה אזורית בתחום שבו היא נהנית מיתרונות יחסיים (מיקום, דרכי גישה, עצמה צבאית, תשתית טכנולוגית), תוך שהיא מודעת לתרומתן של האחרות — בין אם היא מוכנה לשאת עמן פעולה באופן ישיר ובין אם לאו. שיתוף הפעולה העקיף (באמצעות ארה"ב) לגבי האיום המשותף אמור לתרום גם לנכונותן של המשתתפות לפתור בעיות בינן לבין עצמן, ובכך להוביל להפיכת המסגרת מסדרת יחסים דו-צדדיים למערכת שיתוף פעולה רב-צדדי.

הייג שכנע את הנשיא רייגן, כי חוסר הנכונות המופגן של רוב מדינות האזור להזדהות עם מערך אמריקני אזורי, ודרשתן שנוכחותה המגנה של ארה"ב תימצא "מעבר לאופק" ולא בשטחן הן, נובעים משיקולי ביטחון פנים וחישובי עלות ורווח. לטענתו המשטרים במדינות אלה אינם מוכנים להסתכן בשיתוף פעולה גלוי עם ארה"ב, כל עוד הם חוששים שדבר זה יחזק את האופוזיציה הפנימית (הטוענת ממילא, שהמשטר סטה ממדיניות אי-ההזדהות, בגד בערביותו, נטה להתמערבות מופרזת, ופנה עורף לעקרונות האסלאם), בה בשעה שאין להם כל ביטחון

שיזכו בתמורה — בדמות הגנה אמריקנית אמינה — עבור סיכון נוסף זה. לפיכך, חיוק דימויה של ארה"ב כבעלת ברית אמינה נתפס כתנאי לשיתוף פעולה מוגבר עמה.

המחלוקות בממשל (בפרט בין מחלקת המדינה בראשות הייג לפנטגון בראשות וינברגר) בעניין ה"קונצנוס האסטרטגי" מתמקדות עתה בשאלת משקלן היחסי ותפקידן של מדינות מסוימות בתוך המערכת המבוקשת, ובשאלות טקטיקת המימוש. מאידך גיסא, אין עוד מחלוקת באשר לעצם הצורך במערכת מסוג זה, באשר לאמצעים למימושה, ובראש ובראשונה באשר לפתרון בעיית האמינות.

במשך השנה הראשונה לכהונתו, השתמש ממשל רייגן בחמישה אמצעים (בטווח הקצר) לפתור את בעיית האמינות כתנאי מוקדם לשיתוף פעולה עם מדינות מהאזור:

א. הגדלה ניכרת בתקציב ההגנה בכלל ובהקצבה לכוח הפריסה המהירה בפרט (כולטת ההגדלה — למעלה מכפליים לעומת הצעת קרט — בהקצאה לרכבת אווירית וימית לצורכי כוח הפריסה המהירה).

ב. הצהרות חוזרות של כל הדרגים הבכירים בדבר התנערות ארה"ב מ"תסמונת ויטנאם" וכוונתה לעמוד לצד ידיוותיה ולהגן על אינטרסיה באזור.

ג. הפננת (ובחינת) יכולת להתערבות מהירה (בעיקר בהגדלת היקף תרגיל "כוכב זוהר" 1982).

ד. הספקת נשק בכמויות וברמת תחכום גבוהות לכל המועמדות לשותפות במערך המבוקש.

ה. דיפלומטיית "ניהול משברים" לשם צמצום העוינות בין השותפות הפוטנציאליות השונות.

שילוב אמצעים אלה אמור לשכנע ידיוות באזור, כי לארה"ב של שנות השמונים יש הנכונות והיכולת לסייע להן בשעת הצורך, ולהקטין את אביעיותן שבשיתוף פעולה בין ארה"ב מחד גיסא לבין מדינות יריבות זו לזו מאידך גיסא.

במקביל לצעדים אלה, ובמידה רבה כתוצאה מהם, הניבו מאמצים מדיניים של מחלקת המדינה והפנטגון מערכת של מסגרות לתיאום שיתוף פעולה צבאי. מערכת זו מהווה נדבך במימושה של מסגרת ה"קונצנוס האסטרטגי".

היא כוללת ועדות לתיאום צבאי עם תורכיה, מרוקו, תוניסיה, מצרים, ירדן וערב הסעודית, נוסף למזכר ההבנה (המושעה כרגע) והדיאלוג האסטרטגי עם ישראל, הסכמי גישה למתקנים צבאיים עם סומליה, קניה ועומאן, ושיתוף פעולה צבאי עם מדינות אלה ועם סודאן.

"שלום הגליל", הלבנון, המזה"ת...

בהנהגתו של הייג ובהיעדר מחויבות אידיאלית גית או אמוצינאלית לנושא הפלסטיני או לכל סוג הסדר שהוא, נבחנו התפתחויות בסכסוך הערבי-ישראלי בעיקר לאור השפעתן על

* חוקר בכיר, אחראי לתכנית המחקרים בנושא "ישראל במדיניות החוץ/ביטחון של ארה"ב" במרכז למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב.

מערך ה"קונצנוס האסטרטגי". לפיכך הסכמי קמפ־דייוויד נתפסו בראש ובראשונה כמכשיר חיוני להבטחת המשכיות השלום בין ישראל למצרים — שתי מדינות אשר מחד גיסא יחסיהן ההדדיים אמורים להעלות תרומה חשובה למסגרת האסטרטגית, ומאידך גיסא עלולים לדרדרה ללא תקנה. מכאן התפרצויות הפעלתנות האמריקנית בכל עת שהתעורר החשש כי קיפאון עלול להוליד משבר, וחוסר המאמץ בעתות רגיעה. יתר על כן, בטוח הרחוק יותר, הרחבת תהליך השלום (בין אם במסגרת קמפ־דייוויד ובין אם מתוך שימוש במסגרות אחרות) אף היא רצויה, הן כדי למנוע נסיגה מהקיים, והן כדי לממש את השלב היומרי יותר של ה"קונצנוס האסטרטגי": תוספת ממד הרב־צדדיות על־ידי שיתוף פעולה בין השותפות האזוריות לבין עצמן. כמו כן יש בממשל פקידים השותפים לדעה (שרוחה במיוחד בממשל קרטר), כי התקדמות בתהליך השלום הנה תנאי מוקדם להגברת שיתוף הפעולה בין מדינות ערביות לארה"ב.

התנהגותו המאופקת של ממשל רייגן במשך מבצע "שלום הגליל" באה כהפתעה לרבים בארה"ב ובמזרח־ת"ת כאחד. דומה כי התנהגות זו יש להבין בהקשר לתפיסה האסטרטגית הרחבה בהשראתו של הייג: כל עוד כוונת עיקר מאמציה הצבאיים של ישראל כנגד יחידות אש"ף, וגם הלחימה בסורים הוגבלה לזירה הלבנונית — הרי שנמנעה ההתפתחות האחת שממנה חרדה וושינגטון: מלחמה סוריית־ישראלית כוללת, אשר יכולה לגרור את המעצמות עד לכדי עימות ישיר ביניהן. משנכנסה הפסקת האש הרעועה לתוקפה, נותר החשש האמריקני, כי יזמה ישראלית בתוך גירות עלולה לחבל באופציות התיווך אשר נפתחו בפני ארה"ב כתוצאה מהמלחמה. אכן, ככל שקרבה ישראל להשלמת השגת מטרתיה הצבאיות (למעט הוצאת הסורים לחלוטין מגירות וכיבוש מפקדות אש"ף) כן התבהרה במחלקת המדינה האמריקנית המודעות ליתר־נות הטמונים בהישגי ישראל:

א. סוריה, בעלת בריתה העיקרית של מוסקבה באזור, אשר עמה חתמה זה לא כבר על אמנת ידידות ושיתוף פעולה וקיימה תרגילים צבאיים משותפים, נחלה כישלון צבאי משמעותי, מבלי שהקרמלין יכול היה לעזור.

ב. אש"ף, הנחפס בושינגטון כגורם מרכזי בטרור הבין־לאומי — אך המוגדר על ידי מוסקבה כתנועת שחרור לאומית לגיטימית, הזוכה לתמיכה צבאית ומדינית ניכרת מברית־המועצות, והמהווה מכשיר חשוב למעורבות הסובייטית במערכת הבין־ערבית — הוכה מכה צבאית מוחצת, וידה של מוסקבה קצרה מלהושיע.

ג. עליונותן של מערכות אמל"ח אמריקניות — אם כי מאוישות על־ידי ישראלים וכוללות רכיבים ישראלים חשובים — על הנשק

הסובייטי הוכחה שוב. יתר על כן, הריסת מערך טילי סאם סובייטיים (מבלי שנגרם נזק לכוח התוקף) חשפה את פגיעותן של מערכות אלה, ולושינגטון עניין רב בידע שנרכש על־ידי ישראל בהכנות לקראת המבצע ובביצועו. חשיבות דומה מייחסת וושינגטון ללימוד הניסיון הישראלי בהתמודדות עם טנק המערכה העיקרי של ברה"מ ה-T-72.

ד. בחזית הדיפלומטית עד כה לא עלה בידי מוסקבה לחלץ ניצחון מדיני מתוך התבוסה הצבאית. יתר על כן, קליינט סובייטי שוב נאלץ לפנות אל ארה"ב, כמעצמה היחידה היכולה אולי להשיג הפסקת אש, נסיגה או ויתורים ישראלים, וכן יציבות כלשהי במערכת הפוליטית הלבנונית.

לסיכום, הנשיא רייגן שוכנע, כי להוכחה מחדשת זו של עליונות המכשירים העומדים לרשות ארה"ב הן בשדה המערכה והן בזירה הפוליטית יהיו השלכות אשר יתרגו מעבר לתחומי המשבר הנוכחי. יתר על כן, הפגנת חוסר האמינות הסובייטית² תשפיע על מדינות ותנועות מהפכניות במזרח־ת"ת ומחוצה לו. לפיכך החליט נשיא ארה"ב לנהוג באיפוק רב: הוא עקב אחר המתרחש בקפידה, והתערב רק בשעה שהתעורר החשש להסלמה אשר תחרוג מגבולות הלבנון, או לפעילות ישראלית בתוך גירות אשר תטרף את קלפי המדינה. מעבר לכך נמנע מלהקשות על ישראל במימוש מטרותיה הצבאיות. הייג שכנע כנראה את הנשיא, ש"בבוקר למחרת" יוכל לקטוף את מרב הפרות מבלי לשלם את המחיר הישיר.

במבט קדימה

התפתחויות באזורנו ומדיניות ארה"ב — כפרט בהקשרי המלחמה במפרץ הפרסי והמלחמה בלבנון — מעמידים את הממשל בושינגטון בפני "חלון של הזדמנויות" לקדם את הממד המדיני של "הקונצנוס האסטרטגי":

• בשתי המלחמות נפגע דימויה של מוסקבה כבעלת ברית אמינה. בכך קטנה עוד יותר יכולתה לאלץ את בעלות בריתה לחבל במהלכים פוליטיים במסגרת תהליך השלום.

• לפחות לתקופת מה איבד אש"ף את בסיסו הטריטוריאלי המעין־עצמאי העיקרי ואת זרועו הצבאית, וכתוצאה מכך איבד הרבה מהשפעתו במערכת היחסים הבין־ערבית וממשקלו ביהודה ובשומרון. בכך נפתחות אופציות אלטרנטיביות לגבי הסדר בגבולה המזרחי של ישראל.

• סוריה, אשר למרות (או בגלל) אבדות ניכרות על הקרקע, ובעיקר באוויר, הגבילה את תגובתה לזירה הלבנונית, הפגינה חשש מיכולתה הצבאית של ישראל. חשש זה מבליט את המגבלות של יכולת דמשק להכתיב מהלכים מדיניים בסכסוך הערבי־ישראלי.

• הצלחתיה של איראן בשדה הקרב ניטרלו במידה רבה את עצמת הוטו העיראקי על חופש

הפעולה המדינית של ירדן.

• ההתקדמות האיראנית גם הביאה את סעודיה (ובעלות בריתה במפרץ) להזמין את קהיר לחפוס את המקום הראוי לה על־פי משקלה הצבאי/פוליטי בעולם הערבי, וזאת מבלי לדרוש תשלום "במטבע ישראלי", היינו — על חשבון תהליך השלום.

• מצרים נהנית גם מאישוש טענתה, כי הסכם השלום מעניק לה מעמד ייחודי של תיווך בין העולם הערבי לבין ישראל: אש"ף עצמו נאלץ לפנות אל מצרים בבקשה לסייע בהשגת הפסקת האש עם ישראל.

אכן, איתותים ראשונים מושינגטון מעידים, כי הממשל ער לעובדה שהשעה כשלה לזימה אמריקנית, אשר תנצל שילוב זמני של התפתחויות ותהליכים לא רק כדי להפיק הסדר פוליטי יציב יותר ללבנון, אלא גם כדי להחיות את תהליך קמפ־דייוויד. בממשל פרגמטי זה, בו שר המדינה הייג ראה בהנרי קסינג'ור את "ספר הלימוד" לטיפול במשברים, רוחה הנהנה, כי אין לבזבז משאבים ואנרגיה על הפשרת קיפאון מדיני בהיעדר משבר הטרף את הקלפים ופוחח אופציות חדשות. מצב זה נוצר בעקבות מלחמת "שלום הגליל". אל נחפלא אפוא אם וושינגטון תגיע למסקנה, כי הדרך המועדפת להחייאת האוטונומיה ולהרחבת תהליך השלום היא — עידוד מצרי־סעודי לירדן לתבוע לעצמה מחדש את תפקיד דוברתם של הפלסטינים (מנדט אשר נלקח ממנה והופקד בידי אש"ף בוועידת הפסגה הערבית של 1974), ובכך להצטרף לתהליך השלום. מאידך גיסא, עמדנו כבר על היעדר מחויבות אידיאולוגית או אחרת לתהליך השלום בכלל ולנושא הפלסטיני בפרט בקרב הדרגים הבכירים ביותר בממשל רייגן. מינויו של שולץ לא יוליד בהכרח שינוי דרמטי במדיניות החוץ של ארה"ב; ובלא קשר לחילופי הגברי יכולה התפרצות מחדשת וצפויה זו של פעלתנות מדינית להסתיים בלא כלום, מרגע שיתגלו הקשיים הראשונים. כשם שאירע לא אחת בעבר, ייתכן מאוד שהבחירות לקונגרס (בנובמבר שנה זו), הבחירות האפשריות לכנסת (באמצע השנה הבאה) והבחירות לנשיאות ארה"ב (בשנה שאחריה) ישכנעו את הצמרת הפוליטית בושינגטון, כי "אין השעה כשרה" לטיפול נמרץ בנושא המחייב השקעת מאמץ רב, אשר מחירו הפוליטי גבוה וסיכויי ההצלחה שלו קלושים.

הערות

1. הישגים אלה, בחלקם, יש לזקוף עוד למאמצי ממשל קרטר. הם זכו לתאוצה ולהרחבה ניכרות לקראת תום שנת הכהונה הראשונה של ממשל רייגן.
2. תופעה העומדת בניגוד חריף להתנהגותה של מוסקבה בעת מלחמת יום הכיפורים ולהתערבותה הנמרצת במלחמת האזרחים באנגולה (1975). במלחמת האזרחים בין סומליה לאתיופיה (1977/8), ובאפגניסטאן (1979-1980).

אסלאם או בעת'י

מאבקו של אסד באופוזיציה המוסלמית

יוסף גולמרט*

בִּי 7 ו־8 במארס 1982 חגגו בדמשק ברובעם את יום השנה ה־19 להפיכה, שהעלתה לשלטון בסוריה את מפלגת הבעת'. בשנים האחרונות ניצב בפני מפלגה זו אתגר חמור, אשר אומנם אינו חדש כל עיקר: מלחמת־קודש נגד המשטר מתנהלת ברחובות ערי צפון־סוריה על־ידי כוחותיו של גורם מושרש היטב בהוויתה של סוריה — האסלאם. תוצאותיו של הסיכוב הנוכחי בעימות המתמשך עלולות להיות בעלות משמעות עמוקה לגבי ההתפתחויות באזור כולו. מן הרין להעריך את כוחם ומעמדם של הצדדים הנצים: האסלאם והבעת'.

האסלאם בסוריה

כ־70% מאוכלוסיית סוריה הנם מוסלמים־סונים, בתוכם 10% כורדים שאינם משתייכים לקבוצת הרוב בשל נבדלותם האתנית־לשונית, כך שלמעשה רק 60% מהאוכלוסייה הנם ערבים מוסלמים־סונים. עם 40 האחוזים הנתורים נמנות עדות מיעוטים שונות: כורדים, עלווים, דרוזים, איסמאעיליים ונוצרים לכיתור־תיהם. עצם קיומן של העדות הרבות ויחסי הגומלין ביניהן מהווים גורם מכריע בעיצוב התפתחותה ההיסטורית של סוריה.

עד אמצע המאה ה־19 היה המצב, מבחינה זאת, ברור בתכלית. השלטון העות'מאני היה מוסלמי־סוני, ולמרות שלא היה ערבי הרי זהות הדתית של רוב האוכלוסייה בסוריה עם השלטון יצרה בסיס הזדהות מוצק, הזדהות שחושלה גם על־ידי מערכת מוכרת של יחסים בין מיעוט ורוב במדינה האסלאמית שבבסיסם הייתה תפיסה מוגדרת בדבר עליונות האסלאם. במחצית השנייה של המאה ה־19 החלו לשטוף את האימפריה העות'מאנית ריפורמות

מערכיות, אשר צירן המרכזי היה — הענקת שוויון לבני כל הדתות והעדות. תגובת המוסלמים בסוריה הייתה מיידית וחריפה. משקיפה מערבית שהתגוררה במקום תיארה את מערכת היחסים הבינ־עדתיים בסוריה שלפני כ־100 שנה בלשון הבאה: "... הם שונאים זה את זה. הסונים מנדים את השיעים, ואלה כן אלה עוינים את הדרוזים; הכל מתעבים את הנוצריים (עלאוים); המארוניים אינם אוהבים איש זולת עצמם, ובהתאם לכך מאוסים הם על הכל; היוונים־אורתודוקסים שונאים את היוונים־קאתולים ואת הלטינים; כולם בזים ליהודים".

מצב עניינים זה לא נשתנה עד למלחמת העולם הראשונה, שבעקבותיה קיבלה צרפת ב־1920 את המנדט על סוריה ולבנון. מדיניותם המפורשת של הצרפתים הייתה לפגוע בתנועה הלאומית הסורית על־ידי הנצחת הפיצולים העדתיים־דתיים. הצרפתים עודדו הגירת מיעוטים נוצריים (כגון ארמנים ואשורים), קראו לבני מיעוטים (שביניהם התבלטו עלווים, כורדים ודרוזים) להתגייע לצבא, וטיפחו נטיות בדלניות של העלווים והדרוזים. במצב עניינים זה אך טבעי היה, שהתנועה הלאומית הסורית התבססה בעיקר על אלמנטים מוסלמיים־סוניים בהנהגת נכבדים בני הערים הגדולות.

בשנות ה־30 הופיע בסוריה ארגון "האחים המוסלמים", שהורתו במצרים. מרכז כוחם של "האחים" היה בצפון־סוריה, במשולש הערים חומס — חמאת — חאלב, שם היה חזק כוחם של אלמנטים מוסלמיים־סוניים שמרניים, מה עוד שבכל הערים הללו ובסביבתן הקרובה ישבו בני עדות מיעוט, עובדה שבאופן מסורתי עוררה חיכוכים וטיפחה קנאות סונית. (בהקשר זה אפשר להשוות את המצב בצפון־סוריה עם סיטואציה דומה באסיוט שבמצרים ובמוצול שבעיראק). בניגוד לאחיהם במצרים היו "האחים" הסוריים מלכתחילה משולבים הדוקות בממסד הפוליטי־כלכלי־חברתי של הקהילה הסונית, וניזונו מתמיכת השכבות העממיות בערים הגדולות, כמו גם מתמיכת הבורגנות ומעמד בעלי המלאכה והמסחר הזעיר, שהתרכזו בשווקים וכבזארים העתיקים.

מנהיגי "האחים" היו חברים במפלגה הלאומית המרכזית, "הגוש הלאומי", אך הצבא, לעומת זאת, היה כמעט מחוץ לתחום עבור אלמנטים אלה, עקב אופיו העדתי ויהויו עם השלטון האימפריאליסטי. עבור מוסלמים־סונים, נידות וקידום חברתיים לא היו כרוכים כלל בשירות צבאי, בניגוד לנורמה המקובלת בקרב צעירי עדות המיעוטים.

התפתחותה העצמאית של סוריה מוכתבת אם כן במידה רבה גם כתוצאה מהאפקט המצטבר של שני הגורמים שמנינו לעיל: קשר הגומלין ההדוק בין השכבות העממיות והבורגנות הסונית בערים עם "האחים", ומנגד — היות הצבא חממה לבני עדות מיעוטים, צעירים משכבות נמוכות ובני פרובינציות.

כוחם של אלמנטים אלה גבר עוד יותר כתוצאה מהקשר המתהדק בינם לבין גורמים ראדיקאליים שצמחו בסוריה בשנות ה־40, בראש ובראשונה — מפלגת הבעת'. התופעה הלכה והחריפה במרוצת שנות ה־50, כאשר חוסר האיזון בין הממסד הסורי־סוני (ובו "האחים") לבין הצבא (ובו ייצוג מוגבר לבני העדות) הלך ונעשה ברור יותר ויותר. הצבא הסורי הפך למעשה לאדונה של הארץ — עובדה אשר לה נודעה משמעות גורלית.

בראשית פברואר 1958 קם האיחוד בין סוריה למצרים. נסיבות הקמתו וסיבות התמוטטותו של האיחוד אינם מענייניו של מאמר זה. חשוב לבחון את השלכות התמוטטות האיחוד. בהפיכה הצבאית נגד האיחוד אשר בוצעה בסוריה בספטמבר 1961 נטלו חלק אף אלמנטים סוניים־שמרניים. עד מהרה הוברר, שאלמנטים אלה לא השכילו לייצב מסגרת בעלת חיות, שכן הן בתוך הצבא והן מחוצה לו גברה השפעתם של האלמנטים המיליטאנטים, בעיקר בני עדות המיעוטים. בין השנים 1961-1963 השתלטו אלמנטים אלה על מפלגת הבעת' כהמחשה לכוחם הגובר. התגובה הסונית הייתה חיזוק ניכר בכוחם של "האחים". באותם ימים החלו להתבלט גם כמה ממנהיגי "האחים" כיום, בראש וראשונה עצאם אל עטאר, עורך־דין דמשקאי ממשפחה נכבדה.

* מרצה בחוג להיסטוריה של המזה"ת באוניברסיטת תל־אביב. חוקר במכון שלוח. המאמר נכתב לפני מבצע "שלום הגליל".

הבעת' בשלטון — התנגשות עם האסלאם

ב־8 במארס 1963 בוצעה בסוריה הפיכה צב־אית בעת'ית. השליטים החדשים, שביניהם מתבלט קבוצת קצינים עלוויים, מנווטים את ספינתם הרחק מעבר ליעדיו המקוריים של מחולל הבעת', מישל עפלאק, הנוצרי היווני־אורתודוכסי. אחת הסטיות המרכזיות מתורתו של עפלאק כרוכה ביחס השלטון החדש לאסלאם. עפלאק, שייסד את מפלגתו ב־1940, לא הזכיר כלל את האסלאם בחוקת המפלגה, אך הקדיש לו מקום רב בהגותו. לדעתו היה האסלאם אחד מגילויי הגניוס הנצחי של האומה הערבית, אשר יש לקבלו ולדבוק בו כנכס של תרבות לאומית, אך לא כמדריך מחייב לתפקודה היומ־יומי של המדינה.

בסך הכל עשה עפלאק ניסיון מדע ליצור דוקיום עם האסלאם. למרות זאת, התעוררו כבר מלכתחילה שתי נקודות חיכוך יסודיות בין הבעת' נוסח עפלאק ובין האסלאם בסוריה. ראשית, הבעת' קרא לביטול המחיצות הדתיות־עדתיות, מה שנראה על־ידי חוגים סונים כקריאת תגר על זכותם הטבעית לשלוט במדינה מוסלמית. שנית, הגוון הסוציאליסטי של הבעת' נתפרש כאיום על מעמדן של שכבות הביניים הסוניות בערים הגדולות.

ינגודים אלה קיבלו ממד של דחיפות ועימות בלתי נמנע בעקבות הפיכת הבעת'. החוקה הזמנית של סוריה באפריל 1964 הגדירה את המדינה "כרפובליקה דמוקרטית, עממית, סוציאליסטית". בוצעו צעדי הלאמה בקנה־מידה גדול, והמשטר לא הסווה את אופיו האנטי־אסלאמי.

במצב עניינים זה באה לידי ביטוי מוחשי הא־סימטריה בכוחם של שני הגורמים המתמודדים: הבעת' שלט בצבא, ואילו "האחים" — ברחוב. באפריל 1964 הפעילו כוהני הדת הסוניים, "האחים" וסוחרי השווקים את הרחוב של חמאת. התקוממות חמאת הראשונה יצאה לדרך. המשטר לא בחל באמצעים, ובאש תותחים וטנקים הטביע את העיר בנחלי דם. בסיבוב הראשון ניצח אפוא כוחו של הצבא הסורי. מוסלמי חמאת נאלצו להפנות את משאביהם לזירות אחרות, יעילות יותר, של מאבק. ב־1965 הוקמה בחמאת מחתרת מוסלמית בהנהגת שייח' מרואן חדיד, שתלמידיו היוו את חד החנית של המרדיות המוסלמיות בסוריה של שנות ה־70.

ב־23 בפברואר 1966 הופל משטר הבעת' מכפנים, על־ידי כת קצינים, שלא היה עוד ספק באשר לזהותם: מרביתם היו עלוויים ובעלי אידיאולוגיה מארכסיסטית. השלטון החדש זכה לכינוי "בעת' חדש" (ניאו בעת'). בכל האמור ליחס לאסלאם, נקטו השליטים החדשים בעמדה בלתי פשרנית. במאי 1967 פרסם קצין עלווי מאמר אנטי־דתי חריף

בעיתון הצבא. בתגובה פרצו ברחבי סוריה מהומות דמים שדוכאו אך בקושי בערב מלחמת ששת הימים.

ב־1969 העז המשטר לפגוע מפורשות במעמד הבכורה של האסלאם כדת רוב תושבי סוריה, כאשר בנוסח חוקתה החדשה של סוריה נכללו התייחסויות סתמיות בלבד למקומו של האסלאם. דבר זה עורר שוב גל מהומות, אשר דוכאו על־ידי הצבא. כשנה מאוחר יותר, באמצע נובמבר 1970, שוב בוצעה הפיכה בעת'ית פנימית, שהעלתה לשלטון קצין עלווי, חאפט' אל אסד, על חורבותיו של המשטר העלווי הקודם.

הפיכה זאת המחישה שוב, שהצבא הסורי הוא המפתח לשינוי המשטר במדינה. רק מתוך הצבא יכולה לצמוח קואליציה אפקטיבית של גורמים, שיכולים באמצעות הפעלת כוחם להביא לשינוי שלטון, מה שאין כן בידי המגזר האזרחי הסוני.

משטר אסד

כאשר עלה אסד לשלטון, דומה היה שהיטיב להכין את שיעורי הבית שלו. הבעיה הראשונה והמידית שבפניה ניצב הייתה: "ניקוי" הצבא מאלמנטים עוינים, ביעור הסיעתיות הפנימית בו וחיסול המעגל הבלתי פוסק של הפיכות והפיכות־נגד. משימה זו הצריכה מיומנות רבה בפני עצמה, אך נראה שמימנות רבה עוד יותר נדרשה כדי לעצור צעד אחד נוסף: חיזוק בסיס התמיכה הציבורי במשטר על־ידי שינוי דראסטי במדיניות הפנים והחזק כאחת.

אסד החזיר לחוקה את האלמנטים האסלאמיים שנלקחו ממנה. ב־1973 אף נקבע במפורש, שדת נשיא המדינה חייבת להיות האסלאם, וזאת נעשה גם מתוך ויתור למהומות רחוב יזומות על־ידי "האחים". בשורה ארוכה של ראינות הדגיש אסד, כי הוא אישית מוסלם מאמין, ובפברואר 1974 קיים את מצוות "החג' הקטן", בעת שביקר אצל פיצל מלך ערב־הסעודית. במקביל נקט אסד במדיניות של פתיחות כלכלית וליברליזציה, צעד שנתפרש כמחנות פיוס כלפי שכבות הביניים הסוניות העירוניות. כגולת הכותרת של מדיניות הפיוס הלאומי שלו, דאג אסד להשיג חוות דעת מוסלמיות שאישרו, כי העלוויים הם מוסלמים־שיעים לכל דבר.

במדיניות החוץ שלו דאג אסד לחשל את הברית עם מצרים, שאפשרה את מלחמת יום הכיפורים, התקרר לירדן, שאליה פלשו כוחות שריון של המשטר הסורי הקודם אך זמן קצר קודם לכן, והכיר במעמדה המיוחד של ערב־הסעודית. צעדים אלה נתפרשו על־ידי סונים רבים כמדיניות ערבית־לאומית כשרה לכל דבר, לעומת המדיניות העדתית־סתגרנית של קודמיו.

בסוריה, שבה נשפטו המשטרים העלוויים

הקודמים כמעט באופן בלעדי כמשטרים שדואגים לאינטרסים עלוויים־בדלניים הן במדיניות הפנים (הנמכת קומת האסלאם) והן במדיניות החוץ (כידוד בעולם הערבי). נראה משטר אסד כמשב רוח רענן. ביצועיו של המשטר במלחמת יום הכיפורים, הנימה האסלאמית החריפה שליוותה את תעמולת המשטר בזמן המלחמה, ואף מדיניותו לאחריה — כל אלה אך תרמו לייצוב מעמדו של המשטר ולרגיעה פנימית ללא תקדים בסוריה. בתמונה כמעט אידיאלית זאת נותרו בכל זאת כמה כתמים שחורים. ראשית, רבים מבני עדת הרוב הסונית, הגם שלא ביטאו מחאה אלימה ברחובות, הסתייגו מניסיונו של אסד לתת לעצמו ולמשטרו ציביון אסלאמי. כאשר נערכו בחירות ל"מועצת העם" הסורית ב־1972, הוכו מועמדים בעת'יים רבים על־ידי מועמדים לא מוצהרים של "האחים".

אסד עצמו הזין כמה מטענות האופוזיציה האסלאמית בעצם התעקשותו לקבל הכשר אסלאמי לעצמו ולמשטרו. ניסיונותיו אלה נתפסו על־ידי סונים רבים כהוכחה לטענה הבסיסית של "האחים", שהמשטר אינו מוסלמי אמיתי, ושבעצם הראשונה בהיסטוריה שלה נשלטת סוריה על־ידי נשיא שאינו מוסלמי.

תחום נוסף שבו הייתה מדיניות אסד מקור לחיכוך עם האופוזיציה האסלאמית, היה מקומם של הצבא ומנגנוני הביטחון של המשטר. אותו אסד, שעמל וטרח לשוות למשטרו אופי ציבורי רחב, נקט פעולה הפוכה באופן דיאמטרי בצבא. בהבינו אל־נכון, כי הצבא ומנגנוני הביטחון הם בסיסו של דבר משענתו הנאמנה והבטוחה היחידה, נקט אסד במדיניות של העמקת "העלוויזאציה" של הכוחות המזוינים. אמנם, קצינים סוניים כמסטפא טלאס, חממאת שהאבי, נגי ג'מיל ואחרים תפסו עמדות מפתח, אך הועמקה איכותית ומספרית נוכחות העלוויים בכוחות הביטחון, ושיכלל מנגנון השליטה והבקרה של אסד עצמו על הכוחות הללו. מגמה זאת באה לידי ביטוי גם במינויים של קרובי משפחה רבים של אסד לתפקידי מפתח. אחיו, רפעת, הוא אמנם סמל לתהליך, אך לא מייצגו היחיד. עם כל זאת, ערב מלחמת האזרחים הלבנונית, באפריל 1975, דומה היה שאסד הוא אדונה הכול־יכול של סוריה. ואז פרצה המלחמה הלבנונית — ועמה נקודת המפנה.

מלחמת לבנון והשלכותיה: שחיקת משטר אסד ועלוית האופוזיציה האסלאמית

בראשית 1976, לאחר שחזה מן הצד בכמה חודשים של עימות אלים בלבנון השכנה, חש אסד באיום ממשי לאחד מההישגים היקרים ביותר ללב משטרו: סוריה, שהייתה היסטורית

הנשוא של תכניות ומזימות פוליטיות למיניהן ולאיחודים במרחב הגיאוגרפי של הסהר הפורה, הפכה בהנהגתו ועקב הברית עם ירדן, לכות המרכזי במרחב זה. הסיכוי של היפוך הגלגל כתוצאה מעליית קואליציה שמאלית-מוסלמית בלבנון, דיו היה כדי להניע את אסד לפעולה בעיתו שאותו אמנם בחר. לא השאיפה הסורית ההיסטורית לכוון את "סוריה הגדולה", שלבנון היא חלק אינטגרלי ממנה, הכתיבה את אופי ההתערבות הסורית ועיתויה, אך אין ספק ששאיפה זו נלקחה בחשבון על-ידי אסד והייתה קרובה ללבנון, כשם שהייתה קרובה ללבם של כל משטרי סוריה לפניו, שמעולם לא נתנו הכרה רשמית לקיומה הנבדל של לבנון, ולא הציבו בה שגרירות סורית.

עד מהרה הוברר, שהתערבות אסד לימין הנוצרים, כמו עצם התערבותו בלבנון, טומנות בחובן זרעי פורענות.

המבחינה הבין-ערבית, הרי היה זה תקדים פסול, שמדינה ערבית אחת פולשת לתחום מדינה ערבית אחרת, ולו גם במסווה. הייתה בכך שבירה של כלל חשוב במערכת הבין-ערבית, שלפיו סכסוכים בין מדינות שכנות בדרך כלל לא הביאו לידי פגיעה כה גלויה וחמורה בריבונות של אחת מהן. בסוריה גופא, הורגשה תסיסה רבה עקב המדיניות הפרו-נוצרית של אסד. טענה רווחת הייתה, שאסד העלווי סוף-סוף גילה את פרצופו ונקט במדיניות של תמיכת מיעוט אחד במשנהו.

כבר ב-20 ביולי 1976, נשא אסד נאום פרוגרמטי ומתנצל לבני עמו, שנועד להסביר מדוע נהג כפי שנהג. הפלישה ללבנון, כך הסביר, נבעה מטעם אסלאמי מובהק, שכן האינטרס של האסלאם מחייב שלא יהיה מזהה עם אי-סובלנות דתית ועם טבח בנוצרים. יתירה מזאת, פיצול לבנון יפגע באחדות הערבית הכללית ויצור "ישראל שנייה", דבר שאינו בגדר אינטרס אסלאמי. נימת ההתנצלות של אסד שמשא כאיתות ברור לכך, שהוא חש בעצמת הרגשות שהתעוררו.

כדי שהרגשות שהתעוררו יעברו לשלב של פעולה ממשית, צריך היה גם דחיפה מבחוץ. הדחיפה הראשונית ניתנה על-ידי מתנגדיו הפלשתיניים של אסד. שורת מעשי טרור שביצעו פלשתינים בדמשק, ושנסתיימו בתליית פומביות, החלו לפגוע בתדמית היציבה והמכובדת של המשטר.

בספטמבר 1976 כבר הופיעו פרסומים ראשוניים בעיתוני ביירות על פעילות מוסלמית מיליטנטית נגד המשטר בצפון-סוריה; ובשעה שאסד סייע ל"פלאנגות" הנוצריות, הוקם אירגון "פלאנגות מחמד". יורשיו של מרוואן חרדי, שנמק למוות בכלא סורי בערך באותו זמן, יצאו גם הם לפעולה, ועימם פעלו ארגונים רבים נוספים, כמו גם הענף המרכזי של "האחים". למן סוף 1976, מתאפיינת פעילות

"האחים" במחזוריות של עליות וירידות.

בעקבות ביקור סאדאת בנובמבר 1977, הייתה הפוגה של כ-3 חודשים בפעילות הטרור. באותו זמן ניהל אסד שיחות פיוס עם יריביו הבעתיים בבגדאד. ניתן להניח אפוא, שלפחות בשלב זה היה הסיוע העיראקי המבצעי ל"אחים" כה מכריע, עד כי הפסקתו הזמנית הביאה לקיפאון בפעילותם. מדוגמה זאת ניתן ללמוד על הקשר ההדוק בין האופוזיציה הפנימית בסוריה וגורמי-חוץ ערביים, שכולם מחפשים דרך לפרוע את חשבונותיהם עם משטר אסד. מצרים של סאדאת התייחסה בגילוי לב חסר מעצורים "למשטר העלווי". אף סעודיה הואשמה לעתים מזומנות בעידוד ויזום פעולות אופוזיציוניות. כמו כן הופנתה אצבע מאשימה לעבר מיליציות שמאל מוסלמיות בלבנון, ובשלב מאוחר יותר מיליציות נוצריות, כאשר החל אסד להפנות את נשקו לעבר אותן מיליציות. מעורבותה של עיראק יכולה בהחלט להתקבל כדבר מובן מאליה, אך הדוגמה הברורה ביותר לקשר בין האופוזיציה לבין גורמי-חוץ היא המעורבות של ירדן. המלך חוסיין, שהמיר את תמיכתו באסד בנאמנות לצדאם חוסיין, הואשם תכופות למן ראשית 1980, כי ירדן משמשת כבסיס יציאה ואימונים מרכזי ל"אחים". האשמותיה התכופות של סוריה את שכנותיה מצביעות על שתי נקודות בעלות משמעות רבה. ראשית, למרות שאין זה האינטרס האמיתי של צדאם ושל המלך חוסיין, כמו גם של מצרים, לראות בהקמת רפובליקה מוסלמית פנאטית נוספת באזור, ולו גם מחשש להשלכות הצפויות בארצותיהם, הרי הם נותנים עידוד פעיל ומילולי ל"אחים" כאמצעי לניגוח משטר אסד. הנקודה השנייה היא, הקושי האופרטיבי המובן מאליה של כוחות הביטחון הסוריים בטיפול במצב, לאור היות כל גבולותיה היבשתיים של סוריה, להוציא אולי גבולה עם תורכיה, גבולות עוינים בפורטנציה, כולל קטעים של הגבול הלבנוני.

במישור הפוליטי-תעמולתי בסוריה גופא, מייצגים "האחים" אתגר חריף מאין כמוהו. מאחר שאין הם מחפשים פשרה כלשהי עם המשטר, שכן הם מאשימים אותו שהוא משטר לא אסלאמי שחייב ליפול ב"ג'אד" (מלחמת קדש), הריהם מאלצים אותו להתייחס בפומבי לנקודה העדתית הרגילה. רק לאחר כמעט כשנה של פעילות טרור רצופה, החל המשטר להתייחס בגלוי לטענות "האחים" והכחיש את אי-אסלאמיותו. אל מול המתקפה עושה המשטר עד עתה מאמצים ברורים לשוות לעצמו תדמית אסלאמית מהוגנת, ו"לאחים" — תדמית פנאטית ואנטי-פרטירוטית.

רק אחרי שלוש שנים של פעילות טרור, ביולי 1979, החל המשטר לצאת למתקפה צבאית מאסיבית על מעוזי "האחים", וזאת

לאחר ההתקפה הקטלנית שלהם על האקדמיה הצבאית בחאלב, בה נטבחו כמה עשרות קאדטים עלווים. מתקפה זו גלשה בהכרח לעימות עם אוכלוסייה רחבה יותר מאשר "האחים" עצמם, וזאת מאחר ש"האחים" נהגים מעורף איתן של תמיכת שכבות עירוניות רחבות.

במחזוריות תכופה, החל מקיץ 1979, נקט המשטר מדי פעם באמצעי דיכוי המוניים, שהדגישו את האופי העדתי של המאבק: משטר עלווי בחיפוי גייסות דיכוי עלווים כנגד אוכלוסייה סוניית. הדוגמה האחרונה והברואה-לית ביותר הייתה התקוממות חאלב, חומס וחמאת ב-1980, והתקוממות חמאת בפברואר השנה.

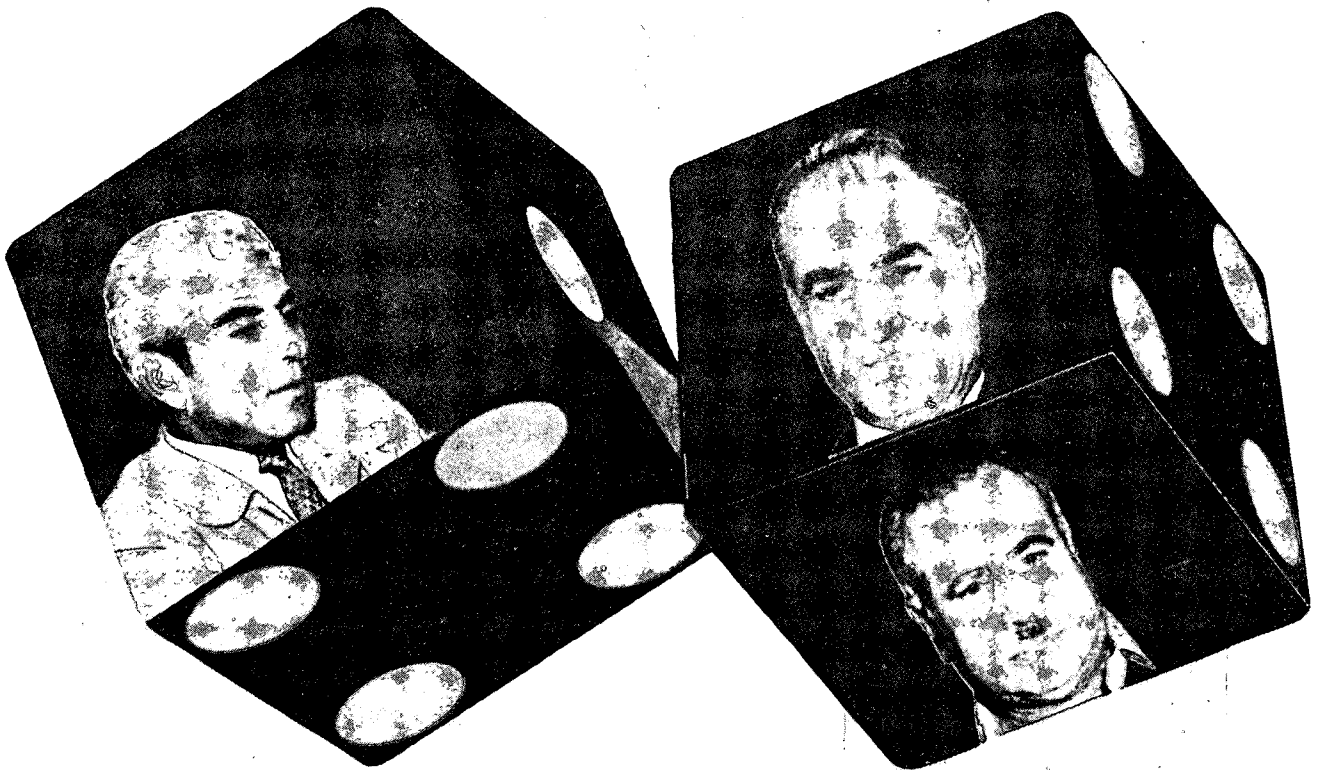
עם זאת, מנסה המשטר לגוון את דרכי תגובתו, ולהרחיב לעצמו את בסיס התמיכה הציבורית-אזרחית. סימנים שונים מעידים על כך, שדווקא בחזית זו נחל המשטר כמה הצלחות. המהומות אינן מתפשטות מעבר לתחומי חאלב, חומס, חמאת ובמידה מסוימת לטאקיה, שכן קהילות המיעוטים בצפון-מזרח של סוריה (הכורדים), בצפון-מערב (העלוויים) ובדרום-מזרח (הדרוים) אינן מעורבות כלל במתרחש, להוציא תקריות בין-עדתיות בלואי-קיה בין עלווים לסונים.

המשטר גם שם דגש על הצד הכלכלי-חברתי במשנת "האחים", שדומה כי היא מייצגת שאיפה לבטל חלק ניכר מההישגים הסוציאלי-ים של משטר הבעת', באופן שיהפוך את הפירמידה השלטונית-חברתית בסוריה לצד שכבות הביניים הסוניות העירוניות. דומה, שגם בנקודה זאת יש למשטר הצלחה מסוימת. חשוב עם זאת להדגיש, שזו בהכרח הצלחה מוגבלת, שכן המשטר אחוז בסכך של קשיים ובעיות, שהופכות כל שינוי מהותי לטובה מבחינת מעמדו בדעת הקהל הסונית לכמעט בלתי אפשרי. הדבר מודגש דווקא על רקע מדיניות החוץ של המשטר: תמיכת אסד בחומייני השיעי והלא ערכי במלחמתו בעיראק ותמיכתו בברה"מ בפלישה לאפגניסטאן, אך החריפו את תחושת הסונים, שהמשטר חזר למדיניות המסורתית של הניאובעת', של בידוד סוריה מיתר העולם הערבי ומרוב העולם המוסלמי.

במובנים רבים אפשר לחלק את עידן אסד לשתי תקופות. עד פריצת מלחמת לבנון, התקופה של הרחבת בסיס התמיכה מבית, במקביל לפריצת מעגל הבדידות הבין-ערבית והנמכת רמת הקשרים עם ברה"מ, תוך פתיחת אשנב לארה"ב. בחמש השנים האחרונות, לעומת זאת, ניכרת מגמה הפוכה. גם התרפת העוינות מבית וגם בידוד פוליטי הולך וגובר בעולם הערבי, והישענות רבה מדי על ברה"מ.

(המשך בעמוד 69)

אבן הנדבב בלעב'ה האסלאם

שער הביטאון של ארגון החזית העממית לשחרור פלסטין של ג'ורג' חבש, מינאר 1982. "המהמרים" הם אישים פלסטיניים (ראשד-א-שוא מעזה ואליאס פריג' מבית לחם מימין ועצאם סרטאוי משמאל), שקראו להכרה הדדית בין אש"ף לישראל, ובשל כך הותקפו על-ידי ארגוני השמאל באש"ף ועל-ידי אישי ציבור באיו"ש וכאזר"ע המקורבים לארגונים אלה.

אל"מ צדוק קראים*

המנהיגות הפוליטית ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה מול אתגר קמפ-דיוויד

הדומם", מונעים לעומת זאת יותר מאינטרסים של מחיה, ומעורבותם בפעילות פוליטית קטנה. בחבל-עזה (כ-450 אלף תושבים) ישנו מרכיב גדול של פליטים (למעלה מ-50%), רובם במחנות, שגם הם מוטרדים יותר בבעיות פרנסה ומחיה, כאשר התשתית הפוליטית היא בעיקר בקרב תושבי העיר עזה.

כדי להבין את יחסו של הציבור הערבי ביהודה, שומרון וחבל-עזה להסכמי קמפ-דיוויד ולמו"מ על האוטונומיה יש אפוא לבחון את הגורמים הפוליטיים הקיימים בשטח, עמדותיהם, פעילותם, ומידת השפעתם בקרב האוכלוסייה.

להסכמי קמפ-דיוויד (הכוללת את רוב מדינות ערב), כן קמה באיו"ש ובאזר"ע חזית סירוב ששוללת את ההסכמים. חזית זו כוללת את רוב הציבור הפוליטי תומכי אש"ף, תומכי ירדן, קומוניסטים ואיגודים ואגודות למיניהם. ההתנגדות להסכמים נתמכת מבחוץ ומונחית הן על-ידי אש"ף והן על-ידי ירדן.

יש לציין, כי האוכלוסייה ביהודה ושומרון (כ-750 אלף תושבים) כוללת כ-30% עירוניים וכ-70% כפריים. אוכלוסיית העיר מהווה את הציבור הפוליטי המעצב את הלכי הרוח והמנסה לכפות את עמדותיו על כלל האוכלוסייה. הכפריים, המהווים את הרוב

מבוא

הסכמי המסגרת של קמפ-דיוויד דנים באופן מעשי בגורלם של התושבים הערבים של יהודה, שומרון וחבל-עזה, (להלן איו"ש ואזר"ע). הסכמים אלה גרמו להתעוררות פוליטית ולפעילות שחרגה בהיקפה וברמתה מעבר לממדים המוכרים מן העבר. במרכזה של פעילות זו עומדת תביעת הציבור הפוליטי של שטחים אלה להקים מדינה פלסטינית, תוך הדגשת הדביקות באש"ף כמייצג יחיד של הפלסטיניים.

כשם שבעולם הערבי התגבשה חזית סירוב

* יועץ לענייני ערבים למחאם הפעולות ביהודה, בשומרון ובחבל עזה. המאמר נכתב לפני מבצע "שלום הגליל".

מעמד אש"ף ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה

תוצאות מלחמת "יום הכיפורים" גרמו לתמורת פוליטיות ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה, כאשר ברוב עם עליית מעמדו של אש"ף בעולם ככלל ובעולם הערבי בפרט, התחזק מעמדו גם בשטחים. הגורמים העיקריים לכך היו:

א. הפגיעה, בעטיה של המלחמה, בדימוי של ישראל חזקה ובעלת יכולת הרתעה כלפי הערבים.

ב. עליית עצמתן הכלכלית והשפעתן של מדינות הנפט הערביות, שהפעילו על מדינות המערב לחצים לתמוך יותר ויותר בעמדות הערביות ולאמץ את העמדה המכירה באש"ף כמייצג הפלסטינים.

ג. הנסיגה במעמדה של ירדן באיו"ש בעקבות ועידת הפסגה הערבית ברבאט (אוקטובר 1974), כאשר נאנס המלך חוסיין להסכים לנוסחה, שלפיה "אש"ף הוא המייצג היחיד והבלעדי של הפלסטינים, וכי כל שטח שישוחרר מפלסטין יועבר לידיהו". גם אם הסכמה זו הייתה מאונס ולצרכים טקטיים (ויש עדויות למכביר, כי ירדן לא יתרה על רצונה להשיג מחדש ריבונות על יהודה ושומרון), הרי הפגנת הנאמנות של ירדן להחלטות ועידת רבאט גרמה להיחלשות המנהיגות המסורתית (הפרו-ירדנית) באיו"ש, וסללה את הדרך לצמיחת מנהיגות צעירה של אישים תומכי אש"ף.

אולם, האירוע שתרם באופן בולט להתחזקת מעמד אש"ף ביהודה ושומרון היה הבחירות המוניציפליות שקוימו ב-1976 על-ידי הממשל הצבאי. בחירות אלה אפשרו לתומכי אש"ף לתפוש עמדות מפתח במרבית העיריות באזור. מאז 1976 הלכה והתחזקה אחיזתו של אש"ף בקרב הציבור הפוליטי, והוא הסתייע באותם ראשי ערים שהודה עם מטרות הארגון, והחלו מגלים פעילות קיצונית נגד צעדי ממשלת ישראל והממשל הצבאי בשטח. הבולטים מבין ראשי הערים בפעילותם העוינת היו ראשי הערים של שכס, רמאללה ואלבירה (בסאם שכעה, כרים ח'לף ואבראהים טויל — אשר הודחו לאחרונה), וכן ראשי הערים של חברון וחלחול (פהד קואסמה ומחמד מלחם — אשר גורשו במאי 1980). ראשי ערים אלה ניצלו כמות שונות כדי לנגח את הממשל הצבאי ואת מדיניותה של ישראל, תוך סילוף העובדות בשטח, בין היתר על-ידי ראיונות לכלי התקשורת המקומיים והזרים, שליחת תזכירים ועצומות, קיום כנסים ללא היתר והתחסות האוכלוסייה לפעולות מחאה נגד השלטונות.

לשם ביסוס אחיזתו בשטח נסתייע אש"ף גם בשורה של ארגונים ומוסדות, שהעיקריים בהם הם: איגודים מקצועיים, ארגוני צדקה,

מוסדות חינוך ועיתונות — כפי שיפורט להלן. איגודים מקצועיים: פועלים, רופאים, מהנדסים, עורכי-דין, נשים וכיו"ב. גופים אלה מהווים ארגוני חזית המאגדים שכבה גדולה של בעלי מקצועות ומשמשים מוקדי שליטה לנאמני אש"ף בסקטורים שונים של האוכלוסיה.

ארגוני צדקה: באופן מוצהר עוסקים הארגונים הללו בצדקה, אך בפועל רובם עוסקים בפעילות פוליטית, בעיקר בקרב משפחות של אסירים ביטחוניים, עצורים פוליטיים וכיו"ב.

מוסדות חינוך: בראש וראשונה האוניברסיטאות ביהודה ושומרון, אשר הפכו בשנים האחרונות למוסדות בעלי אוריינטציה לאומנית. להלן יימנו שלוש מן האוניברסיטאות הבולטות בתחום זה. המובילה שבהן היא "אוניברסיטת ביר-זית", שהייתה המוסד הראשון שקיבל מעמד של אוניברסיטה בתקופת השלטון הישראלי. (השלטון הירדני מנע בתקופתו פיתוח מוסדות אוניברסיטאיים.) ציבור הסטודנטים של אוניברסיטת ביר-זית בסיוע (לעתים פעיל ביותר) של הנהלת המוסד ומוריו משמשים כגורם המוביל בהסתה להפרות סדר ולצעדי מחאה נגד השלטונות. נשיא האוניברסיטה, ד"ר חנא נאצר, גורש ב-1974 בשל הסתה, אך הוא ממשיך לשאת בתוארו ומנהל את המוסד בשליטה מרחוק. כשנה לאחרונה מונה ד"ר נאצר כחבר במספר מוסדות בכירים של אש"ף: "הוועד הפועל", "המועצה הלאומית הפלסטינית", "הוועדה המשותפת לאש"ף ולירדן". כן מונה מטעם אש"ף כאחראי על החינוך הגבוה בשטחים. באמצעות תפקיד זה ביכולתו להנחות את המוסדות להשכלה גבוהה לפעול לפי הקו של אש"ף.

"אוניברסיטת אלנג'אח" בשכס, הנה מפעל חיים של משפחת אלמצרי הפרו-ירדנית, אך בשנתיים האחרונות מנסים גורמים שמאלניים, ובראשם בסאם שכעה, לרחוק את רגליהם של בני אלמצרי מניהול המוסד ולצמצם את השפעתם, כדי שיוכלו לנווט את האוניברסיטה לעמדות יותר לאומניות.

"אוניברסיטת בית-לחם" שהייתה מיסודה מוסד נוצרי בחסות מסדר האחיים ("הפרירי"), אך בהדרגה משנה צביונה, והשנה רוב תלמידיה (כ-60%), הם דווקא מוסלמים. בשנה האחרונה אף מונה נשיא ערבי למוסד, כדי לענות על אחד מתנאי קבלתה להתאחדות האוניברסיטאות הערביות.

עיתונות: במוזר-ירושלים יוצאים לאור מספר יומנים בשפה הערבית המופצים בשטחים, שניים מהם ("אלפג'ר" ו"אלשעב") הם עיתונים הנתמכים ע"י אש"ף ומזדהים עם הקו המיליטנטי של ארגוני המחבלים. (היומון השלישי החשוב הוא "אלקודס" הפרו-ירדני.)

עיתונים אלה יחד עם ביטאון המפלגה הקומוניסטית ("אלטליעה" — האסור להפצה בשטחים), מהווים את השופר העיקרי לביטוי ולעיצוב הלכי רוח עוינים בשטח, והם תורמים להתחסות האוכלוסייה ברוח אש"ף ובהנחייתו. כמובן מרבים עיתונים אלה בעבירות צנוורה, כשהם רואים בכך חלק מ"המאבק נגד הכיבוש".

גורם פוליטי נוסף המשמש בעל-ברית פעיל לתומכי אש"ף הוא המפלגה הקומוניסטית. בעבר היו אנשיה מסונפים למפלגה הקומוניסטית הירדנית, אך בחודשים האחרונים פרשו ממנה והקימו את "המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית העצמאית". למרות הבדלי התפישה הבסיסיים בין "המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית העצמאית", (המכירה, הצהרתית, בזכותה של מדינת ישראל להתקיים לצד מדינה פלסטינית) לבין אש"ף (הדוגל בחיסולה של מדינת ישראל), מצאו תומכי אש"ף והקומוניסטים בשטח את הדרך לשתוף פעולה טקטי ביניהם במטרה להיאבק בשלטון הישראלי. הקומוניסטים תורמים את התשתית הארגונית לגופי ההנהגה האזוריים שהוקמו, ואילו נאמני אש"ף מעניקים לגיטימציה לגורמים שבימים כתיקונם נחשבים ככופרים וכבוגדים בקו הלאומני.

הניסיונות להקים גופי הנהגה על-אזוריים

"החזית הלאומית הפלסטינית" (החל"ף)

בגלגולה הראשון הוקמה "החזית הלאומית הפלסטינית", (בערבית — "אלג'בהה אל-וט" ניה אלפלסטיניה"), במחצית השנייה של 1973 על-ידי הארגונים הקומוניסטיים ביהודה ושומרון בשתוף פעולה עם נציגי ארגוני המחבלים. פעיליה של החל"ף הגדירוה למן הקמתה כ"זרוע של אש"ף בשטחים". הקשר לאש"ף בוצע באמצעות "מחלקת האדמות הכבושות" באש"ף דרך אנשי קשר בירדן. כראשית דרכה עסקו חברי החל"ף בפעילות מזוינת. הם ביצעו חבלות קרות, הצתות, ואגרו נשק ואמצעי לחימה. מעצרים וגירושים בקרב אנשיהם בין 74-73 שמו קץ לפעילות זו.

החל מסוף 1976 ותחילת 1977 הובחנו ניסיונות להחייאתה מחדש של החל"ף. בתחילה הייתה בפת"ח הסתייגות מפעילות זו (כשל היריבות הפנימית עם ארגוני השמאל), אולם זו נעלמה אחר ביקור סאדאת בישראל (נוב' 1977), ועקב הצורך ליצור בשטחים קונצנזוס רחב להתנגדות לתהליך השלום ולתכנית האוטונומיה. במטרה להכשיר את הקרקע להחייאת החל"ף החלה בנובמבר 1977 להתארגן "הוועדה המכינה" לחל"ף ("לג'נה תח'דיריה"). גוף זה הוקם על מנת להגיע להסכמה כלל-ארגונית על דרך החל"ף.

"הוועדה המכינה" שימשה כגוף העליון של החל"ף, פעלה בחשאי, ותיאמה פעולותיה עם אש"ף. "הוועדה המכינה" כללה 8 חברים: שלושה ראשי ערים (שכעה, ח'לף ומחמד מלחם), נציגי ארגוני המחבלים הגדולים (פת"ח, "החזית העממית" ו"החזית הדמוקרטית"), נציגי חבל-עזה, ונציגי הקומוניסטים.

במצע החל"ף, שהוכן בשנת 1979, הושם דגש על תמיכה בלתי מסויגת בעקרונות אש"ף והותוו קווים לפעילות החל"ף בשטחים. עיקרי המצע כללו: התנגדות ל"כיבוש הציוני", חתירה להקמת מדינה פלסטינית בראשות אש"ף, והתנגדות להסכמי קמפ-דיוויד, לתכנית האוטונומיה ולהתחלואיות. באוקטובר 1979 הוכרזה "הוועדה המכינה" כארגון בלתי חוקי, וכל אחד משמונת חבריה קיבל צו האוסר על פעילותו בארגון זה. מאז פסקה פעילותה של "הוועדה המכינה".

"הוועדה להכוונה לאומית"

"הוועדה להכוונה לאומית" ("לג'נת אל-תוג'יה אל-טוני") הוקמה ב-1 באוקטובר 1978 בכנס בבית חנינא, שהיה אחד משורה של כנסים שקיימו באותה תקופה, במגמה להביע התנגדות להסכמי קמפ-דיוויד. מטרת הקמתה של "הוועדה להכוונה לאומית" היו:

א. לעקוב אחר ההתפתחויות המדיניות על-מנת להתוות את דרכי המאבק בהסכמי קמפ-דיוויד ובתכנית האוטונומיה.

ב. גיבוש הנהגה שתייצג את הציבור בשטחים ותנטרל ניסיונות של אישים מתונים לנקוט יוזמות נפרדות.

ג. לארגן "באופן גלוי ולגיטימי" פעולות מחאה שישרתו את מטרות הוועדה.

הוועדה כללה 24 חברים, שייצגו את כל הגורמים הלאומנים ובהם: ראשי ערים, נציגי איגודים מקצועיים, עיתונות, חינוך ודת. רוב חברי הוועדה היו תומכי ארגוני השמאל באש"ף. עם הוצאת "הוועדה המכינה" של החל"ף מחוץ לחוק נטלה "הוועדה להכוונה לאומית" את רסן המנהיגות באזור. היא הוותה את החוליה המקשרת בין אש"ף לציבור בשטחים, והסיתה את התושבים למחות ולהפגין נגד הסכמי קמפ-דיוויד ונגד צעדים שונים של הממשל הצבאי. ראשי "הוועדה להכוונה לאומית" התסיסו את התושבים נגד כל ניסיון שנראה או נתפש על ידם כמיועד ליישם את האוטונומיה. פעילותם גרמה להדרדרות המצב באיו"ש ובאזח"ע, שהגיעה לשיא ברצח ב"בית-הדסה" בחברון (2 מאי 1980), ולאחר מכן בניהול המאבק והסתת האוכלוסייה נגד הקמת המנהל האזרחי (נובמבר-דצמבר 1981). פעילות "הוועדה להכוונה לאומית" נוטרלה ברובה במאי 1980 (לאחר הרצח בחברון) ובמרס 1982 הוצאה מחוץ לחוק.

עמדות פוליטיות בקרב האוכלוסייה באיו"ש ובאזח"ע

ההתייחסות של רוב הציבור הפוליטי ביהודה, שומרון וחבל-עזה להסכמי קמפ-דיוויד הייתה בדומה לעמדות של אש"ף וירדן. מאחר ששני גורמים אלה שללו את ההסכמים, ודחו על הסף את רעיון האוטונומיה, התיישרו אישי הציבור בשטחים עם קו זה. אש"ף אף הסית בהתמדה את האוכלוסייה נגד כל ניסיון שנראה להם כמיועד ליישם את האוטונומיה, ונערך לסכל זאת, כולל על-ידי איומים בחיסול, טרור וחסול בפועל של אישים שתמכו באוטונומיה. כבר ב-1978 נרצחו מספר אישים ביהודה ובשומרון, הבולט שבהם — ג'נחו מרמאללה. בחבל-עזה נרצחו האמאם של עזה האשם ח'וונדאר (יוני 1979), שהיה ידוע בתמיכתו בהסכמי קמפ-דיוויד, וכן 13 אישים ערביים (במהלך החודשים אוקטובר 1980 — ינואר 1981) שזוהו כמתונים, כשהבולט בהם — סגן ראש מועצת ג'באליה מחמד אברורדה, שגם הוא תמך בתכנית האוטונומיה.

חיסולים אלה הרתיעו חלק מאותם אישים בחדים שתמכו בגלוי ברעיון האוטונומיה, ומהווים עד היום גורם המרתיע אישים נוספים לתמוך בגלוי במו"מ המדיני על האוטונומיה. ראוי לציין, כי הציבור הפוליטי ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה איננו הומוגני בעמדותיו ובהתייחסותו לישראל ולפתרון הפוליטי בא-זור. ניתן להבחין בשלוש קבוצות עיקריות:

א. ראשי ערים ואישי ציבור קיצוניים: אלה מזדהים לחלוטין עם אש"ף, ובעיקר עם ארגוני השמאל שבו, והנם עושי דברו של הארגון בשטח. אישים אלה מסיתים את הציבור להיאבק תמידית נגד השלטון הישראלי, ומתנגדים לשיתוף פעולה עם הממשל, אפילו על הבסיס המינימלי של ניהול תקין של חיי היום-יום. עם קבוצה זו נמנים רוב חברי "הוועדה להכוונה לאומית".

ב. אישים התומכים בשמירה על יחסים קורקטיים עם הממשל בכל הנוגע לניהול שוטף של חיי היום-יום, אך תובעים פתרון פוליטי הנוגד את הקונצנזוס הלאומי במדינת ישראל: הקמת מדינה פלסטינית, לצדה של מדינת ישראל. עם אלה נמנים בעיקר רוב האישים מהמסד הירדני לשעבר.

ג. אישים פרגמטים המחפשים נוסחה לדרך קיום בשלום עם ישראל תוך ראיית הממשל הישראלי כשלטון לגיטימי עד למציאת פתרון פוליטי כולל באזור. עם קבוצה זו נמנים היום חברי האגודות הכפריות, כאשר הבסיס העיקרי לפעילותם וליחסיהם עם השלטון הישראלי הוא כלכלי: רצון לשפר את רמת החיים בסקטור הכפרי, שהזנח בעבר, אשר איננו מטופל על-ידי העיריות באזור. קבוצה זו הייתה נתונה בחודשים האחרונים להתקפות רבות מצד אש"ף ותומכיו, בשל העובדה שראשיה

טוענים, כי אש"ף איננו מייצג את האוכלוסייה באיו"ש ובאזח"ע. גם הירדנים יצאו, הצהיר תית, נגד האגודות הכפריות, כנראה בשל רצונם להפגין אפטרופסות על האוכלוסייה בשטח ולהביע מורת רוח מהעובדה שהם לא תיאמו את מהלכיהם עם השלטון הירדני.

הקבוצה הדומיננטית כיום בשטח, היא הקבוצה של האישים הקיצוניים המנסים לתפוש את רסן המנהיגות באזור. עם זאת, אישים אלה אינם מגלים עצמאות בנקיטת עמדות פוליטי-ות, והם פועלים בהתאם לקו של אש"ף ועל-פי הנחיותיו. המאפיין הבולט בעמדותיהם הפומ-ביות הוא כפל הלשון בו הם נוקטים בשאלת הפתרון הפוליטי, שאומץ גם הוא מתוך הטקטיקה של אש"ף:

◆ בפני גורמים מערביים הם נמנעים מדבר על חיסולה של מדינת ישראל, אלא מדגישים את תביעתם להקמת מדינה פלסטינית עצמ-אית, בדרך כלל תוך טשטוש עניין הגבולות שלה. עם זאת, בלא מעט התבטאויות הדגישו אישים אלה, כי הבסיס לפתרון באזור הוא גבולות החלוקה מ-1947.

◆ בפני גורמים ערביים ובפעילותם בשטח הם מרכיבים בהתבטאויות קיצוניות, ובכלל זה קריאות לחיסולה של מדינת ישראל.

רובם של אישים אלה נאמנים על הקו של ארגוני השמאל באש"ף, ובמיוחד "החזית העממית לשחרור פלסטין" של ג'ורג' חבש ו"החזית הדמוקרטית" של נאיף חואתמה, תוך הזדהות עם "האמנה הלאומית הפלסטינית". בכדי לשקף עמדות אלה ראוי לציין מספר ציטוטים של כמה אישים:

כרים ח'לף (ראש עיריית רמאללה לשעבר) אמר בראיון לביטאון "אלהדף" (יולי 80): "פלסטין אינה רמאללה או שכס, אלא נצרת, יפו וחיפה — אלה הם פלסטין. החזרת ירושלים, רמאללה, שכס, בית-לחם או חברון מחייבת את החזרת יפו, חיפה ואום-אל-פחם".

בראיון אחר (לעיתון האוסטרי "די-פרסה", 2 יולי 80) אמר: "הפתרון היחידי הנו מלחמה, כי הישראלים אינם רוצים בשלום. בעוד מספר שנים נהיה אנו המנצחים, וישראל לא תהיה קיימת יותר".

פהד קואסמה (ראש עיריית חברון לשעבר) אמר בראיונות לעיתונים ערביים (אוגוסט 1977): "כל מו"מ שאין בסופו הכחדת ישראל נדון לכישלון".

רשאד א-ישוא (ראש עיריית עזה) אמר בראיון לעיתון "את'ורה" הסורי (מרס 1980), כי "קיומה של ישראל הוא טעות מיסודה, ומושחת על בסיס מוטעה; ועל כן היגיון החיים אינו עולה בקנה אחד עם המשך קיומה. אנו בטוחים, כי הכחדתה של ישראל ושל הישות הזאת הם כורח היסטורי".

אין אלה אלא מקצת מן ההתבטאויות האופייניות של אישי הציבור תומכי אש"ף,

הסכם המסגרת שנחתם ב"קמפ-דיוויד" בעניין יהודה, שומרון וחבל-עזה

בהביאם בחשבון את כל הגורמים האלה, נחשבים הצדדים בהחלטתם להגיע להסדר צודק, כולל וברקיימא של הסכסוך המורחב-תיכוני באמצעות השגת חווי שלום המבוססים על החלטות מועצת הביטחון מס' 242 ו-338 על כל חלקיהן. מטרתם היא להשיג שלום יחסי שכנות טובים. הם מכירים בכך שעל מנת שהשלום יהיה בר-קיימא, צריכים להיות מעורבים בו כל אלה אשר נפגעו בצורה העמוקה ביותר מן הסכסוך. על כן הם מסכימים, כי מסגרת זו, כפי שהיא, מכוונת מצדם ליצור בסיס לשלום לא רק בין מצרים וישראל, אלא גם בין ישראל לכל אחת משכנותיה האחרות, המוכנה לשאת ולתת עמה על שלום על בסיס זה. כשמטרה זו בלבם, הסכימו הצדדים לפעול כדלקמן:

1. מצרים, ישראל, ירדן ונציגי העם הפלסטיני ישתתפו כמו"מ על פתרון הבעייה הפלסטינית על כל היבטיה. כדי להשיג יעד זה יתקיים המו"מ הנוגע לגדה המערבית ולעזה בשלושה שלבים:
 - א. מצרים וישראל מסכימות, כי במטרה להבטיח העברה מסודרת בדרכי שלום של הסמכות השלטונית, ובהתחשב בדאגות הביטחון של כל הצדדים, צריכים להיות סידורים לתקופת-ביניים בעבור הגדה המערבית ועזה לתקופה שלא תעלה על חמש שנים. במטרה לספק אוטונומיה מלאה לתושבים, הרי בהתאם להסכמים אלה, יפנו הממשל הצבאי הישראלי והמנהל האזרחי של מיד לאחר שתיבחר רשות שלטונית של ממשל עצמי באופן חופשי על-ידי התושבים של אזורים אלה, כדי להחליף את הממשל הצבאי הקיים. כדי לשאת ולתת על פרטי הסידורים לתקופת-הביניים, תוזמן ממשלת ירדן להצטרף למו"מ על בסיס מסגרת זו. סידורים חדשים אלה חייבים להתחשב כראוי גם בעיקרון השלטון-העצמי של תושבי שטחים אלה וגם בדאגות הביטחון הלגיטימיות של הצדדים המעורבים.
 - ב. מצרים, ישראל וירדן יסכימו על הדרכים לכינון הרשות השלטונית של ממשל-עצמי הנבחרת בגדה המערבית ועזה. נציגויות מצרים וירדן עשויות לכלול פלסטינים מן הגדה המערבית ועזה או פלסטינים אחרים, כפי שיוסכם באופן הדדי. הצדדים ישאו ויתנו על הסכם שיגדיר את הסמכויות והאחריות של הרשות השלטונית של הממשל העצמי אשר ייושמו בגדה המערבית ועזה. תבצע נסיגה של כוחות ישראלים מזוינים, ותיערך הצבה מחדש של הכוחות הישראליים הנותרים בנקודות ביטחוניות שייקבעו באופן ספציפי. ההסכם יכלול גם סידורים להבטחת ביטחון פנימי וחינוכי והסדר היציב. יוקם כוח משטרה מקומי חזק, העשוי לכלול אזרחים ירדנים. בנוסף לכך, כוחות ישראלים וירדניים ישתתפו בפטרולים משותפים ובאיוש נקודות פיקוח להבטחת ביטחון הגבולות.
 - ג. כאשר הרשות השלטונית של הממשל העצמי (המועצה הארמיניסטריטבית) של הגדה המערבית ועזה תוקם ותושבע, תתחיל תקופת המעבר של חמש שנים. מוקדם ככל האפשר, אך לא

יאחר מאשר השנה השלישית לאחר תחילת תקופת המעבר, יתקיים מו"מ כדי לקבוע את המעמד הסופי של הגדה המערבית ועזה, וכדי להביא לחווה שלום בין ישראל וירדן עד תום תקופת המעבר. מו"מ זה ינוהל בין מצרים, ישראל, ירדן והנציגים הנבחרים של תושבי הגדה המערבית ועזה. תכונסנה שתי ועדות נפרדות אך קשורות זו לזו. האחת מורכבת מנציגי ארבעת הצדדים, אשר ישאו ויתנו ויסימו על המעמד הסופי של הגדה המערבית ועזה. ומערכת-היחסים שלהן עם שכניהן. הוועדה השנייה — המורכבת מנציגי ישראל וירדן שאליהם יצטרפו הנציגים הנבחרים של תושבי הגדה המערבית — תישא ויתן על חווה השלום בין ישראל וירדן, בהתחשב בהסכם שיושג על המעמד הסופי של הגדה המערבית ועזה. המו"מ יהיה מבוסס על כל הקביעות והעקרונות של החלטת מועצת הביטחון מס' 242. המו"מ יחליט, בין עניינים אחרים, על מיקומם של הגבולות ועל אופיים של סידורי הביטחון. הפתרון שינבע מן המו"מ חייב להכיר גם בזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני ובדרישותיו הצודקות.

- באופן זה, הפלסטינים יטלו חלק בקביעת עתידם הם באמצעות:
- (1) המו"מ בין מצרים, ישראל, ירדן ונציגי תושבי הגדה המערבית ועזה להסכמה על המעמד הסופי של הגדה המערבית ועזה ונושאים בולטים אחרים בתום תקופת המעבר.
 - (2) הגשת ההסכם שלהם להצבעה על-ידי הנציגים הנבחרים של תושבי הגדה המערבית ועזה.
 - (3) מתן אפשרות לנציגים הנבחרים של תושבי הגדה המערבית ועזה להחליט כיצד ישלטו בעצמם, בהתאם לקביעת ההסכם שלהם.
 - (4) נטילת חלק, כפי שנקבע לעיל, בעבודת הוועדה הנושאת ונותנת על חווה השלום בין ישראל לירדן.

2. יינקטו כל האמצעים הדרושים, וייעשו סידורים להבטחת ביטחון של ישראל ושכנותיה במשך כל תקופת המעבר ומעבר לה. כדי לסייע בהבטחת הביטחון יוקם, כאמור, כוח משטרה מקומי חזק על-ידי הרשות השלטונית של הממשל העצמי. הכוח יורכב מתושבי הגדה המערבית ועזה. המשטרה תקיים יחסי קישור רצופים בענייני ביטחון פנימי עם נושאי התפקידים הישראליים, הירדניים והמצריים שייקבעו למטרה זו.
3. במהלך תקופת ההסכם יקימו נציגי מצרים, ישראל, ירדן והרשות השלטונית של הממשל-העצמי ועדה מתמדת, שתחליט על-פי הסכם על דרכי החזרתם של אנשים שנתקו ממקומות מושבם בגדה המערבית ועזה ב-1967, יחד עם האמצעים הנחוצים על מנת למנוע מהוומה והפרת סדר. נושאים אחרים שיש בהם משום עניין משותף יוכלו להיות מטופלים גם הם על-ידי ועדה זו.
4. מצרים וישראל יפעלו זו עם זו ועם צדדים מעוניינים אחרים כדי לכונן נוהלים מוסכמים ליישום מהיר, צודק וקבוע של הפתרון לבעיית הפליטים.

ובתקופה זו גם שרר קיפאון ממושך כמו"מ על האוטונומיה.

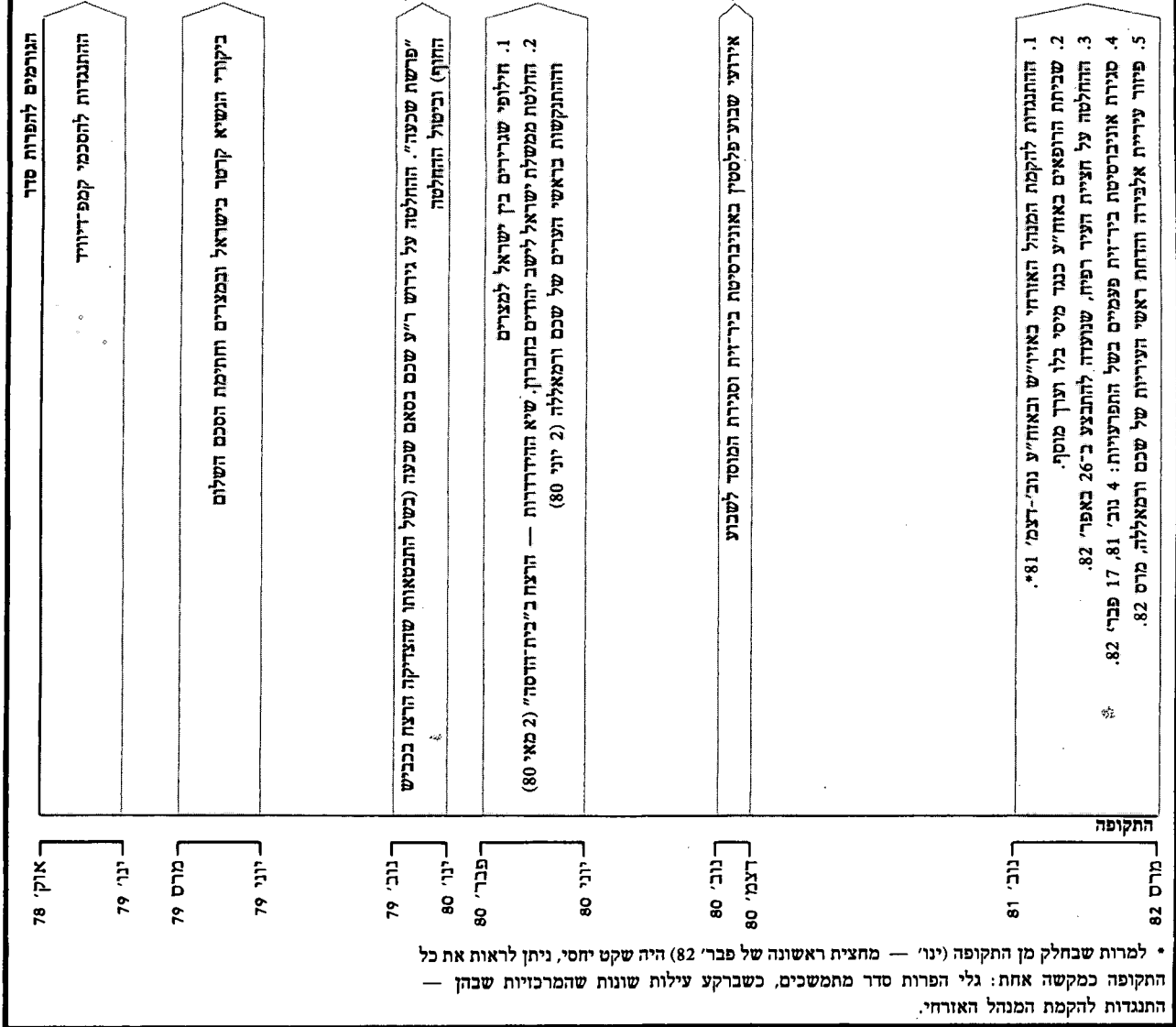
- הפעילות בתקופות הסוערות כללה:
- א. הפרות סדר חוזרות ונשנות, ובכלל זה: הפגנות ושביחות מסחר רבות, הנפת דגלי פלסטין, הפצת סממאות וכרוזים בגנות ישראל ובזכות אש"ף, יידוי אבנים על כלי רכב (אזרחיים וצבאיים), ובהדרגה אף עברו ליידי פצצות תבערה על חיילים ואזרחים.
 - ב. ייזום פעולות מחאה בקנה מידה רחב בתגובה להחלטות ולצעדים של ממשלת ישראל והממשל הצבאי (כגון: החלטת הגירוש של כסאם שכעה, בנובמבר-דצמבר 1979, סגירת אוניברסיטת בירזית בתקופת שנות עקב התפרעויות בקמפוס, ועוד).
 - ג. עריכת כנסים פוליטיים רבים ללא היתר, הן לרגל תאריכים היסטוריים והן במסגרת

בשטחים מצב של אי-שקט ממושך ולמקד אליהם את דעת הקהל הבינלאומית. יתר על כן, עקב ההתפרעויות והתגברות הגל הקיצוני נאלצו אישים מתונים "לישר קו" עם הקיצונים ולהעלות "מס-שפתיים" לאש"ף, בין היתר מחשש לפגיעה פיזית מידי תומכי אש"ף, שהאשימום בשיתוף פעולה עם השלטונות. ברוב התקופה התנהלה פעילות עוינת ורצופה (עם עליות וירידות), למעט פרק הזמן שבין הרצח "בית הדסה" לתחילת הקמת המנהל האזרחי (נובמבר 1981), שבו שרר שקט יחסי. שקט זה נבע הן מהצעדים שנקטו על-ידי כוחות הביטחון נגד מפירי הסדר ואיש ציבור בכירים חברי "הוועדה להכוונה לאומית", והן מהיעדר "גירוים" פוליטיים משמעותיים, שהיה בהם לעורר תסיסה בקרב הציבור הפוליטי. זאת מאחר

אשר רובם שימשו עד לאחרונה כמנווטים של הפעילות הפוליטי-ציבורית בשטחים. יתר על כן, אישים אלה לא הסתפקו במלים ובהצהרות, אלא עברו ממלים למעשים; ובשנתיים האחרונות ניסו מדי פעם להתסיס את האזור כדי ליצור תהוה ובהוה, ובכך לשרת את המטרות של אש"ף.

מאפייני הפעילות מאז קמפ-דיוויד
המאפיין הבולט של הפעילות העוינת, ובכלל זה הפרות הסדר באיו"ש ובאזח"ע, מאז הסכמי קמפ-דיוויד, הוא היותן ממוסדות ומנוחות מלמעלה — הן ביוזמה של הציבור הפוליטי בשטח והן ביוזמה או בהסחה של אש"ף. התחרנות המדינית בשטחים הפכה אפוא אצל אש"ף לדרך מאבק שלא נפלה בחשיבותה מהפעילות החבלנית, וזאת מתוך מטרה ליצור

הגורמים להפרות הסדר ביהודה, שומרון וחבל עזה מאז חתימת הסכם "קמפ-דייוויד" ועד מרס 82 (סכימה)

* למרות שבחלק מן התקופה (ינו' — מחצית ראשונה של פבר' 82) היה שקט יחסי, ניתן לראות את כל התקופה כמקשה אחת: גלי הפרות סדר מתמשכים, כשברקע עילות שונות שהמרכזיות שבהן — התנגדות להקמת המנהל האזרחי.

אישים אלה אינם מוכנים בשלב זה להסתכן בהצהרות פומביות מחשש לפגיעה פיזית מצד אש"ף ותומכיו בשטח. ניתן לסכם, כי המנהיגות הפוליטית ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה לא עמדה עד כה באתגר של הסכמי קמפ-דייוויד, ולא השכילה לנצל את האפשרות לקרב פתרון פוליטי לאזור, ולו לתקופת מעבר שבסופה יקבע הסטאטוס הסופי של האזור במו"מ שבו יטלו חלק גם הפלסטינים תושבי אי"ש ואוח"ע. אפשר לקבוע, כי מבחנה האמיתי של כל הנהגה של התושבים הפלסטינים בשטחים הוא: מידת יכולתה לממש פתרונות פוליטיים, שיתבססו על שיתוף פעולה דו-קיום בשלום עם ישראל. בדחותם על הסף את תכנית האוטונומיה ובאי נכונותם להשתתף במו"מ וליטול על עצמם את האחריות לגורלם — נכשלו ראשי הערים ואישי הציבור בשטחים. מבחינתם, הם לא ניסו אף להעמיד במבחן את כוונותיה של ישראל.

מגורמים חיצוניים, בעיקר אש"ף וירדן ביהודה ובשומרון ואש"ף ומצרים בחבל-עזה. בכלל ניתן לומר, כי אין כיום מסגרת או גוף פוליטי בשטחים שניתן לראות בהם בני-שיח למו"מ על האוטונומיה. עם זאת יש לציין, כי ישנם בשטחים אישי ציבור רבים המביעים אכזבה ופסימיות מאפשרות של השגת פתרון בעתיד הנראה לעין, כל עוד ממשיכים אלה המתימרים להיות מנהיגי הפלסטינים (בתמיכתן של מדינות ערב הקיצוניות) לדחות הצעות של פשרה, ובכלל זה את רעיון האוטונומיה. בהקשר זה יצוינו הצהרותיו של אליאס פריג', ראש עיריית בית-לחם, אשר בחודשים האחרונים קרא לאש"ף ליטוש את דרך המאבק הצבאי (חסר-התועלת — כדבריו), להכיר בישראל, ולהציב בפניה "אתגר של שלום". הלכי רוח כאלה אינם נחלתו של פריג' בלבד, אלא מובעים על-ידי אישים אחרים בשוחות עם אנשי ממשל.

פעולות מחאה, פסטיבלים וכיו"ב. בכנסים אלה התקבלו החלטות חריפות באופיין ובסגנון. בכלל זה חזרו ונשנו הקריאות הבאות:

- ◆ דחיית הסכמי קמפ-דייוויד ותכנית האוטו-נומיה.
- ◆ הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בראשות אש"ף.
- ◆ הבעת התנגדות, כולל פעילה, ליישוב יהודים באי"ש ובאוח"ע.

עיקרי הפעילות העוינת מוצו בטבלה שבראש עמוד זה.

שלילת הסכמי קמפ-דייוויד — כישלון של ההנהגה בשטחים

הציבור הפוליטי ביהודה ובשומרון לא השכיל ליטול את רסן המנהיגות באזור ברמה הלאומית. ציבור זה לא גילה, עד כה, עצמאות בקבלת החלטות, והוא מושפע במידה רבה

הכוח הרב-לאומי

אל"מ יהודה

לא התקיים פיקוח קרקעי בסיני, ואמצעי הפיקוח היחיד על שמירת ההגבלות בסיני עד אמצע אפריל 80 היו טיסות הסיור של ארה"ב. רעיון הפרדת הכוחות היה מונח גם ביסוד הקמת אוזר חיץ הביניים ברצועה של כ-5 ק"מ לאורך קו אל-עריש-ראס-מוחמד. כוחות האו"ם נועדו להקים נקודות תצפית ונקודות ביקורת באזור זה, על מנת לפקח על פירוזו ועל תנועת ישראלים אל ארבעת המתקנים הטכניים שלנו בחיץ. אך במקום הפרדה הפך החיץ לקו של מגע בין הצדדים.

לפני השלמת שלב הפינוי הראשון פנתה ישראל לארה"ב וביקשה ממנה לממש את הבטחתה להקים כוח רב-לאומי תחליפי. האמריקנים טענו, כי יממשו את התחייבותם רק אם יסרב האו"ם לפעול לקראת מועד השלמת פינוי הסופי של סיני; אך כדי לא להשאיר את האזור ללא הסדרי פיקוח התכנסו נציגי ישראל, מצרים וארה"ב בווינגטון, בספטמבר 79 וסיכמו הסדרי פיקוח תחליפיים כמפורט להלן:

א. באזור חיץ הביניים — פיקוח משולב

למלא כל תפקיד פעיל במסגרת חוזה השלום. התפקידים היחידים שמילא מאז נכנס החוזה לתוקפו כללו: פינוי כוחות האו"ם ממערב סיני (מספר קטן של משקיפי אונטס"ו ממשויכים לתפוס כמה עמדות בסיני בהסכמת מצרים), ואירוח הישיבה הראשונה של הוועדה המשותפת הישראלית-מצרית במחנה האו"ם בטסה (29 אפריל 79). מבלי ליטול כל תפקיד פעיל בישיבה זו.

שאלת התחליף לכוחות האו"ם התעוררה כבר במאי 79, עם מסירת רצועת החוף של צפון סיני והעיר אל-עריש לידי המצרים. על-פי החוזה נועד האו"ם להיכנס תחילה לכל שטח שתפנה ישראל, לצורך הפרדת כוחות, ורק תוך שבוע לאחר מכן נועדו כוחות מצרים להיכנס אחריהם. מאחר שהאו"ם סירב לשתף פעולה, הסכימו ישראל ומצרים על תהליך מסירה ישיר. כתוצאה מכך היינו עדים לחפיפת כוחות ישראליים ומצריים לקראת מסירת האזורים השונים, וכן לטכסי מסירה צבאיים משותפים של ישראל ומצרים.

עד להתייצבות על קו אל-עריש-ראס-מוחמד

סעיף 4 של חוזה השלום בין ישראל למצרים מונה את הצבתם של כוחות האו"ם ומשקיפים בסיני כאחד המרכיבים של סידורי הביטחון ששתי המדינות קיבלו על עצמן על מנת "לספק ביטחון מרבי לשני הצדדים". כלקח מהסתל-קוח כוחות האו"ם מסיני ערב מלחמת ששת הימים, דרשה ישראל, כי ייקבע שכוחות אלה לא יוצאו ממקומם אלא בהסכמת שני הצדדים, או בהצבעה חיובית של כל חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון.

עם זאת העריכו הצדדים, כבר במרס 1979, כי ברה"מ עלולה לסכל את שיתופו של האו"ם ביישום חוזה השלום, בגלל התנגדותה לחוזה בכללותו. לפיכך, על-פי בקשת ישראל, הבטיח הנשיא קרטזר במכתבים לראש הממשלה בנין ולנשיא סאדאת (26 מרס 79), כי "אם לא תצליח מועצת הביטחון להקים ולקיים את הסידורים שנקבעו בחוזה, יהיה הנשיא מוכן לנקוט אותם צעדים הדרושים להבטיח את הקמתו והחזקתו של כוח רב-לאומי תחליפי מוסכם".

תחזית זאת אכן התקיימה, והאו"ם סירב

ישראלי-מצרי. עמדות תצפית מצריות — על הקו המזרחי של החיץ; עמדות ישראליות — על הקו המערבי שלו; ובתוכם — עמדות ביקורת משותפות.

ב. ביתר החלקים המפונים של סיני — פיקוח של משקיפים אזרחים אמריקניים, במסגרת גוף הקרוי "משלחת השדה של סיני" (S.F.M. — Sinai Field Mission). גוף זה הוקם עוד ב-1975, כדי לשמש בתפקידי התרעה אלקטרונית על-פי הסכם הביניים, והוא שינה תפקידו לעריכת ביקורות אימות בסיני, ובכלל זה במתקנים הטכניים שלנו בחיץ.

ג. טיסות הסיוור האמריקניות מעל סיני — על פי המוסכם במכתב לוואי לחוזה השלום. הסדרי פיקוח אלה כיסו את מרבית המשימות שיועדו לכוחות האו"ם על-פי החוזה, אך לא את כולן. הם הוכחו כמספקים בכל הנוגע לשטחים שפוננו בשלב א', אך לא הייתה בהם תשובה לפיקוח על השטח שבו נועדו להתפרס כוחות האו"ם ולהקים בו מחנות, עמדות תצפית, עמדות ביקורת ופטרולים (רצועה ברוחב של 20-50 ק"מ ממערב לקו הגבול הבין-לאומי בין ישראל למצרים). כמו-כן לא הייתה בהם תשובה להבטחת חופש השיט במצרי טיראן ובמפרץ אילת, לאחר השלמת הפינוי, כנדרש על-פי החוזה.

ישראל הבהירה, כי בנושאים אלה לא תהיה מוכנה לוותר, והציעה אחד מן השניים: הסדרי פיקוח משותפים של כוחות ישראלים ומצריים דוגמת חיץ הביניים או הקמת כוח רב-לאומי. מצרים סירבה להצעה הראשונה, בשל רגישותה לנושא ריבונותה על סיני (היא ראתה בכך ניסיון של ישראל לחזור לסיני בדת האחורית), ולפיכך נדרשה ארה"ב לממש את התחייבותה להקים כוח רב-לאומי תחליפי. השיחות על הפרוטוקול להקמת כוח רב-לאומי ומשקיפים (להלן — כר"ם) החלו בפברואר 81 ונמשכו כשישה חודשים. ב-3 באוגוסט 81 נחתם הפרוטוקול בווינגטון על-ידי שגרירי ישראל ומצרים בארה"ב ומוכרז המדינה הייג צירף את חתימתו לעדות.

המסגרת ומקור הסמכות

הכר"ם הוא בבחינת יצירה חדשה ביחסים הבין-לאומיים של ימינו. הוא שונה מכל כוח אחר לשמירה על השלום, בכך שאין הוא שואב את סמכותו משום מוסד בין-לאומי מוכר (כגון האו"ם, ארגון מדינות אזורי דוגמת ארגון מדינות אפריקה או דרום אמריקה, או ברית הגנה אזורית דוגמת נאט"ו או ברית ורשה), אלא מחוזה השלום וכן המדינות החתומות עליו: ישראל, מצרים וארה"ב כעדה. מכאן נובעים כמה שינויים מהותיים המבדילים את הכוח הזה מכוחות בין-לאומיים אחרים:

◆ ההשתתפות בכוח איננה על סמך אמנה קיימת זה כבר (כגון אמנת האו"ם), אלא מתוך היענות לקריאת המדינות השותפות לחוזה ליטול חלק בשמירה על ביצועו. המשך קיומו של הכוח מותנה ישירות ברצונן של ישראל, מצרים ובעיקר ארה"ב, שלה הכוח המדיני להשפיע על שני הצדדים ולגייס מדינות משתתפות. לפיכך, אין עוד משמעות לסייג של החוזה, שקבע כי ביטול הכוח מחייב הצבעה חיובית של כל חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון.

◆ תקציב הכר"ם (למעלה מ-100 מיליון דולר לשנה) איננו מיוסד על גורם חיצוני, אלא ממומן במידה שווה על-ידי ישראל, מצרים וארה"ב. דבר זה מדגיש את אחריותם הישירה של שלושת הצדדים להמשך קיומו של כוח. מכאן, שהימנעות צד אחד בלבד מלשלם את חלקו, או איחור בתשלום חלק זה, עלולים לשבש תוך זמן קצר את פעולת הכוח.

◆ הכר"ם נועד לבנות לעצמו מערכת מנהלית שלמה, שתצטרך להוכיח את עצמה הלכה למעשה בשטח. כוח בין-לאומי אחר היה יכול להנות ממערכת ארגונית ומנהלית קיימת עם תקנים, נהלים ופקודות קבע מוכנים מראש. את כל אלה צריכים מנכ"ל הכר"ם ומפקדו לתכנן ולבנות מן היסוד תוך התאמה לתנאים המיוחדים של הכר"ם.

◆ הצדדים הפקידו את הסמכות המנהלית העליונה בידי מנכ"ל, אשר הוסכם כי יהיה אמריקני. תפקידו מקביל במידה רבה לתפקידו של מוזכר האו"ם לגבי כוחות האו"ם. הוא זה המזמין פורמלית את המדינות להשתתף בכוח ומתאם איתן את סדרי השתתפותן, הוא המפקד על תכנון תקציב הכר"ם ועל ניהולו השוטף, והוא גם הגורם שאליו על הצדדים לפנות לתיקון הפרות, באותם מקרים שחילוקי הדעות לא ייפתרו ברמה של מפקד הכוח ויחידות הקישור של שני הצדדים.

משימה ותפקידים

הפרוטוקול על הקמת הכר"ם מטיל עליו את אותה המשימה שהוטלה על כוחות האו"ם והמשקיפים על-פי נספח 1 של חוזה השלום: "לפקח על ביצועו של נספח 1, ולעשות כמיטב מאמציו כדי למנוע כל הפרה של האמור בו".

ההסדרים המוסכמים לביצוע משימה זו הם: א. הפעלתם של נקודות ביקורת, משמרות סיוור ועמדות תצפית לאורך הגבול הבין-לאומי וקו B ובתוך אזור C.

ב. בדיקה תקופתית של ביצוע הוראות נספח 1 תיערך לצד פחות מפעמיים בחודש, זולת אם הסכימו הצדדים אחרת.

ג. בדיקות נוספות — תוך 48 שעות מעת קבלת בקשה מאחד הצדדים.

ד. הבטחת חופש השיט דרך מצרי טיראן בהתאם לסעיף 5 לחוזה השלום."

מעבר לאמור בחוזה השלום התחייבו הצדדים בפרוטוקול גם לתקן תוך 48 שעות כל הפרה שתאומת על-פי הכר"ם, ולהודיע לכר"ם על התיקון. כמו-כן הסכימו להמשך טיסות הסיוור של ארה"ב מעל לסיני ומעל לאזור D, אף שהיו אמורות להסתיים עם תום הפינוי.

שינוי נוסף נוגע לתפקיד המשקיפים. על-פי החוזה נועדה יחידה של משקיפי האו"ם לקיים את ביקורות האימות התקופתיות באזור D בלבד, ואילו בכל יתר האזורים שבסיני הן נועדו להתבצע על-ידי כוחות האו"ם. בפרוטוקול הסכימו הצדדים להקים יחידה של משקיפים אזרחיים, והטילו עליה את מטלת ביקורות האימות בכל האזורים, כך שתפקידי היחידות הצבאיות בכר"ם תוחמו לאזור C בלבד.

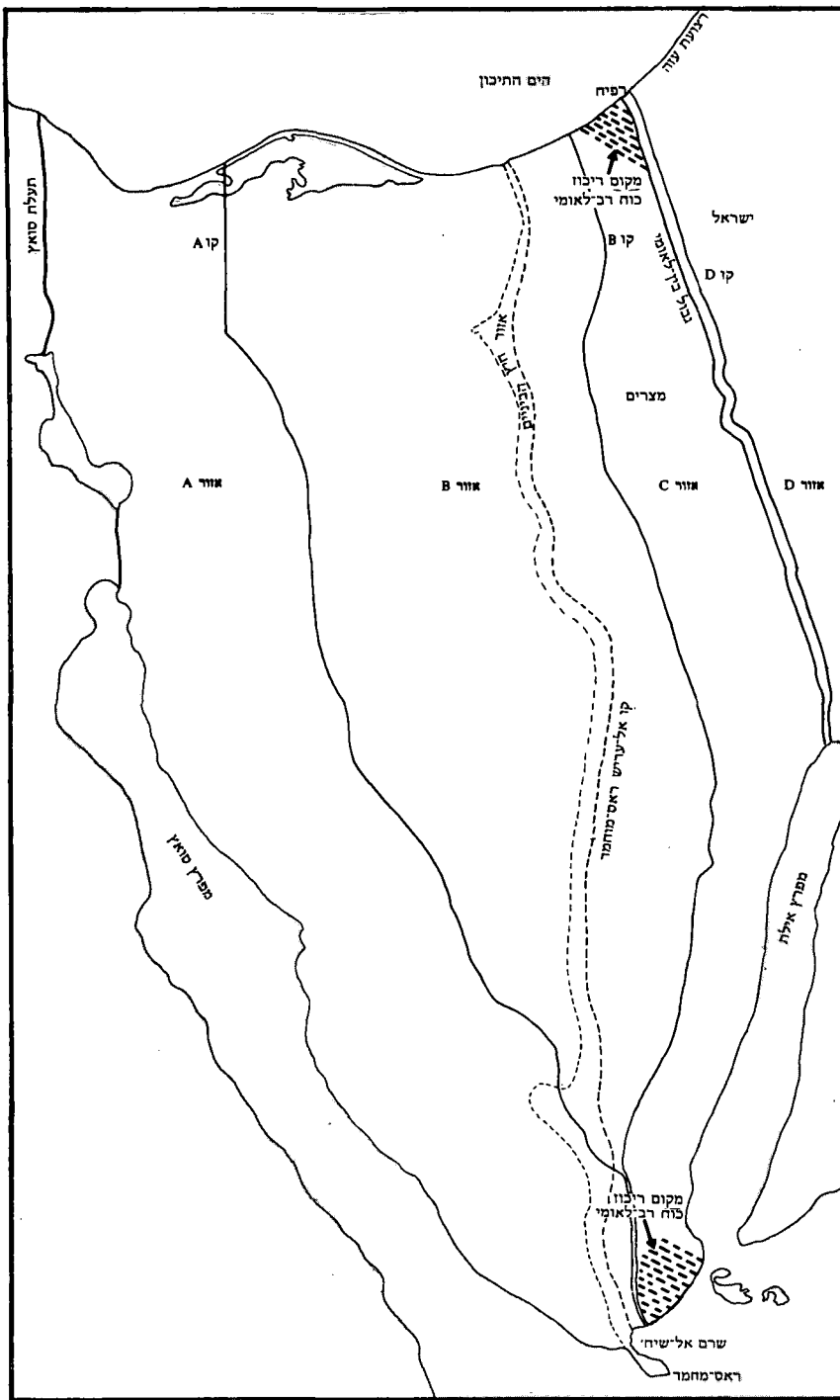
גודל הכוח והרכבו

חוזה השלום לא הגדיר את גודלם של כוחות האו"ם והמשקיפים שנועדו לפעול בסיני ובאזור D. נקבע רק, ש"הצדדים מסכימים, כי האומות המאוחדות יערכו את הסדרי הפיקוח אשר ייטיבו להבטיח את ביצועם היעיל של תפקידיהן". אמירה כללית זו הייתה כנראה מוצא של פשרה בעת ניסוח הנספח הצבאי של החוזה, והיא השאירה בידי האו"ם את תרגומן של המשימה והתפקידים לשפת המעשה, לא רק בשאלת גודל הכוח, אלא גם באשר להיערכותו ולהפעלתו המבצעית בשטח. ההג"ח הייתה, שהכוח ימנה כ-7,000 חייל, כמספר חיילי או"ם בסיני (יונ"ף), וכי כללי הפריסה וההפעלה שחלו על יונ"ף יופעלו גם לגבי הכוח באזור C.

החוזה קובע שני סייגים לגבי המדינות המשתתפות בכוח וביחידת המשקיפים: עליהן להיות מוסכמות על ישראל ומצרים, ואסור שתהיינה מבין החברות הקבועות של מועצת הביטחון.

בעת הדיונים על הפרוטוקול להקמת הכר"ם היה ברור, כי יש למצוא איון אחר בין גודל הכוח לבין הרכב המדינות המשתתפות בו. הקמה והחזקה של 7,000 חיילים ממדינות רבות מחוץ למסגרת האו"ם או ארגון מוכר אחר, הייתה נתקלת בקשיים רבים, שספק אם ניתן היה להתגבר עליהם. המעמסה התקציבית הכבדה מאוד שהייתה נופלת על ישראל ומצרים לא הייתה תורמת אף היא ליציבות הכוח. מאידך, לא היה עוד היגיון בקיום הסייג לגבי אי השתתפותה של ארה"ב. ישראל דרשה שארה"ב תשלח יחידות לכוח, וראתה בכך משום ערובה מדינית ליעילותו ולהמשכיות קיומו, בהיעדר הערובה הקבועה בחוזה, לפיה ניתן להוציא את הכוח רק בהצבעה חיובית של חמש המדינות הקבועות במועצת הביטחון.

בפשרה שנמצאה על-פי הפרוטוקול נקבע, כי הכוח ימנה: שלושה גדודי חי"ר עם 2,000

מפת סיני עפ"י הסכמי "קמפ דייוויד" המפרטת את קווי ואזורי ההפרדה בין ישראל למצרים, אזור החיץ ומקום ריכוז הכוח הרב-לאומי

וכלי רכב, בתדירות של פעמיים בחודש, בכל האזורים שחלים עליהם סידורי הביטחון — C, B, A בסיני ו-D בנגב. השליטה המבצעית על הכוח תהיה מן המפקדה הראשית שמושבה באיתם, באמצעות שש מפקדות משנה אזוריות. לכר"ם הוקמה מערכת תקשורת עצמאית משוכללת המאפשר-

גורמים צבאיים או ציוד בעל אופי צבאי לתוך אזור C. נקודות התצפית נקבעו בנקודות שולטות בתוך אזור C ועל האי טיראן. הסירות הקרקעיים והאוויריים ישלימו את הפיקוח הסטטי של עמדות הביקורת והתצפית. ביקורות האימות ייעשו, כאמור, על-ידי יחידת המשקיפים האזרחים בעזרת מסוקים

חייל, יחידה ימית להבטחת חופש השיט במצרי טיראן ובמפרץ אילת, יחידת סיוע אווירית של מסוקים ומטוסי תובלה קלים, יחידת משקיפים אזרחים, יחידת קשר ויחידת מפקדה. סה"כ כ- 3,000 איש.

כמחצית מן הכוח המבצעי מאוישת על-ידי ארה"ב על-פי המפתח הבא:
א. מנכ"ל הכר"ם.

ב. גדוד חי"ר ובו כ-880 חייל ו-10 מסוקים באזור אופירה.

ג. יחידת משקיפים אזרחים ובה כ-50 איש. ד. פלוגת תחזוקה ובה כ-350 חייל.

מלבד ארה"ב משתתפות בכוח עוד 10 מדינות על-פי הפירוט הבא:

נורווגיה — מפקד, קצין מבצעים ומספר קציני מטה.

קולומביה — גדוד חי"ר המונה כ-500 איש.

פיג'י — כנ"ל.

איטליה — יחידה ימית המונה 3-4 ספינות.

אורוגוואי — 60 נהגים ליחידת הובלה.

אוסטרליה — יחידת מסוקים ובה כ-120 איש.

ניו זילנד — מספר צוותים ליחידת המסוקים, כ-40 איש.

הולנד — יחידת קשר ויחידת משנרה צבאית.

צרפת — יחידת מטוסי תובלה קלים.

בריטניה — פלוגת מפקדה.

היערכות והפעלה מבצעית

חווה השלום והפרוטוקול אינם מפרטים את היערכות הכר"ם באזור C אלא במונחים כלליים מאוד. נקבע שהמחנות העיקריים של הכוח יהיו באזורי פתחת רפיה ושרם א-שיח' (ושטחים אלה סומנו במקווקו על מפה 1 של החווה), וכי נקודות הביקורת, התצפית והסירות יהיו "לאורך הגבול הבין-לאומי וקו B ובתוך אזור C".

מאחר שמצרים התנגדה שהכר"ם יקים את מחנותיו באזורים מיושבים נקבעו שני המחנות הראשיים שלו בבסיס איתם (ששמו המצרי הוסב ל"אלגורה") ובמחנה חדש שהוקם מדרום למפרץ נעמה, צפונה לאופירה. יש לציין, כי שדה התעופה איתם נמצא מחוץ לאזור המקווקו כפי שצוין במפה 1. ישראל הסכימה להפכו למחנה הראשי של הכר"ם משיקולים של יעילות הפעלת הכוח וכערובה נוספת לכך שמצרים לא תעשה בשדה זה כל שימוש צבאי.

מיקומן של עמדות הביקורת והתצפית ושיטת הפעלתן של הסירות הקרקעיים והאוויריים נקבעו על-ידי מפקד הכר"ם. נקודות הביקורת הוצבו לאורך הגבול הבין-לאומי וקו B על הצירים העיקריים המובילים לתוך אזור C. תפקידן לפקח על אי כניסת

פעילותו התקינה: הצרת צעדים על-ידי מצרים, אי-שיחוף פעולה של מדינות משתתפות עם מנכ"ל הכוח והמפקד, התנכלויות ארגוני המחבלים על-ידי הסתננות יבשתית או פעולה ימית מקצרים, הסתלקותן של מדינות מן הכוח, קשיים תקציביים וכיו"ב. מצד שני הכר"ם מהווה הזדמנות יחידה במינה להוכחת כושר פעולתה של מסגרת בין-לאומית חדשה, שאינה נתונה ללחצים של הגוש הקומוניסטי ושל מדינות העולם השלישי. מאחר שארה"ב יזמה ובפועל גם הקימה את הכוח, יש להניח שתטיל כל כובד משקלה לשמור על יוקרתו ולמנוע את הכשלתו, אך בסיכומו של חשבון הצלחתו תלויה בראש וראשונה בשתי המדינות שלשמן הוא הוקם — מצרים וישראל.

בעוד הגיליון נמצא תחת מכש הדפוס יצא צה"ל למבצע "שלום הגליל".

אף כי לא ברור עדיין מה תהיה מידת הצלחתו של הכוח הרב-לאומי בסיני, נראה כי עצם הרעיון נקלט בקהילייה הבין-לאומית. עדות לכך ניתן למצוא בהצעות המועלות בימים אלה להציב כוח רב-לאומי בדרום לבנון.

חיילים אמריקניים מהכוח הרב-לאומי בשעת הגעתם לסיני

לארה"ב תפקיד מפתח בהקמת הכר"ם ובקימו. ללא ההשפעה המדינית, וללא השתתפותה הפעילה בכוח אדם, בארגון ובתקציב לא היה הכוח קם. השתתפותה של ארה"ב היא גם הערובה הטובה ביותר להמשכיות קיומו של הכוח.

תפקיד המפתח של ארה"ב בכר"ם הוא גם שהרתיע מדינות רבות מליטול בו חלק, מחשש שמא הוא מהווה מסווה להקמת בסיסים צבאיים אמריקניים בסיני עבור כוחות הפריסה המהירה (RDF). גם הקונגרס האמריקני קבע בהחלטתו סייגים, שנועדו להבטיח כי הכר"ם לא יהפוך לכוח אמריקני בלעדי. הצטרפותן של ארבע מדינות מאירופה וכן אוסטרליה וניו-זילנד תרמה ללא ספק לחיזוק דימויו הרב-לאומי של הכוח.

שותפותה הפעילה של ארה"ב בכוח נותנת משמעות חדשה למעורבותה בחוזה השלום. הנוכחות האמריקנית הפיזית בסיני מהווה גורם מרתיע ממדרגה ראשונה מפני הפרה חמורה של הגבלות ההסכם, אך יש בה גם כדי להגביל את מרחב ההרתעה של ישראל כנגד הפרות מצריות, שכן ארה"ב תשאף למתן תגובות ישראליות אפשריות כנגד הפרות שאותן תגדיר כ"קלות". הדבר יחייב יתר תאום בין ישראל וארה"ב.

על רקע העמדות הידועות של מדינות השוק האירופי בשאלה הפלסטינית ויחסן להסכמי קמפ-דייב קשה לראות בהשתתפות ארבע מדינות אירופה בכוח גורם מייצב. ההתפתלוי-ות הדיפלומטיות סביב השתתפותן בכר"ם אינן מבשרות טובות. נותר לראות, כיצד יעמדו אלה במבחנים מדיניים אפשריים אשר חוזה השלום בין ישראל ומצרים עלול להיות נתון בהם, בעיקר סביב שאלת הפלסטינאים והיחסים הבין-ערביים של מצרים.

לסיכום — בכר"ם טמונים תקוות וחששות כאחד. גורמים רבים עלולים לשבש את

רת קשר בין המפקדה הראשית ומפקדות המשנה לבין כל אחת מן העמדות בשטח, כלי הרכב, כלי השיט והמטוסים. לכר"ם גם קשר טלפוני וטלפרינטי עם מפקדות הקישור של ישראל ומצרים. הצדדים התחייבו לתקן כל הפרה תוך 48 שעות מקביעתה כהפרה על-ידי הכר"ם, ונקבעו לכך גם הליכי דיווח.

החוזה והפרוטוקול קובעים, כי הכוחות "יהנו מחופש תנועה ומשאר הקלות הנחוצות לביצוע תפקידיהם." במימוש חופש התנועה והפעולה של הכר"ם הלכה למעשה תיבחן יעילותו, שכן ניתן בנקל להצר את צעדיו על-ידי הגבלות ביוקרטיביות וטכניות שונות, כגון היעדרו של קצין קישור שילווה יחידה זו או אחרת, הצורך בהודעה מוקדמת לכל תנועה של הכוח, וכיו"ב. ישראל הבהירה, כי אסור שתהיינה הגבלות כלשהן על תנועת הכוח בתוך אזור C, והסייג היחיד הוא תיאום תנועות הכר"ם במתקנים אורחיים עם המשטרה האזרחית המצרית, ותיאום שגרתי של הטיסות עם הבקורות האזרחיות.

חוזה השלום לא דן בנושא הנשק ואמצעי הלחימה של הכוח, ואילו בפרוטוקול סוכמה הנוסחה הבאה: "ליחידות הכר"ם יהיו נשק תקני וציוד המתאים למשימות שמירת השלום אשר להן, שפורשו בנספח זה [לפרוטוקול]. המשמעות המעשית היא: יחידות הכר"ם מצוידות בנשק להגנה ולהרתעת כוחות קטנים ובלתי סדירים.

הערכה

הכר"ם לא נועד להיות צבא לוחם או להדוף התקפות של צבאות סדירים, אלא לפקח על הסדרי הביטחון שישראל ומצרים קיבלו על עצמן, ובכך לסייע בבניית האמון ביניהן. כן הוא נועד לשמש ערבות מסוימת לכך שהשלום יעמד במבחן התהפוכות האופייניות כל כך למזרח התיכון.

החינוך בצה"ל - מגמות קבועות ותהליכי שינוי

אל"מ נסים סלומון*

צה"ל, ככל צבא מודרני אחר, ששרשיו נעוצים בחברה בעלת מסורת ומבנה דמוקרטיים, ניצב בפני בעיה של הכשרת הלוחמים והכנת הצבא למשימותיו. אלא שלאור הרקע ההיסטורי והחברתי הקונקרטי של מדינת ישראל ועקב התנאים המיוחדים לה, בעיית הכשרת הלוחמים בצה"ל קשה ומורכבת יותר מאשר בצבאות אחרים. קושי זה גרם לכך שבצה"ל קיים תהליך מתמיד של יציקת דפוסי חינוך מיוחדים המתאימים למדינת ישראל ולאופו של העם היהודי ולבעיותיו.

*שירת במערכת החינוך הצבאי ובחפקידו האחראי בה שימש כסגן קצין. המאמר הנו קטע מתוך סאמר מפורט יותר העתיד להאזן אור בקולו על החינוך במהינת ישראל שנמכרם על ידי מכון ואן ליר.

במהלך מלחמת העצמאות ותוך כדי בניית כוח המגן שלה קלטה מדינת ישראל, ועמה קלט צה"ל, אלפי עולים שהתקבצו מכל קצות תבל. אלה באו מרקע ומתרבות שונים ומגוונים והיה צורך לשלבם בצבא ולהפכם תוך זמן קצר לחיילים ולמפקדים.

הצורך לפתור את בעיות הביטחון השוטף ולעמוד במלחמות תוך כדי קליטת עלייה, מלווה את צה"ל מאז הקמתו ומשפיע על האופי של פעולות החינוך בו. תוך כדי מילוי ייעודו המרכזי כתחום הביטחון חייב צה"ל להעניק תשומת-לב לאדם, וביחוד לאלה שטרם היכו שרשים בארץ, או שלא הצליחו לרכוש השכלה יסודית ובסיסית.

צורכי הצבא חייבו להפוך את העולה החדש בראש ובראשונה שיבצע היטב את תפקידיו. חשיבות לא פחותה מכך יוחדה להכשרתו כאזרח פרודוקטיבי לחברה חדשה שהוא נקלט בתוכה. הפיכתם של בני-אדם ממאה תרבויות ולשון ליחידה לוחמת אחת, הנו תהליך שמפירותיו נהנית ונבנית גם החברה האזרחית. רבות הן פעולות החינוך המכוונות הנעשות בצה"ל. הצבא מנצל את השירות הממושך ואת סמכותה של המסגרת כדי להוסיף נדבכים של ידע והבנה, כדי לתרום להשכלתו ולתרבותו של החייל וכדי להרחיב את אופקיו.

במציאות של ישראל יש לראות את צה"ל לא רק כזרוע ביטחונית אלא גם כבית-ספר לאומי, ככור ההיתוך של הנוער, התורם לתהליך מיזוג הגלויות, המתהווה במדינה, ומסייע לו.

שירות החובה הממושך השווה לכול, יוצר מפגש בין כל שכבות האוכלוסייה ללא הבדל עדה, ותק בארץ או השכלה. זהו מפגש, תוך כדי חיים אינטנסיביים, המאפשר להכיר את הבעיות השונות וליצור רקע לחיים משותפים בעתיד. מפגש המסייע לגישור על פני פערם שבין מסורות שונות ולצמיחתה של תרבות ייחודית לחברה היהודית בישראל.

אולם, נושא החינוך והכשרת הלוח-מים הוא רק פן אחד של הבעיה החברתית. גיוסם של צעירים בני מוצא עדתי ותרבותי שונה, עלול עד מהרה ליצור קיטוב חברתי בתוך המסגרת הצבאית עצמה.

צה"ל ניצב בפני בעיות אלה כבר בראשיתו. המשאבים המוגבלים שעמדו לרשותו חייבו אותו להקפיד על שמירת האיכות ולנצל היטב את הפוטנציאל

האנושי. מרבית המאמצים הושקעו אפוא בהכשרתן של שדרות הפיקוד, וכך נוצר פער בעל מאפיינים חברתיים, בינם לבין הלוחמים והדרגים השרותיים. המבחן של צה"ל היה כיצד ניתן לקיים צבא אליתיסטי עם מיצוי מרבי של נתוני כוח האדם מבלי לגרום למתח ולתסיסה על בסיס חברתי.

כך לדוגמה לאחר מלחמת העצמאות שובצו ליחידות הלוחמות בעיקר עולים חדשים, לאחר שמחזורי הנוער הותיק בארץ הדלדלו בעקבות המלחמה והם נדרשו למילוי התפקידים המקצועיים, שהצריכו איכות גבוהה של כוח אדם. תוך זמן קצר התברר שיחידות לוחמות בעלות אוכלוסייה הטרוגנית בלתי מעוררה בארץ, מתקשות למלא את ייעודן. צה"ל ניצב בפני סכנה של יצירת מעין מעמדות: ותיקים לפיקוד ולתפקידי דים מקצועיים ועולים חדשים למילוי השורות במערך הלוחם. בתוך זמן קצר שונתה מדיניות השיבוץ, והנוער הוותיק הוצב ליחידות לוחמות תוך ויתור על צרכים של איכות ביחידות אחרות. מאז הפכה מדיניות השיבוץ, הממזג באופן מלא את רברי האוכלוסייה השונים, לאבן פינה במבנה צה"ל והיא מאפיינת אותו לאורך כל דרכו.

לכלל זה יש יוצא מהכלל אחד: במשך השנים נוצרה קבוצה לא גדולה של חיילי שירותים, חסרי מקצוע המתאפיינים במוצא עדתי עם בסיס סוציו-אקונומי וגיאוגרפי דומה. כיום עוסק צה"ל, בהנחייתו ובעידודו של הרמטכ"ל, רב אלוף רפאל איתן, בגיבוש וביישום של פתרונות חינוכיים רבי היקף לקבוצה זו.

בהיותו גם מכשיר חברתי פעל הצבא לכיוון של יתר שוויונות, בייחוד בתחום של סגירת פערים השכלתיים ותרבותיים. בתחום הערכי טופחה הקרבה בין מפקדים לחיילים מן השורה, הוקפד להמעיט בסממנים חיצוניים של סטטוס וגם השכר שנקבע לחיילי החובה כמעט ולא הצביע על פער בשל הבדל בדרגות. מאז ראשיתו נבנה צה"ל במבנה מיליציוני. תפקידו העיקרי של הצבא הסדיר הוא לקיים את הביטחון השוטף, להיות הראשון הסופג וכולם התקפה יוזמה ולהכשיר קאדרים לצבא המילואים. יחסי הכוחות, שבין הפוטנציאל הערבי, לבין זה של ישראל יוצרים פער כמותי גדול לרעתה של ישראל. משום כך אנו נדרשים לקיים צבא מילואים גדול, המהווה את עיקר כוחו ומניינו של הצבא לעת מלחמה. מכוח מבנה זה

נוצר מצב של "אזרוח" הצבא על-ידי חיילי מילואים לא רק בעתות לחימה, אלא גם בשעת רגיעה ושלוש יחסי. חיילי המילואים נושאים עמם מטען גדול של ניסיון צבאי, בגרות וקורטוב של חוסר משמעת וביקורתיות כלפי נוקשותה הסמכותית של המסגרת הצבאית. בצורה כזאת נשמרים הרציונות וההיוון ההדדי בין הצבא לבין המגזר האזרחי, וזו אחת הסיבות העיקריות להיות צה"ל צבא העם במשמעות המלאה של המושג.

יעדי החינוך

מטרות החינוך בצה"ל נגזרות מצרכי הצבא ומן הויקה שבין המערכת הצבאית למערכת האזרחית. הצבא מעולם לא הגדיר בצורה מפורשת את יעדיו החינוכיים, אך הם באו לידי ביטוי בדבריהם של מפקדים בכירים ושרי הביטחון, ובמיוחד בדבריו של ראש הממשלה, ושר הביטחון הראשון, דוד בן-גוריון.

דומה כי למרות העדר הגדרה פורמלית חדה וברורה, ניתן לאפיין את יעדיו החינוכיים של צה"ל מאז היווסדו: (א) טיפוח יכולתו הנפשית ונכונותו של החייל לשרת בצבא ולבצע ביעילות ובנאמנות את המשימות המוטלות עליו בעת רגיעה ובמלחמה, מתוך הזדהות עם צה"ל, עם המדינה ועם העם.

(ב) חינוך זיקתם של החיילים לארץ-ישראל, למדינת ישראל כמדינה ציונית ולעם היהודי כולו.

(ג) הכשרת המפקדים לשמש מחנכים לחייליהם באמצעות קביעת נורמות פיקוד המשלבות מופת אישי ורמה מוסרית גבוהה.

(ד) טיפוח אווירה של שמירה על איכות אנושית גבוהה עם איכות חיים נאותה למרות האילוצים והמגבלות שמטילות הסיטואציות של עתות כוננות ולחימה.

(ה) שיפור ידיעת השפה העברית (לעיתים אף הקניית היסודות הראשוניים שלה) והשלמת רמת ההשכלה של חיילי החובה לשמונה עד עשר שנות לימוד.

(ו) סיוע לחיילים מאוכלוסיות טעור-נות-טיפוח להסתגל לשירות ולתפקיד בעתיד כאזרחים מועילים, זאת על-ידי העמקת תחושת ההשתייכות, הקניית מיומנות מקצועית ושיפור השכלתם.

(ז) סיוע לחיילים בשירות הקבע להרחיב את השכלתם ואף לרכוש השכלה במוסדות אקדמיים.

יעדים אלה, הנם קבועים ועומדים ותוקפם יפה לכל התקופות. אלא שלכל תקופה היו מאפיינים מיוחדים, שהדגיגו שו צורך זה או אחר ומעת לעת נוצרו עדיפויות שונות ודגשים שונים.

עם זאת בכל התקופות עמדו שתי דילמות מרכזיות בקביעת העדיפויות להשגת המטרות ובהתאמת האמצעים לכך: האחת – אליטיזם מול שוויוני – ות. טיפוח קבוצות האיכות על חשבון הקבוצות החלשות ולשם כך השקעה במפקדים ובמערך הלוחם על חשבון חיילים מקו שני ומיחידות עורפיות, או להיפך. השנייה – העדפת הצרכים הספציפיים של הצבא, על פני צרכים לאומיים כוללים יותר.

בתקופות של לחימה ומתח ביטחוני הועברה נקודת הכובד, ותשומת הלב לצרכים מבצעיים, והוענקה להם עדיפות, אולם לבד מתקופות המלחמות הפעילות הקצרות, באופן יחסי, תמיד נשמר איזון מסוים בין כלל הצרכים של המערכת הצבאית.

לאחר מלחמת העצמאות, נקלטו בצה"ל עשרות אלפי עולים חדשים, שלא הכירו את הארץ ואת שפתה. המטרה הראשונה, עוד לפני האימוץ הצבאי הבסיסי, הייתה להקנות להם ידע בסיסי בשפה העברית, ככלי ראשון בתהליך ההסתגלות לחיים בישראל ולחיי הצבא בכלל זה. בצד המערכת, שמטרתה הקניית השפה, נבנתה מערך כת, שנועדה להקנות מושגי יסוד באזרחות, ובתולדות ארץ-ישראל, בשייכות לוב הכרת הארץ והטיול בה. צה"ל בשנותיו הראשונות צבר ידע וניסיון בתחום של חינוך והוראה למבוגרים והפך למוקד השפעה גם על מערכת החינוך האזרחית.

מלחמת "קדש" 1956, והתקופה של-אחריה, סימנו את צמיחתו של דור מפקדים, שהחל יורש את מקומם של המייסדים מקימי צה"ל ומפקדיו הראשונים. לוחמי ההגנה והפלמ"ח מהתקופה של טרום המדינה ולוחמי מלחמת העצמאות יוצאי המחנות והבריגדה היהודית, מילאו עד מהרה את שדרת הפיקוד הבכיר של הצבא. בתום מלחמת העצמאות פרשו רבים מן המפקדים בעלי הניסיון הקרבי. הגידול שנכפה על הצבא כתוצאה מעליית עצמת הסכסוך הישראלי-ערבי ומתהליכי החימוש והגידול בעולם הערבי, חייב להרחיב את שדרות הפיקוד. גם המעבר מצבא רגלים לצבא שעיקרו עוצבות שריון ניידות, חייב להרחיב את שדרת הפיקוד

המקורית. אחרי מלחמת קדש צמח דור חדש של מפקדים צעירים שהתגייסו לשורות צה"ל אחרי מלחמת העצמאות. למפקדים אלה היה צורך להעביר ולהנחיל את המורשה הערכית-החינוכית של הוותיקים בעלי הניסיון הקרבי כדי לשמור את איכות הרוח ששררה בצה"ל.

המפקד והכשרתו החינוכית

בצה"ל המפקדים בדרגות הנמוכות הם בדרך כלל בשירות חובה וגילם, על-פי רוב, קרוב לזה של החיילים שתחת פיקודם. מטענם הרוחני והאישי וניסיון-גם החינוכי של מרבית המפקדים בטיפול בפרט דלים. כדי להתגבר על קשיים אלה שומה על צה"ל לטפל בהם במישור ההכשרתי, המקצועי והחינוכי. קושי נוסף נובע מתהליך ההכשרה הקצר הנהוג בצה"ל. בארץ לא אימצו דגם הכשרה לקצינים באמצעות אקדמיות המקנות הכשרה צבאית והשכלה כללית, מכיוון שחשבנו שיש להקפיד על צמיחה של מפקדים מקרב הלוחמים בשדה תוך התנסות רצופה ביחידה עצמה. בהכשרת הקצין שנמשכת כשנה, מושם הדגש על ההכשרה הצבאית-המקצועית. חלק ניכר מן ההכשרה של המפקדים ורכישת המיומנות שלהם נעשה תוך כדי ביצוע התפקיד, ביחידה. העדר הכשרה ממושכת המשלבת הרחבה של ההשכלה הכללית והצבאית, כנהוג במרבית הצבאות בעולם, טומן בחובו סיכון לגבי אותה שכבה דקה של קצינים הממשיכים לשרת בצבא הקבע. אם השכלתם הכללית לא תזכה לגיבוי ולהרחבה במשך שירותם, עלולים לט-פס לדרגות הביניים ואף ליותר מכך קצינים עם מטען השכלתי ותרבותי רב, ובכך לפגוע ברמתה של שדרת הפיקוד המרכזית של הצבא.

בתנאים שתוארו, מוזמנת למפקד הצעיר והבלתי מנוסה סיטואציה פיקודית-חינוכית קשה. אינטנסיביות החיים וההידרשות המתמדת למשימות המוטלות בהתראה קצרה, יחד עם האופי הדמוקרטי של הצבא והקרבה הרבה בין מפקדים לחיילים, מעמידים את המפקד הצעיר בפני מבחן מנהיגותי רצוף ואמיתי. במדינה קטנה כמו ישראל, אין הצבא יכול להיות מסוגר ומבודד. צה"ל בנוי ברובו על חיילי יחידות המילואים, ומאחר שמרכיב הביטחון הנו דומיננטי בחייה של המדינה עד כה, מהווה הצבא ערך שהכל מנסים להכירו ולהזדהות איתו.

מתוך כך המשטר, אורח החיים והמנהיגות חייבים להיות תואמים ככל האפשר את הדפוסים המקבילים שמחוץ לצבא. בצה"ל, בשל אופי צמיחתו, לא נוצרה גם שכבת פיקוד בעלת מוצא חברתי ייחודי. אמנם מגזרים מסוימים מקרב הנוער כמו בני קיבוצים וההתיישבות העובדת, מיוצגים בשכבת הפיקוד ביחס העולה במעט על חלקם באוכלוסייה, אלא, שזהו יוצא מן הכלל הנובע מן החינוך המיוחד הנהוג בהתיישבות העובדת ואשר בו מוקדשת תשומת לב רבה להתנרבות ולנטילת אחריות במשימות לאומיות.

לסך הקשיים האלה, מתוסף נדבך נוסף שמקורו באופן שבו רואה צה"ל את תפקידו של המפקד החל מהדרג הזוטר. התביעה היא למעורבות כוללת, לא רק בתחום הניהוג המקצועי וההנעה לביצוע משימות היחידה. המפקד נתפס כמחנך במשמעות המרחיבה של המור-שג. הוא נתבע לעסוק באספקטים רחבים של ניהוג חברתי, להתמודד עם שאלות בסוגיות ערכיות ואידאולוגיות, ולטפל בפרט ובבעיות שהוא מביא עמו מן הבית והקשורות אהדרי בנייתו ממונו. יוצא אפוא, שלעתים תכופות, החשיפה של המפקד בפני חייליו היא רבה ואין בינו לבין פקודיו מרחק שיאפשר מניפולציה מנהיגותית. הגיל הצעיר וההכשרה האלמנטרית בתחום מים הכוללים יותר, לובשים בנתונים אלה ממדים של מכפיל-קושי. בנסיבות אלה נוצרת נטייה, לעתים סמויה, של מערכת הפיקוד הזוטר להצטמצם בהתי-מוודדות עם הבעיות המידיות בתחום המבצעי והמקצועי. דברים אלה אמורים לגבי האספקט המשימתי. מן ההיבט המנהיגותי יש נטייה לסף תגובה נמוך, המוליד לעתים מעשים של התעמרות ופגיעה בכבודו של החייל כפרט, ומשפיעים גם על רמת הלכידות של המסגרת המצומצמת.

בחלק מהיחידות הלוחמות בצה"ל, רווחת מערכת ענישת חיילים שיש בה משום השפלה. אלה עונשים שיש בהם לעתים הומוור קונרסי אך לעתים הם מגיעים לכלל השפלה של ממש. מערכת זו מכונה בהכללה "טרטורים", היינו, פעולה, בדרך-כלל גופנית, חסרת תכ-לית, (החוזרת על עצמה) לבד מתכלית הענישה. המפקד הצעיר נדרש לסוג זה של תגובה משני טעמים:

ראשית, זוהי מעין נורמה שהתגבשה בקרב המפקדים הצעירים "לשחק קשוח" כיוון שהמציאות שבמסגרתה

יידרש המפקד הצעיר לפעול במהירות רבה, תעמיד בפניו מצבים "קשוחים" מאוד ועליו לתרגל את עצמו ואת חייליו לקראת סיטואציות דומות.

שנית, לעתים קצרה ידו של המפקד הזוטר מלהשיג הנעה והשפעה ללא אמצעי לחץ חריפים בגלל מגבלותיו הבסיסיות שצוינו לעיל, והן לאור הדרישה הנוקבת של המפקדים שמעליו להגיע למלוא הביצוע של המשימות המוטלות, עליו ועל חייליו.

מערכת החינוך והכשרת המפקדים מנסה להשפיע באמצעות כלי ההדרכה העומדים לרשותה כדי לשכנע את המפקדים בחוסר התועלת ובנוק הצפויים בדרך זו. אולם צה"ל נדרש לא אחת, באמצעות מערכת הענישה המוסדית שלו ועל-ידי התערבות הדרג הפיקודי הבכיר והעליון, לפעולות חינוך והסברה רחבות של מערכת הענישה ולאכיפה בכוח בעתות של

התגברות התופעות של פגיעה בחיילים. הקורסים בצה"ל בנויים על פי דגם של סימולציה מתמשכת, המקיימת בתהליך ההכשרה אורח חיים של יחידה אורגנית, שבה משמשים המדריכים כמפקדים וכמכשירים בעת ובעונה אחת. כך נוצר תהליך מקביל של הכשרה חינוכית על-ידי דוגמה אישית של המפקדים בקורסים, המעורדת חיקוי. מילוי תפקיד ביחידה קומץ גם הוא קרבה אל הפיקוד הבכיר של העוצבות ואל מפקדי היחידות, ומאפשר שוב קניית אורחות התנהגות וחיקוי של הפיקוד המנוסה שהקדיש תשומת לב רבה יותר לעניין זה וזכה בניסיון מצטבר בתחום אורחות חינוך ומנהיגות תקינים.

דגם פעולה זה עלול להשתנות בגלל הלחץ של גורמים שונים בצה"ל ובעיקר של החילות המקצועיים החותרים להגברת הספציליזציה וההתמסדות. כמות החומר המקצועי שחיל מודרני נדרש לדעת עולה בהתמדה, לעומת זה כמות הזמן העומדת לרשות המערכת המאמנת והמלמדת חומר, אינה גדלה או אף מצטמצמת בשל המחסור בכוח אדם. לפיכך נוטים החילות לעבור להדרכה מתמחית היינו לעבור מיחידות שהן מבצעות ומדריכות בעת ובעונה אחת, ליחידות שייעודן הדרכה והן מכשירות במסגרות גדולות באמצעות מדריכים מקצועיים, המתמחים בתת-מקצועות. זהו דגם מקובל של בסיסי הדרכה מקצועיים, המצויים ברוב ארצות העולם. דגם זה אולי יותר יעיל מהבחינה

המקצועית ומשיג דגמים אחידים של הדרכה, אולם הוא על חשבון שבירת המסגרות הקטנות המקיימות מערכת קשרים חברתית הדוקה בין המדריך למודרך. לפיכך נפגמים רוח הצוות והעברת הנורמות והערכים המוקנים בדרך סמויה באמצעות תהליך חינוכי. מכאן שבמטרה להשיג יעילות מקצועית נפגע התהליך החינוכי. אם מגמה זו תורחב ותעמיק היא עלולה לסכן את אחד מיסודות החינוך הבסיסיים בצה"ל. בשלב זה נבלם התהליך בגלל המשקל הרב, שיש ליחידות האם – הפלוגה והגדוד הקרבי – בניסוס היסודות המקצועיים ובהקניית הערכים. ההכשרה העיונית של המפקדים בנושא המנהיגות לצורך הכנתם לקראת ההתמודדות עם סיטואציות חינוכיות, הוטלה על מערכת החינוך הצבאית. משך הזמן הקצר יחסית המיוחד בצה"ל להכשרת מפקדים, מעמיד פרקי זמן קצרים למימוש תכניות ההדרכה בשני התחומים.

משום כך, נדרשת בנייה של תכניות מרוכזות, תוך כדי ניצולן של שיטות הדרכה ואימון מתקדמות. לצורך זה נבנו תכניות על-פי מודלים קצרים שמאפשרים להזין המפקדים במודולות אימון תוך כדי ביצוע התפקיד או בתקופות הקצרות של המעבר בין תפקיד למשנהו. ההכשרה החינוכית של המפקדים בכל הרמות מתנהלת כחלק מתהליך רצוף הנמשך לאורך כל מסגרות הקורסים המסומכים מפקדים, בתוך היחידות הקרביות ומעת לעת

בקורסים קצרים במוסדות ההדרכה של מערכת החינוך הצבאית. עד עתה לא נכתבה תורת מנהיגות מגובשת וסדורה שלאורה יתחנכו המפקדים בצה"ל. אופי המנהיגות נקבע לאור הניסיון, שהצטבר ביחידות הלוחמות ומתוך התאמה למציאות. הניסיון שהצטבר יצר הרבה חומר עיוני: סקרים, השקפות מפקדים, סיפורים ודוגמאות שהפכו למעין תורה שבע"פ. תורה זו מבטאת את הנורמות העיקריות להתנהגות ומאפיינת את אופי הניהוג הרצויים של המפקדים. ניתן לומר בהכללה, שדגם המנהיגות בצה"ל מתאים להגדרות של טיפוס מנהיגות מניעה. האופי המיוחד של העם היהודי ומסורתו, אורח החיים הישראלי והמציאות הביטחונית של ישראל הם שיצרו דגם זה של המנהיגות המתבסס בראש וראשונה על ההנעה בצד הטלת הסמכות. מנהיגות כזאת מטפחת את המוטיבציה של היחיד בתוך הקבוצה ושל הקבוצה בכלל. מתוך כך צומחת החשיבות של העיסוק בפונקציות החברתיות בצד המשימתיות ועל-ידי כך מושגת תוצאה יעילה יותר גם במישור המשימתי. ההכנה לקראת מילוי הפונקציות החברתיות מובלטת באימון המפקדים ובחינוכם. הכשרה זו מבססת את התפיסה של סגנון המנהיגות המכוונת, המניעה והדמוקרטית. סגנון מנהיגות זה עשוי לתת תשוכות יעילות יותר במצבים המכריעים של הקרב ובעתות הלחץ, שבהם פיקוח המפקדים על החייל הופך להיות מינימלי ואנו

מצפים שהחיל יגלה כושר החלטה ופעולה עצמאיים. ההכשרה העיונית הנעשית על-ידי מערכת החינוך הצבאי אית אימצה לעצמה דפוסי הוראה המנסים לחקות את המציאות על-ידי סימולציה של מצבים קונקרטיים והדרה כה באמצעות מנחים הבקיאים בשיטות אלה. ההדרכה בקבוצות קטנות תוך הבלטה של התהליכים הדינמיים נמצאה לאחרי התלבטות ממושכת של חיפוש דרכים להוראת המנהיגות, כמתאימה ביותר. העיקרון המוביל בשיטה הוא ניתוח הסיטואציה על-ידי בחינת המרכיבים המשפיעים עליה: המפקד ואישיותו, החיילים כקבוצה וכפרטים והאינטראקציה ביניהם, בכל מצב ספציפי. כך שולבו בתהליך ההדרכה, באורח סימולטני, הטיפול בממדים הקוגניטיביים והאפקטיביים תוך הבלטת היחיד, צרכיו ורצונותיו כפרט. אלה באו כמשקל נגד לגטייה של המערכת והמפקדים הצעירים להעמיד במרכז העשייה את המשימה והשגתה. מובן שבמערכת סמכותית אוניפורמית, נוסח המערכת הצבאית וצה"ל בתוך כך, יש בשיטות הדרכה אלה מעין סיכון המעורר חרדה מפני התערעורת אורח חות המשמעת, ההיררכיה והלויאליות הצבאיים. גם בצה"ל היינו עדים לפקפוקים ולתביעות מכיוונים שונים להמעט או אף לבטל כליל שיטות הדרכה אלה. עד היום אין הכרעה חד משמעית לכאן או לכאן, אולם במשך העשור האחרון נעשה מיסוד רב של ההדרכה בקבוצות דינמיקה וכיום היא נהוגה בהליכי ההכשרה במרבית קורסי הפיקוד של צה"ל. צה"ל היה בין הראשונים לנצל את שיטת ההדרכה הדינמית והכשיר מנחים ומדריכים מקצועיים רבים שעברו גם אל המגזר האזרחי. כיום אין כמעט קורס הכשרה מקצועי ברמה גבוהה שלא נכללת בו סדנא ליחסי אנוש מותאמת לאופי הקבוצה ולצרכיה המיוחדים. ההכשרה של מערכת החינוך בנושא המנהיגות מכליטה את האספקטים החברתיים של מלאכת הפיקוד בכיוון הדגם של מודריך תנועת הנוער, שתפס לו אחיזה יוקרתית בחברה הישראלית והטיפול ביחיד ובצרכיו הפך, אפוא, יסוד בתביעות, שבהן נדרש לעמוד כל מפקד בצה"ל, ושאר משמשות קריטריון מבחן מרכזי להצלחתו.

בתהליך הכשרתו של המפקד לתפקידיו המנהיגותיים, משולבות אם כן שתי מערכות המשלימות זו את זו. המערכת

הפיקודית המקנה באמצעות החינוך וההזדהות קעיקר ערכים של מנהיגות משימתית וקריטריונים לרמה ומומנות מקצועית גבוהה. ההכשרה הנעשית באמצעות מערכת החינוך, במוסדותיה, מרגישה ומבליטה את האספקטים החברתיים באומנות המנהיגות. כך נוצר "משקל נגד" למגמה המשימתית, כאשר התוצאה האופטימלית מקווה להגיע לדגם מנהיגות מאוזנת שביטויה הוא בדפוס המנהיגות המניעה. זוהי בעצם, המנהיגות הבסיסית הקיימת בצה"ל, אשר מתלווים אליה ניואנסים שונים בהתאם לאופיים השונה של המפקדים המובילים והדרישות המיוחדות בכל מצב ובכל יחידה.

סיכום

בהיותנו ניצבים בתחילת שנות ה-80' אנו עדים להתפתחותו של תהליך מהפכני באזרנו: נחתם הסכם שלום בין ישראל למצרים והחל תהליך של נורמליזציה בין שני העמים. התפתחות זו מממשת מאוויים וכמיהה עמוקים של העם בישראל להגיע לשלום עם שכניו. אולם בתמורה ויתרה ישראל על נכסים רבים של עצמה אסטרטגית וכלכלית, שהתימורה להם היא במהלכים איטיים, לעתים דו-משמעיים שמלווים בספקות רבים. תהליך השלום, אף שהוא עונה על ציפיות עמוקות של הרוב המכריע של תושבי ישראל, מעורר ספקות ומעמיק את המחלוקות הפנימיות בחברה הישראלית לגבי גודל המחיר ביחס לתמורה, ומביא לידי עימות ולהחרפת המחלוקת בדבר הפתרונות האפשריים לגזרות האחרות ובמיוחד בשטחי יהודה ושומרון, ובתוך כך לשאלה הפלסטית. נטל הביטחון יצר עומס כלכלי שהלך והחריף ככל שמדינת ישראל נדרשה להשקיע בגידול הצבא ותחכום אמצעי הלחימה. על רקע המשבר הכלכלי וכתוצאה מתהליכים חברתיים של קליטת עלייה העמיקו בישראל הפערים והקיטוב על בסיס עדתי. בתקופות המתיחות והלחימה היו מתחים אלה על-פירוב סמויים ורק לעתים רחוקות פרצו החוצה בצורה של מהומות על רקע עדתי. התהליכים שנמנו לעיל, מצטרפים אל מגמות המתפתחות בחברה המערבית המודרנית. ניהול ישראל היא חלק ממנה. משבר ערכים על רקע של חתירה להישגיות וחומרנות פוגמים בחברה שלנו, שהנה ביסודה בעלת מודעות אידיאולוגית עמוקה. החיפוש אחר רוחה, שחרור

מאחריות ואינדיבידואליזם, שבו הפרט מבקש מימוש עצמי על חשבון החברה וערכיה, אינם זרים לדור הצעיר בישראל.

תמורות אלה מבטאות מגמה של שינוי, שמעמיד אתגר בפני מסגרות בעלות ייחוד ערכי ומערכות החינוך שצריכות ליצור שיטות וכלים להתמודד עם מציאות זו. מערכת החינוך של צה"ל פיתחה כלים ושיטות שענו בדרך כלל לצרכים. בשנים הקרובות נצטרך לברוק את המכלול כדי להתאימו לתנאי המציאות המשתנים, הנגזרים מן התהליכים שתוארו כאן.

חשיבות מרכזית יש לייחס לשאלה האם לפנינו תקופה של רגיעה שתימשך עוד מספר שנים או שאנו צפויים להתגברות המתח הביטחוני?

אם נהנה מתקופת רגיעה בעתיד יוכל צה"ל להמשיך ולפתח את המגמה שהחל בה הרמטכ"ל הנוכחי רב-אלוף איתן, ולהעמיק השתלבותו במשימות לאומיות של חינוך וקידום שכבות חלשות ולהכין את הכלים הדרושים למציאות של שנות ה-2000. מציאות של מתח ביטחוני עלולה להטות את הכף לכיוון אחר.

שילוב חיילים מאוכלוסיות חלשות בצה"ל - תמצית שיקולים

אל"מ מיכאל גל*

מזה כשנתיים מגייס צה"ל לשורותיו בני נוער מקבוצות אוכלוסייה חלשות. קליטתם של בני נוער אלה, שעד כה לא גויסו לצה"ל, מחייבת לפעול לקידוםם ולשילובם ביחידות השונות, כדי שיוכלו למלא בהן תפקידים ויעודיים.

פעולה זו הנה מורכבת וממושכת ודורשת קביעת מדיניות אשר תתבסס על שיקולים שונים ואשר תיקבע לאור הערכת מצב.

קביעת מדיניות חברתית-חינוכית חייבת להיעשות בדרך הגיונית המשוחררת, ככל הניתן, משימוש בניסוחים מעורפלים. רק ניתוח הגיוני, המגדיר נתוני מצב, כלים ואפשרויות יכול להביא לביסוס תכניות מוגדרות. בבסיסה של כל מדיניות חברתית ישנו מניע ערכי הקובע, במידה רבה, את המחיר ש"החברה" (או חלקים ממנה) מוכנים לשלם תמורת פעילויות שביסודן הכוונה לשפר את מצב החלשים. את עצמת המניע הערכי לא ניתן למדוד ואף אין לראות בה נתון קבוע שאי אפשר לשנותו. דיון או ויכוח ציבורי, על כיווני הפעולה החברתית — ובעיקר ויכוח בין מערכות פורמאליות — אינו נשען תמיד על בסיס לוגי משותף ומדרך הטבע באים בו לידי ביטוי, נקודות המוצא, דעות, נתונים ולעתים אף אינטרסים שונים ונוגדים.

*אל"מ מיכאל גל, מפקד יחידת המילואים של חיל השריון, מילוי 1000, תל אביב.

קידום אוכלוסיות מיוחדות – האמנם תפקידו של צה"ל?

במסגרות שונות, ואף בצבא עצמו, מתקיים ויכוח עקרוני באופיו, ומעשי בתוצאותיו, שעיקרו מתמקד בשאלת היסוד: האם זהו תפקידו של צה"ל לעסוק בתכניות חינוכיות מכוונות במגמה לשפר את מצבם של צעירים בגיל גיוס, אשר נתונים וניסיונם החברתי מקטינים את סיכוייהם להשתלב בחברה ולהתקדם בה.

בבסיסו של הוויכוח הטענה הפורמלית לית כי "... ישנה המערכת הממונה על החינוך וישנה המערכת הממונה על הביטחון, ועל כל אחת מהן למלא את תפקידה הייעודי ולהשקיע את משאביה בדרך היעילה ביותר רק על פי יעדים מוגדרים אלה". טענה זו הנה הגיונית כשלעצמה, אולם ערכו האמיתי של ויכוח זה יוכל להיבחן רק אם יתייחס מחד גיסא לבעיות הקונקרטיות העומות בפני צה"ל כמערכת לאומית שצריכה לקלוט כל צעיר בישראל, ומאידך גיסא, לאותן בעיות הניצבות בפני הצעירים העומדים להתגייס.

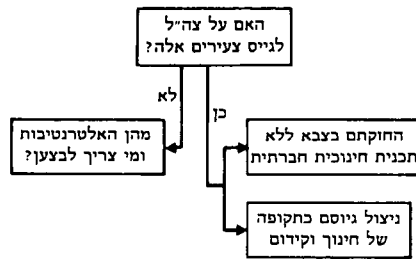
בהקשר זה יש להציג שאלה עקרונית אחת ועוד שתי שאלות משנה הנובעות ממנה. התשובות לשאלות אלה צריכות לשמש כמסגרת לקביעת המדיניות ולביסוס התכניות של צה"ל ושל המערכת החברתית:

א. האם על צה"ל לגייס את כל הצעירים אשר הגיעו לגיל גיוס ובכלל זה את אלה שיש להם קשיי הסתגלות ותפקוד? אותה שאלה עצמה מן ההכרח להציג גם במונחים הקשורים לכל פרט, כגון: האם לגייס את חיים, יוסי ומיכאל בידיעה שכל אחד מהם, על-פי נתוניו בגיל הגיוס, יתקשה להשתלב במערכת ללא התערבות חינוכית?

ב. אם תשובתך שלילית – מהן האלטרנטיבות לגבי בני הנוער שהנך מציע שלא לגייס, על מי לבצען וכיצד ימומשו (תוך ידיעה שנשרו מן המסגרות השונות ואין הם משתתפים בפעולה)? האם לגייס את חיים, יוסי ומיכאל בידיעה שכל אחד מהם, על-פי נתוניו בגיל הגיוס, יתקשה להשתלב במערכת ללא התערבות חינוכית?

ג. אם אתה חושב שעל צה"ל לגייסם (בלומר תשובתך חיובית), האם על הצבא "להחזיקם" מבלי להפעיל תכניות חינוכיות מכוונות (תוך ידיעה כי ללא פעולה מקדמת סיכוייהם מוגבלים)?

הדברים הבאים, שיביאו בתמצית שיקולים והערכת מצב בדבר מקומו של צה"ל בתחום זה, יתרוגגו ומגבלותיו,

ציור מס' 1: ניתוח גרפי של שלוש השאלות

מבקשים לטעון כי: כתוצאה מנתוני היחודיים של צה"ל, אשר ינותחו בהמשך, יהיה זה משגה עקרוני שלא לנצל מערכת לאומית כדי לפעול למען שיקומם של צעירים בגיל גיוס. במלים אחרות: בנוסף למשמעות הנודעת לצה"ל בחברה שלנו – ובנוסף להשפעה שיש לעובדה זו על הצעירים ועל שירותם בצה"ל (או אי שירותם) יש לצבא פוטנציאל מסוים המחייב לשלבו בפעולות השיקום החברתיות-חינוכיות. זאת ועוד, כתוצאה מכך שמרכיביו של הפוטנציאל של הצבא לפעולה זו מסוימים, הרי שיש להציג דרכי פעולה מוגדרות, אשר ינצלו את המרכיבים הללו בצורה נכונה, ככל שניתן, ואשר יהיו ניתנות להערכה – ולו חלקית. מערכת השיקולים, שתובא בהמשך תצא בעת ובעונה אחת משתי נקודות מוצא:

האחת – נקודת מוצא כוללת מחוץ למערכת הצבאית המתייחסת לקהילה הרחבה ולפעילויות האלטרנטיביות ול-השפעתן במקרה של אי גיוסו של הצעיר.

השנייה – נקודת מוצא פנימית,

משמעויות
'ניכור חברתי'
'קשיי השתלבות'
'צורך ליצור אלטרנטיבות לצעירים אלה'

בעיות ושאלות הניצבות בפני מקבלי ההחלטות במערכת הצבאית מהם הכלים שבידי הצבא המהווים את פוטנציאל פעילותו בתחום הזה? מהן מגבלותיו בפעולה זו? מהן האלטרנטיבות ואילו דרכי פעולה יש לבחור?

בעיות הניצבות בפני מקבלי ההחלטות במערכת החברתית מהן האלטרנטיבות הקיימות? האם התערבות אפשרית ואיזה? משמעויות ההתערבות בקרב הלא מנוגסים כאשר המגע מבוסס על רצונם?

משמעויות
'העמסת קושי חברתי על צה"ל'
'העמסת קושי כוח אדם ואמצעים'
'השפעות שליליות אפשריות על המערכת'
'הצגת אתגר חיובי למערכת'

המתייחסת למערכת הצבאית עצמה, ותעסוק ביכולתה של המערכת למלא את התפקידים שמצפים ממנה למלא כלפי חיילים מן האוכלוסייה הנדונה.

לגייס או לא לגייס?

הנחות המוצא בשאלה זו הן שתיים:

- תפקידו המוגדר של הצבא הנוקיים הביטחון.
- כל צעיר וצעירה בגיל 18 חייבים על-פי החוק להתגייס לשירות צבאי.

המסקנה ההגיונית מן הדברים הללו היא, כי אם מוטל על צה"ל "לייצר ביטחון", הרי שעליו לגייס לשורותיו רק אותם צעירים אשר לאחר השקעה סבירה, יוכלו למלא תפקידים שיסייעו להשגת מטרה זו. אולם ההכרעה שלא לגייס לשירות הצבאי צעירים, החסרים כישורי יסוד כדי למלא את התפקידים הנחוצים למערכת ("תפקידים תקינים"), מציגה שני צדדים:

האחד – פירושו של אי הגיוס כמובן החברתי ערכי הנו הבטחה של מיקום שולי עבור אותם צעירים בצד היווצרות של קשיים מוחשיים ביכולתם להשיג עבודה או תפקיד בחברה. אי הגיוס, כמובנים אלה, "ממסד" את ניתוקם של צעירים אלה מנורמות החברה, מערכיה ומהכלים הממשיים שיש לה.

השני – פירושו של אי הגיוס מבחינת מקבלי ההחלטות במערכת החברתית הנו הצורך לחפש אחר תשובות אלטרנטיביות כדי להבטיח את סיכויי התפתחותם האישית-חברתית (תוך ידיעה שגם אי מציאה של פתרונות כאלה פירושה במציאות – החלטה לגביהם). יש להזכיר כי על מקבלי

ציור מס' 2: ניתוח השאלות והמשמעויות בדבר שיקולי גיוסם של צעירים מאוכלוסיית חלשות.

טבלה א' — נתונים וכלים עיקריים לקביעת המדיניות ותכנית הפעולה:	
עובדות	משמעויות עיקריות
הגיוס לצבא מבוסס על חובה המעוגנת בחוק.	כל הצעירים מקבוצות האוכלוסייה השונות (בעלי המוטיבציה והחסרים אותה) מצטרפים למערכת ומצויים בה.
משך השירות הצבאי הוא שלוש שנים והוא חל על גילאי 18-21.	תכנית שיקום תותווה להמשכיות של שלוש שנים כאשר אופי התכניות וסיכוייהן מבוססים על הפוטנציאל הייחודי של גילאי התבגרות אלה.
המערכת הצבאית, מעצם טבעה הנה מערכת כפייתית הבנויה על החלטות ופקודות היררכיות.	ככפייה זו — שהיא לגיטימית ומופעלת כלפי כל המגויסים, ללא הברל — ניתן להשתמש לכיוונים שכוונתם לקדם את החלשים ולאן דווקא לספק את רצונם או את נוחותם המיידיים.
בידי הצבא (אשר הוא מער"כ בעלות לאומית) ומעצם תפקידיו — היקף ומגוון תפקידים ומקצועות גדולים ביותר. עקב היות הצבא מבוסס על צעירים בגיוס חובה — עליו להכשירם לתפקידים, דבר המחייבו לקיים מערכות הכשרה משור כללות לתפקידים ולמקצור עות השונים.	ניתן להשתמש בתפקידים ובמקצועות כאמצעי חינוכי-שיקומי. ניתן להתאים את המקצועות לכישורי החייל. ניתן להכשיר את החייל לתפקיד או מקצוע אשר בו ישרת ואשר יתאים גם להשתלבותו במערכת האזרחית.
הצבא הנו מערכת ריכוזית בעלת שליטה ואחריות כוללת על מסגרותיה השונות ועל כל פרט המצוי בהן.	בהגדרת סדרי עדיפויות יכולה המערכת הצבאית — באמצעות מקבלי החלטות המרכזיים — להבטיח את התנאים השונים הדרושים, ולכוון באופן מוגדר את גופי קבלת החלטות והביצוע. ולהבדיל מן המערכת הרמקרטית הפתוחה — מסוגל הצבא לתת את כלל התשובות הקשורות במסלול קידומו של צעיר על יסוד החלטות מרכזיות (כגון: יכולת לקבל החלטה מרכזית על המקצוע שימלא החייל, ההכשרה למקצוע זה, הקצאת התקן המתאים ובחירת המקום אליו יוצב כמו גם כלל אמצעי הסיוע והתמיכה למימוש אלה).
לצבא מעצם תפקידו אמצעי בקרה ושליטה משוכללים.	מאפשר מעקב צמוד אחר המגויס ומצבו בכל שלב — דבר שהוא תנאי הכרחי לקבלת החלטות הקשורות להכוונתו במצבים השונים במסלול שיקומו.

ההחלטות — בהציגם אלטרנטיבות המיועדות לשיפור מצבם של הצעירים שאינם מתגייסים — לקחת בחשבון שהסתייעות בפתרונות אלה תלויה ברצונם של הצעירים להסתייע באלטרנטיבות הללו (דבר שהוכח כבלתי מבטיח מן הניסיון המוקדם שלפני הגיוס).

החלטה לגייס את הצעירים המתקשים למלא תפקידים תקינים (שאינן הצבא "צריך אותם" עפ"י תפקידו הביטחוני) צריכה לנבוע משתי קבוצות שיקולים: האחת — שיקולים חברתיים-ערכיים: תפיסה רחבה יותר של מקומו ושל חובתו של הצבא בהיקף החברתי הרחב. והשנייה — שיקולים "מקצועיים", היינו, הגדרת הכלים והאפשרויות הספציפיים אשר נמצאים בידי צה"ל מעצם תפקידיו ואשר ניתן לנצלם כדי לשפר את מצבם של צעירים אלה.

לצורך דיונונו חשוב להדגיש את העובדה שההכרעה אם לגייס או לא לגייס את הצעירים הללו — נתונה בידי הצבא. משמעות הדבר היא שמנקודת מוצא לאומית ההחלטה הנתונה בידי צה"ל אינה רק אם אותו צעיר יגויס ויהיה חלק מן המערכת, אלא גם אם הוא יופנה "החוצה". כלומר, ההחלטה של צה"ל לגבי הפרט החלש ("הלא מתאים") אינה נושאת עוד אופי "פרטי" כלפי כל צעיר וצעיר — זוהי החלטה כלל חברתית.

עד כה עסקנו בשאלה האם צה"ל צריך לגייס צעירים בעלי קשיי תפקוד והסתגלות. מחצית התשובה לשאלה זו ניתנה ע"י הצבעה על הנזק שיכול להיגרם ממניעת גיוסם, ואולם תשובה מלאה לשאלה זו צריכה להכיל מענה גם למחצית השנייה של השאלה: "האם הוא יכול לטפל בהם חינוכית וחברתית?". על פי ההיגיון, לפחות, ספק אם על צה"ל לגייסם, אם אין הוא יכול להוות סיכוי ממשי (ומוגדר) לשיפור מצבם החברתי-חינוכי.

בטרם ננסה להשיב לשאלה האם צה"ל יכול לטפל בבעיה שהוצגה לעיל, נדון בטענה אשר מועלית בפורומים רבים בערך בזו הלשון: "המשאבים של המדינה הנם מוגבלים; מדוע לא יושקעו יותר משאבים למאמץ חינוכי בגילאים הצעירים ובכך יוקטן היקפה של האוכ"ל לוסיה החלשה המגיעה במצב זה לצבא?" בטענה זו יש אכן היגיון לוגי, אולם, אפילו נתעלם מהפוטנציאל ההתפתחותי חינוכי של גילאי 18-21

האם יכול צה"ל לטפל באוכלוסיות מיוחדות

מכאן אנו מגיעים לשאלה המרכזית: האם צה"ל יכול לטפל בבעיה של שיפור מצבם של צעירים וצעירות אלה המנותקים מן החברה ומתקשים להסתגל ולתפקד. בחינת יכולתו של הצבא לפעול בתחום זה מחייבת להבין את המרכיבים שעליהם ניתן ונכון לבסס פתרונות שיאפשרו להשיג את הכוונות הללו וכן להכיר את המרכיבים המהווים יסוד בעיה וקושי בהשגתן. מתוך הבנת המרכיבים יש לגבש את התכניות הספציפיות הקשורות לאותן הכוונות.

(כלומר, ישנם סוגי הישגים אשר ניתן להשיגם בגיל זה — ואפילו נכשל הצעיר מוקדם יותר), עדיין נשארת עובדה שיש להציגה: **מדי שנה נמצאים בפתח הכניסה לצה"ל מספר אלפי צעירים חסרים כישורי יסוד בסיסיים לתפקוד ולהשתלבות בצבא.** ההחלטות צריכות אפוא, להתבסס על עובדות ההווה ולהביא בחשבון גם את עתידם של צעירים אלה ולא רק את עברם. יש להטיל ספק בזכותו של מיישהו להחליט על הפקרת דורות אלה בבחינת "דורות המדבר".

השני – כיוון החיזוק וההשתלבות, שעיקרו לנסות להביא את הפרט ליכולת לתפקד. כיוון זה מבוסס על חיזוק הדרגתי, אשר בסופו מועברת האחריות אל הפרט עצמו.

המערכת הרמקרטית הפתוחה (בעו-לם המערבי כולו) מתקשה לחרוג מן המדיניות החברתית-הטיפולית שכן אין הפרט החלש רוצה להשקיע מאמץ בקידומו ודורש זאת מן החברה. החברה מתוך מניעים נעלים מתקשה לחרוג מדרך הסיוע הטיפולית, אשר משאירה חלק ניכר מן החלשים במצבם. מדיניות חיזוק והשתלבות מחייבת מסגרות וכלים, אשר יש קושי רב בעיצובם ובעיקר יש קושי להבטיח את ההשתתפות בהם של אותם אנשים שאליהם הם מכוונים.

ראוי אפוא לחדד את הדברים ולרכז את המשמעויות הנובעות מהערכת המצב ומהשוני הבסיסי בין פרט למשנהו.

ראשית, מדובר כאמור, במערכת אשר צעירים אלה מגיעים אליה מתוקף החוק. זוהי מערכת לאומית שלרשותה מגוון רחב של תפקידים ומקצועות שאליהם היא מכשירה בעצמה. לרשו-תה גם כל קבוצות הגיל הרלבנטיות שמהן ניתן לבחור את המתאימים למשימות השונות. מערכת זו הנה ריכוזית ובעלת יכולת לקבל החלטות ולהשפיע מעשית על כלל המרכיבים הנוגעים לחייל ולחיו במשך שלוש שנים.

שנית, הנתונים של הצבא שהוצגו בפירוט בטבלות א' ו-ב' דלעיל מסמנים כיוון, אשר עיקרו היכולת להשתמש במסגרותיו ובכלים שנסקרו כאן כאמצעי לשיפור מצבם של צעירים וצעירות אלה. דבר זה יכול להיעשות על-ידי הכנתם למילוי תפקידים ובאמצעות מילוי תפקידים משמעותיים ומקצועיים ככלל הניתן במגמה שבאמצעותם יחזקו יכולתם האישית וכורשרם החברתי. על

טבלה ב' נתונים אחרים וכלים נוספים שיש להם השפעה על מדיניות ותכניות שיקום בצה"ל	
משמעויות עיקריות	עובדות
שינויים שוליים מאפשרים להסתייע במרכיבים השונים – לטובת טיפול בפרטים החלשים – מבלי שתיפגע עיקר המערכת ותוך השקעה ישירה קטנה יחסית.	הצבא – מעצם אופיו – מהווה מערכת כלכלית גדולה ביותר המקיימת אמצעים, מסגרות ואנשים.
מאפשר הכוונת כוח אדם טוב יחסית לפעילויות הקשורות באוכלוסיות החלשות. בשונה מן המצב במערכת האזרחית, שבה המגע החינוכי עם המנותקים מבוסס על היצע וביקוש המביא לאו דווקא את הטובים ביותר, יכול הצבא להבטיח רציפות הכוונת הטובים למשימה זו.	כוח האדם העומד לרשות הצבא מאפשר לערוך סלקציה ותמרון לפי המשימות ועל-פי שיקולי עדיפויות.
ההשתתפות בו מהווה מרכיב חשוב בתחושת הקשר לחברה (ואי השתתפות בו תורמת לתחושת ניכור וחוסר קשר).	הצבא מהווה מערכת המקובלת על כלל החברה כצורך לאומי חיוני (מרכיב בעל משמעות ערכית).
לדבר השפעה חשובה על החיילים מן הקבוצות החלשות אשר במהלך השתלבות ביחידות נמנעות אכזבה ואפליה, כך גם תורם הדבר לתחושת השותפות והקשר עם המסגרת.	באחדים ממרכיבי המרכיבים מהווה צבא החובה מערכת שיויונית (מרכיב בעל משמעות ערכית).

"אוכלוסייה", אולם שימוש זה מקורו בעובדה כי לפנינו קבוצת צעירים, שהמשותף להם הוא הקושי להסתגל ולהשתלב במערכות החברתיות ובמסגרת היצרניות השונות. מעבר לכך אין לשכוח כי מדובר בפרטים אשר לכל אחד מהם חולשות שונות ויתרונות שונים המאפיינים אותו באופן אישי. אלה אלפי אנשים שלכל אחד מהם יש למצוא את הדרך, הקצב והמסלול, אשר יסייעו להתמודד עם חולשותיו ולהשתמש בכישוריו וביתרונותיו.

הערה נוספת שראוי להציגה כאן עוד לפני ריכוז המשמעויות ולפני הצגת המטרה קשורה בשני כיוונים כלליים: האחד – הכיוון הטיפולי, שעיקרו למנוע מן הפרט החלש קשיים, כלומר לראות בו-חולה אשר יש להקל עליו את הדרך.

מהם אפוא, עיקר מרכיבו של הפוטנציאל של צה"ל לביצוע הכוונה של שיפור מצבם של צעירים אלה? התכונות והכלים של צה"ל אשר מהווים בסיס להגדרת תכניותיו היחידיות עם צעירים בגיל גיוס המתקשים בהסתגלות ותפקוד מתוארים בטבלה א' ובטבלה ב'.

בנוסף לכך קיימים נתונים אחרים אשר לא יורחב עליהם הדיבור כאן.

הברלים בין פרט למשנהו

בטרם נעבור לריכוז משמעויותיהן של העובדות שהוצגו כאן, יש להאיר עובדה נוספת חשובה אשר איננה נגזרת אמנם מן המערכת הצבאית אולם לא ניתן לבנות כל תכנית מבלי להתחשב בה והכוונה לשוני הבסיסי בין פרט לפרט. אנו משתמשים אמנם במושג

ציור מס' 3: סכימת המסלול ההדרגתי – שלבים עיקריים.

ליווי שוטף של כל פרט וסיוע בפתרון בעיותיו

הכנה והסתגלות טירונות מיוחדת	הכשרה למילוי תפקידים	השתלבות במילוי תפקידים	הכנה ושילוב במשק האזרחי

השכלה בסיסית והעשרה חברתית תרבותית בדרכים מגוונות

שונה בין אנשים שונים. מכאן, שבמצוי-
אות תחרוג התנועה של חלק ניכר מן
החיילים מהסכמה שהוצגה כאן. (ראה
ציור מס' 4).

מוצגת, אם כן, תכנית מורכבת
שצריכה לענות לא רק על הצורך
בתמיכה ובהדרגתיות החורגים בהרבה
מן הדרוש לחיילים רגילים, אלא גם
לפעול עם כל פרט ועל פי שיקולים
הקשורים בכל פרט. תכנית כזאת אינה
מאפשרת לתת פתרונות אחידים או
לקבוע סדר זמנים קבוע (להוציא את
שלב הטירונות-הסתגלות) ועליה להיות
גמישה ולהתאים את עצמה למצבם של
החיילים המצויים באותה נקודת זמן.
לתפיסת פעולה כזאת חייבות להיות
השלכות על אופי התכנון, על הפעולה
עצמה ועל מבנה מסגרות המטה וארגון
ן.

תפיסת התכנון להגשמת המדיניות
המשתמעת מן המטרה והשיקולים
שהוצגו לעיל תתבסס אפוא על שני
כיוונים עיקריים:

תכנון, הקמה ופיתוח של מערכת אפשרויות במספר תחומים:

א. מסגרות הסתגלות והכנה לשירות
(טירונות) ולכך: תכניות, תכנים ושיטות
מתאימים.

ב. מסגרות הכשרה למילוי תפקידים
ובעיקר הכשרה מקצועית (מגוונת במק-
צועות, בשיטות, במשכי זמן ובמקומות
גיאוגרפיים).

ג. מקצועות (נחוצים ככל הניתן,
בעלי ביקוש אזרחי — ככל האפשר)
ותקנים באמצעות ניתן להציב חיילים
אלה במקומות הדרושים.

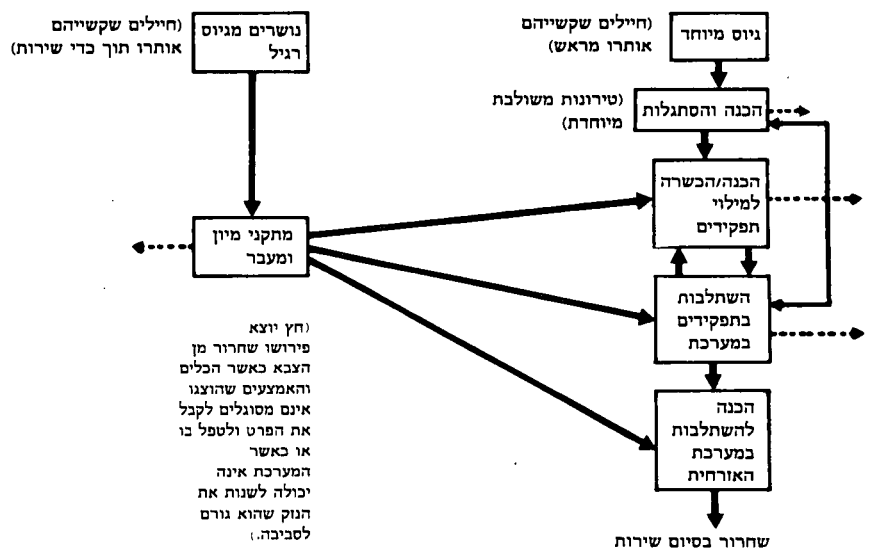
ד. יחידות ומפקדים מתאימים ותפקי-
דים ביחידות הללו — אשר בהם
מסוגלים החיילים להיקלט ולהתקדם
(בתחום מקצועם וכחיילים — בני אדם)
לאור הכוונות שהוצגו.

ה. הדרגתיות והכוונת המפקדים ביחי-
דות הקולטות — לפעולה נכונה עם
החיילים והחיילות.

הכיוון השני הוא הפעלת מערכת מיון, שיבוץ, הכוונה ובקרה:

מערכת זו צריכה להפנות כל חייל
מקבוצה זו על-פי כישוריו ומצבו
הנוכחי לאחת מן האפשרויות הקיימות
או הנפתחות בשבילו.

מדובר, אפוא, בתכנון בעל אופציות
מקצועיות ו"תעסוקתיות" אשר כל אחת
מהן צריכה להיות חלק מקידומו
ומחיווקו של החייל כאשר הפרטים
"מזורמים" אל האפשרויות הללו מאחת

ציור מס' 4: אפשרויות הורמה במציאות

שיקול חברתי המעדיף שלא להשתמש
במסגרת הצבאית למטרה זו — פירושו
שלא לממש את הערכים ואת הכוונות
של החברה שלנו, אשר אף מעוגנים
ברוח החוק. השאלה, אפוא, איננה
פורמאלית אלא ערכית מהותית. נכון
יהיה, אפוא, להוסיף מטרה העומדת
בפני עצמה לגבי הצעירים שהגיעו לגיל
גיוס ואשר רמתם בתחומים הללו היא
למטה מרמת המינימום המוגדר ע"י
ערכי החברה, החוק ומשרד החינוך
והתרבות: להקדיש מאמץ עליון להקני-
ית השכלת יסוד ויכולת שימוש בשפה
לצעירים וצעירות אשר הגיעו לשירות
הצבאי ללא נתונים אלה.

מטרת "הטיפול המיוחד" בצה"ל,
אשר הוצגה לעיל, מבוססת על הרעיון
שההכנה למילוי תפקידים ומילוי תפ-
קיד בפועל מחזקים את יכולתו של
הפרט במובן הרחב יותר. מימוש כוונה
זו — כאשר מדובר בצעירים המגיעים
למערכת חסרי כישורים וידע הכרחיים
— מחייב לבסס את התכניות השונות
על שני מרכיבים:

א. הדרגתיות הכניסה למערכת הצב-
אית וההכנה להשתלבות ולהתקדמות
בה, אשר באה לתגבר את הפרט
בתחומים השונים בקצב בו יוכל לעמוד
ולחשוף אותו לאט יותר ובאופן סלקטי-
בי לתפקידי הצבא הממשיים. (ראה
ציור מס' 3).

ב. תכניות פעולה הבנויות ומבוססות
על הפרט: כלומר, ביסוס מסלולים אשר
יתבססו על יכולתו של כל פרט, נטיותיו
ומצבו הנוכחיים. הורמה אפוא — בין
השכלים והמצבים השונים — תהיה

מסלול זה, כפי שמשמע, לקחת
בחשבון את היכולת השונה של כל
פרט.

משתמע אפוא שצה"ל אינו מתכוון
לתכנית שתכליתה לגרום יתר נוחיות
לכל פרט ופרט בקרב הקבוצות החל-
שות באמצעות סילוק כל הקשיים
מדרכו. כך גם אין יתרונו של הצבא —
כלפי המערכות האזרחיות — בהתבס-
סות על ציר טיפולי. ודאי שאין בכך
תחליף לחינוך של בית-הספר ולחינוך
המוקדם בכללו; המדובר לאור הערכת
מצב זו בתכניות שתכליתן לחזק את
הפרט באמצעות הכנתו למלא תפקידים
ולהשתלב במילוי תפקידים של ממש.

הגדרת מטרות ועקרונות הפעולה לאור הנתונים והשיקולים, אשר הוצגו כאן, תוגדר מטרת צה"ל בפעולתו עם קבוצות אוכלוסייה מיוחדות כך:

קידום מקסימאלי של כל פרט מן
האוכלוסיות החלשות ושילובו — ככל
הניתן — במילוי תפקידים אפקטיביים
בצבא ובמשק האזרחי. פעולה זו תדגיש
את טובת הפרט ואת יכולתו לתפקד
כאזרח יצרני בחברה.

כדי להשיג מטרה זו — וכחלק בלתי
נפרד ממנה — חובה בין השאר,
להעלות את רמת השפה וההשכלה
בקרב צעירים אלה, אך עם זאת, הכרחי
לראות בהעלאת הרמה של אלה גם
מטרה לעצמה. אין ספק שבידי מערכת
החינוך האזרחית כלים רבים וטובים
להקנייתם של אלה. ואולם, הצבא הנו
המסגרת האחרונה העומדת לרשות
החברה שבה מצויים צעירים אלה.

טבלה ג'
מערכת מדדים ארעית שנבחרה לבדיקת הפעולה

המדדים	השלב	
1. שיעורי גיוס מקהילות, שבהן נערכת פעולת הכנה לצעירים בעלי קשיים חינוכיים-תפקודיים. 2. שיעורי גיוס מקהילות אלה לתפקידים משמעותיים.	טרומ גיוס	
1. נשירה מצה"ל. 2. העדרות משירות. 3. מעברים בין יחידות ובין תפקידים. 4. כליאה.	הסתגלות	תוך כדי שירות
1. היקף מקבלי הכשרה מקצועית (בתשומה). 2. היקף משרתים בתפקידים מקצועיים. 3. היקף בעלי שלב מקצועי ומשך הזמן לקבלתו. 4. התפלגות הדרגות ומשכי זמן לקבלתן.	קידום מקצועי	
1. השתלבות במקצוע או תפקיד, שאליו הוכן בצבא או הקשור אליו. 2. השתלבות במקצוע או בתפקיד אפקטיבי במילואים.	לאחר שחרור	

כהצלחה וכל הישג שמתחתיו ככישלון? ב. איך, בהערכת הפעולה, נתייחס לתוצאות הפעילויות האזרחיות עם צעירים אלה שבהם אנו דנים? דוגמה לבעיית השוואה עם המסגרות האזרחיות הנה העובדה שמסגרות אלה מקיימות מגע חינוכי עם פחות ממחצית האוכלוסייה הזאת (ומופיעים למסגרות אלה בעלי המוטיבציה להשתתף) בעוד לצה"ל מגע עם רובה ככולה (ובכלל זה עם הצעירים חסרי המוטיבציה, אשר באים בכוח כפיית החוק). באיזה אופן, אפוא, ועל-פי מה, נעריך לדוגמה נשירה מן המסגרות הצבאיות בהש" וואה לנשירה מן האזרחיות? על-פי מספר הנושרים? האם על-פי אחוזים? ג. מהו טווח הזמן ומהו תחום הבעיות והתוצאות, שאליהם יש להתייחס בהערכת? האם יש להסתפק בהערכת מצבי ביניים "קשיחים" מתקופת השירות הצבאי? האם יש לעקוב אחר מצב הפרט ו"האוכלוסייה" במהלך החיים האזרחיים? ביצד? לאיזה טווח זמן? איזה תופעות יש לייחס למה? ד. משמעות יעד ההשתלבות והקידום באמצעות תפקידים פירושה שיש מוש בתפקיד כמכשיר חינוכי. פירושו במציאות של מכשיר חינוכי זה הוא הגברה הדרגתית של הלחץ על הפרט תוך מניעת מצב בו יכולתו להחזיק מעמד ולהסתגל פירושה אי מאמץ. מסתמן אפוא קשר בין יעד הקידום ליעד ההסתגלות כאשר בתנאים מסוימים יכול להיות, כביכול, ניגוד ביניהם.

מבוטאות, לעתים במונחים שהם כלליים ים מכדי להעריך את המידה שבה מושגות המטרות שלשמן הן נועדו. ככל שהכוונות שעומדות ביסוד מדיניות ותכניות אלה מוגדרות יותר וככל שהקשר בין המטרות לתכניות בהיר יותר, כך גם יש בסיס טוב יותר למעקב לפיו תוערך האפקטיביות של הפעולה ויאותרו "צווארי הבקבוק" שיש להסיר. המטרות וקווי התכנית, שהוצגו כאן, מכוונים לשיפור יכולתם של צעירים המתקשים להסתגל ולתפקד. עיקר מרכיבי התכנית, מבוססים על הכוונה לשפר את יכולת ההסתגלותם ובמקביל לכך לפתח את נתוניהם כדי לאפשר להם להשתלב בתפקידים משמעותיים ככל הניתן, ולהתקדם בהם. מרכיבים אלה, של ההסתגלות, השתלבות והתקדמות במילוי התפקידים יהיו אפוא עיקר המדדים לבדיקה ולהערכה של התכנית. על מדדים אלה, לצורך שימוש אחיד ושוטף, להיות "קשוחים" וניתנים לאי-סוף. המדדים אשר נבחרו להערכת הפעולה, ואשר כוללים גם נתונים המתייחסים לטרומ הגיוס ולאחר השחרור יהיו כמתואר בטבלה ג'. אולם, הערכת מדדים אלה אינה "אובייקטיבית". בעיות ומשתנים שונים מתערבים בתכניות ובהערכתן וביניהם יש למנות את הבעיות הבאות:

א. על-פי מה יוגדרו תוצאות הפעולה כ"כישלון" או כ"הצלחה"? האם ישנו קו מחלט אשר כל הישג שמעליו יוגדר

אל אחרת על פי שיקול אישי המבוסס על מיון ובקרה רגישים ככל הניתן. עקרונות התכנון והפעולה, כפי שהוצגו כאן מחייבים מבנה ארגוני גמיש ודינאמי אשר יכול לפתח ולייצר את האפשרויות אשר הוצגו ולהבטיח "הזרמה" של אנשים על פי שיקול מצבו של הפרט דרך האפשרויות הנכונות בכל שלב לכל אחד. בעיקרו יתבסס המבנה הארגוני על שתי זרועות: זרוע אחת (המבוססת על שני מבנים ארגוניים) שתעסוק בפתיחה שוטפת של האפשרויות שצוינו. זרוע שנייה (המורכבת ממבנה ארגוני אחד) אשר תהיה אחראית למיון ולהפניה של כל פרט לתפקיד המתאים לו ותבקר באורח שוטף את מצבו של כל אחד לצורך ההחלטות. (לאלה נוספים שני מבני עזר אשר לא יפורטו כאן).

ההקשר הקהילתי ומשמעותיותו

תכניות חינוך-שיקום אינן ניתנות לביצוע במעגל סגור. מקור כוחו וחולשותיו של הצעיר המגויס או העתיד להתגייס הוא במשפחה ובקהילה שמהן בא. למצבם ולעמדתם כלפי הצבא של המגויסים מקרב קהילה מסוימת (ובכלל זה גם הנורמות הקשורות לגיוס ולשירות, סוג היחידות אליהן יש נטייה להתגייס, מקהילה זו, היקף ההיעדרות מן השירות והיחס לתופעה זו) יש השלכה ברורה על סיכויי השיקום והקידום שלהם בצבא ובקהילה. לא נרחיב כאן את הדיבור על ההקשר הקהילתי אולם נציין כי שיקולי התכנון, הפעולה והארגון מצביעים על ההכרח בקיומו של קשר בין מערכת החינוך והשיקום הצבאית למערכות הטיפול, החינוך והשיקום האזרחיות. חלקו של צה"ל בקשר זה, הוא בעיקר בהכנה של הצעירים המגלים קשיים לקראת גיוסם תוך קיום קשר עם האזרחים, אשר מטפלים בחיילים בעלי קשיים מאותה קהילה.

בשונה מן הטיפול החינוכי-שיקומי, שמקבל החייל בצבא עצמו, הרי בקהילה נשענת האחריות לפעולה על הרשות ועל המערכות האזרחיות, כאשר צה"ל מהווה במקרה זה גורם עזר הפועל כמסייע למסגרות הללו בתחומים אלה.

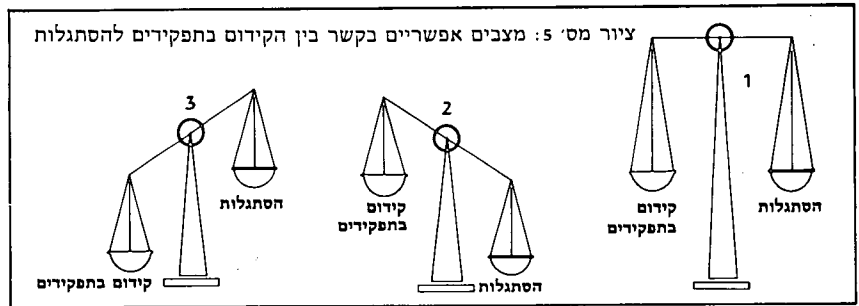
הערכת המדיניות והתכניות ומעקב אחריהן

מדיניות ותכניות חברתיות וחינוכיות

1 יותר חיילים מסתגלים (על-פי המדרים) במקביל לכך שיותר חיילים מתקדמים בתפקידים. על פי סכמה זו ההסתגלות והקידום בתפקידים מתגברים זה את זה.

2 יותר חיילים מסתגלים (על-פי המדרים) ופחות חיילים מתקדמים בתפקידים. כאן ייתכן שהוויתור על דרישה לתפקיד ולהתאמץ בא לידי ביטוי באופן "חיובי" במדרי ההסתגלות (אך ייתכן שזהו גם מצב של "סיגול" המערכת ולא ההסתגלות).

3 פחות חיילים מסתגלים (על-פי המדרים) ויותר חיילים מתקדמים בתפקידים. במקרה זה ייתכן שהלחץ שנגרם ממגמת הקידום בתפקידים גורם לקושי, האב לכיטוי שלילי במדרי ההסתגלות.

קבוצת המסתגלים והמשתלבים בתפקידים משמעותית בהיקפה אך עתה יש לחפש דרכים לסייע להסתגלות הקבוצה השנייה ולקידומה.

במציאות מסתמנת גם אפשרות רביעית, שלא ניתן להמחישה באמצעות שרטוט המאזנים: חלק מן החיילים הללו מצליחים להסתגל למערכת ובעקבות כך גם להתקדם בתפקידים.

ניתן יהיה — בהשקעת מינימום — להביאם למילוי תפקיד הדרוש לצבא) או שישרתו בתפקידי מנהלה לא מקצועיים. בשני המקרים מדובר על הישגות הפרט החלש במצבו — או מחוץ לצבא או בתפקידים שאינם מבטיחים את קידומו, כלומר אי השגת המטרה (ראה ציור מס' 7 — סכמה של ריכוז החיילים מן הקבוצות החלשות אם יופעל כלפיהם "מודל המיון").

מבחינת תכנון כוח האדם פירושה של החלטת צה"ל לגייס בני נוער משכבות הלשות הוא — שיש לבסס מודל תכנון אחר שאינו מסתפק בהצבת החייל בתפקיד הקרוב לכישוריו הנוכחיים באמצעות השקעת מינימום (של זמן ומשאבים). מודל המתאים במונחי המטרה שהוצבה בהתחלה מחייב יכולת להשקיע בפרט על מנת שיגיע לתפקיד הגבוה ביותר על פי פוטנציאל היכולת שלו. ניתן לכנות מודל כזה "מודל מקסימום": משמעותו של מודל זה שתכנון כוח האדם בצבא לוקח בחשבון, שיש להשקיע בפרט מן הקבוצות החלשות ביותר, ככל שניתן על מנת שיגיע ליכולת הגבוהה ביותר שלו עצמו ולפיה גם תהיה המגמה להציבו לשי-

הדבר שיש להכשיר את המתגייסים, בזמן הקצר ביותר, למילוי התפקידים הדרושים לצבא. לשם כך ממיין צה"ל את המועמדים לגיוס באופן שמראש יהיה ניתן לדעת מהם נתוני היכולת של כל מתגייס ומהו התפקיד שלקראתו ניתן להכשירו בזמן הקצר ביותר ותוך הבטחת תועלת מרבית למערכת. מודל זה ניתן לכנות "מודל המיון".

"מודל המיון" הצבאי עוסק בתפקידים שלקראתם מכשיר הצבא את המגויסים "בייצור עצמי" והוא מכון "למדוד" את יכולתו של המתגייס לרמות שונות ועל פי ארבעה מסלולים אפשריים (זוהי סכמה כאשר ישנם תפקידים המשתייכים ליותר ממסלול אחד ולכן אף ציון התפקיד איננו חד משמעי).

קידומם ושילובם של החיילים מן האוכלוסיות החלשות מבוססים על הפרט ויכולתו. "מודל המיון", אשר הוצג לעיל, אינו מתאים להשגת מטרה זו. אם המטרה היא להציב את הפרט לתפקיד תוך השקעת מינימום על מנת להביאו לתפקיד הקרוב ביותר לכישוריו הרי פירוש הדבר שחיילים מן האוכלו-סיות החלשות לא יגויסו (הללו שלא

מצבים אפשריים בקשר בין היעדים הללו מתוארים בציור מס' 5.

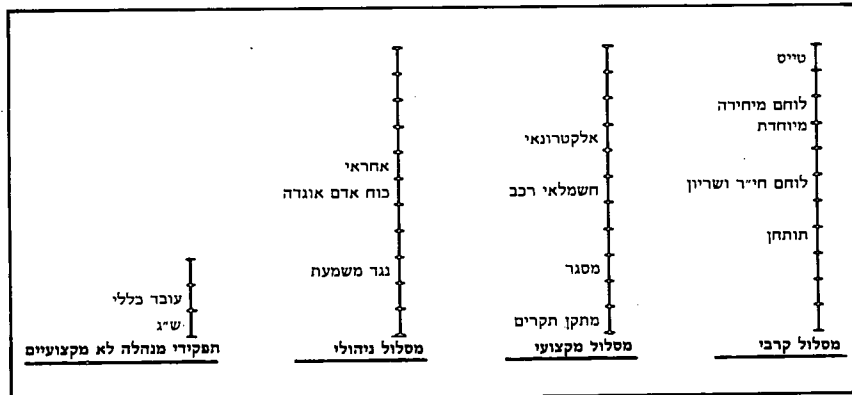
הדוגמאות שהוצגו לעיל, מאשרות את המסקנה כי עיקר ההערכה, בשלב זה, צריכה לעסוק ביעדי הביניים שבשלב השירות הצבאי ופחות בהישגים ארוכי טווח של השתלבות בחברה. זאת, כאשר הבסיס להערכה איננו קו מוחלט, אלא השוואת מצב הבא לידי ביטוי באמצעות מדדים בהווה ביחס לעבר (כגון: מספר החיילים הממלאים תפקידים מקצועיים או מספר הנושרים בהווה בהשוואה למספרם בזמן נתון בעבר). לצורך הערכת מדדים אלה, לא די בניתוח כל אחד מהם בנפרד אלא יש לבחון אותם כמכלול, שבו יש קשר בין כל אחד מהם לבין אחרים. זאת ועוד, מדדים אלה אינם מהווים מבחן יחיד, להגדרת מצבו של הפרט. שכן יכולים לחול שינויים אחרים בעלי חשיבות בערכיו ובדפוסי התנהגותו. בדיקת מדדים מסוג זה מורכבת ויהיה צורך לרכוז מאמץ בעתיד לאיתורם.

בעיות יסוד אחרות

במרכזן של הבעיות והשאלות שיוצגו להלן מונח הרעיון שכל תכנית חינוכית חברתית לצעירים המנותקים מן החברה בצה"ל ומחוצה לו מחייבת הסתגלות מקיפה והתייחסות למרכיבים רבים. לא ניתן, אפוא, להסתפק בביקורת מלווה ביטחון תקיף של אנשים שאופק ראייתם תם מתבסס על המתרחש "כאן ועכשיו" בלבד וכן על תפיסת "שחור לבן". נציג בעיות אחדות, לא את כולן ולא על-פי סדר.

תכנון כוח אדם: "מודל המיון" מול "מודל המקסימום"

הצבא הנו מערכת ייעודית מודרנית, המבוססת, בין השאר, על שירות חובה בן שלוש שנים של כל הצעירים. פירוש

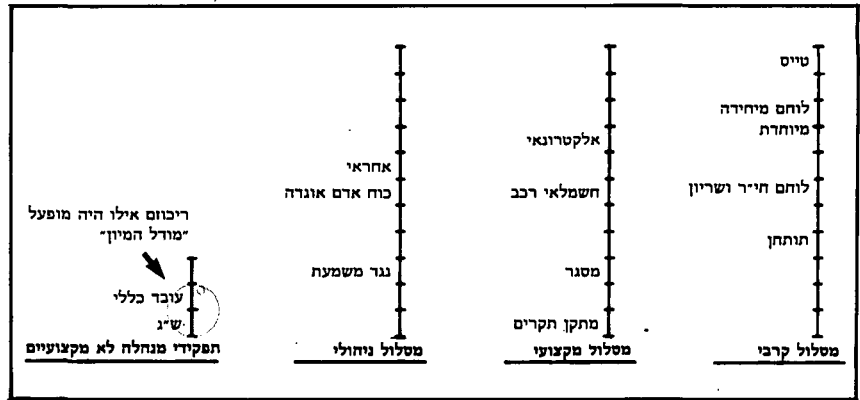
ציור מס' 6: סכימה של מודל מיון

הפיקודית והמשמעת הצבאית. לגבי חלק מן המגויסים הללו מהווים קשיים אלה מכשול שלא ניתן לחצותו. לגבי קבוצה קיצונית זו לא ימצא תמיד פתרון חברתי שיקומי מתאים במסגרת הצבאית. הקושי במציאות יהיה לאתר מיהם אלה וכן מהו השלב ומהי הדרך להחליט לשחררם.

כפייה, רצון, או שילוב ביניהם

שינוי עמדות ודפוסי התנהגות באמצע-עות חינוך חייב להתבסס, בין השאר, על רצונו של הפרט, על שיקוליו ועל שותפותו בתהליך. ואולם חלק מהחיי-לים, שבהם אנו דנים, מתגייסים לצה"ל ומצטרפים לתכניות ללא כל נכונות לשרת ולשתף פעולה בתהליך שיקומם. מסגרת הכפייה הצבאית מהווה, אפוא, חלק בלתי נפרד מתכניות השיקום. כלומר, המסגרת הצבאית המבוססת על החלטות חד צדדיות לגבי כל חייל משמשת גם להכוונת החייל מן הקבר-צות החלטות וגם להשמתו (להשכלה, הכשרה מקצועית, מילוי תפקיד וכו'). ואולם הכפייה הצבאית אינה יכולה להוות כלי יחיד, שכן אין להשיג התקדמות והשתלבות ללא אמצעי חינוך שעיקרם שכנוע, פיתוח רצון הפרט לבצע דברים שאין הוא רוצה בהם ברגע זה וכו'. מדובר, אם כך בתכניות שעיקרן שילוב של אמצעי חינוך וכפייה צבאית. במסגרת תכניות אלה נמנע מן הפרט שלא לעשות; כך גם הוא מכונן — ואפילו ללא רצונו — למקומות ולמצבים שבמסגרתם מופע-לות דרכי פעולה שיקומיות-חינוכיות. אולם כאן עולה שאלה נוספת: כיצד לנהוג עם אותם פרטים אשר אינם נענים אלא לדרך הכפייה? עד היכן להשתמש בכפייה זו? האם להשתמש במקרים הללו רק בכפייה? האם להשתמש בכפייה במקרים הללו "עד הסוף"?

השפעת החיילים המשתייכים לקבוצות החלטות ביותר על הכלל
קושי אחר שיש להזכירו הנו השפעה על האחרים שיש לחיילים אלה אשר חלקם מביאים עמדם התנהגויות וער-כים "שליליים". קיימת אפשרות שהש-פעתם של חיילים אלה על האחרים תביא עמה נזק. מסקנה שיש למנוע נזק זה באי גיוסם או בשחרורם של אלה, מבוססת על הסתכלות מקומית בלבד. שיקולי הנזק (והתועלת) חייבים לנבוע מתמונה רחבה בהרבה, כגון: השפעת אי גיוסם של אלה על נכונותם לגיוס של

צויר מס' 7: סכימה של ריכוז חיילים מן הקבוצות החלטות, אם יופעל לגביהם מודל מיון

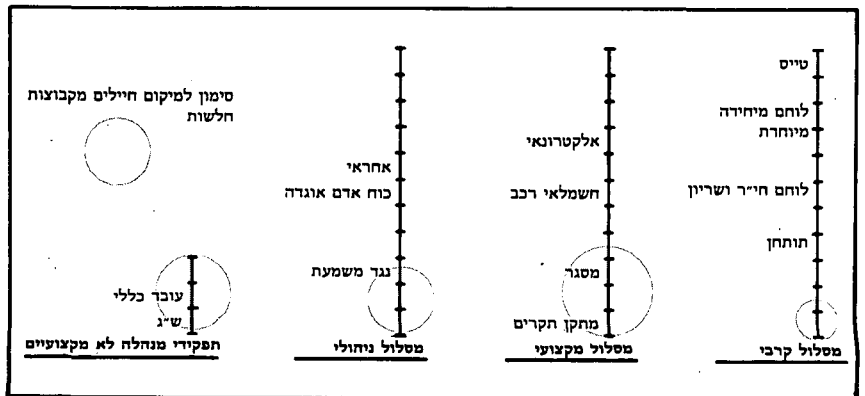
תפקידים פשוטים. אך במציאות יש להחלטה כזאת השלכות רבות כגון: מהו קו ההבחנה בין ה"חלש" ל"חלש מאוד"? וכן, מהי ההשפעה של העובדה שהחלש יותר ימלא תפקיד גבוה מזה שימלא החייל החזק יותר ועוד.

קשוי המסגרת הצבאית

הבהרנו כבר כאן כי הפעולה לקידום ולשילובם של החלשים בצה"ל אינה מבוססת על מסגרת סגורה נוסח בית-ספר וגם לא על תפיסת הטיפול הקליני. מדובר, כאמור, בניצול נתוני היחור דיים של הצבא באורח הדרגתי ובחשי-פת הפרט, ככל שהוא מתחזק, למערכת הצבאית הפתוחה — הרגילה. ואולם המפגש עם המסגרת הצבאית הממשית מציג בעיות וקשיים שונים. מאחדים מהם ניתן להתחמק באמצעות תכנון מסלולו של הפרט, מאחרים חשוב שלא להתחמק שכן באמצעותם מסתגל הפ-רט לחיים במסגרת אמיתית ופתוחה. עיקר הקשיים שנוצרים במפגש שבין הצעירים הללו לצבא קשורים באופי המסגרת הנוקשה של הצבא כצבא: אופי חלוקת התפקידים, ההיררכיה

רות. מדובר אפוא שמשך הזמן שיושקע בפרט יהיה ארוך ואינדיבידואלי, משום כך גם התפקיד שהוא יוכל למלא בסוף התהליך איננו ניתן לתכנון מראש. פעולה על-פי מודל המקסימום, אם תבוצע נכון ובעקביות, צריכה להביא לפיזורם של החיילים מן הקבוצות החלטות ברוב מסלולי התפקידים ולא רק ברמות הנמוכות ביותר.

אולם המפגש בין "מודל המיון" המהווה מודל הפעולה העיקרי של הצבא לבין "מודל המקסימום", הבנוי לקבוצה החלשה מעורר בעיות של מחיר המחייבות הכרעה. אם לדוגמה מושקעים זמן ומשאבים על-פי תפיסת "מודל המקסימום" באנשים, אשר ב-השקעת מינימום יכלו למלא תפקידי ש"ג ועובדים כלליים, במגמה שיגיעו ליכולת למלא תפקידי מסגרים, חשמל-אים, טכאים וכו', הרי שיש להחליט מי יהיו החיילים אשר ימלאו את התפקי-דים של ש"ג ועובדים כלליים. עקרונית התשובה לכך ברורה: בתפקידים אלה ישרתו במקום החיילים החלשים ביותר, חיילים אשר יש בכוחם להתקדם ולהשתלב בחברה, גם אם ימלאו בצבא

צויר מס' 8: פיזור רצוי של חיילים מקבוצות מנותקות על פי "מודל מקסימום"

חיילים אשר אינם רחוקים מהם בערכי-הם ובהתנהגותם, ועל התנהגותם של האחרונים אשר ינסו להציג צורות התנהגות שיבטיחו את שחרורם שלהם (השפעת התנהגות נלמדת זו על חיילים "טובים יותר"), ועוד, משמעות אי הגיוס על הקהילות, שמהן הם באים על נכונות בני קהילות אלה להתגייס. דוגמאות אלה במסגרת השיקול קודמות בחשיבותן תן להצגת השפעת התכניות הנדונות על חיילים אלה עצמם ועל קהילותיהם.

המחיר הכלכלי

יש המעלים את הטענה כי השקעות אלה בצעירים המנותקים הנן אלטרנטיביות להשקעות בחוקים או בתכניות צבאיות או חברתיות אחרות. כיוון שכך, אומרים אלה, ומשום שלגבי חלק מן הצעירים הללו יסתיימו התכניות בכישלון, הרי שאין הצדקה כלכלית לתכניות המשתמעות מן המטרה, שפירושו: יותר זמן הכשרה, יותר סגל, יותר אמצעים וכו'. הקיצוניים בין טוענים אלה מנסים אף להציג את דעתם במונחי "עלות — תועלת". ואולם יש קושי רב בניסוח הגיוני של "עד כמה צריך או מוצדק להשקיע".

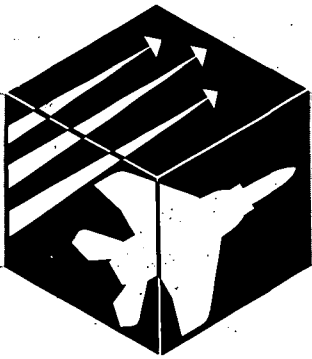
אך יותר מכך: שאלת ה"תועלת" לחברה ואף "הנוק" אשר נגרם מאי טיפול בקידום חברתי — אינם ניתנים לאיתור פשוט, ובעיקר כאשר טווח הזמן שיש לקחת בחשבון בשיקול הנו ארוך. נושאים המדגימים את מורכבות השיקול הכלכלי: איך להתייחס לקידום

מקצועי או הגעה ליכולת מילוי תפקיד משמעותי אשר באים לביטוי ("תועלת") רק בסוף השירות? האם לבחון רק את ההשפעה הצבאית ואת התועלת היחסית תוך כדי השירות? מה לגבי היכולת שנרכשה לקראת החיים האזרחיים? מה לגבי שירות מילואים? הוצאה מהצבא עקב קשיי טיפול בתנאי השקעת מיני-מום שפירושה התחברות לקבוצות שוליות ולעיתים לפעולות עברייניות — כיצד ימדדו (הנוק שב"אי יצור", אלימות וחבלות ברכוש, "מחיר כלא")? וישנם מרכיבי שיקול משמעותיים אך עוד בהירים פחות כגון השפעת הטיפול בחייל או בחיילת וקידום על כושרם לקיים משפחה בריאה יחסית, לחיות בקהילה וכו'. כלומר, מקבלי ההחלטות בתחום זה אינם יכולים להסתפק בשיקולים פשוטים של כאן ועכשיו ועליהם להביא בחשבון את ההקשר הרחב הכולל השפעות לטווח ארוך יותר על הפרט והחברה. השיקול "עד כמה", כלומר מהו גובה ההשקעה האפשרי והנכון, חייב לכלול יסודות של שיקול הגיוני ולהישען על נתונים, ואולם תמיד יעמוד ביסודו של שיקול זה המרכיב הערכי, כלומר מידת הכרת החובה החברתית כלפי הפרט, שילובו וקידומו וכלפי איכות החברה.

סיכום

הוצגו כאן שיקולים עיקריים להגדרת המטרה, לעיקרי התכנון ולכיווני הפעולה של צה"ל בקרב צעירים וצעירות מן

המגזר החלש בחברה — בתקופת שירותם הצבאי. דברים אלה הנם כלליים מטבעם ואינם נכנסים לפרטי התכניות ולדרכי הארגון. טענתנו העיקרית הנה שהפוטנציאל המסוים של צה"ל — אשר גם הוגדר כאן מחייב את ניצולו ככלי שיקום מרכזי בגילאי גיוס אשר אין המדיניות החברתית יכולה שלא לקחת בחשבון ומחובתה להסתייע בו. הניתוח אשר הוצג ניסה להבהיר כי אופיו הייחודי של הצבא והכלים אשר צוינו מתאימים ומכוונים לצורת פעולה המתייחסת לקידום ושילוב ולא לתכנית פילנטרופית או אף טיפולית. מודגש כי לא מדובר כאן על מסגרת תכניות אשר מתחרה בפעולת מערכת החינוך האזרחית אלא במערכת משלימה, הפועלת בזמן שונה ובדרכים אחרות. המאמר ניסה להדגים את הרעיון כי השיקולים לפעולת צה"ל, בתחום זה, לא יכולים להיות פשטניים וכי לא מדובר על תכניות של "זבנג וגמרנו". זוהי תכנית שטוחה לגבי הפרט ארוך יחסית והשלכותיה עליו ועל סביבתו בעלת משמעויות רחבות ואין היא ניתנת להערכה בתפיסה מקומית בלבד. בסופו ניסה המאמר להציג בעיות אחדות אשר מדגימות שאלות, מצבים והשלכות שיש לקחת בחשבון והודגש שלמרות שמדובר על תכנית "לכל" הרי שכלל תכנית חברתית, ישנם אנשים שאין הדרכים שמציע הצבא מבטיחות את פתרון שיקומם.

ד"ר יעקב בר סימן טוב*

אפקטיביות הפעלת חיל-האוויר במלחמת ההתשה יולי - דצמבר 1969**

הרקע להחלטה להפעיל את חיל האוויר במלחמה

ההחלטה הישראלית לשנות את אסטרטגיית הלחימה ולחולל הסלמה מסוימת נבעה מצירוף של שני גורמים עיקריים: האחד — שינוי בהערכות הישראליות לגבי אופיין של המטרות המצריות במלחמה, והשני — ריבוי האבדות הישראליות בחודשים מאי-יולי 1969.

בראשית המלחמה (חודשים מרס-אפריל 1969) תפסה ההנהגה הישראלית את המטרות המצריות כמוגבלות ביותר, אולם ערב סיום השלב הראשון של מלחמת ההתשה (חודשים מאי-יולי) החלה האסטרטגיה המצרית להצטרף לא רק כמיועדת להתיש את ישראל, אלא כחלק מתכנית מצרית מקיפה, אשר מגמתה להכשיר את הקרקע לצליחת התעלה בקיץ 1969.¹ באותה עת העריכה ההנהגה הישראלית, כי מצרים עלולה ליטול על עצמה סיכונים להרחבתה של המלחמה, כתוצאה מהערכות מוטעות ליחסי הכוחות שבינה לבין ישראל.

היתרונות האסטרטגיים והטקטיים של ההיערכות הצבאית המצרית לאורך התעלה מצד אחד, והתגובות הישראליות המאופקות בחודשים הראשונים של מלחמת ההתשה מצד שני, נתפסו כגורמים העיקריים לאפשרות הרחבת המלחמה. ההערכה הייתה, כי המצרים מתכוונים לצלוח את התעלה בכוח של חטיבה אחת או אפילו של כמה חטיבות (היינו, כוח צבאי מוגבל) כדי להקים ראש גשר בגדה המזרחית של התעלה, למשך זמן שיספיק להתערבות מחודשת של מועצת הביטחון ולקביעת הפסקת אש אשר תאשר את קיומו של ראש הגשר המצרי. כן הוערך אז, כי די בהצלחה מוגבלת של המצרים במבצע צליחה, כדי להביא תזווה ממשית של הסטטוס קוו הטריטוריאלי, הפוליטי והצבאי, באמצעות יוזמות דיפלומטיות כפיות של המעצמות.

ריבוי הנפגעים הישראלים היה גורם דומיננטי במערכת השיקולים הפוליטיים-אסטרטגיים ובגיבוש ההחלטה של ישראל לשנות את האסטרטגיה שלה במלחמה. בשלושת החודשים, מאי-יוני-יולי 1969, היו לישראל 194 נפגעים מהם 53 הרוגים, ובחודש יולי הגיע מספר הנפגעים לשיא — 108, מהם 31 הרוגים.² ההתנגדות, הן של הציבור והן של ההנהגה, לשאת בשיעור אבדות גבוה למען השגת מטרות מוגבלות (כפיית הפסקת אש על

מצרים) במלחמה סטטית וממושכת, השפיעה על נכונותה של ישראל לחרוג מגבולות האסטרטגיה הדפנסיבית, שהדריכה את התנהגותה בחודשים הראשונים של מלחמת ההתשה.

ההערכה החדשה של המטרות המצריות הביאה לניסוחן של מטרות ישראליות חדשות. המטרה הפוליטית-אסטרטגית העיקרית, של המשך הבטחת קיומו של הסטטוס-קוו הטריטוריאלי, הפוליטי והצבאי, המשיכה להיות מסגרת גג מנחה לעיצוב המדיניות הישראלית, אלא שהסכנה למימושה של מטרה זו, הוערכה עתה כגדולה ביותר. המטרה הישראלית היסודית בשלב השני של המלחמה הייתה למנוע מהמצרים לבצע את תכנית הצליחה, או לפחות לשבש את לוח הזמנים של התכנית על-ידי הוכחה צבאית שתלמד כי למצרים אין יכולת צבאית לבצע את תכניתה.³ מטרה זו נוסחה לעתים גם בצורות אחרות, כמו מניעת הסלמה בפעילות הצבאית המצרית לאורך התעלה, מניעת הידרדרותה של המלחמה המקומית המוגבלת למלחמה כוללת יותר, "אסקלציה לצרכי דה-אסקלציה".⁴ המטרות הישראליות האחרות של שלב זה, לפי סדר העדיפויות הישראלי, היו: צמצום מספר הנפגעים הישראליים לאורך התעלה, שלילת היוזמה הצבאית המצרית, כפיית הפסקת אש מחדשת על המצרים, ו/או מיתון הפעילות המלחמתית המצרית.⁵

מאסטרטגיה דפנסיבית לאסטרטגיה אופנסיבית מוגבלת

הערכתן מחדש של המטרות המצריות במלחמה, וניסוחן של מטרות ישראליות בהתאם חייבו גם שינוי באסטרטגיה הצבאית הישראלית. האסטרטגיה הדפנסיבית, שאימצה ישראל בשלב הראשון של המלחמה, לא נתפסה כמסוגלת למנוע מהמצרים לבצע את תכנית צליחת התעלה, או לשבש את לוח הזמנים שלה. האסטרטגיה הצבאית החדשה נועדה לענות על האתגרים הצבאיים המצריים תוך הישענות על העיקרים הבאים:

** מאמר זה הוא חלק ממחקר מקיף של המחבר על מלחמת ההתשה, שראה אור בשפה האנגלית. (The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969-1970: A Case-Study of Limited Local War. Columbia University Press, New-York, 1980)

* מרצה בחוג ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים.

א. להימנע מהסלמה חריפה של המלחמה לאורך התעלה.
ב. לא להחריף את היחסים עם ברה"מ.
ג. לשמור על זיקה מדינית וביטחונית לא-רה"ב.
ד. למנוע אפשרות של התלקחות מלחמתית גם בחזיתות אחרות (ירדן, סוריה).
ה. "לחסוך" באורח מקסימאלי בחיי האנשים ובציוד, ובעיקר במטוסים.

חמישה עיקרים אלו נועדו להנחות את האסטרטגיה המלחמתית הישראלית במהלך השלב השני של המלחמה, שתחילתו ב-20 ביולי וסופו בדצמבר 1969, אלא שבמהלך שלב זה חלה חריגה משמעותית בחלק מעיקרים אלה, בעיקר במשמעותם הפוליטית. האסטרטגיה גיה הישראלית החדשה הייתה אסטרטגיה אופנסבית מוגבלת, שנשענה בעיקרה על צירוף של שני אלמנטים: האחד חדש — הפעלת חיל האוויר כאלמנט פעיל, והשני ישן אך משופר, פשיטות קומנדו תכופות ונרחבות יותר בעומק המצרי. ביסודה נועדה האסטרטגיה גיה החדשה למנוע את ביצועה של תכנית הצליחה המצרית. אך למעשה הייתה מכוונת להביא גם להפסקת הפעילות המלחמתית המצרית או למיתונה באורח משמעותי.

ההחלטה להפעיל את חיל האוויר

ההצעה להפעיל את חיל האוויר במלחמת ההתשה הועלתה עוד קודם להערכות המחד-שות שנעשו על ידי ההנהגה הישראלית לגבי המטרות המצריות. כבר בשלב הראשון של המלחמה, כאשר המצרים הגבירו את הפגזותיהם, הציע ראש אג"מ האלוף עזר ויצמן, מי שהיה קודם לכן מפקדו של חיל האוויר, להפעיל את חיל האוויר כגורם פעיל במלחמה נגד מצרים. הערכתו הייתה, כי האסטרטגיה הדפנסבית, שנקט צה"ל מאז תחילת מלחמת ההתשה אינה יעילה, והוא קרא להפעיל את כוחו המלא של צה"ל "לא רק כדי לגמור את מלחמת ההתשה, שזהו עניין חשוב לעצמו, אלא כדי לקטוע את דרכו של הצבא המצרי למלחמות יותר קשות ויותר קריטיות".⁶

משנכשלו ניסיונותיו לשכנע את הדרג הצבאי ואת הדרג המדיני "להפעיל את צה"ל באופן רציני, לחיסול מלחמת ההתשה", ניסה ויצמן לשכנע את ההנהגה הצבאית והמדינית להפעיל את חיל האוויר במלחמה "בצורה רצינית" כדי להנחית על מצרים "מכות כואבות", אשר המשך מלחמת ההתשה "תכאיב להם מאוד".⁷ הצעותיו של עזר ויצמן נדחו על ידי הדרגים הצבאי והמדיני כאחד. ההצעה להפעיל את חיל האוויר נתפסה מלכתחילה כמסלימה מאוד. הימנעותה של ישראל מהפעיל את חיל האוויר עד ה-20 ביולי היא העדות הטובה לכך. השיקולים מאחורי הימנעות זו היו ביסודם פוליטיים: אי וודאות לגבי תגובתה של ברה"מ,

וחששות להתפתחות אפשרית של המלחמה ממוגבלת ומקומית לכוללת, על המשמעויות הכרוכות בכך לעתידו של הסטטוס קוו, ששמירתו נתפסה כמטרה חיונית ביותר. לשיקול הסובייטי נודע משקל מרכזי כבר בשלב זה. הייתה הערכה כי יש להימנע מלחץ צבאי חזק על מצרים, שכן נוכח מעורבותה הגוברת של ברה"מ במצרים והשקפותיה הרבות שם, לא יסכימו הסובייטים לפעולות חמורות נגד מצרים.

שר הביטחון, משה דיין, היה המתנגד העיקרי להפעלת חיל האוויר בחזית המצרית, וזאת נוכח המשמעויות המסלימות הכרוכות בכך. על פי הערכותיו צריכה הייתה פעולת חיל האוויר להיות תוצאה של "לית ברירה", נוכח קיומן של סיטואציות צבאיות חמורות, כמו תכנית מוגבלת לצליחת התעלה על-ידי המצרים, או התפתחותה של תכנית צבאית מצרית לקראת מלחמה כוללת. הפעלת חיל האוויר כסיטואציות אלה, הייתה לדעתו בבחינת מכת מנע לפעולות מצריות שהוגדרו כקיצוניות.⁸

לדעתו של דיין היו שותפים גם אישים נוספים בצמרת הביטחונית של ישראל: הרמטכ"ל בר-לב, ואנשי חיל האוויר עצמם ובראשם, מפקד החיל, האלוף מרדכי הוד. אנשי חיל האוויר התנגדו בתוקף להפעלת חיל האוויר כל עוד אין בידי צה"ל אמצעים אחרים שיוכלו לנטרל את מערך הטילים המצרי לאורך התעלה. אי וודאות לגבי יעילותן האופרטיבית של ההפצצות האוויריות על מטרות קרקע של המצרים, כמו חי"ר, סוללות תותחים ומגמות, השפיעה אף היא על שלילת ההצעה להפעיל את חיל האוויר קודם ל-20 ביולי.

ההחלטה להפעיל את חיל האוויר במלחמה התקבלה רק לאחר שההנהגה הישראלית ובראשה משה דיין, השתכנעה כי המצרים מתכווננים לבצע את תכנית הצליחה שלהם בקיץ 1969. הפעלת חיל האוויר נתפסה כאמור כמסלימה ומסוכנת נוכח אי-הוודאות לגבי התגובה הסובייטית, אולם ההערכה של "חוסר ברירה" היא שהכריעה בסופו של דבר את הכף.

משחהליטה ישראל כי הדרך למניעת צליחת התעלה על-ידי המצרים חייבת להיות צבאית, עמדו לרשותה בקיץ 1969 שתי אלטרנטיבות צבאיות: האחת — מבצע יבשתי גדול שיכולול חצייה של התעלה במגמה לפגוע בהיערכות הצבאית המצרית לאורכה, והשנייה — הפעלה מוגבלת של חיל האוויר כנגד היערכות זו. בנסיבות אלה, נתפסה האלטרנטיבה השנייה כפחות מסלימה, ומשום כך גם כפחות מאיימת, מבחינה פוליטית וצבאית כאחת. ההחלטה בזכות הפעלה מוגבלת של חיל האוויר הישראלי במלחמה, התקבלה גם לאור ההערכה, כי המפתח לכל תכנית צליחה מצרית

של התעלה, היא העליונות האווירית בכלל ובחזית התעלה בפרט. בישראל העריכו כי כל מבצע מצרי לצליחת התעלה, יחייב להפעיל את חיל-האוויר המצרי, כבר בשלב הראשוני לצליחה, כדי "לרכך" את הקו הישראלי, וכדי למנוע שיבוש של הצליחה, מצד חיל האוויר והשריון הישראליים. הערכה זו הביאה להכרה כי הדרך העיקרית לשבש את תכנית הצליחה המצרית, היא להפגין בפני המצרים, כי חיל האוויר שלהם, לא זו בלבד שאינו נהנה מעליונות אווירית מקומית (לאורך התעלה), אלא אף אינו יכול למלא את משימתו במבצע צליחה ולו המוגבל ביותר. התפקיד שיועד לחיל האוויר הישראלי היה אם כן להוכיח את הנחיתות האווירית המצרית. אם יצליח חיל האוויר במשימה זו, סברו מעצבי המדיניות הישראלית, ניתן יהיה לשכנע את המצרים להימנע מביצוע תכנית הצליחה שלהם, ואולי אף לצמצם את הפעילות הצבאית המצרית לאורך התעלה, ללא צורך בהסלמה חמורה יותר של המלחמה.

הפעלת חיל האוויר — מטרות ומשמעויות

מעצבי המדיניות הישראלית העריכו כי ה-משמעות של החלטתם היא הסלמה של המלחמה, ולכן השתדלו במשך כל החקופה, מאז ה-20 ביולי ועד לסוף דצמבר 1969, להבהיר בפומבי מדוע נאלצה ישראל לנוח את האסטרטגיה הדפנסבית ולבחור בדרך של הסלמה מוגבלת. המגמה הייתה להציג מצד אחד את ההחלטה כסיטואציה של חוסר ברירה, ומצד שני, ניסו להדגיש, כי תהליך ההסלמה שישראל החלה בו, סופו שיביא למגמות שתמנענה הסלמה. הצגה אפולוגטית זו נבעה ללא ספק, משיקולים פוליטיים בעיקרם: אי וודאות בדבר התגובות הסובייטיות והאמריקניות מצד אחד, ואי וודאות בדבר האפשרות של התפתחות מלחמה כוללת (למרות שהערכת יחסית הכוחות בין ישראל למצרים ומדינות ערב שללה אפשרות זו).

בהציגם את המטרות הישראליות בהפעלת חיל האוויר, הבליטו מעצבי המדיניות הישראליים, כי אין לראות בהסלמה הישראלית שינוי מטרות אלא שימוש שונה במגוון האמצעים העומדים לרשות צה"ל, במגמה למנוע הסלמה של הפעילות המלחמתית. את המונח האופייני לאסטרטגיה הישראלית באותה עת טבע הרמטכ"ל בר-לב: "אסקלציה לדה-אסקלציה": "השימוש במושג זה (אסקלציה) הוא עניין של הגדרה. אם הכוונה לשימוש באמצעי לחימה, כמו למשל הכנסת מטוסים למלחמה בתעלה, יש בזה אולי משום הסלמה, כי נכנס לפעולה גורם כבד נוסף. אבל, אם המדובר אינו באמצעי לחימה, כי אם במצב העיוניות, במצב העימות, בינינו לבין מצרים, הרי הכנסת

מטוסי פנטום — במלחמת ההתשה הופעלו מטוסים אלה לראשונה להפצצה אסטרטגית בעומק

מפרץ סואץ, ולגזרה המרכזית של התעלה והתמקדה בעיקר נגד הארטילריה המצרית. עם זאת טרם התקבלה בצה"ל ההחלטה כי חיל האוויר הוא התשובה הטובה והיעילה ביותר של ישראל למלחמת ההתשה המצרית. הפעלת חיל האוויר עדיין נתפסה במושגים מוגבלים מאוד והרצון להימנע מהסלמה נוספת של המלחמה, עדיין הנחה את מעצבי המדיניות. לאור ההצלחה היחסית של שיטת ה"תגובה הצמודה", החלה ישראל בשלב השלישי של הפעלת חיל האוויר. שלב זה החל ב-9 בספטמבר, ונמשך עד סוף חודש דצמבר. בשלב זה, חדלה ישראל להפעיל את חיל האוויר בשיטת ה"תגובה הצמודה", ועברה לאסטרטגיה חדשה: "התשת נגד" או "התשת המתישים", שנועדה לכתוש באורח שיטתי את החזית המצרית כולה (לאורך התעלה ומפרץ סואץ) ולהביא לכפיית הפסקת האש על מצרים, או למיתון משמעותי של הפעילות המצרית. משלב זה ואילך מילא חיל האוויר את התפקיד הראשי במלחמת ההתשה, אף כי פעילותו הוגבלה לאורך החזית בלבד (כולל מפרץ סואץ), תוך הימנעות מפגיעה במטרות מעבר לקו החזית.

בתחילה רוכזה הפעילות האווירית בחוף המערבי של מפרץ סואץ, אולם אחר כך הורחבה לגזרות נוספות של מפרץ סואץ ושל תעלת סואץ. המטרה היסודית בשלב זה של ההפצצות (שהיה גם הממושך מבין השלושה) הייתה לחסל את המערך נ"מ המצרי כולו, ולהשיג עליונות אווירית מוחלטת מעל לתעלה ובעומק השטח המצרי. ההערכה הישראלית הייתה, כי השגת עליונות אווירית מוחלטת תרתיע את מצרים, לא רק מלתכנן צליחה של התעלה, אלא אף מלהמשיך במלחמת ההתשה המביאה לחשיפת מצרים למכות נגד נוספות. מלבד הפצצת המערך נ"מ המצרי, מוקדו

נעשתה בעיקר נוכח ההערכה, כי בקטע זה קיימת רק סוללת טילים אחת וגם התותחים נ"מ היו מעטים יחסית. תנאי השטח (סכחות ותעלות מים) הבטיחו כי ההפצצות ישיגו את מטרתן, נוכח קשייהם של המצרים להתבצר כיאות.¹² במהלך ההפצצות בשלב זה חוסלו בסיסי טילים קרקע-אוויר ס"א 2, סוללות תותחים, תחנות מכ"ם, טנקים ועמדות טנקים. השלב הראשון להפצצות, הסתיים ב-28 ביולי, שכן בישראל הניחו כי מצרים דחתה את תכניתיה לצלוח את התעלה, וביקשו לבחון את תגובתן של המעצמות להסלמה.¹³

הפסקת ההפצצות אפשרה למצרים, אשר למדו בינתיים להסתגל להפצצות המוגבלות ולהמשיך במלחמת ההתשה, להתאושש קמעא. בין ה-28 ביולי ל-12 באוגוסט, לא התקיימה כל פעילות אווירית והמלחמה הצטמצמה לחילופי אש של ארטילריה, נשק קל ומרגמות. התאוששות המצרים והתגברות הירי הארטיילרי שלהם הביאו לחידוש ההפצצות של חיל האוויר. השלב השני בהפעלת חיל האוויר החל ב-13 באוגוסט ונמשך עד ה-19 בו והוא אופייני בפעילות שבאה כתגובה על הפעילות הארטילרית המצרית. פעילות זו כונתה גם שיטת ה"תגובה הצמודה", היינו כל אימת שהמצרים פתחו בהפגזה ארטילרית כבדה ראתה עצמה ישראל חפשיית להפעיל את חיל האוויר נגד עמדות הארטילריה המצריות. בשלב זה החל מה שכונה ע"י משה דיין: "הקרב על הקרב על התעלה". כלומר, "הקרב שבו ניסו המצרים למוטט את המעוזים שלנו, ולאפשר אחרי זה לערוך את הקרב על התעלה ממש".¹⁴ במלים אחרות, יחסה של ישראל אל המלחמה בתעלה חזר להתמקד סביב מלחמת ההתשה המצרית. סכנת צליחה מצרית מידית חלפה והמטרה הייתה עתה להביא למיתון הפעילות המצרית. בשלב זה הורחבה הפעילות האווירית גם לאזור

אמצעי לחימה נוסף, אינה מצביעה בהכרח על החרפת המצב. למשל, אני מוכן לומר, שהכנסת מטוסים לפעולה השוטפת בתעלה היא: אסקלציה לצורך דה-אסקלציה, כלומר הגברת הפעילות לצורך השגת מיתון הפעילות.⁹

מטרוחיה של ישראל בהפעלת חיל האוויר הוגדרו כמיועדות למנוע מלחמה כוללת על ידי המצרים מחד גיסא, ומיתון הפעולות הצבאיות המצריות לאורך התעלה, מאידך גיסא.¹⁰ צמצום הפעילות המלחמתית המצרית הרצופה, כך חשבו, תצמצם בהכרח גם את האבדות הישראליות. זאת ועוד, הפעלת חיל האוויר הישראלי, תשלול מהמצרים את היוזמה הצבאית במלחמה, תשחרר את ישראל מניהול מלחמה בהתאם לתנאים של המצרים ותאפשר לכפות על המצרים תנאים מלחמתיים התואמים את רצונה של ישראל.

מבחינה אופרטיבית היו להפעלת חיל האוויר מספר מטרות: להרחיב את אזור הקרבות לאורך התעלה, ובכך לאלץ את המצרים לפזר את כוחותיהם ולצמצם את הריכוז המסיבי המצרי לאורך התעלה. לחסל את מערכת ההגנה נגד מטוסים של המצרים, לאורך התעלה (סוללות טילי קרקע אוויר, תותחים נ"מ, ומערכות ראדאר), לפתוח פרוזדור אווירי ולאפשר שמים פתוחים עבור חדירות לעומק מצרים של חיל האוויר הישראלי, ולא לאלץ את חיל האוויר המצרי להיכנס לתנאי קרב לא שווים מבחינתו (לאחר חיסול מערכת ההגנה נגד מטוסים), כדי לפגוע בביטחונו ולצמצם את פעילותו האווירית.

שלבים בהפעלת חיל האוויר

את התקופה שמאו 20 ביולי, ועד לסוף דצמבר 1969, ניתן לחלק לשלושה שלבים עיקריים מבחינת הפעלת חיל האוויר:

השלב הראשון: 20-28 ביולי — הפעלה מוגבלת של חיל האוויר, במטרה למנוע אפשרות של חציית התעלה.

השלב השני: 13-19 באוגוסט — הפעלה מוגבלת של חיל האוויר, במטרה למתן את הפעילות הצבאית במצרים.

השלב השלישי: 9 בספטמבר עד סוף דצמבר — הפעלה פחות מוגבלת של חיל האוויר, במטרה לכפות הפסקת אש על מצרים.

בשלב הראשון של הפעלת חיל האוויר, היה עיקר תפקידו להביא את המצרים לידי נסיגה מתכנית הצליחה שלהם, או כמו שכינה זאת משה דיין "הקרב על התעלה", היינו, "הקרב שבו ניסו המצרים לעבור ולצלוח את התעלה".¹¹

הפעלת חיל האוויר, ב-20 ביולי, הייתה בעיקרה מוגבלת להשגת מטרה זו. הפעילות האווירית התמקדה לגזרה מוגבלת וצרה, בקטע של התעלה, מקנטרה צפונה. בחירת גזרה זו,

טבלה מס' 1: מספר התקريات במלחמת ההתשה, בחדשים מרס-דצמבר 1969*		
החודש	מספר התקريات	כ"מ מסך התקريات
מרס	84	2.0
אפריל	475	11.7
מאי	231	5.6
יוני	404	9.8
יולי	355	8.6
אוגוסט	515	12.5
ספטמבר	448	10.9
אוקטובר	642	15.6
נובמבר	495	12.1
דצמבר	461	11.2
סה"כ	4,110	100.0

* מקור: Middle East Record, 1969-1970, p. 167 כפי שדווח ע"י דובר צה"ל.

טבלאות נוספות ומפורטות, ראה בספרו של המחבר על מלחמת ההתשה, עמ' 92-98.

טבלה מס' 2. הנפגעים הישראלים בחודשים מרס-דצמבר 1969 בכל סוגי הפעילות המלחמתית המצרית בכלל ובפעילות ארטילרית בפרט*						
חודש	נפגעים בכל סוגי הפעילות המלחמתית			נפגעים בפעילות ארטילרית בלבד		
	מספר הנפגעים	מספר ההרוגים	מספר הפצועים	מספר הנפגעים	מספר ההרוגים	מספר הפצועים
מרס	36	7	29	28	4	24
אפריל	55	21	34	23	10	13
מאי	45	15	30	24	8	16
יוני	41	7	34	15	—	15
יולי	93	25	68	58	15	43
סה"כ מרס-יולי	270	75	195	148	37	111
אוגוסט	68	13	55	27	3	24
ספטמבר	46	16	30	20	10	10
אוקטובר	58	11	47	18	4	14
נובמבר	41	12	29	8	3	5
דצמבר	32	13	19	13	6	7
סה"כ אוגוסט-דצמבר	245	65	180	86	26	60
סה"כ מרס-דצמבר	515	140	375	234	63	171

* מקור: M.E.R. 1969-1970, p. 172, כפי שדווח ע"י דובר צה"ל.
מספר הנפגעים אינו כולל נפגעים מפעילות יזומה ישראלית.

הפעילות המלחמתית, בחדשים מרס-דצמבר 1969, התרחשו בחדשים אוגוסט-דצמבר. בהתחשב בעובדה, שלפנינו נתוני דובר צה"ל בדבר פעילות מלחמתית יזומה על-ידי המצרים, הרי מסתבר שהפעלת חיל האוויר, לא רק שלא צמצמה את הפעילות המלחמתית בחדשים אוגוסט-ספטמבר 1969, אלא להיפך, הגבירה אותה במידה ניכרת (ר' טבלה 1). בבדיקת השפעתה של פעילות חיל האוויר הישראלי על סוגי הפעילות המלחמתית מתגלים ממצאים מעניינים למדי: ההשוואה של הפעילות המלחמתית לסוגיה (אש מנשק קל, אש ארטילרית, אש מרגמות), בשתי התקופות — מרס-יולי, ואוגוסט-דצמבר — מלמדת על הבדלים ניכרים בשכיחות של סוגי הפעילות המלחמתית בשתי התקופות: בעוד שתקריות הארטילריות מהוות כ-49% מסך הפעילות המלחמתית בתקופה שבין מרס ליולי, תקריות אש מנשק קל 43% ואש מרגמות רק כ-3% מכלל התקריות, הרי שאחוז התקריות הארטילריות מסך כל התקריות, יורד במידה ניכרת, בתקופה שבין אוגוסט לדצמבר, והוא מסתכם ב-19% בלבד. הסיבה המרכזית להבדלים בשכיחותן של תקריות האש הארטילריות בשתי התקופות, נעוצה ללא ספק בהפעלת חיל האוויר. מבחינה זו הצליח חיל האוויר במידה ניכרת.

על מנת לבדוק את האפקטיביות של פעילות חיל האוויר נערכו מספר פעולות סטטיסטיות פשוטות. הפעילות המלחמתית בתעלה נבחנה לאורך כל התקופה הראשונה של ההתשה (ממרס עד דצמבר 1969). באופן כללי חולקה התקופה בת עשרה החדשים לשתי תקופות עיקריות: מרס עד יולי, ואוגוסט עד דצמבר, כלומר התקופה שלפני הפעלת חיל האוויר ותקופת הפעלת חיל האוויר.¹⁶ הפעילות המלחמתית חולקה לשלושה סוגי פעילות עיקריים בהתאם לשכיחותם: תקריות אש מנשק קל, אש ארטילרית ואש מרגמות. הממצאים שנתקבלו היו כלהלן: בתקופה שבין מרס לדצמבר 1969, הייתה אש מנשק קל כ-46% מכלל הפעילות המלחמתית, כ-30% אש ארטילרית, כ-20% אש מרגמות, וכ-4% פשיטות או ניסיונות פשיטה מצריים ותקריות אוויריות. בתקופה זו נרשמו 4110 תקריות אש שונות (כולל פעילות אווירית, ימית ופשיטות קומנדו). בבדיקת האינטנסיביות של הפעילות המלחמתית, כאשר הקריטריון המרכזי לכך הוא כמותי, מתברר שהתקופה שבין אוגוסט לדצמבר, יותר אינטנסיבית מהתקופה שבין חודש מרס לחודש יולי. למרות הפעלת חיל האוויר היה מספר התקריות, בחדשים אוגוסט-דצמבר 2561, לעומת 1549 תקריות, בחדשים מרס-יולי.¹⁷ כלומר 62% מכלל

ההפצצות האוויריות גם נגד עמדות הארטילריות. לקראת סוף שלב זה נותרה מצרים ללא הגנה אפקטיבית ממשית נגד העליונות האווירית הישראלית, לאורך מפרץ סואץ ותעלת סואץ.¹⁵

אפקטיביות הפעלת חיל האוויר הכשלת תכנית הצליחה המצרית. הפעלת חיל האוויר, ב-20 ביולי, הביאה להכשלת תכנית הצליחה המצרית או לפחות שיבשה את לוח הזמנים שלה. הואיל ובהתאם להערכה הישראלית, תוכננה הצליחה המצרית לקיץ 1969, הרי שהפעלת חיל האוויר דחתה את ביצועה.

צמצום ומיתון הפעילות המצרית לאורך החזית. מעצבי המדיניות הישראלית קיוו למתן באמצעות חיל האוויר את הפעילות המלחמתית המצרית לאורך החזית, ובעיקר לצמצם את ההפגזות הארטילריות המאסיביות, שהיו הגורם העיקרי לריבוי האבדות בתעלה. בתקופה שלפני הפעלת חיל האוויר רווחה ההנחה כי הפעלת חיל האוויר תאלץ את המצרים לדלל את כוחותיהם בחזית כדי שפחות יחידות ואנשים יהיו מטרות למטוסים. בכך קיוו לצמצם את הפעילות המצרית בכלל ואת הפעילות הארטילרית בפרט. מטרה זו הושגה רק בחלקה.

הצלחה זו ניתנת לבחינה יותר ברורה, על ידי השוואת האינטנסיביות של תקריות הארטילריות בהשוואה לכלל התקריות בשתי תקופות: התקופה הסמוכה לפני הפעלת חיל האוויר הינו החודשים יוני ויולי, והתקופה הסמוכה לאחר הפעלת חיל האוויר, החודשים אוגוסט וספטמבר. החודשים יוני ויולי הם החודשים האינטנסיביים ביותר מבחינתן של תקריות האש הארטילריות, בעוד החודשים אוגוסט עד דצמבר, היו החודשים הפחות אינטנסיביים מבחינתן של התקריות הארטילריות (בתקופה שמאז מרס 1969).

הצמצום במספר התקריות הארטילריות, הן לעומת מספר התקריות הארטילריות שאירעו קודם לכן והן מתוך סך הפעילות המלחמתית לא הביא כאמור לירידה במספר התקריות. להיפך, קיימת עלייה במספר התקריות והיא נובעת מהעלייה במספר תקריות האש האחרות: נשק קל וירי מרגמות. העלייה הניכרת ביותר, היא בירי מרגמות: מ-3% בחדשים מרס עד יולי ל-30% בחדשים אוגוסט עד דצמבר. עלייה פחות משמעותית הייתה באש מנשק קל מ-43% ל-48% (אם כי באורח מוחלט הוכפל מספר תקריות האש מנשק קל). דווקא בחדשים אוגוסט עד ספטמבר בהם הייתה ירידה ניכרת בתקריות האש הארטילריות, ישנה עלייה ניכרת בתקריות האש מנשק קל וירי מרגמות. עלייה גדולה זו בתקריות אש מנשק קל ומירי מרגמות, נבעה כנראה מכיושר הניידות של כלי נשק אלה ומהעובדה שהם מהווים "מטרות מצומצמות" לפגיעה עבור חיל האוויר (בהשוואה לסוללות התותחים והטנקים). הגברת הפעילות הצבאית המצרית, למרות ההפצצות של חיל האוויר, מרמזת גם על כושר הסתגלותם המהיר של המצרים לאלמנט הצבאי החדש שבמערכה. "המצרים מסתגלים לחיות עם ההפצצות, ואינם מרפים ממלחמת ההתשה שלהם" אמר עוז ויצמן.¹⁸ הצלחתו של חיל האוויר לצמצם את האש הארטילרית, היא חשובה ביותר, הואיל והמרכיב הארטילרי היה הדומיננטי במערכת השיקולים האופרטיביים המצריים בפתיחת מלחמת ההתשה. העדיפות הכמותית והאיכותית של הארטילריה המצרית, בחדשים מרס עד יולי, היא שאפיינה בעיקר את הפעילות המלחמתית בחדשים אלה. בחדשים אוגוסט עד דצמבר המשיכה הארטילריה המצרית להיות מרכיב חשוב במלחמה, אולם לא באותה מידה כפי שהייתה בחדשים מרס עד יולי.

צמצום מספר האבדות. הפעלת חיל האוויר לא הביאה לצמצום ניכר במספר הנפגעים הישראליים. בתקופה שבין אוגוסט לדצמבר הגיע אחוז הנפגעים (הרוגים ופצועים) מהפעילות המלחמתית ל-47% מכלל הנפגעים בחדשים מרס עד דצמבר. (245 מתוך 515).

גם בחלוקת הנפגעים להרוגים ופצועים, לא ניכרה ירידה משמעותית, בתקופה של הפעלת חיל האוויר (ראה טבלה מס' 2). 46% מכלל ההרוגים ו-48% מכלל הפצועים היו בחדשים אוגוסט עד דצמבר. עם זאת, קשה כמובן להעריך מה היה מספר הנפגעים הישראליים אלמלא הופעל חיל האוויר בכלל. ייתכן שהייתה מסתמנת עלייה במספר הנפגעים כמו בחדש יולי, בהנחה שהפעילות המלחמתית המצרית הייתה גוברת, ואולי היה אף מתקיים מבצע צליחה מצרי גדול. הפעלת חיל האוויר מנעה אפשרויות אלה, וייתכן שבכך נחסכו לישראל אבדות רבות.¹⁹ ואכן, לעומת המספר הגבוה של הנפגעים בחדש יולי קיימת ירידה ניכרת במספר הנפגעים בחדשים הבאים אחריו, אלא שמספר האבדות בחדש יולי חורג מעבר לממוצע האבדות. (בהשוואה לתקופות מרס עד יוני ואוגוסט עד דצמבר).

השפעתן העיקרית של ההפצצות האוויריות הייתה בכך שצמצמה את מספר הנפגעים מהפעילות הארטילרית המצרית, שהייתה הגורם המרכזי לאבדות בחדשים מרס-יולי. בעוד שבחדשים אלה היו 50% מכלל הנפגעים מאש ארטילרית, הרי שבחדשים אוגוסט-דצמבר בר היו רק 35% מהנפגעים מאש ארטילרית. הירידה המשמעותית היא בעיקר בין הפצור עים.²⁰ העלייה במספר הנפגעים נבעה בעיקר מהתגברות הפעילות המלחמתית המצרית בסוגים אחרים של פעילות מלחמתית (נשק קל ומרגמות).

הפעלת חיל האוויר השיגה אפוא את מטרתה באופן חלקי: ייתכן שנמנעה עלייה בשיעור האבדות אלמלא הופעל חיל האוויר, אך הפעלתו הביאה לצמצום במספר האבדות בהשוואה לתקופה הקודמת. יחד עם זאת, יש לקחת בחשבון את גורמי המקריות וחוסר הזהירות אשר הביאו לעלייה בשיעור האבדות.

"התשת נגד" ושלילת היוזמה המצרית במלחמה

הפעלת חיל האוויר, בעיקר החל מהשלב השני (מ-9 בספטמבר), הביאה להשגת שתי מטרות: התשת נגד של המצרים, ושלילת היוזמה במלחמה מהמצרים והעברתה לידי צה"ל. האסטרטגיה של "האופנסיבה המוגבלת" או "ההתשה האווירית", השיגה תוצאות די מרשימות הן בתחום האסטרטגי, והן בתחום האופרטיבי. בתחום האסטרטגי, אילצה ישראל את מצרים לזנוח את תכנית הצליחה ולהתרכז בעיקר במלחמת ההתשה. משהתרכזו מצרים במלחמת ההתשה, הופעל חיל האוויר כדי ליטול את היוזמה מידי מצרים. מבחינה אסטרטגית, חיסולה של מערכת ההגנה האווירית של מצרים הבהיר הן לישראל והן למצרים, כי היוזמה במלחמה בתעלה עברה לידי צה"ל. מצרים הייתה צריכה למצוא תשובה

לעליונות האווירית המוחלטת של ישראל לאורך קו התעלה, כאשר שטחה בעומק פתוח בפני חיל האוויר הישראלי.

מבחינה אופרטיבית הסתמנה התפנית כאשר חיל האוויר כ"ארטילריה מעופפת", הצליח ליצור מצב של "תיקו" מסוים עם הארטילריה המצרית. הנחיתות הישראלית בארטילריה אוונה במידה ניכרת בהפעלת חיל האוויר. הביטוי המעשי לכך היה צמצום הפעילות הארטילרית המצרית.

סיכום הפעילות האווירית מבחינה אופרטיבית, התבטא בחיסול כל מערכת ההגנה האווירית המצרית בקו התעלה, כולל סוללות הטילים (ס"א 2) המצריות בחזית התעלה, שמספרן הוערך בין 8 ל-12. כמו כן נפגעו מספר לא ידוע של תחנות מכ"ם ותותחים נ"מ, קני ארטילריה רבים וציוד מלחמתי אחר חוסלו. האבדות בנפש, שנגרמו למצרים עד נובמבר 1969, כללו יותר מ-1,000 הרוגים, רובם מהפצצות האוויר, בעקבות ההפצצות המסיביות של חיל האוויר, החלו המצרים גם לדלל את כוחותיהם ולצמצם את הפעילות הארטילרית שלהם.

לכד מאבדן מערכת ההגנה האווירית, איבד חיל האוויר המצרי, בתקופה שמ-20 ביולי עד סוף דצמבר 1969, מספר ניכר של מטוסים. בניסיונותיו של חיל האוויר המצרי למנוע את ההפצצות הישראליות, או לגמול בהפצצות על הקו הישראלי, אבדו למצרים 38 מטוסים (בקרבנות אוויר ובאש נ"מ מהקרע).

כפיית הפסקת האש על מצרים באמצעות עליונות אווירית ישראלית

כפיית הפסקת האש על המצרים, הייתה המטרה המרכזית להפעלת חיל האוויר. משהוברר כי מצרים דחתה את תכנית הצליחה, העריכה ישראל כי ניתן לכפות על המצרים הפסקת אש. ההערכה הישראלית הייתה כי הבטחת עליונות אווירית מוכרעת (לאחר חיסול מערכת ההגנה האווירית המצרית), תרחיע את מצרים, לא רק מלצלוח את התעלה, אלא גם מלהמשיך במלחמה, בה היא צפויה לספוג מכות נגד קשות יותר.

חיסול מערכת ההגנה האווירית המצרית, שכרה אמנם את האסטרטגיה המצרית במלחמה, והעבירה את היוזמה לידי צה"ל, אך לא היה בה כדי לכפות על המצרים את הפסקת האש. הפעלה מוגבלת של חיל האוויר, לא הצליחה להביא לסיום המלחמה, אלא למיתונה בלבד. כל עוד הסכימה ישראל כי המלחמה תהא לא רק מוגבלת אלא גם מלחמת התשה סטטיית, לא היה בשימוש בחיל האוויר יכול להשיג יותר מתוצאות חלקיות בלבד. למרות העליונות האסטרטגית הישראלית, המשיכה עדיין מצרים להנות מהיתרונות האסטרטגיים

הערות

1. בחדש יוני 1969 נרשמו 404 תקריות אשר יוזמות על ידי המצרים, מהן 77% תקריות ארטילריות; ביולי נרשמו 355 תקריות אשר מתוכן 58% ארטילריות.
2. מספר זה כולל נפגעים מפעילות ישראלית יזומה.
3. חיים בר-לב, הארץ, 27 ביולי 1969, 8 בספט' 1969; משה דיין, הארץ, 5 באוגוסט 1969, 19 באוגוסט 1969.
4. ישראל גלילי, הארץ, 27 ביולי 1969; גולדה מאיר, הארץ, 28 ביולי 1969, 3 באוגוסט 1969; חיים בר-לב, הארץ, 8 בספטמבר 1969; דיין, הארץ, 13 בנובמבר 1969.
5. דיין, הארץ, 5 באוגוסט 1969, 13 בנובמבר 1969, 15 בדצמבר 1969; בר-לב, הארץ, 27 ביולי 1969, 8 בספטמבר 1969.
6. עוז ויצמן, לך שמים לך ארץ, תל-אביב, ספריית מעריב, 1975, עמ' 309-310.
7. שם, עמ' 310.
8. זאב שיף, כנפים מעל הסואף: סיפורו של חיל האוויר במלחמת ההתשה, חיפה, הוצאת שקמונה, 1970, עמ' 45.
9. בר-לב, הארץ, 8.9.69.
10. דובר משרד החוץ, הארץ, 27.7.69; בר-לב, הארץ, 27.7.69, 8.9.69; גלילי, הארץ, 27.7.69; גולדה מאיר, הארץ, 1.8.69; דיין, הארץ, 1.8.69, 5.8.69, 19.8.69.
11. דיין, הארץ, 13.11.69, 24.10.69, 13.11.69.
12. עוז ויצמן, שם, עמ' 312; שיף, שם, עמ' 47. הגזרה שנבחרה הייתה זו שממנה התכוונו המצרים לצלוח את התעלה.
13. דיין, מעריב, 10.4.70; שיף, שם, עמ' 53.
14. דיין, הארץ, 24.10.69, 13.11.69.
15. בעקבות ניסיון מצרי בסוף דצמבר, להציב טלולות טילים חדשות לאורך התעלה, ביצע חיל האוויר את הפעולה הגדולה ביותר שלו מאז מלחמת ששת הימים. ב-25 בדצמבר, המטירו עשרות מטוסים כמשך יותר משמונה שעות מאות טונות של פצצות על טלולות הטילים. בסופו של אותו יום, שוב הייתה החזית המצרית נקייה מטלולות טילים (שיף, שם, עמ' 66).
16. עדיף היה לסיים את התקופה הראשונה ב-19 ביולי, אולם הוואיל והנתונים רוכזו בהתאם לחדשים מלאים, הוכנס כל חדש יולי לתקופה הראשונה. הנתונים על הפעילות המלחמתית הם של דובר צה"ל ומתייחסים לפעילות מלחמתית ביזמה מצרית בלבד. אך דובר צה"ל מפרסם את מספר התקריות או הפעילות המלחמתית ביזמת צה"ל.
17. נתון זה אינו כולל את הפעילות האווירית היוזמה על-ידי ישראל, היינו, לא כולל את מספר הגיחות האוויריות שביצעה ישראל בין יולי לדצמבר. הרמטכ"ל בר-לב מסר על יותר מ-1,000 גיחות של חיל האוויר בתקופה שבין ה-20 ביולי לראשית ספטמבר. הארץ, 18.9.69; דיין מסר על 65 תקיפות מטוסים (הארץ, 13.11.69).
18. עוז ויצמן, שם, עמ' 313; הפעילות האווירית אינה משפיעה על פשיטות הקומנדו המצריות.
19. עוז ויצמן, בדברי פתיחה לספרו של שיף, שם, עמ' 14: "על ידי הכנסת חיל האוויר לפעולה בתעלה, ב-20 ביולי 1969, היצלנו מאות נפשות — חסכנו דם רב".
20. ראה טבלה מס' 2 בעמ' 40.
21. עוז ויצמן, שם, עמ' 313-314.

"אסקלציה לדה-אסקלציה" שטבע הרמטכ"ל, בר-לב, מאפיין שלב זה. הייתה זו החלטה ריאלי, שנבעה מחוסר ברירה. כל יזמה צבאית אחרת עלולה הייתה להיות מסלימה יותר.

השלב השני בהפעלת חיל האוויר (אוגוסט) בשיטת ה"תגובה הצמודה", הביא אמנם להסלמה מבחינת האמצעי הצבאי, אך היה זה האמצעי היחיד שעמד לרשות ישראל, כדי לאזן את היתרונות האסטרטגיים המצריים במלחמת התשה סטטית. הפעלת חיל האוויר כ"ארטילריה מעופפת" נוכח הנחיתות האר-טילרית הישראלית, באה להבטיח "תיקו" מסוים במלחמת ההתשה.

בשלב השלישי כבר חרגה ישראל מעבר למטרות שהציבה לעצמה בשני השלבים הראשונים, וניסתה לשבור את האסטרטגיה המצרית על-ידי שינוי אופיה של המלחמה. הכתישה המרוכזת של מערך ההגנה האווירי של מצרים, היא שסימנה חריגה זו. חיסול מערכת ההגנה האווירית המצרית, בא לסמן עבור המצרים, לא רק "התשה נגד התשה" אלא גם ניסיון להבטיח לישראל עליונות אווירית מוחלטת לא רק לאורך חזית התעלה, אלא גם בעומקה של מצרים. משהשיגה ישראל עליונות אווירית זו, לא ניתן עוד לעצור את תהליך ההסלמה ולמצרים הייתה בררה אחת בלבד: לסיים את המלחמה, בתנאי עליונות אסטרטגית ישראלית מוחלטת, היינו לחזור למצב של ערב פתיחת מלחמת ההתשה, או להמשיך במלחמה ולסיימה בתבוסה נוספת. משנכשלה מצרים בהערכת המגבלות המדיניות והאסטרטגיות של ישראל להרחיב את המלחמה היא חתרה להפעיל את ברה"מ כאמצעי העיקרי למניעת תבוסה נוספת. משהשיגה ישראל עליונות אווירית מוחלטת גברה גם הסכנה שהיא תנצל את עליונותה האסטרטגית, כדי לסיים את המלחמה. ראיית האילוצים המדיניים כפחות חמורים בסוף השלב השלישי להפעלת חיל האוויר, בהשוואה להערכתם ערב השלב הראשון להפעלתו ונוכח אי הצלחתו של חיל האוויר לסיים את המלחמה, בדרך ההפעלה המוגבלת, פתחו את הדרך להרחבתן ולהעמקתן של הפצצות חיל האוויר, החל מינואר 1970.

של היערכותה המאסיבית לאורך התעלה. כדי להביא לסיום המלחמה בדרך צבאית, היה על ישראל לשנות את האסטרטגיה האופרטיבית המוגבלת, לאסטרטגיה אופנסיבית בלתי מוגבלת לת ולהיות נכונה לשלם את מלוא המחיר הפוליטי והצבאי הכרוך בכך. ההכרה כי הפעלה מוגבלת של חיל האוויר, אינה מסוגלת להביא לידי סיומה של המלחמה, אלא לידי מתונה בלבד, החלה לחדור להכרתם של מעצבי המדיניות הישראלית רק בחדשים אוגוסט וספטמבר. עוז ויצמן סבר כי הדבר נובע מהפעלתו של חיל האוויר כמרכיב יחיד במלחמה. הוא גרס כי רק פעולה משולבת של כוחות שריון בקנה מידה גדול, יחד עם חיל האוויר תוכל לשים קץ למלחמת ההתשה. זאת ועוד, יש לערוך פעולה יבשתית רחבה יותר אשר תביא לכיבוש מאחזים בגדה המערבית של התעלה לרבות השליטה על פורט סעיד מצד אחד, ולהגביר את ההפצצות מן האוויר מצד שני. אלה יחד מסוגלים לדעת ויצמן להביא לידי סיום המלחמה.²¹ נוכח ההערכה שפעולה יבשתית כזו, היא בעלת משמעות מסלימה מאוד היא נשללה בקיץ ובסתיו 1969. בתנאים ששררו באותה עת נתפסה הפעלת חיל האוויר בסוף 1969, כאמצעי היחיד שישראל יכולה לנקוט כדי לשלול במידה מסוימת את היתרונות האסטרטגיים המצריים במלחמת התשה סט-טית.

התוצאות הפוליטיות-אסטרטגיות של הפעלת חיל האוויר הישראלי
כאשר מעריכים את התוצאות הפוליטיות-אסטרטגיות של הפעלת חיל האוויר הישראלי במלחמת ההתשה, בתקופה שבין ה-20 ביולי לסוף דצמבר 1969, יש להבחין בין שני השלבים הראשונים להפעלת חיל האוויר, לשלב השלישי. ההחלטה להפעיל את חיל האוויר בשני השלבים הראשונים (יולי-אוגוסט) הייתה בבחינת אסקלציה של אמצעים, בעוד שהפעלת חיל האוויר בשלב השלישי (ספטמבר ואילך), הייתה גם אסקלציה של מטרות המלחמה.

בשלב הראשון, נועדה הפעלת חיל האוויר למנוע את צליחת התעלה על ידי המצרים. היא הביאה לדחיית תכנית הצליחה המצרית, ובכך מנעה את הרחבתה של המלחמה. המונח

הגנת החוף בפני חדירת כלי שיט קטנים

אל"מ משה*

מוזג אוויר ומצב ים

למוזג האוויר נודעת השפעה על רמת תפקודו של איש הים. גשם ורוח מפריעים לתצפית עין, קור וחום משפיעים אף הם על תנאי הפעילות. טלטולי הספינה בשעת סערה פוגמים בעבודה התקינה, מעייפים וגורמים נזקים לציוד (שלא לדבר על האפשרות ללקות במחלת ים). במקרים אלה נחות לרוב מצבו של המגן; שכן עליו לנוע שעות ארוכות בכיוונים המחויבים מטקטיקת החיפוש, בה בשעה שהכלי העוין חופשי לתמרן ולקבוע את כיוון חדירתו ועיתויה בהתאם לתנאים המשתנים.

תנאי ראות

אור יום מקל על חיפוש מטרות וזיהוי, בה בשעה שחשכת הלילה מקשה על מילוי משימה זו. תקנון בינלאומי מחייב אמנם כלי שיט לשאת אורות וזיהוי המעידים על גודלם, ייעודם וכיוון הפלגתם, אולם חובה זו אינה מבוצעת כמובן על-ידי כלי שיט עוינים. כלי השיט המגנים גדולים בדרך כלל בממדיהם מכלי השיט החדרים, ובהתאם לכך גדולה אף צלליהם בשעת דמדומים ולאור הירח, ורב אפוא הסיכוי שיתגלו בטרם יגלו את הכלי המבוקש על ידם. עננות מפריעה לביצוע סיורי אוויר (ובמידה מסוימת אף לתצפית המכ"ם), אך בתנאי מוזג האוויר של זירתנו אין הפרעה זו שכיחה.

מלבד גורמי הזירה האמורים משפיעים על אופיה של הגנת החוף גורמים נוספים, אשר בתוכם תופס המידע המודיעיני מקום חשוב ביותר.

מידע מודיעיני

מידע אודות מעגני האויב, בסיסי היציאה שלו ודרכי פעולתו עשוי להקל על סיכול מזימותיו. יעדי האויב יכולים להיות שונים: נחיתה ופיגוע ביעד על החוף, פיגוע בירי מרחוק (הפגזה במטל"רים ובמרגמות) ועוד. בהתאם לכך פתוחות בפני האויב אף דרכי פעולה וביצוע מגוונים למדי, החל מהגעה אל היעד בשחייה (כפי שאכן אירע סמוך לגבול לבנון, שם נתגלו בזמנו מיכל הצפה להובלת אמל"ח וחומרי חבלה, אשר ננטשו על-ידי מחבל שהגיע עמם אל חופנו בשחייה) וכלה בנחיתה בסירות גומי מתוך ספינת-אם. הספינה מקדמת

למותר לציין את חיוניותה של הגנת החוף למדינת ישראל, אשר בה מרכזי האוכלוסייה, מוקדי התעשייה, תחנות הכוח, מאגרי הדלק והצירים המרכזיים של התנועה היבשתית פרוסים לאורך חופה או בקרבתו. אולם הגנה זו כרוכה מעצם טבעה בכמה וכמה מכשולים, אשר אינם מאפיינים אלא גבולות ימיים.

גבול יבשתי הנו במידה רבה מוצק וברור, וכוח עוין הנע מעברו מזוהה בדרך כלל על-נקלה: בים הפתוח, לעומת זאת, קיימת זכות חופש שיט לכל העמים והמדינות, ולפיכך יכולים אף כלי שיט עוינים לנוע בחופשיות לאורך החוף לצדם של כלי שיט ניטרלים או ידידותיים — גורם המקשה על מלאכת ההגנה. אמנם, למדינות השוכנות לחוף ים יש תחום מים ריבוניים, והן אף מכריזות על אזורים מסוימים מתוכם כסגורים, אולם לא כל המדינות מכירות בהכרח בחוקיות סגירת אזורים ימיים; ובאשר לגורמים עוינים — ודאי שאין הכרזות אלה אומרות לגבם דבר. יתרה מזאת, דווקא במרחב המים הריבוניים קשה מלאכת זיהויים של כלי שיט שבעתים, שכן בתחום זה מתבצעת פעילות ענפה של דיג, קיט, ומעבר של ספינות מנמל אחד למשנהו. הקשיים הכרוכים בהגנת החוף נובעים אף מגורמים קבועים ומשתנים הקשורים באופיה של הזירה, מבנה הגיאוגרפי, מוזג האוויר, ותנאי הראות השוררים בה.

המבנה הגיאוגרפי

חוף בעל מבנה ישר, בניגוד לחוף מפורץ ובעל איים, מקשה על חדירתם של כלי שיט זרים מבחינת ניווט והתמצאות, וכמו-כן חושף אותם ביתר קלות לתצפיות עין ולמכ"ם. הקושי לנווט בתנאים אלה הוא אשר שימש כנראה גורם מרכזי בטעותם של המחבלים, אשר נחתו במרס 1978 בחוף מעגן-מיכאל, בעודם סבורים כי הגיעו לחוף תל-אביב. אולם חוף מעין זה מערים קושי אף על המגן, שכן בשל מבנהו מעטים המעגנים והנמלים לאורכו, ועל כלי השיט המגנים העוגנים בהם יש לעתים לעבור מרחקים ניכרים ביותר בפרקי זמן קצרים, על-מנת להספיק ולהגיע בעוד מועד אל המטרה. עם זאת ניתן להתגבר על בעיה זו באמצעות סככי סיור בים ובאוויר וכן בדרך פיזור כלי שיט כמעגנים ארעיים כגורות פעולה אפשריים ות.

ההכרה כי החוף אינו רק אתר רחצה ונופש אלא אף גבול של ממש, חוזרת ונעורה בלב הציבור כל אימת ששבה ומנסה חוליית מחבלים לחדור דרך הים ולפגוע ביישוב בארץ. בימים כתיקונם לא מתקשר הים בתודעת הכלל עם סיכון של לוחמה ופיגוע. אף-על-פי-כן, ללא תמרורו אזהרה, ללא גדרות ביטחון וללא שבילי טשטוש — הים הנו גבול במלוא מובן המלה, גבול אשר הגנתו מהווה בעיה סבוכה הרבה יותר מכפי שניתן לשער ממבט ראשון. מגמת מאמר זה — להציג כמה מן הבעיות הכרוכות בהגנת גבול זה בפני חדירת כלי שיט קטנים, ולעמוד על הגורמים המרכזיים המשפיעים על אופיה של הגנה זו ועל מידת הצלחתה.

* קצין בחיל הים.

את חוליית האויב סמוך ככל האפשר אל היעד, ובמועד מתאים מורידה את החולייה בסירה הימה, כשאנשיה רעננים ומוכנים להיכנס במלוא כוחם לפעולה. חוליית המחבלים אשר פגעה במרס 1975 במלון סבוי חדרה בדרך זו, והמרקב (ספינת עץ קטנה מונעת על-ידי מפרשים ומנוע עזר) ששימש אותה כספינת-אם אכן נתפס על-ידי כוחותינו מאוחר יותר. בדרך זו נקל על ספינה המוסווית כהלכה להטעות את סיורי האוויר, שכן זיהויה הודאי מחייב להגיע אליה באופן פיזי ולערוך בדיקה מדוקדקת של כל הנמצא בתוכה. חוליית האויב יכולה לחדור גם בעזרת סירות מפרש, סירות דיג או אף סירות מירוץ מהירות. בדרך זו הגיעה בספטמבר 1976 לחוף המרינה בתל-אביב חוליית מחבלים על גבי סירת מירוץ, והסגירה עצמה למשטרת ישראל, בלא שזוהתה קודם לכן על-ידי כוחותינו. הכרת סדר הכוחות של האויב, היערכותו, רמת כוונותו, שיטות פעילותו ועיתויה — לכל אלה עשוי להיות חלק מכריע בהצלחתה של הגנת החוף.

תכונות כלי השיט

אופי כלי השיט מהווה גורם נוסף המשפיע על טיבה של הגנת החוף. כוחותיהם הבלתי סדירים של המחבלים משתמשים לרוב בסירות המצטיינות במהירות, בכושר תמרון ובטווחי התגלות קצרים. תכונות אלה מגבירות את סיכויהן לחדור לשטח באורח מהיר ושקט, לבצע את משימתם, ולחמוק מן הזירה בעוד מועד.

אולם משימותיו של צי סדיר אינן מתמקדות דווקא בהדיפת כוחות פח"ע. עם משימותיו המרכזיות של הצי ניתן למנות: הרחעה אסטרטגית ואפשרות "הקרנת" כוח לחוף (נחיתה ולחימה על החוף), שליטה בים ונוכחות ימית. בצי קיימת שאיפה לבנות כוח ימי מאוזן תוך מתן עדיפות לכלי שיט המיועדים למשימותיו העיקריות. כלי שיט גדולים ההולמים אי-אלה מצרכיו המרכזיים של החיל לא מתאימים בהכרח למשימות לחימה בסירות קטנות.

לצורך לחימה בכוחות פח"ע נדרש אפוא כלי לא גדול בממדיו, בעל חימוש והנעה קונבנציונליים, בעל מכ"ם פשוט ובעל צוות מצומצם. ואכן, חיל הים הישראלי מצא כלי אופטימלי לצרכיו בשטח זה — הדבור. מלבד יתרונותיו בלוחמה נגד סירות פח"ע מוכשר הדבור ליטול חלק אף במלחמה, הן בסירות ובפטרולים במבואות הנמלים, והן בהגנה מפני צוללות — משימות אשר בהן אכן עמד במלחמת יום הכיפורים.

אמצעי הגנה למיניהם

בהתחשב במכלול הגורמים האמורים, מתבססת

הגנת החוף בעיקרה על תחנות מכ"ם וסירות של כלי שיט ומטוסים.

יש לציין, כי לצד אמצעי הגנה מרכזיים אלה, אשר על אופים נעמד להלן, קיימים אף אמצעים נוספים, אלא שבעטיין של מגבלות התלויות בהם לא ניכרת, בדרך כלל, מגמה לעשות בהם שימוש מרובה, להוציא מצבים מיוחדים.

חקיפת האויב בכסיסיו — פעולה התקפית מעין זו טעונה אישור מדיני.

הסגר ימי — בדרך כלל מצריך צעד זה הפעלת כלים רבים. כמורכב אין אמצעי זה יעיל נגד כוחות בלתי סדירים, משום שאלה מסוגלים לצאת אל יעדם ממקומות שונים, כולל ממדינות ניטרליות מרוחקות. הסגר ימי כרוך אף בבעיות בינלאומיות, שכן לא ניתן לעצור כל ספינה ולערוך בה חיפוש.

איסור שיט — למדינה ריבונית סמכות לסגור קטעים ממי החופין שלה באורח זמני או לצמיתות, אם צורכי הגנתה מחייבים זאת. נקיטת אמצעי זה מקילה ללא ספק על גילוי כלים וזיהויים, אולם מטבע הדברים מתעלמים כוחות עוינים מהוראה זו, ויש אפוא לכסות גם אזורים אלה במכ"ם ובסירות. כמורכב יש להביא בחשבון אפשרויות, שבהן עלולות ספינות בלתי עוינות להיקלע לאזורים אסורים אלה בטעות, בשל חוסר עדכון או כתוצאה מאי הקפדה על הוראות. מצבים אלה מחייבים משנה זהירות מצד המגן.

פרוודור שיט — קיימת אפשרות שלפיה ייקבעו פרוודורי כניסה ויציאה מנמלי הארץ ואליהם. אולם בדומה למצב העלול להתהוות באזורי שיט אסורים, עלולות אף כאן להיקלע באקראי מחוץ לתחום הפרוודור ספינות בלתי עוינות, אשר תזוהנה כמטרות חשודות, בה בשעה שמצד אחר תמשכנה סירות המחבלים בניסיון לחדור אל החוף בכל הדרכים העקלקלות האפשריות.

המכ"ם

תחנות מכ"ם מהוות אמצעי בסיסי בהגנה ימית. מערכת מכ"ם מסוגלת לספק מידע המאפשר לראות את תמונת האזור הסובב בטווח של עשרות ומאות מייל ימיים. אולם אין לראות במכ"ם, כפי שנוטים לעשות זאת, תרופת פלא לבעיית הגנת החופים. המכ"ם אינו אלא מגלה כיוון ומרחק, ומערכתו אינה מוסרת אלא את הטווח למטרה ואת כיוונה. על תכונותיו האמורות של המכ"ם יש להוסיף, כי טווח גילוייו אינו קבוע, אלא משתנה בהתאם לגודלה של המטרה, צורתה, החומר ממנו היא בנויה, מצב הים וגורמים טכניים נוספים הקשורים במבנה מערכת זו.

גודל המטרה: מראש-הנקרה ועד אל-עריש מתמשך הגבול לאורך 150 מייל ימיים. הקושי הכרוך בכיסוי מכ"ם לאורך גזרה כה רחבה

משתנה בהתאם לממדי המטרה. ככל שזו גדולה יותר ובעלת שטח החזר גדול יותר, כן רבים הסיכויים לגילוייה מטווחים מרוחקים יותר.

צורת המטרה: ישנן צורות הנדסיות הממקרות אנרגיה הפוגעת בהן, לעומת צורות אחרות המפזרות אותה. כלי שיט בעלי מבנה עגול ותלך מפורים אנרגיה, ולפיכך אינם מתגלים אלא מטווח קצר.

חומר הבנייה: מתכות מחזירות אנרגיה בעצמה חזקה יותר מאשר עץ או פלסטיק, ולפיכך עשויה סירת עץ להתגלות על-ידי מכ"ם רק מטווח קצר ביותר.

זוית הפגיעה: כלי שיט הנע בניצב לכיוון הגילוי יחזיר יותר אנרגיה מאשר כלי הפונה עם חרטומו או ירכתיו כלפי הכלי המגלה.

מצב הים: בשעת סערה ובעת טלטולים מוסתרת המטרה מדי פעם — גורם המפריע לגילוי, בפרט אם מדובר בסירת גומי או בכלי קטן אחר.

אורך הגל האלקטרוני: כלי שיט קטן מצויד במכ"ם בעל אורך גל נתון, אשר לו טווחי התפשטות ותכונות גילוי מסוימים. ככל שאורך הגל גדול יותר כן גדל טווח הגילוי, ולעומת זאת קטן הסיכוי לגילוי מטרת קטנות.

טווח מינימלי: לכל מכ"ם טווח מינימלי הקשור ברוחב הפולס. בעת השידור סגור המקלט, גורם המונע גילוי מטרת כפרק זמן השווה לזמן השידור כפול מהירות התפשטות הגל.

הפרעות ים: מסך המכ"ם מתכסה לעתים בהחזר אנרגיה מהים, בפרט מכיוון נשיבת הרוח ומכיוון הנעת הגלים — גורם המקשה על גילויין של מטרות קטנות. ככל שהים סוער יותר כן מחריפה הפרעה זו. מצד אחד עשוי אמנם שימוש באנטנות נמוכות לצמצם תופעה זו, אולם מצד אחר קטן טווח גילוייה של האנטנה ככל שהיא נמוכה יותר.

מזג אוויר: גשם ועננים הנם מוליכי חשמל הגורמים לכיסוי מסך המכ"ם בהחזר אנרגיה אלקטרו-מגנטית. כתוצאה מכך עלולות מטרות הנמצאות מתחת עננים שלא להתגלות.

רפרקציה: התפשטות הגלים האלקטרו-מגנטיים מושפעת משינויי טמפרטורה, לחות ולחץ אוויר. בחמסין נוצרים בדרך כלל תנאי רפרקציה אנורמלית, שמשמעותם טווחי גילוי מוגדלים. אולם ייתכן בהחלט שבאזור או אף בכיוון מסוים קיימים תנאים גרועים לגילוי, בה בשעה שבאזור או בכיוון אחר התנאים טובים. אזור הים התיכון נודע כאזור של סופר-רפרקציה.

עקמומיות כדור הארץ: מגבלה יסודית נוספת הנודעת למכ"ם נובעת מעקמומיות כדור הארץ. גלי הרדיו בתדירות המשמשת במכ"ם מתנהגים כגלי אור ומתפשטים בקוים ישרים. בשל עקמומיות כדור הארץ אין המכ"ם יכול

קבועים ומהם מיוחדים, מתבצעים באופנים שונים בהתאם לצרכים ולתנאים המשתנים, כפי שיבואר להלן.

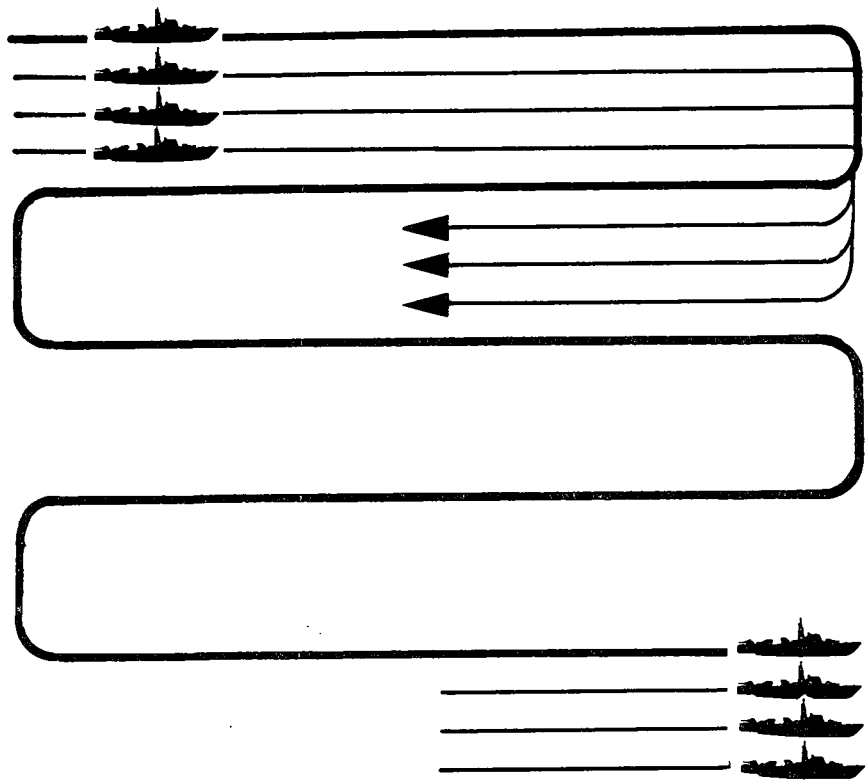
באופן כללי ניתן להבחין בארבעה סוגי חיפוש בסיסיים המקובלים בצי העולמי: חיפוש מלבני, חיפוש מניפה, חיפוש בריבוע נפתח, וחיפוש יירוט.

חיפוש מלבני — נערך על-ידי כלי שיט או מטוסים במקרים בהם אין צורך בסריקת טווחים ארוכים, וכאשר המטרה המבוקשת איננה מוגדרת בצורה ברורה. שיטה זו חסכונית, וכלי השיט או המטוסים המשתתפים בחיפוש יכולים לשמור בנקל על מיקומם זה לצד זה. (ציור מס' 1).

חיפוש מניפה — המבוצע בעיקר על-ידי מטוסים — נערך כאשר נדרש חיפוש מרוחק למדי מבסיס היציאה. בדרך חיפוש זו נוקטים לעתים קרובות, כאשר יש צורך דחוף בקבלת התראה על התקרבות מטרה. חיפוש מניפה איננו חסכוני, שכן בראשית החיפוש גדולים סיכויי הגילוי, אולם אלה הולכים ופוחתים ככל שמתקרבים לקצה טווח החיפוש, מקום בו בדרך כלל נדרשים דווקא סיכויי גילוי טובים. (ציור מס' 2).

חיפוש בריבוע נפתח — מבוצע בעיקר על-ידי מטוסים כאשר ישנן ידיעות על מיקומה המשוער של המטרה, אך אין כל ידיעות על קורס הפלגתה ומהירותה. מכיון שחיפוש בריבוע נפתח מכסה קודם כל את האזור הקרוב (בעל סיכויי הגילוי הגדולים יותר), ולאחר מכן את האזורים החיצוניים (בעלי סיכויי הגילוי הקלושים יותר), מתאימה שיטת חיפוש זו למצב בו קיימת חשיבות עליונה להשגת מגע בהקדם האפשרי. (ציור מס' 3).

חיפוש יירוט — נערך בדרך כלל על-ידי כלי שיט כאשר ידוע מיקומה המשוער של המטרה בפרק זמן נתון, וניתן אף לשער את גבולות הקורסים והמהירויות שבהם היא משתמשת. בחיפוש יירוט ניתן להבחין בשלוש צורות שונות: חיפוש מלפנים, חיפוש מאחור וחיפוש מהצד. הבחירה בכל אחת משיטות

ציור מס' 1: חיפוש מלבני עם פניית סיבוב

ים יכולים להיערך אף על-ידי מטוסים, המסוגלים לפעול אף בלילה כאשר הם מצוידים במכ"ם.

הסיוורים הימיים לסוגיהם

לגבול הימי, כפי שתואר לעיל, אין נקודות אחיזה טופוגרפיות, אין גדרות אשר חיתוכן יעיד על חדירה, אין כבישי פטרול ואין שבילי טשטוש; זאת ועוד, מרחבי הים מאפשרים לאויב לנוע באורח חופשי ב-360°, ולחדור בכל נקודה לאורך גבול זה ללא הותרת סימנים. מציאות זו מחייבת עירנות מרבית ופעילות רצופה, הבאה על ביטוייה בסיוורים בלתי פוסקים בשטח. סיוורים ימיים אלה, מהם

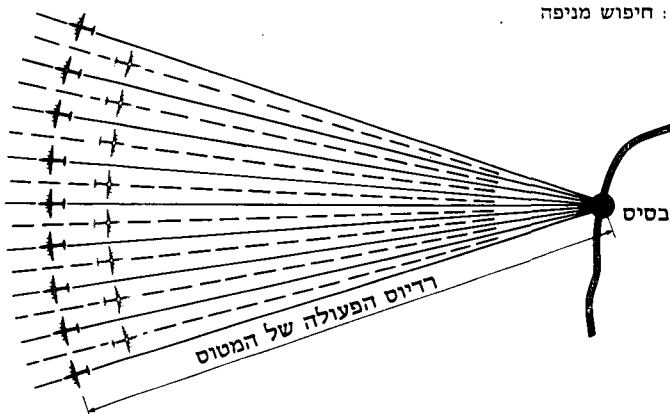
להבחין בעצמים המצויים הרחק מתחת לקו האופק. ההשפעות האטמוספיריות גורמות לעיקום-מה במסלולם של גלי הרדיו, ולפיכך גדל טווח האופק למכ"ם בכ-15% מטווח האופק האופטי בתנאים רגילים. ברור, כי ככל שתגבה אנטנת המכ"ם, כך ירחק גם גבול הגילוי האפשרי.

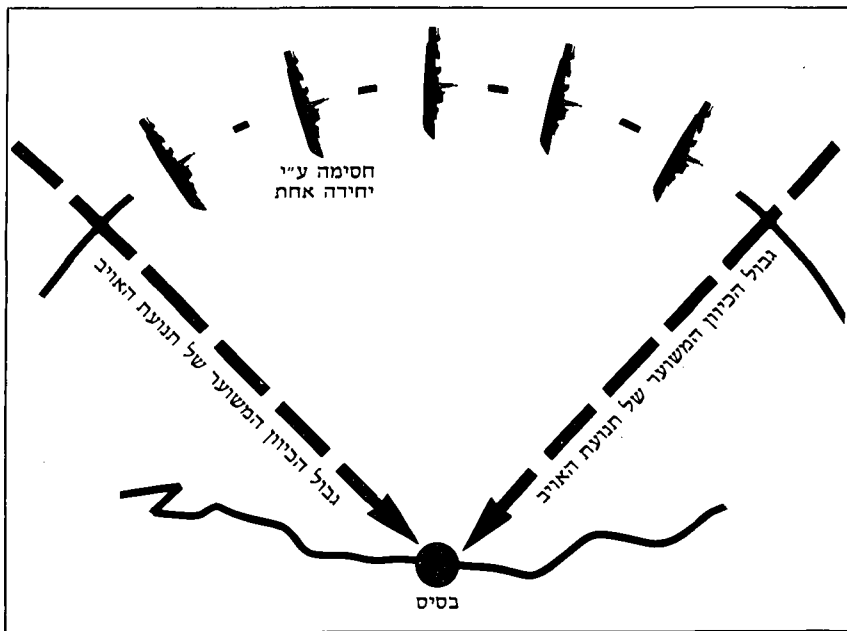
על-אף המגבלות האמורות אין ספק, שהמכ"ם הנו אמצעי חשוב ומכריע בהגנת החוף. מערכות המכ"ם ממוקמות באורח המבטיח היווצרותה של חפיפה בין קשתות הגילוי.

הפעלת מטוסים

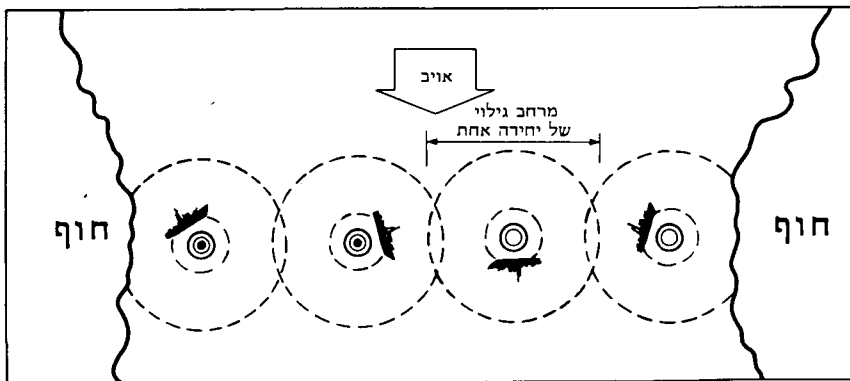
מטוסים מצויידיים במכ"ם, המיועדים לסיוור ים ולשיתוף פעולה עם כוחות הפועלים בים, מהווים אמצעי יעיל מאוד לגילוי מטרות. אמצעי זה מסוגל לכסות בפרק זמן קצר מרחבי ים עצומים, ומוכשר אף לבצע זיהוי פוזיטיבי, כפי שאכן נעשה מספר פעמים כאשר סירות מחבלים אותרו והושמדו. עם גילוייה של המטרה על-ידי המטוס, נשלח אליה כלי שיט. מטוסים קלים אינם מצויידיים בדרך כלל במכ"ם והיסמכותם הנה על תצפית עין בלבד. הללו מופעלים ביום, טווחי הגילוי שלהם קצרים יחסית, וזמן שהייתם באוויר הנו קצר למדי. לכן, משתמשים לרוב במטוס קל לצורך כיסוי אזורי ים קרובים לחוף. שיטת הפעולה לאחר הגילוי דומה לזו של המטוס הכבד. סיוור

ציור מס' 2: חיפוש מניפה

ציור מס' 4: יירוט אניה לפני הגיעה למרחק תקיפה מהבסיס

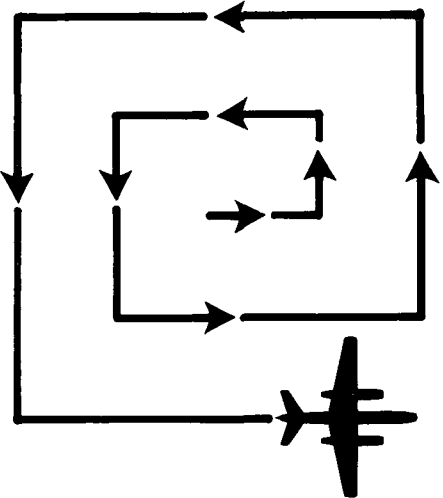
ציור מס' 5: חסימה

יתרונות המכ"ם ומגבלותיו; הכרת מכלול דרכי התגובה האפשריות; שליטה בטקטיקות הפעור לה למיניהן ויכולת לברור את הדרך והשיטה ההולמות; מידע מודיעיני עדכני, הכרת האויב והערכת מצב נכונה; ניסיון, מיומנות ורמת אימון גבוהה של הכוחות הלוחמים — כל אלה בהצטרפותם יחד עשויים לשמש ערובה להגנה יעילה של החוף בפני חדירת כלים עוינים, ולהמשך דימויו של החוף כאתר רחצה ונופש לצד היותו אף גבול של ממש.

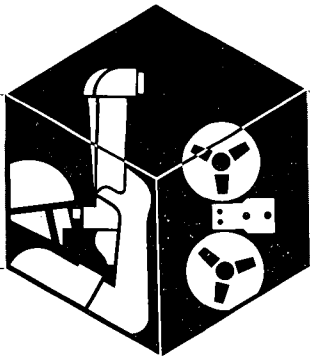
נוכח אופיו המיוחד של הגבול הימי ניתן אפוא להבין מדוע מצליחות חוליות פת"ע לחדור אל חופינו מעת לעת, למרות אמצעי ההגנה הננקטים על ידינו. אולם אין ספק, כי מודעות למכלול הגורמים המשפיעים על הגנת החוף, והקפדה יתרה על פעילות מתאימה — עשויות להביא לתיקון המצב. התחשבות באופיה של הזירה, מבנה הגיאוגרפי, מזג האוויר ותנאי הראות השוררים בה; התאמת כלי השיט לסוג הלוחמה; הכרת

חיפוש אלה נקבעת בהתאם למיקומם של הכלים העוינים והכלים הדולקים אחריהם, ובהתחשב בגורמים משתנים הפועלים בשטח. החיפוש מאחור או מהצד מחייב, מכל מקום, שימוש במהירות העולה על מהירות המטרה. (ציור מס' 4).

חסימות: חסימה מבוצעת כאשר גלויות כוונות המטרה וכושרה, דהיינו: ידוע מהיכן, לאן ובאיזו דרך תעבור המטרה, ומה מידת המהירות שלה וסבילותה. חסימה נערכת בדרך כלל לאורך קטע ישר, אולם ניתן לבצעה גם לאורך קשת של מעגל, אם המגמה היא ליצור מגע עם מטרה המתקרבת לעברה של נקודה ידועה כדי מרחק מסוים, או המתרחקת ממנה באותה מידה. קשת זו נתחמת על-ידי שני כיוונים, אשר ביניהם מוגבלת תנועתה האפשרית של המטרה (ציור מס' 5). סוגיה העיקרית של החסימה הן: חסימה קבועה, חסימה נעה וחסימה שמונה. בחסימה קבועה שוהים הכלים החוסמים באתרים קבועים (שיטה המחייבת העסקת כלי שיט רבים). בחסימה נעה נעים הכלים החוסמים (כלי שיט או מטוסים) לאורך נתיבים מסוימים. שיטה זו מאפשרת חיסכון בכלים, אך ניתנת לביצוע יעיל רק כאשר מהירות הכלים החוסמים גדולה מזו של הכלים המבוקשים. בחסימה שמונה נע הכלי המחפש בנתיב קבוע (בדרך כלל סימטרי) היצור תוואי דמיוני בצורת הספרה שמונה. במהלך חסימה זו נשאר הכלי כל העת בקרבת אתר גיאוגרפי קבוע.

ציור מס' 3: חיפוש בריבוע נפתח

המזלייט יישומים חדשים בשירות הכוחות הלוחמים

אל"מ (מיל') חרות צמח*

- ♦ מות, הנכנסות כיום לשימוש, והמפעי לוח נשק מונחה לייזר.
- ♦ פיתוח אפשרויות לראיית לילה.
- ♦ הטעיה אלקטרונית.
- ♦ חסימה אלקטרונית.
- ♦ ממסרים לציוד קשר טקטי.
- ♦ פיזור מטעני נפץ מיוחדים על-ידי בקרה מרחוק.
- ♦ קת"ק לירי ארטילרי.

המזל"ט

הבעיות המרכזיות במזל"ט היו פגיעות הגבוהה יחסית לאש מן הקרקע, והתג' לוחו המהירה על-ידי מערכות מכ"ם של האויב. בעיות אלה יצרו את הצורך לפתח מערכת חדשה לגמרי, שונה לחלוטין מן המזל"ט — והיא המזל"ט (מטוס זעיר ללא טייס). ממדיו של המזל"ט קטנים בהרבה מאלה של המזל"ט, דבר המקטין את פגיעותו ואת סכנת התגלותו. גם מבחינת אמצעי הנעה שונה המזל"ט מן המזל"ט. למזל"ט מנוע בוכנה המאפשר תנועה איטית מעל האזור הנצפה — ולא מנועי סילון כבמזל"ט.

במקביל לריבוי הדרישות מהמזל"ט, התפתחו גם אמצעים טכניים שונים שהותקנו על כלי טיס, על כלי רכב ואף הותאמו לנשיאה על-ידי החייל. תפקידם של אמצעים אלה הוא לסייע לגילוי כוחות הנעים בהסתר, או בתנאי אל-ראות, לאיתורם ולזיהוים. דוגמה ל-פיתוח כזה היא מערכת פליר (- FLIR FORWARD LOOKING INFRA RED) שפותחה על-ידי חיל-האוויר האמריקני למטרת מיפוי אינפרא-אדום ממטוסים. מערכות אלה הותקנו בשלב מאוחר יותר במטוסים והיוו אמצעי רב ערך במלחמת ויאט-נאם. כזכור, נסלל ע"י הויאט-קונג מסלול שרובו עובר בתוך ג'ונגל צפוף, שנקרא נתיב הו-צ'י-מין, ושבו נעו תגבורות מצפון ויאט-נאם לאנשי הויאט-קונג בדרום. גילויים במכ"ם או באמצעות תצפית עין היה קשה

השימוש במטוס בלתי מאויש הפך אפוא לתוצאה בלתי נמנעת של התפתחויות אלה. ואכן כבר בסוף שנות החמישים פותחו בארה"ב מטוסים ללא טייס. בשנת 1959 הכניסה לשימוש חברת ריאן (RYAN) האמריקנית (כיום טלדיין-ריאן — TELEDYNE RYAN) את מטוס-המטרה שלה FIREBEE. זהו מטוס בלתי מאויש. בעל מנוע סילוני, שניתן לשלוט בו ממטוס או מתחנה קרקעית. מטוס זה הוכנס לשימוש מבצעי בעקבות משבר הטילים בקובה בשנת 1962. לאחר שמטוס ריגול אמריקני מדגם U-2 הופל בעת טיסת ביון חיונית מעל קובה, החליטו האמריקנים לעבור למשימות תצפית בעזרת מטוסים בלתי מאוישים והתחילו בפעילות מזורזת לקראת הכנסתם לשימוש. חברת טלדיין ריאן פיתחה אפוא תוך 90 יום את המטוס שלה, דגם 147, המבוסס על ה-FIREBEE. מטוס זה נבדק קודם כל מול ההגנה האווירית המתוחכמת של ארה"ב עצמה, והצליח לבצע מספר חדירות בלא שהתגלה. כך הפך המטוס מדגם 147 למזל"ט (מטוס ללא טייס) הראשון מתוך משפחה גדולה של מזל"טים. מטוסים אלה שימשו מאז במספר משימות תצפית עבור ארה"ב וגם מילאו תפקיד מסוים בארץ במהלך מלחמת יום הכיפורים. המצרים הציגו בשעתם את שרידיו של מטוס כזה אשר נחת באזור הארמייה השנייה.

במלחמת יום הכיפורים ולאחריה התגבשה בעולם המערבי תודעה ברורה מאוד בדבר חיוניותם של מטוסים בלתי מאוישים. בעיתונות הצבאית בעולם מצוינת שורה של יישומים טקטיים עבור המזל"טים. בין היתר נזכרים: ♦ תצפית מודיעינית בזמן אמיתי, המופעלת ישירות בשדה על-ידי מפקדי יחידות. ♦ ציון מטרה למערכות חימוש מתוחכ-

מטוסים, כסיוע לכוחות הקרקע, הופעלו לראשונה במלחמת העולם הראשונה החל משנת 1916. הם הופעלו הן לשם איתור כוחות אויב והן כסיוע צמוד בתקיפה. העדרם של אמצעי קשר מתאימים לא אפשר לנצל מידית את המידע, ולכן היה ערכו רב כל עוד נמשכה מלחמת החפירות. כשהתפתחה מלחמת תנועה התקשה ה"מודיעין האווירי" להדביק, לא רק את העובדות בשטח, אלא גם את קצב עדכון מפקדי כוחות השדה בהתרחשותם של אירועים אלה, ולכן גם לא הושגו התגובות הנדרשות במועד. במהלך מלחמת העולם השנייה הגיע לשיאו הניצול של חיל האוויר לסיוע במודיעין ובתקיפה צמודה לכוחות הקרקע. מפקדי כוחות היבשה הבינו היטב את ערכו העצום של חיל האוויר ובסיכום ניתן היה לומר שחשיבותם הטקטית של חילות האוויר נפלה אולי רק במקצת מחשיבותם האסטרטגית.

שתי התפתחויות חשובות מאפיינות את התקופה שאחרי מלחמת העולם השנייה. האחת — העלייה העצומה במחירו של המטוס ובמאמץ הנדרש כדי להכשיר את הטייס. (מטוס קרב מהשורה הראשונה, עם טייסו המאומן, הפך כיום לגורם כה חשוב עד כי שליחתו למטרות סיוע או תקיפה צמודה אינה מעשית אלא בהעדר בררה אחרת). השנייה — ההשתכללות העצומה של מערכות ההגנה נ"מ, בתותחים ובטילים, המגדילה את פגיעותו של המטוס ומדגישה עוד יותר את הקושי שבהחלטות להטיל כוחות אוויר כדי להשיג מטרות טקטיות מידיות.

* מהנרס, לשעבר קצין בחיל הים, זכה פעמיים בפרס ביטחון ישראל; מנהל המוצר הצבאי בחברת "תדיראן".

נית. בשימושו לצרכי המודיעין משמש המזל"ט כ"זרוע הארוכה" של המפקד בשטח ומשחררו מהתלות בצילומי אוויר לחלק גדול ממטרותיו. תפקידו של הקמ"ן היחידתי, מקבל אפוא ממד חדש והוא יכול לתמוך בהחלטות של מפקדו בזמן אמיתי בשדה הקרב. ניתן אם כן לראות במזל"ט אמצעי אורגני בשירות היחידה, שיהיה בעל השפעה על תורת הלחימה ועל שיטות האימונים והתרגילים.

חילות הים פעילים בדרך כלל בעיקר בשעות הלילה ומשום כך הדרישה בהם למערכות ראיית לילה עולה על זו שבחילות היבשה. (אין סתירה בין הדרישות למערכות ראיית יום לבין המערכות לראיית לילה, שכן שני הסוגים ניתנים להתקנה על אותה פלטפורמה).

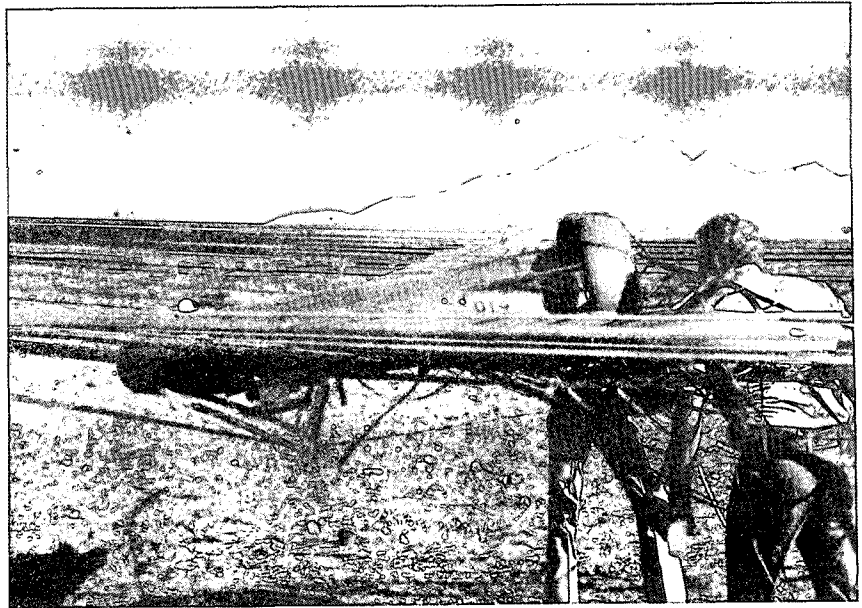
בחיל הים ניתן ליישם את המזל"ט גם למשימות נוספות: סקירת חוף לפני הנחתת כוחות, סקירת נמלים לפני ביצוע פעולת אנשי צפרדע, ולצורך הנחת מוקשים.

מעמד מיוחד ניתן לייחס למזל"ט במצב של "מלחמה" — לא מלחמה". כיום, כאשר הגבולות מטשטשים לע-תים, יש חשיבות רבה לפרשנות של המותר והאסור. שליחת מטוס סיור לתוך שטח האויב למטרות צילום היא ללא ספק פעולה עוינת שעלולה לעתים להביא בעקבותיה הסלמה. לעומת זאת שליחת מזל"ט תקשה על הצד השני להגיב בקיצוניות.

המזל"ט כחידוש

המטוס הזעיר ללא טייס (מזל"ט), שפורח בארה"ב, בישראל ובמדינות נוספות הנו פיתוח חדשני מבחינת מערכת האוויוניקה, אך שמרני למדי מבחינה אווירונאוטית.

המזל"ט איננו בשום פנים ואופן מטוס, שטייסו העתיק את מקום מושבו מן ההגה אל הקרקע ומשם מפקד עליו בקשר רדיו. זוהי מערכת שרוב ההחלטות מתקבלות בה על-ידי הטייס. האוטומטי (Autopilot) המותקן בתוכה ומעביר את פקודות התמרון אל ההגים. הניווט נעשה לפי מסלול מתוכנת מראש, המועבר אל הטייס האוטומטי מתחנת הקרקע באמצעות מחשב פנימי המותקן בתוך המזל"ט. צורת שידור הפקודות שונה אצל יצרני המזל"טים השונים. הטייס האוטומטי סוגר את חוגי הסרבו השונים שבמטוס (גלגול, עלרוד, פתיחת מצערת הדלק) כדי שהפקודות

המזל"ט האמריקני "אקילה"

לפצצות או לפגזים באמצעות מציין לייזר.

אחת הדרישות הבסיסיות ממערכת מזל"ט היא יכולת הפעלה משטחים קדמיים. לשם כך מכילה המערכת כולה מספר תת מערכות החיוניות להפעלה:

א. מכנה המזל"ט ותכנונו מאפשרים לו להמריא משדה מאולתר ואפילו מכביש ולהתגבר על פני השטח הבלתי נוחים.

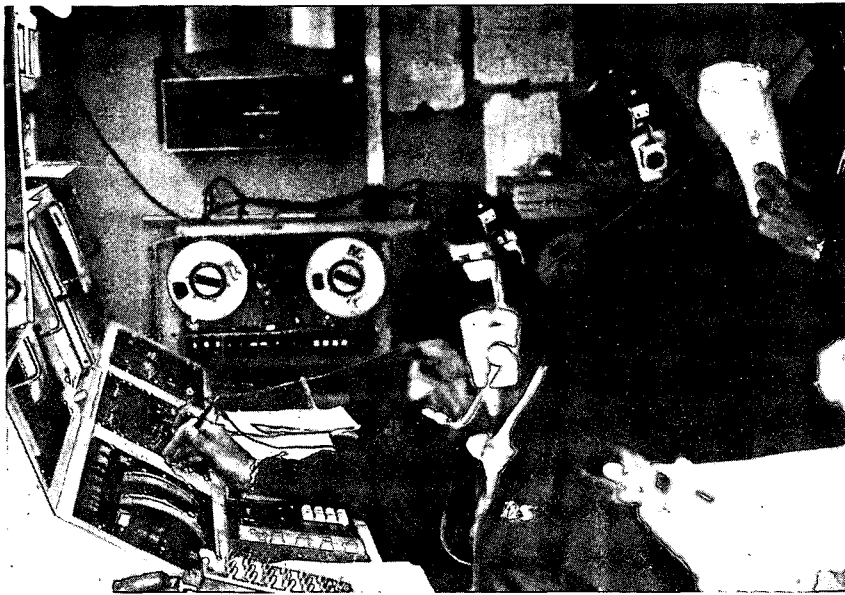
ב. למזל"ט יכולת שיגור תוך כדי שימוש ביחידת בקרה ניידת לצרכי בקרה ראשונית. יחידה ניידת זו מכונה PCS — Portable Control Station. השיגור מתבצע מנקודה קרובה ל-PCS. בעוד המזל"ט נמצא באוויר, מועברת השליטה לקרון הבקרה הראשי, הממיר קם בעמדה גבוהה יותר, שלה טווח אופקי גדול יותר. דבר זה מאפשר להשיג טווח יעיל גדול יותר.

ג. משגר דמוי מטול (קטפולטה) מאפשר "שיגור נקודתי" ממקום כלשהו, לאו דוקא שטח מישורי. הדרישה היחידה היא שמשאית אחת המכילה את המזל"ט ומשאית נוספת המכילה את מערכת השיגור תגענה לאזור שממנו אנו רוצים לשגר.

שימושו המזל"ט

המזל"טים הנמצאים כיום בשימוש מיועדים אפוא הן למפקד בשדה, לצרכי אימון בדרגים הטקטיים, והן למפעילי מערכות נשק ואמצעי לוחמה אלקטרו-

במיוחד. אולם מתקן הפליר, המסוגל לחוש בהפרשי טמפרטורה קטנים למדי בין האיש הנע לבין סביבתו, יכול היה לגלות את האנשים הנעים בתוך השביל הזה. היה זה אפוא טבעי להתקין מערכת פליר על המזל"ט לאותן מטרות עצמן: איתור וזיהוי של שיירות לוח-מים, כלי רכב וכלי שיט הנעים בחשכה. דוגמה אחרת היא מציין הלייזר. במשך יותר מעשר שנים היה הלייזר ידוע כ"המצאה המחפשת יישום". היי-שום הראשון שאותר היה מד-טווח אופטי מדויק, המשמש כיום אמצעי חשוב במערכות בקרת אש למיניהן. יישום נוסף היה "ציון מטרה". ההבדל בין מערכת מציין לייזר לבין מערכת מד-טווח לייזר הוא בכך שבמד-טווח נמצאים המסדר והקולט באותו מקום. תפקידו של מציין לייזר הוא להתקרב למטרה ולהאירה בקרני לייזר באופן שפצצות מתבייתות או תחמושות מתבייתות תוכלנה לראות את כתם הלייזר על גבי המטרה ולהתביית בכיוונו. (חברת מרטיין-מריאטה — MARTIN — MARIETTA, ערכה פיתוח כזה עבור הצבא האמריקני. החברה פיתחה פגז מתביית לתותחים 155 מ"מ המכונה קופרקה. מחירו של פגז זה גבוה אמנם בהרבה ממחירו של פגז רגיל אולם השימוש בו חוסך כמות עצומה של פגזים). מציין הלייזר התאים אם כך ביותר למזל"ט. למזל"ט קל להתקרב למטרה, לזהותה במצלמת טלביזיה ביום או במערכת פליר בלילה ולציינה

תחנת בקרה קרקעית למזל"ט "אקילה"

שלו מגיירו ורטיקלי. אותות הגיירו הוורטיקלי מועברים דרך מערכת סרבו ומייצבים את המטעד בגלגול ובסבסוב כאחת. כך ששום תמרון של המזל"ט או גורמים אחרים לא ישפיעו על ההצמדה המדויקת לקו הראייה בין המצלמה לבין המטרה הנחקרת. מובן שלמייצב חשיבות גדולה במיוחד כאשר המטעד מכיל מציין לייזר. במקרה כזה חשוב ביותר להאיר במדויק את המטרה ולא את סביבותיה כדי להבטיח פגיעה מדויקת ככל האפשר של הפצצה או הפגז. לייצוב חשיבות גדולה מאוד גם כשמדובר בזיהוי מטרות קטנות, הן למצלמת טלוויזיה בשעות היום והן לפליר בשעות הלילה.

תחנת בקרה קרקעית

תחנת הבקרה הקרקעית משמשת הן לשידור פקודות אל המזל"ט והן לקליטת המידע ממנו והעברתו אל המפעיל שבקרן. תחנת הבקרה הקרקעית חייבת להיות ניידת, בגלל עצם הצורך בהבאת המזל"ט למקום שבו יתאים רדיוס הפעולה שלו לדרישות. לפיכך, ממוקמת בדרך כלל תחנת הבקרה הקרקעית בתוך תק"ש (תיבת קשר), סטנדרטית או מוגדלת במיוחד למטרה זו, שניתן להסיעה על גבי רכב או גרור. הציוד הקיים בקרון הבקרה כולל:

- ◆ מערכת שידור פקודות למזל"ט.
- ◆ מערכת קליטת שידורי וידאו ממיש-נים (סנסורים) שבמזל"ט (כגון מצלמת טלוויזיה).

לפיכך מנוצלת עיקר כמות הדלק שבמזל"ט לצורך "שהות מעל המטרה", והטווח המעשי המושג נע בין כמה קילומטרים לבין 100 ק"מ.

המדחף במזל"טים יכול להימצא מלפנים (Puller) או מאחור (Pusher), אך המדחף האחורי נעשה פופולרי יותר ויותר מכמה סיבות:

- א. הוא מקנה למזל"ט יציבות טובה יותר בהמראה ובנחיתה, שכן ניתן להרכיב למזל"ט שלשה גלגלים: שניים רחביים והשלישי מלפנים.
- ב. נחיתה לתוך רשת עצירה.
- ג. אפשרות להרכיב מטעדים מיוחדים, כגון מטעדי ל"א, לראש של המזל"ט.

המטעד משתנה בהתאם למשימה המיוחדת המוטלת על המזל"ט, שכן המשימות השונות, כפי שתואר כאן, מחייבות מטעדים מסוגים שונים. לצורך תצפית כללית, במצלמת טלוויזיה, ניתן להרכיב את המצלמה בגחון המזל"ט ללא ייצוב. ניתן לשלוט במטעד באמצעות פיקוד הרדיו (לדוגמה: אפשר להטות מצלמת טלוויזיה קדימה, אחורה, או ימינה/שמאלה לכיסוי רחב יותר של שדה הראייה). במצלמה ניתן לשנות את אורך המוקד, לכסות שטח גדול או לקבל הגדרה טובה יותר בשטח קטן.

כאשר הרזולוציה המתקבלת ממצלמה בלתי מיוצבת איננה מספקת יש להתקין מייצב מיוחד שעליו יורכב המטעד כולו. המייצב הוא בדרך כלל אמצעי אלקטרומכני המקבל את הסיגול

תוכלנה להתבצע ללא תמרונים חריפים העלולים להקשות על המזל"ט או לסכנו.

המזל"ט — כשמו כן הוא — מטוס זעיר. למזל"ט טיפוסי מוטת כנפיים בת כארבעה מטרים ואורכו עד שלושה מטרים. ממדיו הקטנים מקשים מאוד על הפגיעה בו באש מן הקרקע בין אם זו אש מכוונת ידנית ובין אם מדובר במערכות מכוונות-מכ"ם. המזל"טים מתוכננים כך ששטח חתך המכ"ם שלהם הוא מזערי ולכן גילויים ע"י מכ"ם חיפוש או מכ"ם בקרת אש הוא כמעט בלתי אפשרי.

מנוע המזל"ט הנו מנוע שתי פעימות המופעל בבנוזין, ודומה עקרונית למנוע של אופנוע. במזל"טים הנמצאים בשימוש חיל המודיעין של צה"ל ניתן לפרק את הכנפיים כדי להעבירם בקלות למקומות שונים שהגישה אליהם קשה או צרה.

להלן מספר פרטים על המזל"ט האמריקני אקילה המפותח ע"י חברת לוקהאד (LOCKHEAD) עבור חיל היבשה האמריקני, אך טרם הוכנס לשירות מבצעי.

אורך גוף 6 רגל
מוטת כנפיים 12 רגל
משקל 66 ק"ג
הספק מנוע 11 כ"ס
גובה טיסה 12 אלף רגל
מהירות מכסימלית 100 קשר (180 קמ"ש)
מהירות מינימלית 38 קשר (68 קמ"ש)
משקל מטעד — 18 ק"ג. (קיימים שני סוגי מטעדים: מטעד יום של מצלמת טלוויזיה ומציין לייזר, ומטעד לילה של פליר ומציין לייזר).

מנוע המזל"ט הוא מנוע סטנדרטי. הוא מונע בדלק 90-130 אוקטן ומשום כך ניתן להשתמש בו בדלק מכוניות רגיל. (הדלק מהול בשמן ביחס של 20:1, בדומה למנועו של אופנוע). המנוע הוא בן שני צילינדרים וההצתה היא אלקטרונית. המנוע מסובב מדחף פשוט מעץ, קל להחלפה ולהרכבה. קירור המנוע הוא קירור אוויר.

טווח הפעולה של המזל"ט תלוי בקשר הרדיו יותר מאשר בכמות הדלק שבמכליו. טווח הטיסה התיאורטי המכ"ם סימלי הלוח וחזור, ללא שהות מעל המטרה, עולה בהרבה על 200 ק"מ.

ריות:

האחת הנחתה לתוך רשת, והשניה הנחתה לתוך בלם תיל-וו (hook and wire).

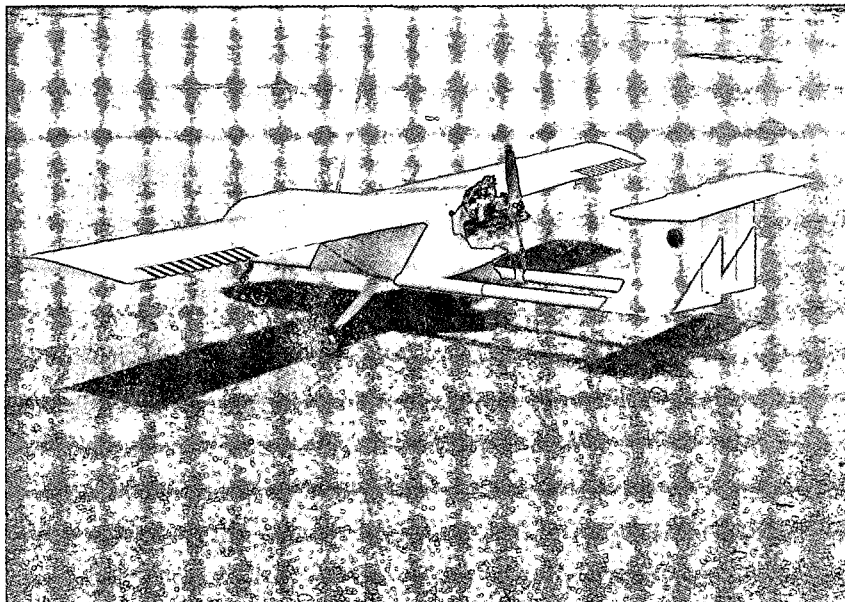
בהנחתה לתוך רשת נדרשת מיומנות לא קטנה מהמנחית, ומכשיר עזר מיוחד. ההנחתה בעזרת בלם תיל-וו ניתנת לביצוע בצורה דומה לזו, שבה מונחתים מטוסי קרב על סיפונה של נושאת מטוסים: המזל"ט מצויד בקרס בחלקו התחתון ועל המסלול נפרס תיל המחובר משני צדדיו לבלועי אנרגיה. התיל מורם מהרצפה בעזרת מרווחני גומי. בעת הנחיתה, נתפס הוו בתיל והמזל"ט נבלם. בשיטה זו ניתן להגיע לבלימה במרחק של כ-10 עד 15 מטרים לעומת מרחק גדול פי עשרה ללא מנגנון בלימה.

אימון צוותים

הכנסת מקצוע חדש מהווה בדרך כלל בעיה ארגונית והדרכתית היות שהאי-מון הנדרש ממפעילי מזל"טים אינו זהה או דומה למקצועות צבאיים אחרים, בפרט בכוחות היבשה. לאחר תקופה מסוימת של הפעלה, הסתבר לרווחתם של האחראים על התפעול המבצעי, שהאימונים הם פשוטים למדי. אותם המפעילים מסוגלים למלא תפקידים ליד מערכות התצוגה והקשר, וכן לטפל במזל"טים לאחר טיסה. זהו יתרון חשוב של חיסכון בכוח אדם, ומאפשר ליחידה מצומצמת יחסית להפעיל מערכת מורכבת למדי מבחינה טכנולוגית. הטכני-קות הקיימות כיום לאיתור תקלות פשוטות (Bite-Built in Test Equipment) מאפשרות גם החלפת מודולים לקויים בשרה מבלי להזדקק למערכת תחזוקה בדרגים הקדמיים.

תורת הלחימה

אין ספק שתורת הלחימה במערכות מזל"טים נמצאת עדיין בראשיתה, וכי לקחים הנובעים מהפעלת המזל"טים בתקופת שלום, בתקופת חצי-מלחמה וכן בתרגילים דו-צדדיים, מיושמים בעת לימוד השימוש במזל"ט בחילות היבשה, האוויר או הים. נראה כיום שהשימוש העיקרי נעשה בסיוע לחילות היבשה השונים (מודיעין, תותחנים, קשר). קיימת בעיית ההקצאה של האמצעי: מי יהיה האחראי לתפעולו ולתפקודו בשרה. התשובה לשאלה זו אינה חד משמעית, אלא נגזרת מהמשימת המיוחדות המוטלות על מפקד זה או אחר בשטח. מכאן כמובן הרגמה

מזל"ט ישראלי

לרוגמה, הנמצא סמוך לתחנת הבקרה הניידת, יכול לקבל תמונה מידית על האזור הנצפה ע"י המזל"ט ולהעביר את הוראותיו, כדי לשנות את תמרון המזל"ט או כדי לשנות את היערכות כוחותיו.

האינפורמציה המשודרת בחזרה מן המזל"ט מוקלטת על גבי סרט וידיאו. על-ידי כך ניתן לשחזר את התמונות שהביא אתו המזל"ט, הן לצרכי הפקת לקחים והן לצורך תכנון פעולות בהמשך. בסרט המצולם מופיעים סימני קואורדינטות ואותות זמן. הראשונים מאפשרים לקבוע באורח שוטף את מקומו הגיאוגרפי של הצילום והאחרונים מסייעים לדעת את המועד המדויק, שבו נערך הצילום.

מערכות שיגור והנחתה

המשגר הפנאומטי נועד לאפשר למזל"ט להמריא גם במקום שבו לא קיים מסלול כלשהו. לשם כך על המשגר הפנאומטי (המכונה "קטפולטה" על שום דמיונו למטיל האבנים שהשתמשו בו הרומאים) להקנות למזל"ט מהירות של כמה עשרות קשר, כך שיוכל להמשיך מיד בתעופה. ניתן להשתמש במשגר גם בתנאי רוח בסביבות של 20-30 קשר. המשגר פועל על עקרון של אוויר דחוס, עם מדחס קטן ליד מתקן השיגור. אחרי השיגור נדרשות לשיקום הלחץ כעשר דקות, שלאחריהן יכול המשגר לשלוח מזל"ט נוסף. בהנחתה קיימות שתי שיטות עיקר-

◆ מערכת קליטת שידורי טלמטריה מנקודות שונות במזל"ט כדי לוודא ביצוע תקין של הפקודות המשודרות מהקרקע אל המזל"ט.

◆ תצוגה טלוויזיונית של התמונות המשודרות.

◆ מערכת עקיבה העוקבת אחרי המזל"ט באוימוט ומסיטה את האנטנה לכיוון תנועתו.

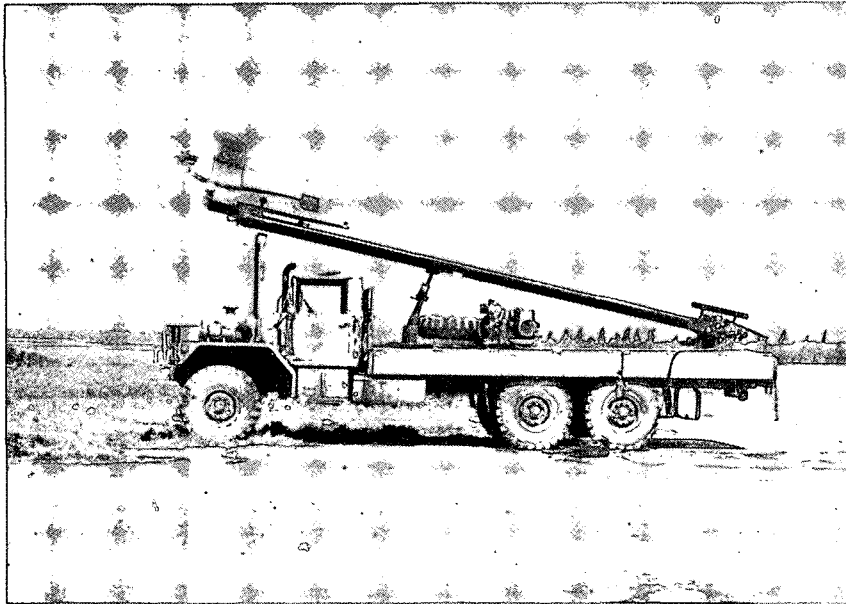
◆ תווין (Plotter) העוקב אחר מיקומו המדויק של המזל"ט, באוימוט ובטווח, באמצעות שידורי הטלמטריה המתקבלים מהמזל"ט.

◆ מערכת שידור פקודות בטווח עין להמראה או לנחיתה. מערכת זו, המורכבת ממשקפת ומתיבת פיקוד ידנית הכוללת מוט היגוי (Joystick), נמצאת על הקרקע ליד קרון הבקרה ומחוברת אליו בכבל רב-גודי.

◆ מחשב לתרגום פקודות פיקוד על ציוד התצוגה.

תחנת בקרה ניידת פותחה כדי לאפשר פיקוד צמוד על המזל"ט בהמראה ובנחיתה. תחנת הבקרה הניידת פועלת בטווח עין בלבד אל המזל"ט. לאחר ההמראה מועבר הפיקוד מתחנת הבקרה הניידת לתחנת הבקרה הראשית, המלווה את המזל"ט לכל אורך מסלולו. עם התקרב המזל"ט לנחיתה, מועבר שנית הפיקוד לתחנת הבקרה הניידת לצורך הנחתתו.

תחנת הבקרה הניידת מכילה תצוגה טלוויזיונית מקבילה לזו הנמצאת בקרון הבקרה הראשי, כך שמפקד היחידה,

מזל"ט ישראלי משוגר מקטפולטה

נוספת לגמישותו של המזל"ט וליכולתו למלא מספר רב של תפקידים הן בדרגים שונים והן בשירות לחילות מקצועיים שונים.

יישומים בצה"ל

המזל"ט הוכנס לשימוש מבצעי בישראל בשנת 1980, אחרי תקופת פיתוח, תכנון, וניסויים. עובדת קיומו של מזל"ט בשירות חיל המודיעין וחיל האוויר פורסמה מספר פעמים בטלוויזיה בראשית שנת 1981. גליון "במחנה" מתאריך 3 יוני 1981 המוקדש לחיל המודיעין מפרסם בתמונת השער שלו מזל"ט משוגר ממשגר פנאומטי המותקן על גבי משאית. בראיון לכתב "במחנה" באותו הגיליון אומר הקמנ"ר:

"המזל"ט מופעל ע"י חיל המודיעין גם לצרכי לחימה במחבלים. המזל"ט מסוג גל לאתר מחבלים ולצפות על צירי התנועה שלהם. הוא ניתן לניווט לכל מקום המבוקש על ידי המפקדים בשדה". באותו ראיון מוסיף הקמנ"ר ואומר כי פיתוח זה, וכן חידושים טכנולוגיים אחרים, מלמדים כי חיל המודיעין פועל כך שתתאפשר הספקת מודיעין ישירה לדרג הלוחם, והוא יוצר מנגנוני הפצה המאפשרים העברת המודיעין הרלבנטי לעוצבות השדה. דבריו אלה של הקמנ"ר ממחישים את החשיבות שבהפעלת המזל"ט על-ידי יחידות השדה: השגת צילומי טלוויזיה בזמן אמיתי והעברה מידית של המידע למשתמשים.

בצה"ל זכה המזל"ט לשימוש מבצעי אינטנסיבי אולי מהר משתיארו לעצמם הן מתכנניו והן החיל המפעיל. במהלך המלחמה זוטא שהתנהלה בין צה"ל והמיליציות של רס"ג חדאד לבין המחבלים, בשלהי הקיץ של שנת 1981, מילאו המזל"טים תפקיד חיוני באיתור תנועות האויב, באיתור סוללות התותחנים והקטיושות שהפגינו את נהריה וקרית שמונה, ובסיוע לארטילריה של צה"ל שהפגיזה חזרה את מקורות האש של המחבלים. ההבדל העצום בין "הפגזה עיוורת" לעבר מקורות ירי אלה לבין הפגזה מבוקרת ע"י תצפית מנוהרת ממזל"ט הוכיח את עצמו במלואו ובצורה ניכרת.

התפתחויות לעתיד

המזל"ט כמערכת תצפית, כחלק ממערכת נשק ארטילרית, או מכלול רב אחר של יישומים, נמצא עדיין בראשית התפתחותו. לפנינו פלטפורמה שמחיר

השתתפות של פלטפורמה מרחפת מעל שדה הקרב של ווטורלו ב-1815. לו היה לנפוליאון המידע על מיקומם המדויק של צבאות בריטניה ופרוסיה שתקפו אותו, יכול היה לתקוע ביניהם טריו, לחסל אותם אחד לאחד, וההיסטוריה הייתה כנראה שונה מאוד. לא כאן המקום להרחיב את הדיבור בשאלה מה היה קורה "אילו", אך דבר אחד ברור כבר לחלוטין: המזל"טים שיפעלו בשדה הקרב של העתיד ישפיעו עליהם השפעה גדולה ורבה.

לאחרונה התפרסמו בעתונות המקצועית בארה"ב מספר מאמרים המכים על חטא פיגורה של ארה"ב בנושא פיתוח המזל"ט. לעתים קרובות מובאת מדינת ישראל כדוגמה של מדינה שניצלה היטב את הניסיון הקרבי שרכשה כדי לפתח אמצעי חשוב זה. בשעה ששורות אלה נכתבות, צה"ל הוא הצבא היחיד המפעיל מזל"טים באופן מבצעי בצורה שגרתית.

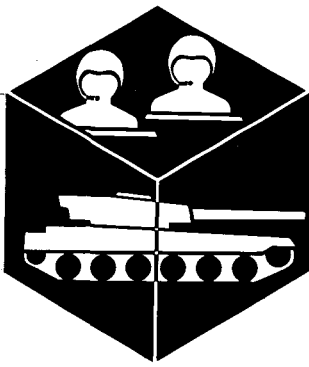
המטעד שלה, אם הוא מתוחכם למדי, עולה לעתים קרובות על מחיר הפלטפורמה כולה. לא מן הנמנע שיימצאו למזל"ט גם יישומים אזרחיים — אם כי בצורה שונה לגמרי מהיישומים הצבאיים, שכן טייס של מטוס קל כלשהו בשימוש אזרחי מסתכן בצורה שונה לחלוטין מטייס של מטוס קל צבאי. מכל מקום, הפונטציאל הגלום במזל"ט עדיין רחוק משיא ניצולו.

סיכום

יתכן שיש מקום לשאול בעת ובעונה אחת שתי שאלות: מדוע התאחר פיתוח המזל"ט עד לשנת 1975 לערך, ומדוע החל משנה זו קנה לעצמו המזל"ט במהירות פופולריות עצומה בקרב צבאות רבים.

את התשובה לשאלה הראשונה — ונראה שהיא הקולעת ביותר — נתן בראיון לגלי צה"ל ראש המחקר והפיתוח של מערכת הביטחון, תא"ל בית הלחמי, בראשית יוני 1981. בראיון זה הוא סיפר כי לפני תחילת הפיתוח המקומי בארץ הוזמנו מזל"טים אצל יצרנים בארה"ב, והתוצאה הייתה כיש"ל. לון. מסתבר שגם הטכנולוגיה, גם התפיסה הטכנית וגם התפיסה המבצעית הגיעו לבשלות רק לפני כחמש שנים. התשובה לשאלה השנייה הנה קצרה, אך מכילה בתוכה הרבה מאוד: מלחמת יום הכיפורים.

לפני שנים הציגה החברה הגרמנית "דורגיי" סרט "מדע בדיוני", המתאר

מעמדו של הטנק בשדה הקרב העתידי

אלוף משה בר כוכבא*

ללא כוח שריון גדול שיהווה את חוט השרדה של הגייסות הלוחמים שלהם. הם גם מכירים בעליונות המקצועית והאיכותית של השריון הישראלי על פני השריון שלהם ומנסים להתגבר על כך ע"י התעצמות בטנקים, ע"י הצטיינות דות בטנקים חדישים וע"י שיפור רמת צוותי הטנקים ומפקדיהם.

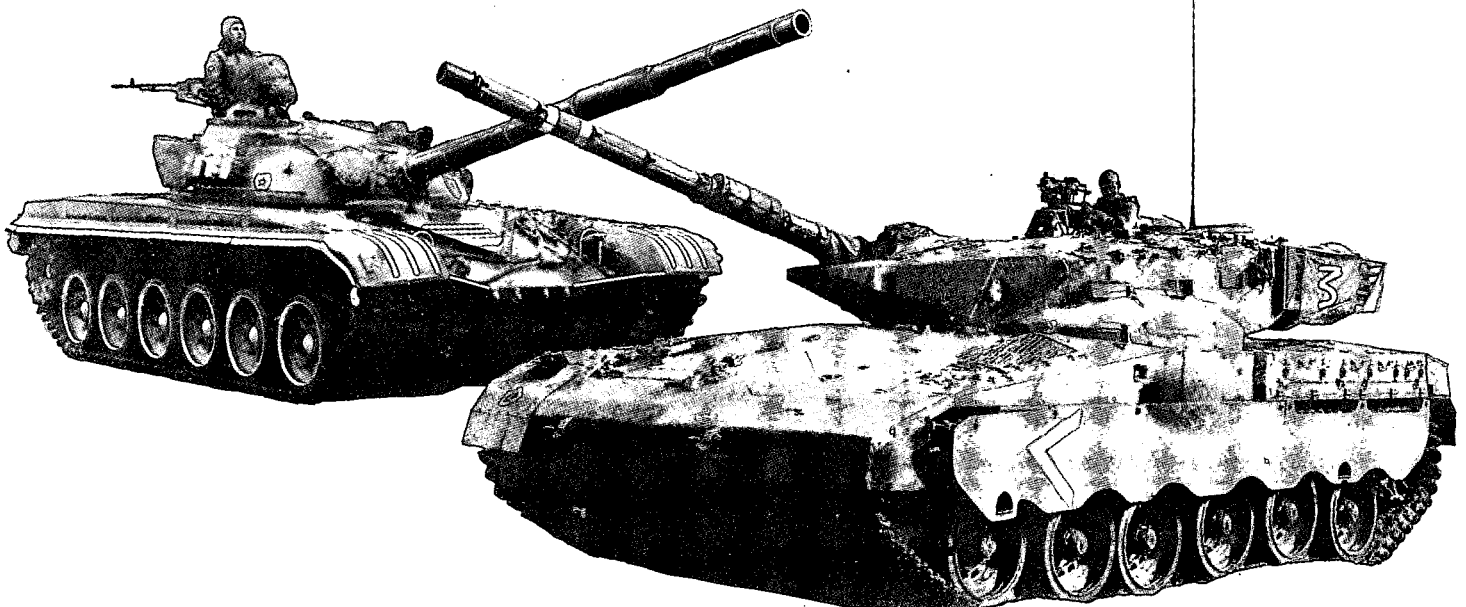
* מפקד גייסות השריון.

אות זרים (כגון מומחים רוסיים בצבא הסורי) ובהתאם למגמות הפיתוח של הצבאות המספקים נשק (ברה"מ, ארה"ב, אנגליה וצרפת). יש להניח כי המידע שבידי מדינות ערב על התפתחות כוחות היבשה של צה"ל הווה גם הוא שיקול כבד משקל בהחלטות על פיתוח כוחות היבשה שלהן.

צבאות ערב מכירים בעובדה שאין להם סיכוי לגבור על צה"ל בקרב יבשה

מלחמת יום הכיפורים הביאה את צה"ל ואת צבאות ערב כאחד אל פרשת דרכים בכל הקשור לבנייה מחדש של הגייסות הלוחמים.

האבדות הקשות, שסבלו הצדדים הלוחמים בשדה הקרב, יצרו צורך להחליט על כיווני ההצטיידות והפיתוח בכל הצבאות הלוחמים. החלטות אלה נתקבלו על בסיס הלקחים שהופקו מן המלחמה, לאור הייעוץ שנתקבל מצב-

ההצטיידות בצבאות ערב

מעקב אחר התפתחות כוחות היבשה של צבאות ערב מאז מלחמת יום הכיפורים, מלמד על תהליך הצטיידות חסר תקדים ברק"ם בכלל ובטנקים חדישים בפרט. כיום יכולה החזית המזרחית עם חיל משלוח עיראקי אפשרי, להפעיל מול ישראל אלפי טנקים T-62, (לעומת כ-200 טנקים כאלה במלחמת יום הכיפורים). מאות טנקי T-72, ציפטיינים, ופטונים חדישים (כיום הכיפורים לא היה להם אף לא טנק אחד מהסוג האחרון).

על מנת שהטנק יוכל לבוא לידי ביטוי כנשק ההכרעה העיקרי במסגרת צוות הקרב המשולב הבין-חילי והבין-זרועי, שולבו במסגרת עוצבות הטנקים מרכיביים חדשים. עם אלה נמנים נגמ"שי חרמ"ש, ארטילריה חדישה, הנדסה, מערך נ"מ וסיוור שנבנו על בסיס רק"ם שיכול לנוע בקצב הטנקים וללוותם בשטחים קשים ומוכי אש ובכך להשלים את תכונות הטנקים ולאפשר להם להביא לידי ביטוי מקסימלי את יתרונותיהם. לציון מיוחד ראויים הנגמ"שים החדשים, B.M.P-1. אלה מצטיינים בנוסף ליכולתם להוביל חי"ר בתנאי לחימה, גם בכושר לשגר טילים נ"ט בעלי יכולת לפגוע בטנקים בטווח של כ-3,000 מטרים, ומצוידים בתותח 73 מ"מ, המסוגל לפגוע בטנק במרחק 800 מטרים ולשתקו. בצבא הסורי נמצאים כיום כ-40 נגמ"שים כאלה בחטיבת טנקים, היינו כ-200 נגמ"שים בדיביזיה. זאת בשעה שבמלחמת יום הכיפורים עמדו לרשות צבא זה כ-30 נגמ"שים כאלה בלבד.

אימון ותרגול

צער גדול קדימה עשו גייסות השריון הערביים גם בתחום האימון והתרגול. התרגילים שעורכים כיום כוחות השרי"ן ון הסוריים והירדניים נושאים אופי מקצועי יותר מבעבר. התרגילים נערכים בתנאי קרב, עד כמה שהדבר ניתן לביצוע, תוך שימוש באש ובסיוע חיל אוויר וארטילריה, מסוקים נ"ט וכוחות קומנדו.

תרגילי עוצבות השריון מתקיימים לפחות אחת לשנה ומושם בהם דגש מיוחד על אימון המפקדים בתגובות מהירות ועל הכשרתם לקרב נייד ומשוריין. זהו ניגוד לשיטת האימון שרווחה עד מלחמת יום הכיפורים והתבססה על תרגול שלדי וקשר.

(תרגיל גודרי עם טנקים לדוגמה, כלל כארבעה טנקים, טנק מג"ד וטנק לכל מ"פ).

מערך נ"ט

בנוסף להצטיידות בטנקים חדישים ול-התקדמות באימון ובתרגול, פיתחו צבאות ערב גם מערך נ"ט חדיש שמבחינת היקפו אין לו אח ורע בתולדות המלחמות. במערך נ"ט נכללים כלי נשק לטווחים קצרים, בינוניים וארוכים, משגרי טילים נ"ט מהסוגים החדישים ביותר שנרכשו ממדינות המערב והמזרח כאחת וכן מסוקים נ"ט. מגמתו של מאמץ ערבי זה בתחום הנשק נ"ט היא לסייע לחילות השריון שלהם לבטל את עליונותו של חיל השריון הישראלי.

אין ספק שההתעצמות הערבית, הן בטנקים והן בנשק נ"ט מהווה איום רציני ביותר על השריון של צה"ל.

כבורת הטנק הישראלי — כיצד?

עובדות אלה מעמידות מעבר לכל ספק את חשיבותו של הטנק הישראלי. כיום, עוד יותר מבעבר, גייסות שריון חזקים הם תנאי הכרחי להצלחה בשדה הקרב. רק כוח טנקים חדיש וחזק יוכל לתת מענה לשריון של צבאות ערב, ולשלוט בשדה הקרב העתידי שיאופיין בעצמת אש ובכוח הרס גדול פי כמה מבעבר. על חיל השריון יוטל להבקיע את מערכי השריון המבוצרים של האויב ולהעביר את המלחמה לעבר היעדים החיוניים בעומק שטחי האויב תוך ספיגת מינימום של אבדות.

חיל השריון יהיה גם זה שיצטרך לאבטח את גבולותינו במגננה ולהביס בקרב הגנתי את מאסות השריון הגדולות העלולות לתקוף אותנו מצפון וממזרח.

האם הטנק מת?

אחד הוויכוחים המרים, שבאו בעקבות מלחמת יום הכיפורים נסב על דבר מקומו של הטנק בשדה הקרב העתידי. רבים ניבאו כי הקיץ הקץ על הטנק, וכי לא יכירנו עוד מקומו בתנאי האימון והמרחב שיכתוב שדה הקרב העתידי. התעצמותם של צבאות ערב בשריון ובטנקים נתנה תשובה מוחצת לגישה זו, והדגישה ביתר שאת כי השריון בכלל והטנק בפרט ימשיכו להיות הגורמים המכריעים בשדה הקרב לפחות כ-20 השנים הבאות.

יחס כוחות בטנקים

מאז הקמתו לא ניסה חיל השריון של צה"ל להתמודד עם שאלת הגדלת מספר הטנקים שלו ולהגיע למספר טנקים שיעלה על זה שבידי צבאות ערב. בחיל השריון היו מודעים לעובדה, שהמשאבים העומדים לרשות צבאות ערב לצורך רכישת נשק הם כה גדולים עד כי לעולם לא נוכל להשתוות אליהם בכמות הטנקים ובוודאי שלא לעלות עליהם.

צה"ל הסתפק אפוא במינימום הטנקים שהכרחי להשגת ניצחון בקרבות העתידיים והשלים עם נחיתות מספרית של אחד לאחד וחצי ואפילו אחד לשנים לעומת צבאות ערב.

אך למרות זאת השכיל השריון של צה"ל להגיע לניצחונות מפוארים בכל המלחמות עד היום.

האתגר — שיפור האיכות

הבסת השריון הערבי בשדה הקרב של העתיד תהיה ללא ספק משימה קשה משהייתה בעבר, ומשום כך תהווה אתגר גדול פי כמה. השריון של צה"ל יוכל לעמוד באתגר זה רק בתנאי אחד — אם ישפר את איכותו.

חובה על חיל השריון של צה"ל להטיל את כל כובד המשקל על שיפור האיכות הן בפיתוח צי הטנקים והן בהכשרת הכוח הלוחם: צוותי הטנקים והמפקדים. שיפורים אלה לא יוכלו להתבצע ללא סיוע מאסיבי של המטה הכללי ושל משרד הביטחון.

החלטתו המוצדקת של שר הביטחון לשים דגש על האיכות כתשובה לעצמה הערבית המשוריינת מחייבת להקצות משאבים לחיל השריון כדי שיוכל לעמוד באתגר המבצעי. במסגרת זו חובה להפנות לחיל השריון כוח אדם מעולה ולהגדיל את המשאבים לאימון נים ולפיתוח הטנק ועצמתו. חשוב ביותר לסייע בפיתוח המורל של חיל השריון, לטפח את תדמיתו כחיל המוביל בקרב חילות היבשה ולשמור על מעמדו הבכיר ביניהם.

בתנאים אלה יש ערך עליון לפיתוחו של טנק ה"מרכבה", שהוא מן הטובים בעולם, ולהגדלת כמותו שבשירות מבצעי. טנק זה הנו אחד האמצעים הישראליים העיקריים שיבטאו את האיכות ויאפשרו לגבור על המאסות הגדולות של טנקי האויב בחזית המזרחית.

טכנולוגיות תקשורת, טיבוד ותצוגה

אל"מ (מילי) ד"ר י' בעל-שם*

רות" של כוחות לוחמים, שפירושו — כי חוסר יכולת לתקשורת יעילה עלול לגרום להפסד במלחמה גם כאשר קיימת עדיפות בכוחות ובאמצעי לחימה.

גם הצבא הסובייטי החל לאחרונה להכניס גישה הנדסית לתהליך הפיקוד. בעקבות לקחי הצבא הסובייטי ממלחמת יום הכיפורים נמצא כי במלחמה באפגניסטן היה בשימוש המושג Upravlenie Voiskami שפירושו המילולי "בקרת כוחות" אבל מובנו דומה ל"שליטה ובקרה", ועיסוקו בין היתר בטיפול, בשילוב ובתצוגה של נתונים בצורה יעילה למקבל ההחלטות תוך שימוש באמצעים טכנולוגיים.

תחומים טכנולוגיים

מבחינה טכנולוגית ניתן לחלק את הנושאים הישימים לשליטה, בקרה, תקשורת ומודיעין לשני תחומים ראשיים ולתחום משנה שלישי:

שני התחומים הראשיים הם: האחד: תקשורת — יצירה (גנרציה) העברה וגילוי של אנרגיה אלקטרומגנטית בתחומי תדרים מקובלים או חדשים (גמ"מ, סיבים אופטיים) ובשיטות חדישות (לוויינים, אנטנות, גלי שטח אקוסטיים). והשני — מחשבים ומערכות עיבוד ואחסון נתונים.

התחום המשני הוא אמצעי התצוגה של המידע.

בציר מס' 1 חולקו שלושת התחומים לתחומי משנה כדלהלן:

נושאים המתייחסים בעיקר לתקשורת:
— תדרים (ברדיו ובתקשורת קווית).
— תמסורת (קווית ובגלי רדיו ואור).
— נושאי מיתוג (מיתוג במרחב, בתדר ובזמן).

נושאים המתייחסים בעיקר לעיבוד ואחסון:
— עיבוד נתונים.

המפקד, מה עוד שלאויב היה קל לאתרם ולהשמירם. עקב כך גם לא נתנו הצבאות עדיפות לנושא התקשורת.

סימני השינוי הראשונים באו עם תחילת תקופת המוליכים-למחצה, כאשר התחילו להכליל בצידור הצבאי טרנזיסטורי הספק ומתגדים גבישיים. כתוצאה מטכנולוגיות חדשות אלה ניתן היה לצמצם את צריכת ההספק, להגדיל את אמינות הצידור ולשפר את טיב התקשורת באמצעות קשר חד-פס. השימוש במרכיבי תדר מדויקים אפשר לשפר את דיוק התדר וכתוצאה מכך להגדיל את מספר האפיקים הזמינים לתקשורת.

הופעתו של המעגל המוכלל על פיסת סיליקון היא שגרמה למעשה למה שמכנים כיום "מהפכת התקשורת". פיתוחם של המיקרו-מחשבים ושילובם של מעגלים מוכללים בצידור התקשורת קידם את השילוב בין מחשבים לתקשורת ויצר את טכנולוגיות השליטה והבקרה. אחד ממוצרי הלוואי של שילוב התקשורת והמחשב היה התפתחותה של התקשורת הספרתית, שבה (כפי שיוסבר בהמשך), מועבר כל המידע בצורת דפקים ספרתיים אשר, בין היתר, קל יותר להצפינם באמצעים אלקטרוניים מאשר את האותות התקבילים המקוריים. לכך ניתן להוסיף את שילובם של לווייני התקשורת, אשר סייעו לפתור את בעיית טווח התמסורת של התדרים שבתחום הגבוה יותר של הספקטרום. כל אלה חברו יחדיו לפתיחת אפשרויות טכנולוגיות נרחבות לפיתוח אמצעים להעברת מידע מאדם לאדם, מאדם למכונה (או מחשב) וממכונה (כגון מחוש) לאדם או למחשב. בד בבד עם ההתפתחות הטכנולוגית גדלה גם חשיבותן של מערכות השליטה והבקרה בצבאות המערב עד אשר הן הוגדרו לא פעם כ"מפתח להישר-

טכנולוגיות התקשורת החשמלית מופעלות בצבאות העולם עוד מסוף המאה ה-19 ומאז הן עברו התפתחות מתמדת אך איטית למדי. מאז שנות ה-60 של המאה ה-20 קיבלה התפתחות זו תנופה. התקשורת הצבאית החלה להתפתח במהירות והחלו לשלבה במסגרות רחבות יותר. תחילה נוצר המושג "שליטה, בקרה ותקשורת C³" — Command, Control & Communications ולאחר מכן נוצר המושג "שליטה, בקרה, תקשורת ומודיעין C³I" — Command, Control, Communications & Intelligence.

מטרת הדברים הבאים היא לדון בהיבטים הטכנולוגיים של מערכות שליטה ובקרה ולסקור את המגמות הטכנולוגיות הצפויות בעשור הקרוב (ער 1990).

האמצעים הראשונים, אשר שימשו לתקשורת חשמלית היו קווי הטלפון והטלגרף הקווי, ומאז תחילת המאה העשרים — קשר הרדיו. צידור התקשורת שהופעל ב-60 השנים הראשונות היה בנוי משפופרת ריק וממסרים שפותחו בעשורים הראשונים של המאה. הצידור היה בעל נפח גדול, צרך כמות גדולה של הספק חשמלי ואמינותו הייתה נמוכה. כתוצאה מכך ניתן היה לסמוך רק באופן חלקי על אמצעי התקשורת החשמליים שעמדו לרשות

* קצין (מילי) בחיל הקשר והאלקטרוניקה. מנהל המרכז לחיזוי טכנולוגי שליד אוניברסיטת ת"א. מאמר זה הינו השני בסדרת המאמרים בנושאי שליטה ובקרה. המאמר הראשון "מערכת שליטה ובקרה לצה"ל — מותרות או הכרח?" מאת אל"מ לייבל ראה אור ב"מערכות" 282, עמודים 74-72.

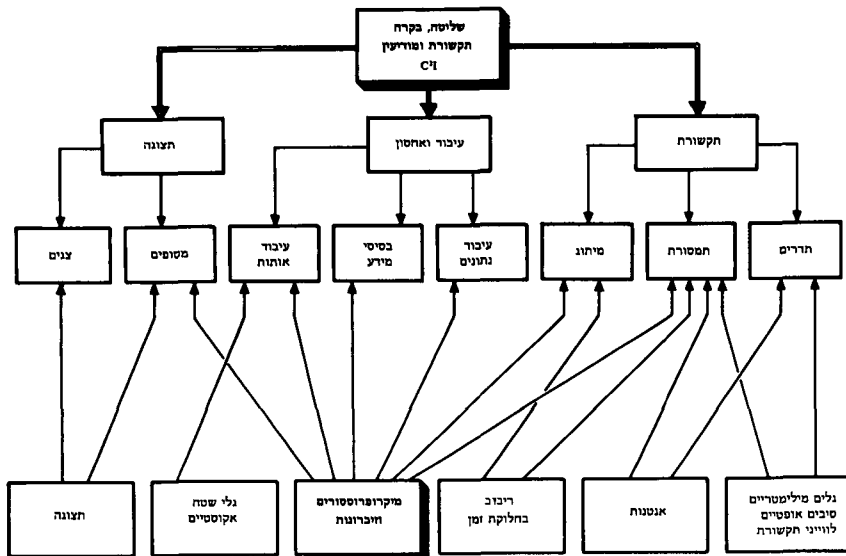
- הקמה ותפעול של בסיסי נתונים.
- עיבוד אותות.
- נושאים המתייחסים בעיקר לתצוגה:
- מסופים.
- צגים.

יצויין כי כל אחד מתחומי המשנה מתייחס ליותר מתחום ראשי אחד. בהמשך ציור מס' 1 פורטו הטכנולוגיות העיקריות הישומות לנושא השליטה, הבקרה, התקשורת והמודיעין וצוין הקשר בין כל טכנולוגיה לתחומי המשנה. בהמשך מאמר זה נדון בכל אחת מן הטכנולוגיות המפורטות בציור.

מיקרופרוססורים וזיכרונות

אין ספק כי ההתפתחות המהפכנית ביותר חלה בתחומי המיקרואלקטרוניקה וכי רוב תחומי הפעילות שהוזכרו עד כה מושפעים ויושפעו גם בעתיד ממגמות הפיתוח הטכנולוגי בתחום זה. הפונקציה הבסיסית במעגלי תקשורת ומחשוב היא "השער הספרתי הלוגי" המבקר את זרימת המידע, ואשר ממנו בנויות כל המערכות לעיבוד האותות ומערכות המיתוג הספרתיות. תחילה השתמשו בשפופרות ריק כשערים לוגיים ולאחר מכן בטרנזיסטורים בדי-דים, שכל אחד מהם שימש כשער. פיתוח טכנולוגיות המיקרואלקטרוניקה אפשר לבנות מעגלים מוכללים הכוללים עשרות אלפי שערים לוגיים על גבי פיסת סיליקון של חמישה מילימטרים רבועים ולחברם יחדיו כך שיהיה באפשרותם לבצע את כל הפעולות הנדרשות ממחשב — אלה הם המיקרופרוססורים. המחשב הספרתי הראשון (ENIAC) שנבנה ב-1945 הכיל 19,000 שפופרות ריק ומשקלו היה 30 טון. כיום ניתן להכיל כוח חישוב מקביל במעגל שגודלו כקוביית סוכר.

במקביל ליישומם במערכות חישוב משמשים מעגלי המיקרואלקטרוניקה גם כזיכרונות האוגרים את המידע הספרתי לפני עיבודו במחשב ואחריו. כיום יש בידינו מיקרופרוססורים הכוללים 65,000 שערים לוגיים וכן זיכרונות גישה אקראית היכולים לאחסן מאות אלפי ספרות בינאריות (סיביות) — גם הן במעגל מוכלל ועיר מדיים. ציור מס' 2 מציג את ההתפתחות במספר השערים הלוגיים לפיסה יחד עם הירידה בעלות כל שער. מ-1959 ועד 1980 עלתה צפיפות השערים לפיסה יותר מפי עשרה בכל חמש שנים וכיום כבר מגיעים לחסם פיזי בייצור הפיסות,

ציור 1 — תחומים טכנולוגיים וטכנולוגיות לשליטה, בקרה, תקשורת ומודיעין.

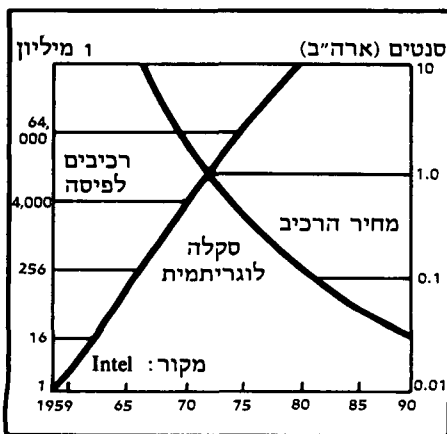
ראוי לציין כי מחקר שנערך ע"י משרד ההגנה האמריקני מלמד כי בתקופת חיים של 20 שנה עבור 24 אלף מודולים של מכשירי קשר צבאיים ניתן להגיע לחיסכון של 400 מיליון דולר לסוללות בלבד ע"י שימוש בטכנולוגיה יותר מודרנית במעגלי המיקרואלקטרוניקה.

אחד המדדים לכיצועיה של מערכת אלקטרונית הוא "קצב העברה" (throughput) שלה, שהוא מכפלה של מספר השערים בפיסה כפול תדר השעון (clock rate). כלומר הזמן להעביר רת אות. למיקרופרוססורים הקיימים יש קצב העברה של 10^{10} אך ליישומים של שליטה ובקרה דרוש קצב של 10^{13} ולעתים אף יותר גבוה. קצב זה מושג

המוכתב על-ידי אורך הגל של האור הנראה (כיוון שאת המסכות לייצור המעגלים מכינים בשיטות צילום). על-ידי מעבר לטכנולוגיות ייצור מתקדמות יותר ניתן יהיה להגיע בקרוב לצפיפות של 200,000 שערים בפיסה לוגית אחת ולמיליון סיביות בפיסת זיכרון ואולי אף ליותר מכך.

תכונה חשובה במיוחד במעגלים מיקרואלקטרוניים היא **כושר הביצוע** הנמדד במספר ההוראות המבוצעות בשנייה. מ-100,000 הוראות לשנייה ב-1965 מגיעים כיום כבר לכמה מיליון הוראות לשנייה במערכות צבאיות קרקעיות, וצפוי כי בשנים הבאות נגיע ל-25 מיליון הוראות לשנייה. כלומר שיפור של פי 250.

אחת התופעות האופייניות במיקרו-אלקטרוניקה היא העובדה כי יחד עם גידול מספר הרכיבים לפיסה, יורדת העלות לרכיב, כפי שאפשר לראות בציור מס' 2. מאז 1970 ועד היום ירדה העלות פי 100 וצפוי כי היא תקטן בסדר גודל נוסף עד 1990. חשובה במיוחד מבחינת המאפיינים הצבאיים היא הירידה רישה לאמינות. מציור מס' 3 אפשר לראות כי המעבר משפופרת הריק לטרנזיסטור גרם לקפיצה נחשונת באמינות (שלושה סדרי גודל — כלומר פי 1000) ואילו המעבר מטרנזיסטורים למעגלים מוכללים מגדיל את האמינות בשנים עד שלושה סדרי גודל נוספים. במקביל לכל אלה אנו עדים גם לירידה ניכרת בצריכת הספק שתגיע בין 1960 ל-1990 ליחס של 30 ל-1.

ציור 2 — ההתפתחות בצפיפות הפיסות ובמחיר כל שער.

למערכות מבוזרות, שבהן העיבוד נע-
 שה ע"י מספר מחשבים המחוברים יחד
 בקווי תקשורת. בצורה זו מתקבלים
 אמינות וזמינות גבוהים יותר, חלוקת
 עומס, תפוקה מוגברת, זמן תגובה מהיר
 ושיפור היכולת לעמידה בתקלות. ציור
 4 מציג את משמעותה של מערכת
 מבוזרת.

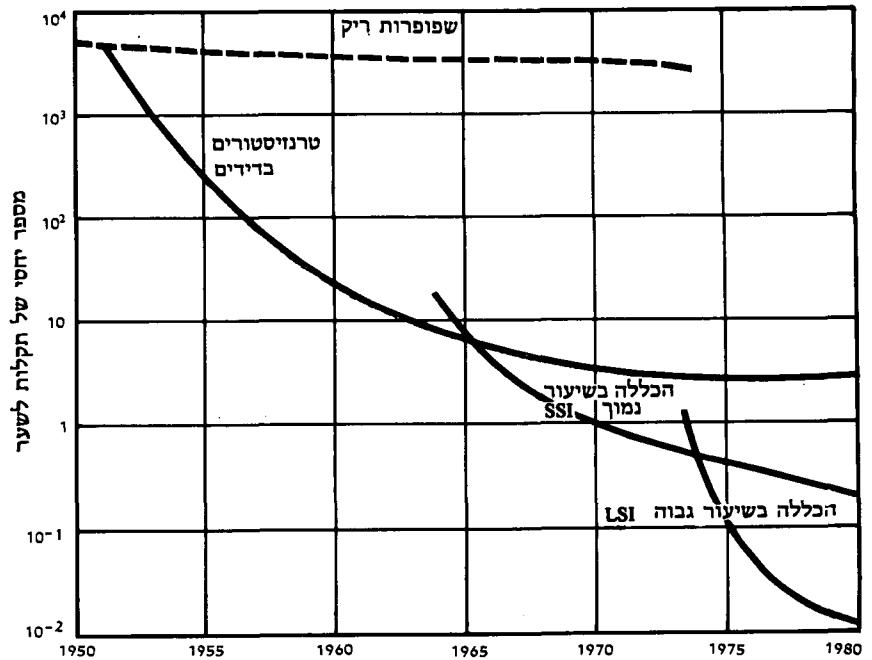
ככל שקטנה עלותם של המחשבים
 וכושר הביצוע שלהם גדל וכאשר יחד
 עם אלה גדלה הדרישה למערכות
 מבוזרות, אנו מגלים כי חלקה של
 התכנה בעלות מערך המחשוב הכולל
 הולך וגדל. במערכות מוטסות עלות
 התכנה כבר מגיעה ל-80% מהעלות
 הכוללת ואחוז זה אמור לגדול עוד יותר
 בעתיד, כפי שניתן לראות מציור 5.

יתרון של מערכות החישוב המבוז-
 רות בא לידי ביטוי בכך שהן יכולות
 להתאים עצמן לדרישותיו של כל
 מפקד. אין שני מפקדים שיש להם
 דרישות זהות למידע, לתצוגה או
 לעיבוד המידע, משום כך דרושה תכנה
 שניתן לשנותה ולהתאימה בקלות,
 בשדה הלחימה.

שיקול נוסף הוא עלות מחזור החיים
 כלומר עלות הרכישה בתוספת עלות
 התחזוקה במשך קיומה של המערכת.
 בעוד שעלות מחזור חיים של חמרה
 היא פי שנים לערך מעלות הרכישה הרי
 בתכנה עלות מחזור החיים היא פי
 חמישה יותר ממחיר התכנה הבסיסית.

סטנדרטיזציה בתכנה ובמשפחת מחשבים צבאיים

התחזית בדבר השימוש הגובר והולך
 במערכות מחשביות בשדה הקרב הע-
 ידרי ובדבר חלקה הגדל והולך של

ציור 3 - העלייה באמינותם של רכיבים אלקטרוניים.

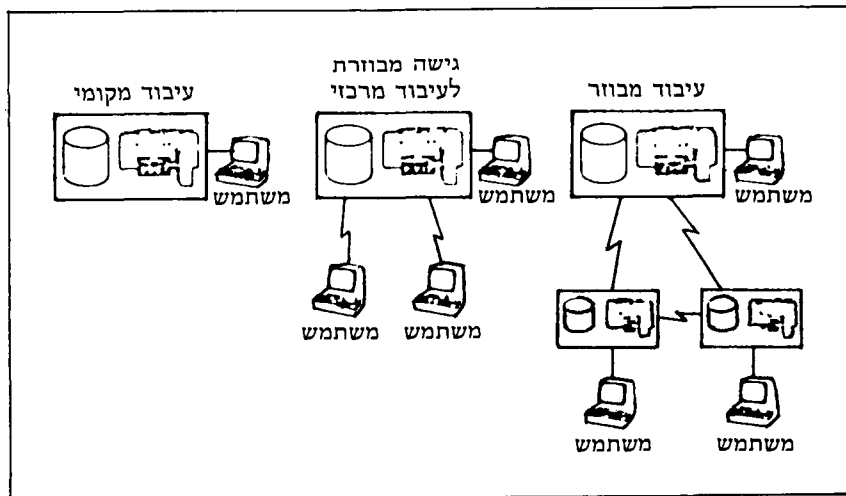
מעגלים בעלי קצב העברה של 5×10^{11} ,
 כשהרווחים בפיסה הם של 1.25 מיקר-
 רומטר, ובמקביל לבחון שיטות לצמצום
 הרווח לפחות ממיקרומטר אחד כדי
 להגיע לקצב העברה של 10^{13} . יש לציין
 כי בשיטות השרטוט המקובלות היינו
 נזקקים לגיליון נייר בגודל של כמה
 עשרות מטרים כדי לצייר את המעגל
 המקורי ואח"כ להקטינו פי 5000. מכאן
 שגם שיטות התיכנון - ולא רק
 טכנולוגיות הייצור - חייבות להיות
 שונות בתכלית.

אחת התוצאות החשובות של הזערת
 הרכיבים, הוולתם והגדלת אמינותם
 היא האפשרות לעבור מעיבוד מרכזי

כיום על-ידי שילוב של כמה פיסות. דבר
 זה מגדיל את מחירה של המערכת, את
 משקלה ואת צריכת ההספק שלה
 ומקטין את אמינותה עקב החיבורים
 הרבים הדרושים בין הפיסות.

קצב ההעברה נקבע על-ידי צפיפות
 הרכיבים בפיסה, כלומר על-ידי המרחק
 שבין שער לשער. בטכנולוגיה הנוכחית
 רווח זה הוא כחמישה מיקרומטר ואילו
 על-ידי מעבר לרווחים של מיקרומטר
 אחד או פחות ניתן להגיע לכך שמערכת
 ששוקלת כיום 1000 ק"ג וצורכת 100
 ואט תשקול רק 10 ק"ג ותצרוך ואט
 אחד בלבד. בתדר שעון של 25 מגהרץ
 יידרשו 400,000 שערים לפיסה כדי
 להגיע לקצב העברה של 10^{13} . לצורך
 זה דרושה פריצה טכנולוגית נוספת
 בתחום ייצורם של מעגלי המיקרו-
 אלקטרוניקה.

התכנית החשובה ביותר לפיתוח
 מעגלים מוכללים למערכות צבאיות
 היא תכנית Very High Speed Integrated
 Circuits (VHSIC), אשר בה ישקיע
 משרד ההגנה האמריקני יותר מ-200
 מיליון דולר במספר שלבים, ואשר
 לדברי מתכנניה עשויה לשנות כליל את
 הגישה לפיתוח מערכות אלקטרוניות
 צבאיות בשנות ה-80 ולסייע לארה"ב
 לשמור על בכורתה הטכנולוגית בתחום
 המוליכים למחצה. התכנית כולה החלה
 בשנת 1980 ועתידה להסתיים בשנת
 1986. בשלב הראשון מתכננים המתכנ-
 נים להגיע בשנת 1984 לייצור דגמים של

ציור 4 - ביזור מערכת מחשבית.

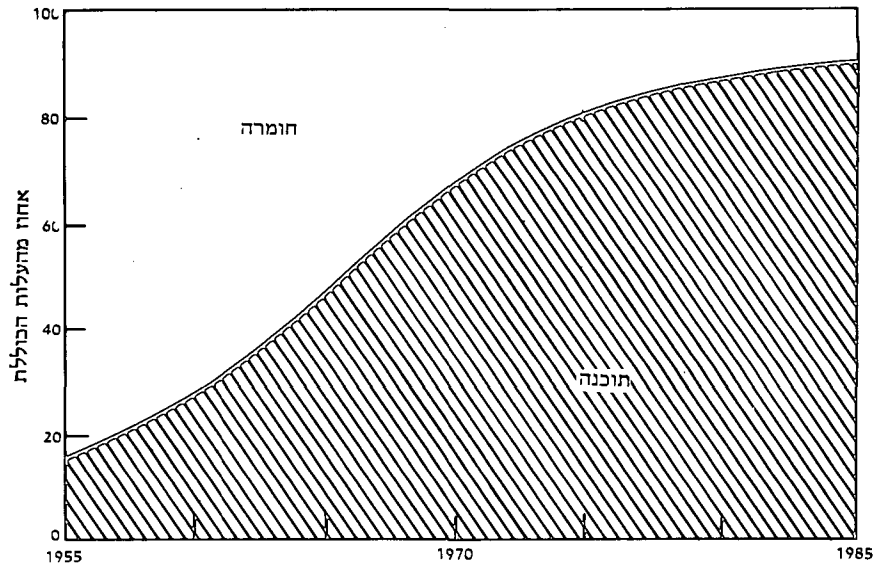
המעבר מסוגים רבים של מחשבים למספר מוגבל של סוגים סטנדרטיים יפשט במידה ניכרת את הסיוע הלוגיסטי. היה מי שחישב כי רק בתחום הלוגיסטי של המחשבים בצבא היבשה יחסכו בדרך זו למעלה מ-4 מיליארד דולר בין 1981 לשנת 2000.

גלים מולימטריים

בתחום התקשורת האלקטרומגנטית, מחייבת הכמות העצומה של המידע שיש להעביר בעת ובעונה אחת רחבי פס גדולים יותר ואלה מצויים בעיקר בקצה העליון של הספקטרום. אולם כאן אנו נתקלים בבעיות חמורות של התפשטות גלים. התחום המתאים לתקשורת ברחבי פס גדולים הוא תחום הגלים המילימטריים — 30 עד 300 גיגהרץ. כפי שאפשר לראות בציור 6, בתחום זה הניחות גבוה בדרך כלל, אך קיימים "חלונות" בהם הניחות נמוך יותר, המצויים בעיקר ב-35, 94, 140, ו-220 גיגהרץ. במקרים מסוימים — כמו קשר חסין לטווחים קצרים — אנו מעוניינים דווקא בתחום בליעה כמו זה של 60 גה"צ. תחום הגמ"מ בא לידי ביטוי רק בשנים האחרונות כתוצאה משילוב ההתפתחויות הטכנולוגיות והצרכים הגדלים והולכים.

רוחב הפס שניתן להשיג מגיע לכ-10% מהתדר, כלומר ב-100 גה"צ ניתן להשיג רוחב פס של 10 גה"צ בעורק אחד שהוא שווה פי עשרה מכל תחומי התדרים של הת"ג, התג"מ והתא"ג ביחד.

הבעיה העיקרית ביישומי תחום הגמ"מ היא ייצור מקורות הספק העומדים במפרטים צבאיים ושהם בעלי הספק גבוה יחסית. כיום ניתן כבר להגיע

ציור 6 — החלוקה בעלות בין תכנה לחומרה במערכות מוטעות.

להשלים את הפיתוח. הספקת המחשבים צפויה, כאמור, בשנת 1986. החברות נדרשו לפתח שני סוגי מחשבים:

- א. מיני מחשב גדול (Supper Mini-computer), שכינויו AN-UYK-41.
- ב. מיקרומחשב עצמאי (Stand-alone), שכינויו AN-UYK-49.

כמו כן יתוכננו רכיבים סטנדרטיים, שיתאימו להכללה למערכות משובצות מחשב. רכיבים סטנדרטיים אלה כוללים: מחשב בכרטיס אחד (Single Board Computer), שיהיה גם חלק מה-AN/UYK-49; מיקרומחשב לטיל שישתמש במעגלים מוכללים של המיקרו-מחשב AN/UYK-49; שתי מערכות של מעגלים מוכללים (chip sets).

תכונותיהם העיקריות של שני מחשבי MCF ושל המחשב בכרטיס אחד מפורטות בטבלה שלהלן:

התחזוקה בעלות הכוללת של מערכות מחשביות, מצביעה על צורך רחוק בסטנדרטיזציה של המערכות הממוחשבות. צבא היבשה של ארה"ב בדק ומצא כי בשנת 1981 נכללו 50 סוגים שונים של מחשבים ב-65 מערכות אוטומטיות לשרדה הקרב שכבר נמצאות בשימוש כיום או עתידות להיכנס לשימוש עד 1983. ברור כי מצב זה עלול להחמיר משנה לשנה. על כן ננקטו מספר אמצעים לסטנדרטיזציה של תכנה וחומרה כאחד. ביולי 1980 פורסמה בצבא ארה"ב פקודת מדיניות (AR-1000-1) אשר קבעה כי כל פיתוחי התכנה, אשר יוכנסו לפעולה החל מינואר 1983, יתבססו על שפת התכנות ADA, אשר פותחה ע"י משרד ההגנה האמריקאי ועל מכלול הפקודות Nebula, אשר פותח גם הוא עבור צבא ארה"ב. שפת ADA תוכננה כך שתאפשר אחזקה קלה יחסית, אפשרות נוחה לבריקת הפקודות ואפשרות להעביר תכניות בין מחשבים מסוגים שונים.

באותה הוראת מדיניות נקבע כי החל משנת 1983 יתבסס כל פיתוח הכולל מערכת ממוחשבת בכל זרועות צבא ארה"ב על משפחת המחשבים הצבאיים (Military Computer Family — MCF) ועל מכלול הפקודות Nebula.

הפרייקט לפיתוח משפחת מחשבים צבאיים נועד להימשך מ-1981 ועד 1986 כאשר הכוונה שהמוצר הסופי ייבנה בטכנולוגיות של תחילת 1984. דגמים ראשונים (שהוזמנו מארבע חברות) יסופקו לפי התכנית בינואר 1983, ולאחר מכן תוזמנה שתיים מן החברות

תכונותיהם העיקריות של שני מחשבי MCF ושל המחשב בכרטיס אחד

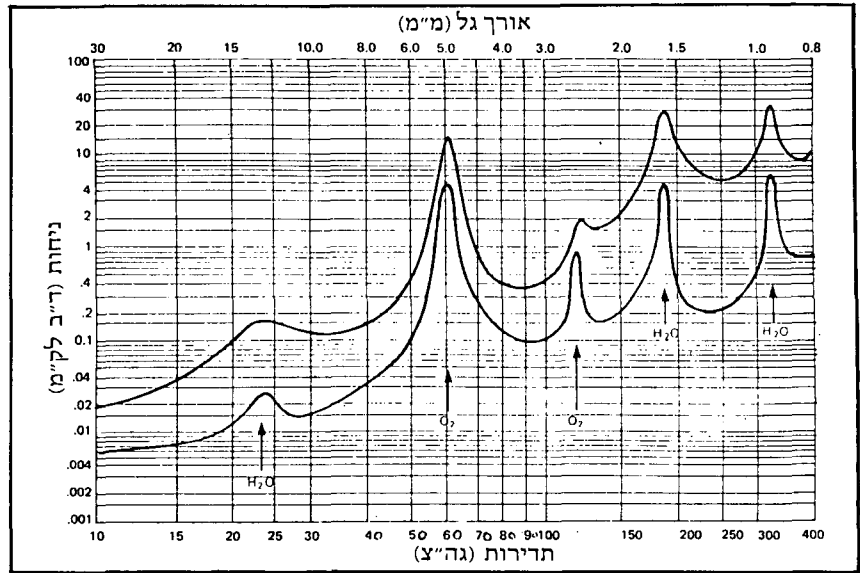
מחשב בכרטיס	מיקרו-מחשב	מיני-מחשב	יחידות	תכונה
—	AN-UYK-49	AN/UYK-41	—	כינוי
0.5 מיליון אלף 128 אלפים 5 אלפים 100,000 5 0.02 0.35	0.5 מיליון 1 מיליון 25 אלף 33,000 20 0.12 5	3 מיליון 2 מיליון 75 אלף 10,000 100 0.52 20	פקודות לשניה בתים (bytes) דולר שעות ווט רגל מעוקב (Cu.ft) ק"ג	מהירות ביצוע זכרון מחיר מטרה זמב"ת (MTBF) הספק נצרך נפח משקל

לנושא השרידות. כדי לאפשר העברת מספר רב של אפיקים בין שתי נקודות אנו זקוקים לקשר בתדרים גבוהים יותר ואלה מחייבים קו ראייה או ממסר. לוויין תקשורת הוא ממסר בעל שרירות גבוהה. על פי התכנון האמריקני תופעל משפחת תחנות קצה קרקעיות חד-אפיקיות אשר יאפשרו העברת נתונים ב-2400 סיביות לשנייה וכן אפיק דיבור אחד בין מוצבי פיקוד ניידים קדמיים למפקדות. מערכות אלו יעבדו בתא"ג, ב-SHF (3-30 גה"צ), או ב-EHF (30-300 גה"צ) כשהנטייה היא בעיקר לתחום אחרון זה. תקשורת לוויינים רציפה לשרה הקרב מחייבת שימוש בלוויין גיאוסטציונרי (החג בגובה 36,800 ק"מ). אחד הקשיים המייקר את לווייני התקשורת הוא התקן השילוח, אך נראה שעם הפעלת רכב החלל מסוג shuttle תוקל גם בעיית הכנסת לוויין כזה למסלול.

יש לציין כי תחנת קרקע צבאית חד-אפיקית ניתנת להובלה רגלית ע"י צוות של שלושה חיילים (ציור 8) ותחנה משוכללת יותר ניתנת להובלה על גבי נגרר. ראוי להזכיר שארצות ערב עומדות לשלוח שני לוויינים לקשר בין מדינות ערב תוך השנתיים הקרובות (ARABSAT) ואין ספק שאלה ישמשו גם לתקשורת צבאית. (אחת הדרישות במפרט היא שהלוויין יהיה חסין לחסימות).

אנטנות

צריכת הספק גבוהה היא אחת המגב-לות להפעלת מערכות שליטה, בקרה ותקשורת. אחת הדרכים להתגבר על מגבלת ההספק הנדרש היא לשפר את האנטנה. דבר זה חשוב מאוד בקשר לוויינים, כאשר הכוונה היא לרכז כמות הספק מכסימלית בשידור אל הלוויין ו"לדלות" אות חזק ככל האפשר בקליטה מן הלוויין. אלומה מתבררת פחות היא גם חסויה יותר להאזנה או לחסימה. ניתן להשיג אלומה צרה יותר ע"י הקטנת אורך הגל (דבר המתקבל למשל במעבר לגלים מילימטריים) או ע"י הגדלת האנטנה. הגדלת האנטנה לא חייבת להתבצע באופן פיזי אלא ניתן להשיג אנטנה אפקטיבית גדולה יותר כאשר כיוון האלומה שלה נשלט אלקטרונית ע"י קביעת הפרשי המופע של מרכיבי האנטנה. זוהי האנטנה המוכוונת אלקטרונית (Phased array). דוגמה של אנטנה המשמשת לקשר עם לוויינים נתונה בציור 9.

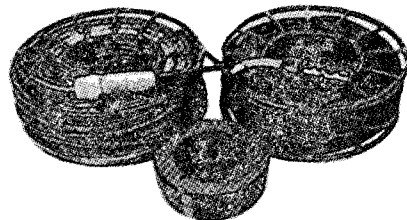

ציור 6 — תחום הגלים המילימטריים.

להם יישומים מעשיים ככבל מחליף לכבל 26 זוג (ראה ציור מס' 7) ולקשר אפיקי לטווחים ארוכים. היישום של כבל 26 זוג הוא ישן יחסית. היישום לתקשורת ארוכת טווח יאפשר להעביר אותות ספרתיים בקצב של 20 מיליון סיביות לשנייה לטווח של 8 ק"מ ללא מהדרים במחצית העלות ורבע המשקל של מערכת כבל קואקסילי (כה דרושים 19 מהדרים). לטווח של 64 ק"מ יידרשו 7 מהדרים (לעומת 39 עם כבל קואקסילי). העלות תקטן ל-2/3 והמשקל ל-1/4. אחת הבעיות שטרם נפתרה באופן מלא היא נושא חיבורי הכבלים. בשלב זה אין טכנולוגיות יעילות לביצוע חיבור כזה בשדה אלא ע"י מחברים כאשר פני הסיב צריכים להתאים הן מבחינה צירית והן מבחינת ניקיון פני הסיב. יש לזכור שהגרעין האופטי הוא בעל ממדים הדומים לאלה של שערה ועל כן מושקע מאמץ ניכר בפיתוח מחברים ליישומים צבאיים.

תקשורת לוויינים

בנוסף לבעיית נפח התקשורת והצפיפות בספקטרום קיימת בתקשורת צבאית בעיית הממסר שהיא קשורה

ציור 7 — כבל 26 זוג מסיבים אופטיים ליד גלילי כבל נחושת באותו אורך.

בעולם למקורות מצב מוצק של עד 100 ואת (במספר דרגות הגברה) בתדר של 94 גה"צ. השפופרות השימושיות הן שפופרת הגל הנע והמגנטרון שבהן ניתן להגיע להספקים של 10 קילוואט בתחום 35 גה"צ וקילוואט אחד ב-100 גה"צ. באחרונה מוקדש בעולם מאמץ פיתוח (במזרח ובמערב) לשפופרת מסוג גיי-רוטרון וכבר יש בשוק שפופרות ב-28 גה"צ בהספק ממוצע של 30 קילוואט ובשנת 1983 עתידות לצאת לשוק שפופרות של 200 קילוואט (CW) ב-60 גה"צ ושל 50 קילוואט (הספק שיא) ב-95 גה"צ.

במקביל קיימת פעילות לפיתוח רכיבי תמסורת בתחום הגמ"מ.

בתחום מערכות תקשורת בגמ"מ הפעילות המוכרת ביותר היא של חברת MORRDEN, אשר פיתחה בארה"ב מקמ"שים לתחום 36-38 גה"צ (לטווח עד 40 ק"מ) ומקמ"ש לטווח קצר בתחום 60 גה"צ (לטווח 2 ק"מ).

סיבים אופטיים

התפתחויות טכנולוגיות שחלו לאחרונה בתחום הייצור של סיבים אופטיים בעלי ניחות נמוך מאפשרים כיום לממש את יישומם במערכות אורחיות וצבאיות. השימוש בסיבים אופטיים עונה לדרישות של רוחב פס, משקל נמוך, ערב דיבור אפסי, סודיות תמסורת גבוהה יחד עם עמידות כנגד דופק אלקטרו-מגנטי.

בנוסף ליישומים המקומיים של סיבים אופטיים בתוך מפקדות, בין מערכות מחשבים ולמערכות נשק הרי צפויים

מיתוג בריבוב זמן (Time Division)

(Multiplexing)

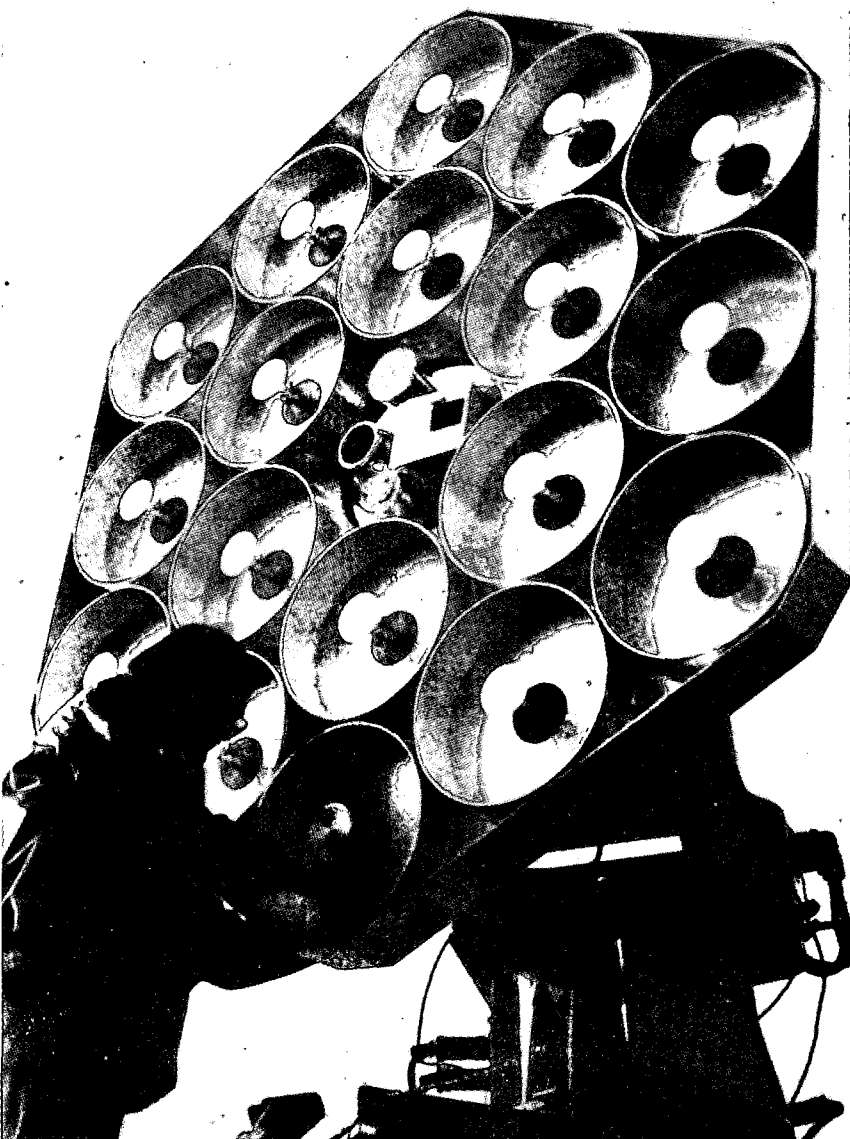
אחד המאפיינים של מערכות תקשורת מודרניות הוא המעבר מתקשורת אנלוגית (שבה האות מועבר בצורתו המקורית) לתקשורת ספרתית. בתקשורת ספרתית האות האנלוגי — המבוטא ע"י רמות תנופה משתנות בתדרים השונים — עובר פעולת קידוד ההופכת אותו לסדרה של דפקים בינאריים — אשר יחד מבטאים את תנופתו המקורית. פעילות הקידוד מוסברת בציור 10. הקידוד הספרתי מאפשר גם לנצל אפיק תמסורת להעברת מספר שיחות במקביל כשכל אחת מהן מנצלת חלק מזמן התמסורת. בעבר נעשה רוב המיתוג של שיחות בשיטת המיתוג במרחב שבה מערכת המיתוג יצרה חיבור פיזי בין המעגל המשדר למעגל הקולט. עם המעבר לתמסורת ספרתית ניתן לעבור גם למיתוג במישור הזמן שבו הקשר אינו רציף אלא רק לאותם פרקי זמן שבהם המידע הרלוונטי מועבר.

תוצר נוסף הנובע מריבוב בזמן הוא האפשרות לשלב יחדיו דיבור ונתונים ולהעבירם במעגלים משותפים. במקרים אלה מתבצע לעתים המיתוג בצורת "מיתוג חפיסות" (Packet Switching). שבו מועברת בכל פעם חפיסה של אותות ספרתיים מהתחנה השולחת לתחנה המקבלת ובתחנה המקבלת משוחזר רצף החפיסות לאותות המקוריים (דיבור או נתונים) אשר הופקו בתחנה השולחת. כיוון שפעילויות המיתוג נעשות בפרקי זמן קצרים ביותר הרי שלמשווחים יש הרגשה של דיבור רצוף למרות פעילויות הקידוד וההעברה בחפיסות של האותות.

המעבר לתקשורת ספרתית מקל גם על הצפנת האותות וכן על שימוש בטכנולוגיות של "ספקטרום מרווח" או "קפיצת תדר" בהן התמסורת ברדיו מתבצעת באמצעות מגוון של תדרים שלאויב קשה לעקוב אחריהם ולחסום אותם בצורה יעילה. אחת ממערכות השליטה והבקרה המפותחת ע"י צבא ארה"ב — Joint Tactical Information Distribution System — JTIDS מוצגת בציור 11. מערכת זו משלבת ריבוב בחלוקת זמן עם שיטה של ריבוי-גישה, (Time Division Multiple Access — TDMA). שבה נקבע לכל משרד מקטע זמן להעברת אותות שלו ואילו כל מקלט יכול לקלוט אותות אלה (אך יוכל לפענחם רק אם נמסר לו הקוד

ציור 8 — תחנת קשר ללוויינים המובלת ע"י 3 חיילים.

ציור 9 — אנטנה לקשר נייר באמצעות לוויינים.

תמסורת אותות שמע תקביליים

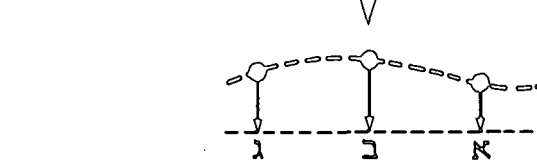
אלקטרומוגנטיים. אם לאלקטרודות המ-
בוא יש מבנה בעל צורה נתונה
המותאמת לקוד שבו שודר האות הרי
שאות רצוי יוגבר בהן והוא שיעבור אל
אלקטרודות המוצא בעוד יתר האותות
לא יופקו באותה עצמה.

קיימות מספר טכנולוגיות נוספות
לזיהוי אות רצוי מתוך סדרת אותות
כגון קונוולבר או התקני גלי ספין אך
בכולן המטרה היא זהה: הפקת האות
הרצוי מתוך הרעש.

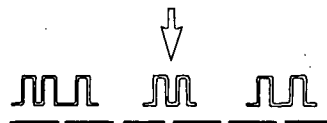
תמסורת אותות שמע באפנון דופק מקודר

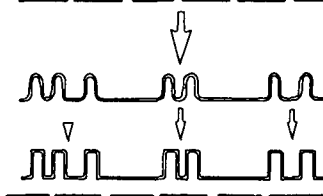
אות שמע רגיל

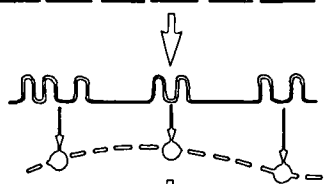
עובר תהליך דגימה
8000 פעם בשנייה

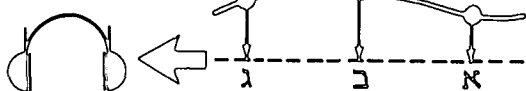
הדגמים מקודדים לרפקים
ונשדרים לעורך

צורת הרפקים נוטה להישחת
ועל כן מתקנים מהדירים
המגלים את הרפקים ומשחזרים
את צורתם

במקלט מגלים את הרפקים,
מפענחים אותם

ומשחזרים את אותות השמע
המקוריים

ציור 10 - קידוד ספרתי של אות תקבילי.

תצוגה

המיקרואלקטרוניקה אפשרה לנו להור-
עיר את המעגלים והמעבר לתדרים
גבוהים ולסיבים אופטיים מאפשר לנו
להעביר כמויות מידע עצומות באפי-
קים. אחת המגבלות שנתרו בפנינו היא
בעיית תצוגת המידע. כאן אנו עדיין
"שבויים" בידי שפופרת הקרן הקתודית
הנמצאת בשימוש מזה למעלה מ-100
שנים.

הטכנולוגיה המובילה בתחום של
מצגים שטוחים בעלי שטח רחב היא
מצגי פלסמה בזרם חלופין. המצג הגדול
ביותר שפותח למטרות צבאיות הוא
בעל 24 אינטש באלכסון (כמו מרקע
טלביזיה ביתי) ויכול להציג 21 אלף
סימנים באמצעות מטריצה בעלת 1024
אלמנטים.

צג הפלסמה בנוי משני לוחות זכוכית
מקבילים שעליהם מודפסות האלקטרודות -
דוה - על אחד הלוחות בצורת
מקבילים אופקיים ועל השני במקבילים
אנכיים. נקודות הרשת הנוצרות על ידי
האלקטרודות מגדירות את נקודות
התצוגה על המסך. שכבת זכוכית
דיאלקטרית המצופה בתחמוצת מגנזיום
מכסה את האלקטרודות, ותערובת של
ניאון וקסנון (או ניאון וארגון) ממלאה
את המרווח בין הלוחות בלחץ של $1-1/2$
אטמוספירה. לצגים הקיימים כיום
בשוק רשת של 512x512 אלקטרודות
המגדירות 262,144 נקודות מסך. רשת
כזאת דורשת 1024 קווי הפעלה הפוע-
לים במתח של כ-100 וולט. מתח AC
קבוע ברמה נמוכה מרמת ההצתה של
הפלסמה מקיים את התצוגה על המסך
ללא צורך ברענון. כאשר דופק מתח
מועבר בשתי אלקטרודות מצטלבות,
אזי בנקודות ההצטלבות סכום המתח
הקבוע ומתח הדפקים מיונן את הגו
ונוצרת זהירות פלסמה נקודתית. המטען
החשמלי שהשתחרר ביוניזציה נצמד
לזכוכית הדיאלקטרית. מחיקת נקודה
מהמסך נעשית בצורה דימה אלא

ציא אות מרעש או כדי לגלות אות
ששודר בדרך מקודדת אנו נעזרים
בטכנולוגיית גלי השטח האקוסטיים
(surface acoustic waves). הכוונה היא
לקלוט אות אלקטרומוגנטי במבוא של
משטח מלוטש של חומר פיזואלקטרי,
להפוך את האנרגיה לאנרגיה של גלי
קול (המתקדמים ב-3000 מטרים לשנייה
במקום מהירות הגל האלקטרומוגנטי
שהיא 300,000 ק"מ לשנייה) ותוך
הרצויים ולהפיק אותם שוב כאותות

המתאים) אם יסתנכרן למועד השידור
של המקור הדרוש. בסיוע מגוון נרחב
של ממטרים אמורה מערכת JTIDS
לאפשר הקמת מערכת תקשורת, ניווט
וזיהוי בין זרועית משולבת.

גלי שטח אקוסטיים

ככל שמערכות התקשורת הופכות
מסובכות יותר אנו מנסים לנצל את
מלוא הספקטרום ויחד עם זאת להצפין
את האותות, למשל ע"י שידורים
בשיטת הספקטרום המפוזר. כדי להור-

סיכום: היחזיק המשטר מעמד?

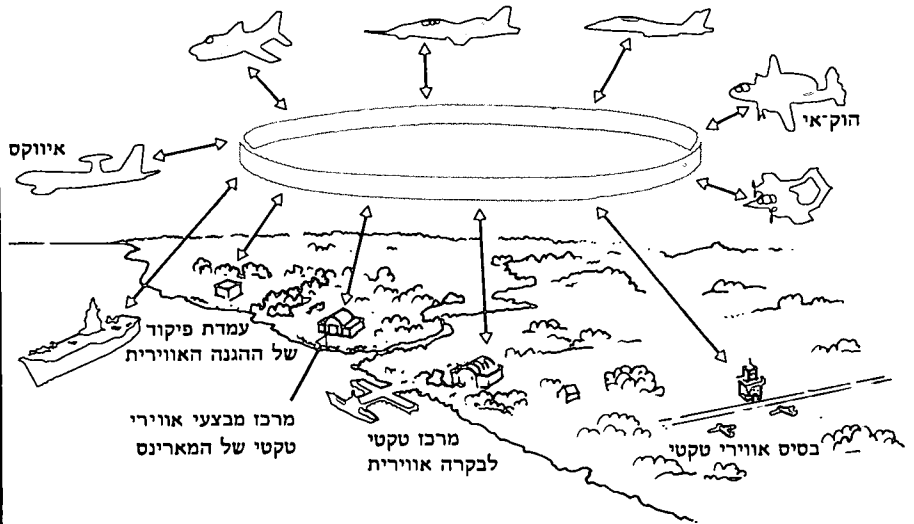
כאשר ניגשים להעריך את סיכויי אסד להחזיק מעמד, יש המסתכלים על חצי הכוס הריקה, היינו על הפעילות האלימה מבית נגד משטרו במשך כחמש שנים, ומקישים מכך, כי המשטר נחלש עד לנקודה שהתמוטטותו קרובה. דומני, שיש להתרשם דווקא מהחצי המלא של הכוס: יכולתו של המשטר לשרוד עד כה, אחרי חמש שנים רצופות של עוינות מבית ולחצים מחוץ, מוכיחה את חוסנו הבסיסי.

ואמנם, בסקטור האזרחי דומה שהמשטר יכול עדיין להישען על תמיכת עדות מיעוט שונות ושכבות חברתיות מסוימות, שחרדות מפני ערעור הסטאטוס-קוו שחושל ובוצר בימי אסד. אך חשוב הרבה יותר, שצבא סוריה ומנגנוני הביטחון שלה עדיין תומכים במשטר. בהיעדר כוח צבאי שקול לכוחו של אסד אין בידי האופוזיציה סיכוי למוטט את המשטר בעתיד הנראה לעין. צמרת הצבא, כולל הקצינים הסוניים, הלכו עם אסד ככרת דרך ארוכה מדי, שבה נשפך דם רב מדי, מכדי שהשורות תיפרדנה עתה. מלבד אסד, אין כיום איש בצמרת שיכול לטעון למידה כלשהי של לגיטימיות ציבורית, שעשויה להכשיר אותו להיות מנהיג במקומו. מנגד, דווקא עובדה זאת היא נקודת חולשה: אם יירצח אסד או יוסט מהמסילה בדרך כלשהי — לא תהיה כל לגיטימציה ציבורית למשטר הקיים.

קיימת גם אפשרות של העמקת סכסוכים קיימים מכבר בצמרת שמסביב לאסד, וכך יוחלש הליכוד הפנימי המופלא של ההנהגה הסורית ב-11 השנים האחרונות. ואמנם, עקב העצבנות שחש המשטר לנוכח מתקפת הטרור הנמשכת, כבר הודחו מספר קצינים ופונקציונרים בכירים מוותיקי נאמניו של אסד. די אם נזכיר את שמותיהם של עלי זאזא, נגי ג'מיל, עלי אל מדני ואחרים.

אפשרות נוספת, שממעים לרוב בה, אך יש לה מידת סכירות מסוימת אם גם נמוכה, היא האפשרות שדווקא בעדה העלווית יצוץ אינטרס בהפלת המשטר על-ידי העלווים עצמם, מחשש שאם לא יעשה כן, והמשטר בכל זאת יופל, ינקמו הסונים נקמת-דמים היסטורית בעדה העלווית. מדי פעם מופיעים בעיתונות לבנון רמזים לכך, שדיבורים על אפשרות זאת אכן נשמעים.

שקלול כולל של הגורמים הפועלים בזירה הסורית מורה בכל זאת, שהכף עדיין נוטה לזכותו של המשטר וההזנחה ההיסטורית של הצבא הסורי על-ידי העדה הסונית, מהווה עתה גורם מכריע בקביעת ההתפתחויות בסוריה.

צילום 11 — מערכת JTIDS.

שליטתו על כוחותיו בתנאי הלחימה המשתנים.

ההתפתחויות הטכנולוגיות שחלו במחצית השנייה של המאה העשרים מאפשרות לנו כיום לספק את האמצעים הדרושים לצרכי שליטה, בקרה, תקשורת ומודיעין בשדה הקרב המודרני. בידינו האמצעים — תחומי תדרים חדשים נפתחים לתקשורת רדיו, לווייני תקשורת מאפשרים כיסוי שטחים נרחבים ואילו הסיבים האופטיים פותחים פתח להעברת רחבי פס ניכרים לטווחים ארוכים בתקשורת קווית.

השילוב בין תקשורת ומחשוב מאפשר שילוב דיבור ומידע ספרתי, עיבוד מהיר ומבוזר של המידע וחלוקתו ב"זמן אמיתי" לאלה אשר צריכים להשתמש בו לניהול הלחימה. בשנים הקרובות נהיה עדים ליישום חלק נכבד של הטכנולוגיות החדשות לאמצעים אשר יכנסו לפעילות מבצעית במחצית השנייה של העשור. מידת ההצלחה של יישומים אלה מותנית במידה ניכרת במעורבותם של הגורמים המבצעיים באפיון הדרושות. המדענים והמהנדסים קידמו את הטכנולוגיה לשלב שבו היא יכולה להיענות למגוון נרחב של דרישות. ניצולה של הטכנולוגיה החדשה לסייע יעיל בשדה הלחימה מותנה בהגדרת הדרושות ע"י המפקדים ובמידה בה ישתתפו המפקדים בגיבוש המוצר הסופי אשר יצא מתחת ידי המפתחים.

שכעת מכוונים את מופע הדופק בניגוד למופע מתח החלופין הקבוע וכך הירידה הרגעית במתח משחררת את המטען שנצבר על הזכוכית הדיאלקטית רית ומצב היוניציה מתבטל בנקודת הרשת המתאימה. תדר ז"ח של 50 קה"צ מאפשר מהירות רישום של 20 מיקרושנייה לנקודה. מאחר שהפלסמה שקופה אפשר להקרין דרכה תמונה ממקור אופטי — שיקופית או סרט או מיקרופילם — וכך לשלב תצוגת מחשב בתצוגה אופטית. טכנולוגיה נוספת הנראית כמבטיחה היא אלקטרולומינסצנציה. צבא ארה"ב עוסק בפיתוח של משפחת מצגים נישאים אלפאנומריים שתבוסס על אלקטרולומינסצנציה עם כוונה להוסיף גם צבעים שונים לתצוגה.

סיכום

שדה הקרב העתידי יהיה רווי אמצעי לחימה מתוחכמים ויצטיין בניידות הכוחות ובכושר פגיעה מדויק של האמל"ח. ניצחון בקרב — במיוחד כנגד אויב בעל עליונות כמותית — יהיה מותנה במידה ניכרת בניצול יעיל של אמצעי השליטה, הבקרה, התקשורת והמודיעין. הפעלה מושכלת של אמצעי לחימה מתוחכמים תחייב תפעול נכון של חישנים אוטומטיים, ניתוח מהיר ונכון של נתוני מודיעין ושימוש יעיל באמצעי לוחמה אלקטרונית. מעל כל אלה יידרש תיאום מלא בין הכוחות הלוחמים ורק באמצעות תקשורת בטוחה וזמינה ניתן יהיה למפקד לקיים את

האם באמת בלתי עביר?

רס"נ ישראל*

זיות הצרפתיות וחיל המשלוח הבריטי. בתנועה זו תכנן את ניתוק חילות אלה ממרחבי צרפת ומפריז לאחר שיימשכו לתוך בלגיה בעקבות מתקפה גרמנית מקדימה דרך הולנד ובלגיה — תכנית "אבחת מגל" (מפה מס' 1). כל תכנית אחרת לא הייתה מביאה להבסת בעלות הברית במערב. גם הערכות המטכ"ל הגרמני חזו רק הישגים מקומיים ושחיקה מרובה של כלים וחילות.

כשהוחל בהגשמת התכנית, הייתה דאגה רבה במטכ"ל הגרמני. דרכים צרות ומפותלות, גשרונים ובורות ייקוש מפוצצים (בידי חילות בלגיים נסוגים) עיכבו ושיבשו את תנועת הטנקים. תקלות אלה רק מדגישות את צרות המוחין של המגן. ניתוח נכון של הקרקע, פריסה והגנה פיסית על מעברים הכרחיים, היו מאפשרים לצרפתים ולבלגים לסכל את תכניתו הגאונית של פון מנשטיין. יתרה מזאת: טורים ארוכים של טנקים, רק"ם וכלי רכב אחרים היו מטרות טובות לחיל האוויר הצרפתי, אף כי היה נחות. אולם כאשר רווחת תפיסה הדוחה מחשבה מקורית, גם ידיעות מודיעיניות, והיו ידיעות כאלה, אינן זוכות לתשומת הלב הראויה. הסיור האווירי אינו מקצה די משאבים לגזרה, והטורים הארוכים והרחוסים יכלו להתנהל לאיטם ולהגיח לפתע במקומות הפריסה בדרום. לרפיון הידיים הוסיף כנראה זכר התמרונים ב-1938, שבהם תקף את ההגנה הצרפתית כוח מדומה ובו שבע דיביזיות ומחץ אותה לחלוטין. תוצאות תמרון זה היו כה חדר-משמעות עד כי מפקדים בכירים בצבא הצרפתי עמדו על כך שלא תפורסמה, פן תגרומנה לדאגה בקרב הגייסות.

נחטא לאמת, אם נבודד את חבל הארדנים עם ריכוזי הכוחות שבו מתמונת המצב הכללית. ריכוזי כוחות גרמניים ניצבו גם מול "קו מאזינו" —

בין המאה השש-עשרה למאה השמונה-עשרה נערכו כמה מסעות צבאיים מוצלחים דרך הארדנים, אולם על התפיסה הצרפתית לגבי חבל זה השפיע דווקא המאמץ הצרפתי הכושל שנעשה במלחמת העולם הראשונה. גם המרשל פֶטֶן התייחס אל הארדנים כאל שטח בלתי עביר (אולם הוא הוסיף הסתייגות שנשכחה "בתנאי שיוקם שם מערך מיוחד"). מפליא הדבר שהמודי-עין ההנדסי הצרפתי לא טרח לבדוק לאשורן הנחות אלה.

אמנם ישנם בארדנים שטחים בלתי עבירים, אם בשל תלילותם ואם בשל האופי הטרשי של הקרקע. יש בחבל מצוקים ומעברים הכרחיים בתוך גיא-ות מיוערים ומפותלים, אולם תכונות קרקע אלה הן רק בקצת מהחבל, בעוד שהרמה הגבוהה של הארדנים, עם היותה מכוסה בקטעי יער, נוחה מאוד לתנועת טנקים. כיסוי הצמחייה (קצתה עבותה) לא רק שלא היה מכשול עבירות, אלא אף סיפק מסתור למאות טנקים ולאפלי כלי רכב אחרים.

גם במטה הגרמני לא הייתה פתיחות מיידית לרעיונות נועזים. התכנון הרא-שון של המתקפה התבסס, פחות או יותר, על "תכנית שליפן" מלפני מלחמת העולם הראשונה, שעיקרה הבקעה במאמץ עיקרי דרך בלגיה לצרפת ואיגוף של פריז ממערב. מלחמות גנרלים לא חסרו גם במטה הכללי הגרמני, אולם בסופו של דבר הצליח הגנרל אריך פון מנשטיין לשכנע את היטלר ואחרי-כך את המטכ"ל הגרמני, ביתרונות התכנית שלו.

הערכתו של פון מנשטיין הייתה הפוכה מזו של המטכ"ל הצרפתי. מנשטיין העריך שהארדנים יכולים להוות חבל-מפתח בתכנון המתקפה על צרפת. הוא תכנן ריכוז חילות בהסתר בחבל זה, וממנו הסתערות לעבר סְדָאן, בתנועת איגוף מרעית של מיטב הדיבי-

הגישה העקיפה בהתקפה העסיקה את הוגי הרעות הצבאיים כמעט בכל הדורות. אף כי היו מודעים לקשיים ולסיכונים הכרוכים בגישה זו, ראו בה המומחים הצבאיים חלק בלתי נפרד מעקרונות ההפתעה. כלומר ההפתעה מבוססת לא רק על עיתוי מתאים אלא גם על המקום שבו אין האויב מצפה למתקפה.

כללים אלה נלמדים בכל צבא מודרני ונתפסים כמוכנים מאליהם, אך באופן מעשי, עקב נסיבות שונות, אנו עדים להזנחה של עקרונות אלה או חלק מהם, מכמה סיבות: שיקולי מהירות תנועה, ריכוז כוחות, אפשרויות פריסה, ריכוז עצמת-אש, שיקולים לוגיסטי-ים כגון, אפשרות הנעת דרגים ועוד. שיקולים אלה עלולים להאפיל על עקרונות היסוד, והמתכננים המת-פתלים בקשוי התכנון והיישום המבצעי, מחליטים לא פעם לוותר על עקרונות מסוימים משום שלדע-תם אי אפשר לבצעם ושורה של החלטות ופקודות "מתאימה" את התכנית למציאות.

להלן נבחן שתי דוגמאות מן ההיסטוריה הצבאית, שבהן נאלצו צבאות שונים להתמודד עם בעיות עבירות קרקע. האחת ממלחמת העולם השנייה והאחרת ממלחמת ששת הימים.

הפריצה מבעד לארדנים

הערכת יכולת העבירות באזור יער הא-רדנים הייתה בערב פרוץ מלחמת העולם השנייה מפתח להיערכות הכו-חות הגרמנים והצרפתים בזירה כולה.

* קצין בחיל ההנדסה.

לקבטיה, וגדוד טנקים עם פלוגת חרמ"ש נעו דרך שכם לערבה, לתקוף את הכוח שעסק בכיבוש יעבד. הכוחות הירדניים שהתקדמו בשני הצירים הללו הצליחו להשתלט על הצמתים (צומת ערבה וצומת קבטיה) ולהסיג משם חסימות וכוחות סיור שנאחזו בהם. בהמשך נעו הירדנים לתקוף בכיוון יעבד ובעיקר בכיוון בורקין וגנין. הטנקים הירדניים מכיוון קבטיה תקפו צפונה כאשר חטיבת השריון של משה הייתה ערוכה לכבוש את גנין מדרום ועורפה לקבטיה.

במצב זה נאלצה החטיבה לפנות לאחור ולהחליף את עמדותיה לעמדות הגנה לעבר קבטיה (מפות 3, 4). בעוד הירדנים עוברים ממגנה למתקפה עם בוא חטיבה 40 לזירה, תקפה חטיבת השריון של אורי בגיזרת דיר אבו דעיף ופילסה לעצמה נתיב באפיק צר וטרשי שהירדנים העריכוהו כבלתי עביר. מדרגות סלע וגדות תלולות של האפיק אמנם יצרו את הרושם שקטע זה אינו עביר כלל, אולם הסתבר שבהכשרה מאומצת וביזמה אפשר היה לגבור על

שהצליח צבא זה לגייס במלחמה זו, וכן בשל הערכת הקרקע הנכונה שאפשרה להניע כוחות ניידים ומשוריינים בדרכי עפר וקרקע רוויי מים (בשל מזג-האוויר הסוער). אירוע זה התרחש כאשר לבעלות הברית הייתה עדיפות מוחלטת בכל התחומים, כולל שליטה מוחלטת באוויר (לכן הייתה ההתקפה במוג-אוויר חרפי). מבחינת בעלות הברית שוב הייתה כאן הערכת קרקע מוטעית, ובעקבותיה פריסה דלילה של כוחות בגזרה זו.

דוגמה לניצול תנאי שטח למבקעים ולהתקפות פתע ניתן למצוא בקרבות השריון בעמק דותן ובצפון השומרון במלחמת ששת הימים. פיקוד הצפון הפעיל בגזרה זו שתי חטיבות שריון וחטיבת חי"ר אחת. חטיבת השריון של משה תקפה מצפון ומצפון-מערב. כוח אחד השתלט על אל יאמון, כפר דן ובורקין וחדר באיגוף דרומי לגנין. כוח אחר מחטיבה זו השתלט על יעבד. בתגובה על התקפות אלה נעה חטיבת השריון 40 הירדנית מגשר דאמיה, גדוד טנקים וגדוד חרמ"ש נעו דרך טובאס

שממזרח לארדנים, ובעיקר משך את תשומת לבן של בעלות הברית ריכוז הארמיות בגבול הולנד-בלגיה, שיצר את הרושם (בתיאום עם מסך ההטעייה של המודיעין הגרמני) כי "תכנית שליפן" ממלחמת העולם הראשונה, חוזרת על עצמה.

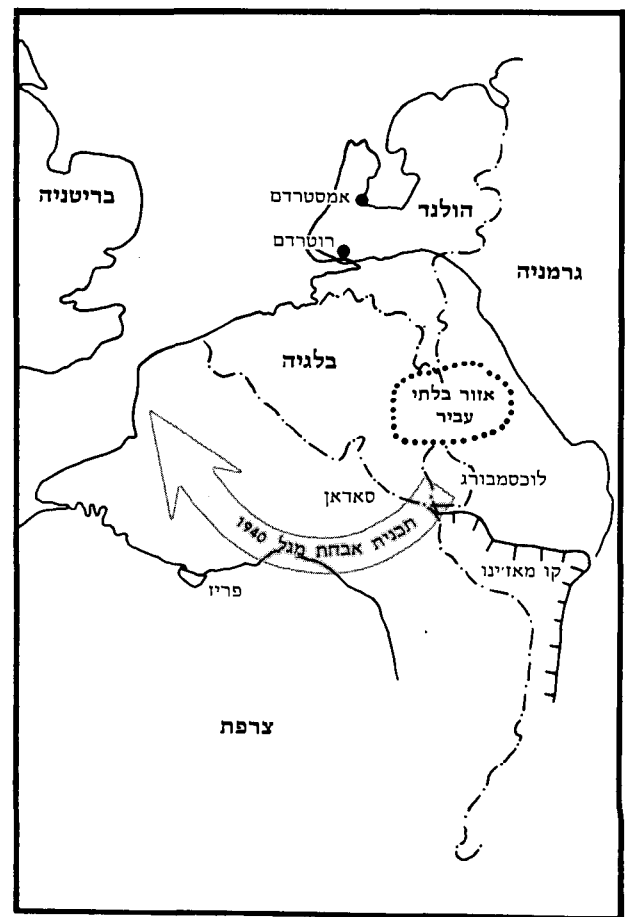
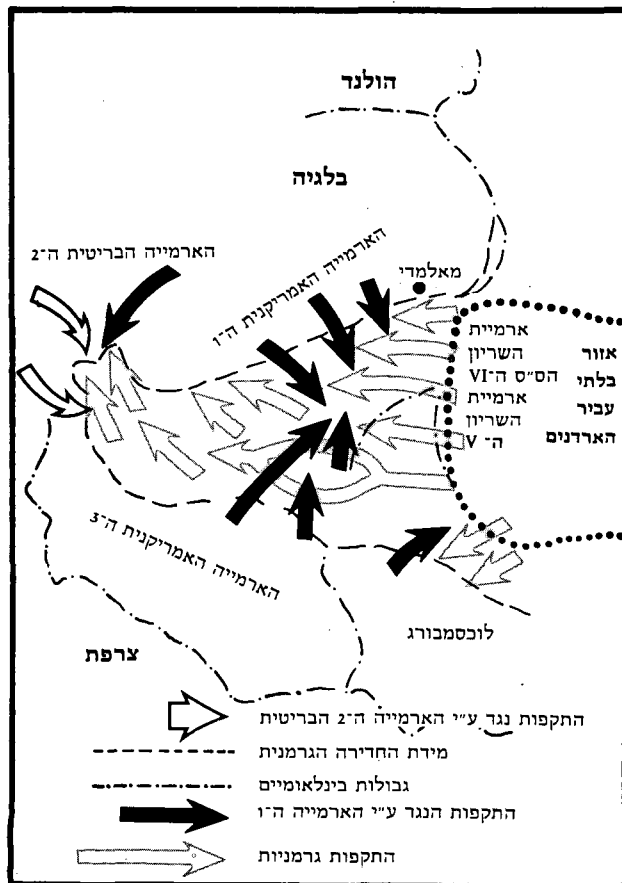
אך חבל הארדנים תעתע בבעלות הברית פעמיים במהלך מלחמת העולם השנייה. עד כה דובר על מתקפת המחץ הגרמנית על צרפת ב־1940, אך ב־16 בדצמבר 1944 שוב עלה המסך על אפיוזת הפתעה בחבל זה. 250 אלף חיילים, בהרכב של שלוש ארמיות, רוכזו בהסתר בחבל מיוער ו"בלתי עביר" זה והלמו בהפתעה, בעיצומו של החורף, במערך הדליל של הארמייה הראשונה האמריקנית. (מפה מס' 2).

ניצול חוזר זה של תכונות הקרקע איפשר לערוך פריצה של 80 ק"מ בעומק מערך בעלות הברית ולשבש את ההתקדמות בחזית המערב במשך כש־שה שבועות.

הצלחה גרמנית זו ראויה לתשומת לב, כי מדובר במצבור הכוח האחרון

מפה מס' 2

מפה מס' 1

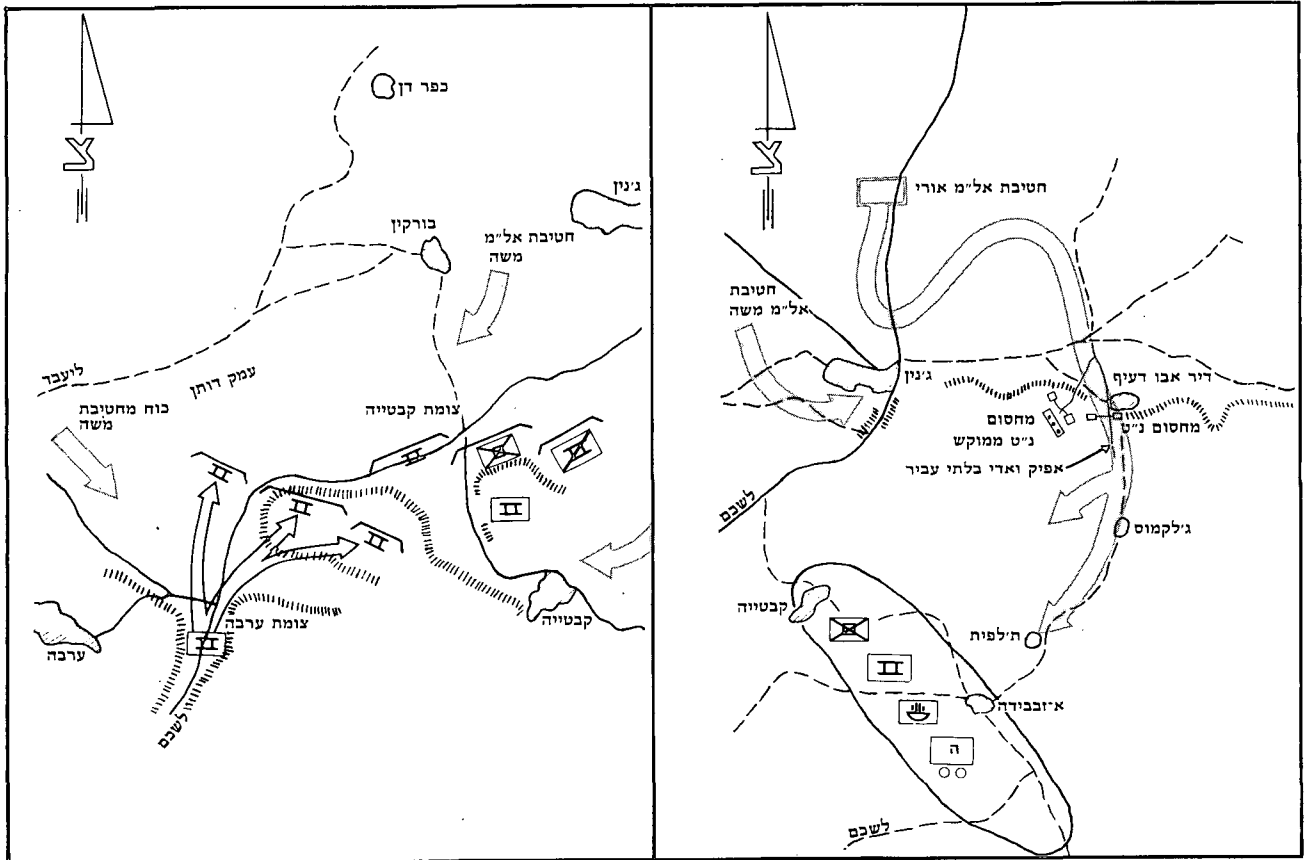
מכשולים אלה.

חדירה זו אפשרה לחטיבה להגיע לתילפית, להשתלט על רכסי זבבדה ובכך לחסום את ציר קבטיה. בעקבות אירועים אלה שוב התהפך הגלגל, וחטיבה 40 מצאה עצמה מותקפת מן האגף על-ידי חטיבת שריון נוספת. במצב החדש פסקה היוזמה ההתקפית של הירדנים, והם החלו להסיג את כוחותיהם מקבטיה לכיוון מחסום ער-בה. רק שתי מחלקות טנקים הצליחו להיחלץ. הכלים האחרים הושמדו או ניטשו. הכוח הירדני שבצומת ערבה הצליח לסגת בצורה מאורגנת יותר, לכיוון סילת אידהר ושכם.

חטיבת אורי הוסיפה לתקוף לכיוון טובאס ומכאן לשכם, וחטיבת משה השלימה את כיבוש צומת קבטיה וערבה. הירדנים לחמו היטב, אך לא השכילו לנצל את מבנה השטח להגנת השומרון הצפוני בצורה יעילה. אמנם הוצבו חסימות בפתחי צירים עיקריים, לדוגמה צומת קבטיה וצומת ערבה, אולם לא הוערכה כראוי אפשרות התנועה בוואדיות. גם אותו ואדי שבו חדרה החטיבה של אורי היה חסום בכמה קוביות בטון לא מזוין, אך בהעדר הגנה על-ידי כוחות נותר למעשה אגף חשוף, שנוצל במלואו על ידי כוחותינו.

מחקר מקיף ויסודי

כל עוד יהיו קרבות בין כוחות ניידים ומשוריינים, תהיה הקרקע ותכונותיה גורם דומיננטי בלחימה. יכריע לא הצד שבידיו נשק מתוחכם יותר, אלא הכוח שישכיל לנצל היטב את תכונות הקרקע לצורכי מתקפה והגנה כאחת. על בעיות הקרקע לא תמיד יוכלו להשיב כוחות סיור באלתור של הרגע האחרון, מה גם שלרוב הם חסרים את האמצעים והידע הדרושים לכך. רק מחקר מקיף ויסודי של המודיעין ההנדסי ומודעות מצד הגורמים השונים לפוטנציאל הגלום במחקר זה — יבטיחו הכרעה במספר אבדות מזער.

מפה מס' 4

מפה מס' 3

חרנייט ישראל לוחיל הנחתים האמריקני

סא"ל (מיל) אלכס אלירז*

לחלקו האחורי של המשגר, תוך כדי יצירת הקשר המכני והחשמלי הדרוש בין החלקים של הרקטה למשגר.

הראש הקרבי של הרקטה הוא מטען חלול נגד טנקים. ניתן להבחין בין שלושה סוגי פצצות:

א. נ"ט, נגד רכב קרבי — מטען חלול המסוגל לחדור כ־400 מ"מ פלדת שריון.

ב. ראש קרבי עוקב — מיועד לחדור ביצורים ולהרוס את הנמצא בהם על-ידי הלם ורסיסים.

ג. ראש תאורה.

הטווח היעיל המרבי של הרקטה נ"ט הוא 400 מטר.

תיאור טכני

כאמור כוללת הפצצה רקטה ארוזה בגליל העשוי מפברגלס-אפוקסי. אורך הרקטה — 725 מ"מ וקוטרו הפנימי של הגליל 83 מ"מ. משקל מִכָּל ריק — 1.1 ק"ג, ומלא — 4.6 ק"ג. המִכָּל משמש לאחסנה, לטיפול, לנשיאה ולירייה. לִמְכָּל כיפת מגן מתנתקת ומכסה אחורי קבוע עשוי גומי, המחזיק את הרקטה במקומה במכל. הוא נפרץ אחורה על-ידי ההדף בזמן הירייה.

הרקטה כוללת שני חלקים עיקריים: יחידת הנעה וראש קרבי. משקל הרקטה — 3.5 ק"ג, אורכה — 710 מ"מ, וקוטרה המרבי — 82 מ"מ. יחידת ההנעה תמיד זהה, אך קיימות רקטות מטיפוסים שונים.

יחידת ההנעה: בזמן הבערה מספקת יחידת ההנעה את הכוח הדרוש להניע את הרקטה למטרתה, וזו מגיעה למהירות לוע מרבית של 280 מ/ש. הבערה כולה נגמרת בתוך המשגר, כך שהרקטה עפה בכוח ההתמדה. במעופה מיוצבת הרקטה על-ידי שמונה סנפירים המקופלים לאורך גופה בתוך הצינור והנפתחים בכוח קפיציהם בעת שהרקטה עוזבת את הלוע.

הראש הקרבי: הראש הקרבי מכיל את חומר הנפץ המתאים למטרה שעליו להשמיר. המנגנון הפיאסואל-קטרי אשר בקצה הראש הקרבי מפעיל את המצת של החנ"ם על-ידי מכה או לחיכה. מערכת בטיחות מבטיחה אי-הפעלה בעת שהרקטה נמצאת בתוך המשגר.

כ־13 במאי 1982 החליט חיל הנחתים האמריקני לרכוש את המרניט "בי-300" במגמה לעשות בו שימוש בלחימה בביצורים ובמבנים, עם אפשרות שבעתיד ינוצל גם ביעודו המקורי — לוחמה נגד טנקים. ההצטיידות במערכת זו היא חלק מתכניתו של החיל לשפר את יכולת הלחימה של חייליו, המוצבים בכוחות לפריסה מהירה.

ה"בי-300" — פרי פיתוח ישראלי של התעשייה הצבאית — הוגדר במכרז הפנטגון לייצור מערכת נשק זו כ"נשק תקיפה רבת-כליתי הנורה מכתף", והוא גבר על שישה דגמים אחרים אשר הוצגו על-ידי חברות אמריקניות גדולות, חלקן בשיתוף עם חברות זרות.

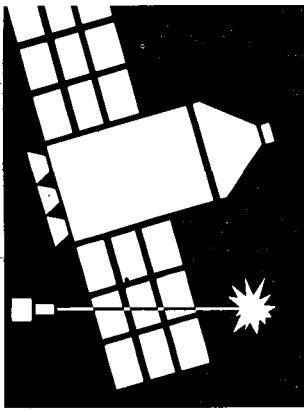
חיל הנחתים מתכוון לרכוש בשנים הקרובות כ־10 אלפים משגרים וכ־400 אלף רקטות. בהתאם להסכם בין התעשייה הצבאית לבין חברת "מקדונל דאגלאס", אשר רכשה את זכויות הייצור של כלי זה, ייעשה חלק מהייצור בארץ וחלקו בארה"ב, וזאת בהתאם לדרישות החוק האמריקני.

אין ספק, כי מדובר בהישג חסר תקדים לתעשייה הצבאית הישראלית, שכן זו פעם ראשונה שמשרד ההגנה האמריקני מחליט לרכוש מערכת נשק אשר פותחה בישראל.

תיאור כללי

"בי-300" הנו נשק נ"ט נישא ביד ונורה מהכתף על-ידי חייל אחד. המערכת בנויה משני חלקים: משגר — שעליו מורכבות כוונות מתכת וכוונת טלסקופית, ורקטה — הארוזה במִכָּל מתכלה. הפצצה היא רקטית, ונורית מתוך המִכָּל כשהוא מחובר למשגר. המשגר הנו צינור חלק-קרח עשוי מפברגלס-אפוקסי. לצורך ירייה מתחברת הפצצה עם מִכָּלה

* אבי תורת הקליעה הצבאית. פרסם שני ספרים בנושאי הקליעה שראו אור בהוצאת מערכות. ידיעה זו הנה תמצית מתוך מאמר רחב של המחבר בנושא נשק נ"ט ואמצעי לחימה אחרים של החי"ר, אשר יראה אור ב"מערכות". מצאנו לנכון להקדים פרסום זה עקב אקטואליותו.

מערכת הגנה נ"מ "ארטס"

טילים בתוך זבילים מתכלים המורכבים על צריח ייעודי. על הצריח מורכב גם מכ"ם חיפוש מטיפוס פולס דופלר, המיוצר ע"י חברת קונטראון וטווחו נגד מטוסים עולה על 20 ק"מ. אף כי המכ"ם יכול לעקוב תוך כדי חיפוש אחר עשר מטרות בעת ובעונה אחת, אין זה מכ"ם עקיבה של ממש. ברגע שצוינה מטרה מצטודד הצריח לכיוונה והעקיבה עצמה מתבצעת על-ידי פליר או כוונת טלביזיה לאור חלש המורכבים על הצריח. בחירת שיטת העקיבה נתונה בידי המפעיל. הטווח למטרה נמדד ע"י לייזר אחד ומכשיר לייזר שני נותן קרן שעליה רוכב הטיל למטרתו. אורך הטיל 2.05 מטרים וקוטרו 152 מ"מ. משקלו בשיגור 52 ק"ג (64 ק"ג עם הזביל) והוא מואץ למהירות של מאך 3

בשנה האחרונה התפרסמו בעיתונות המקצועית יותר ויותר פרטים על מערכת ADATS (Air Defence Anti Tank System) שמפתחת חברת ארלי-קון-בורל השוויצרית, יחד עם חברת מרטין מרייטה מארה"ב. המחקרים התיאורטיים על מערכת זו החלו עוד בשנת 1973, אך הפיתוח המעשי החל רק בשנת 1977 בחברת ארלי-קון-בורל (החווה עם מרטין מרייטה נחתם ב-1979). המערכת מיועדת להגנה נ"מ (מטוסים ומסוקים) של כוחות משוריינים וממוכנים וכן להגנת ריכוזי כוחות, יחידות ערפיות ובסיסי אוויר. כמו כן מיועדת מערכת זו להגנה על יחידות הנ"מ בפני התקפת שריון כאשר הן נמצאות בקרבת הקמ"ק. מערכת ה-ADATS מורכבת משמונה

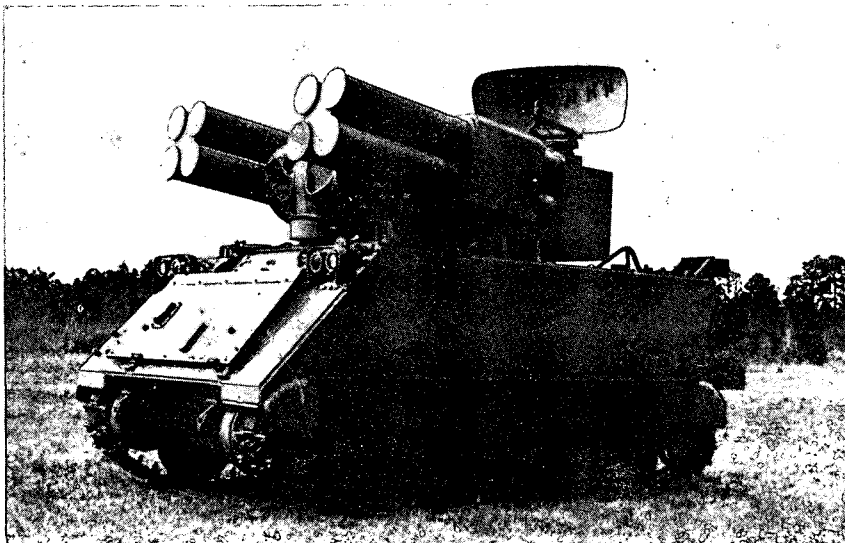
רס"ן (מילי) ד"ר עזריאל לורבר*

מערכת אקטיבית להגנת ספינות מפני טילי אוויריים, ויס"ים. ניסויי ירי של מערכת Sea Zenith של חברת ארלי-קון-בורל החלו בספטמבר 1981, כחלק מעבודת פיתוח של מערכת ההגנה לטווח קרוב Seaguard של חברת קונטראון. המערכת מורכבת מארבעה תותחי 25 מ"מ, וחברת ארלי-קון-בורל משקיעה בה כ-100 מיליון דולר מכספה ללא תמיכה ממשלתית כלשהי. המערכת מיועדת להשמדת טילים המשוגרים נגד ספינות כאשר הם נמצאים בטווח של כ-200 מטרים מהספינה. בחברה מעריכים כי כאשר הטיל נמצא במרחק כה קטן מהספינה יש הכרח להשמירו ולא די בפגיעה באחת המערכות שלו. משום כך חייבת הפגיעה בטיל להעשות ע"י הפגז עצמו ולא ע"י רסיסים של פגז מתפוצץ.

היות שלא בטוח שיהיה אפשר לפגוע בטיל ביותר מפגז אחד (כגון ב-Phalax וב-Goal Keeper) הכרחי ליצור בראש הקרב השראה של לפחות 10,000 ג'אול לס"מ כדי להביא לפיצוץ. לצורך זה נבחרה תחמושת APDS עם חודרן טונגסטן. צרור שלם יתן כ-80 כדורים, כלומר 20 כדורים מכל קנה וקצב האש יהיה כ-3400 לדקה.

מערכת שלמה הכוללת תוחח עוקב ומכ"ם חיפוש תהיה מוכנה לניסויים ב-1983, וכבר מתנהל משא-ומתן עם ארבעה ציים של נאט"ו לניסויים. הפגז עצמו כבר נבחן ע"י הצי הבריטי. לאור המספר הגדול של המערכות הנמצאות בפיתוח מתקבל הרושם כי ציי העולם (המערבי לפחות) החליטו שהגנה אקטיבית בפני טילים היא הכיוון הבחון וההכרחי כדי לגונן על ספינות מפני טילי ים-ים וכנראה גם מפני טילי אוויריים הנורים מטווחים ארוכים.

מערכת ADATS

* מהנדס אווירונאוטיקה.

— כ־1000 מטרים לשנייה, על-ידי מנוע רקטי דו שלבי חסר עשן (!). המפתחים טוענים כי זהו המנוע הרקטי הראשון בעולם שהוא באמת חסר עשן ומשום כך לא תתגלה עמדת הירי. יכולת התמרון של הטיל היא 35 והראש שלו מטיפוס מטען חלול ומשקלו 12.5 ק"ג. הוא בעל יכולת לחדור פלדה בעובי של עד 900 מ"מ ולו מעטפת ריסוס נגד מטרות טסות.

למערכת יכולת לפעול בגובה של עד 5000 מטרים ובטווח של עד 8 ק"מ כנגד מטרות אוויריות. לרברי המפתחים למערכת תכונות בקרה מצוינות שתי אפשרנה לפעול גם בטווחים העולים על 10 ק"מ.

נגד טנקים יעילה המערכת בטווחים מ־500 מטרים ועד 6 ק"מ. למערכת מרעום קרבה אלקטרואופטי אפקטיבי נגד מטרות אוויריות ומרעום הקשה נגד מטרות קרקע. משקל צריח ערוך לקרב הוא כ־4.5 טון וניתן להתקינו על מגוון רחב של כלי רכב.

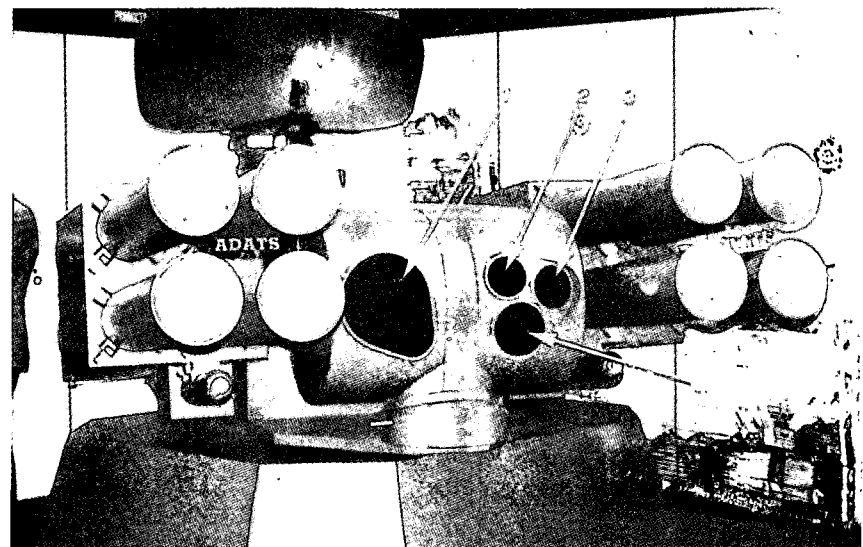
לרברי המפתחים יהיה מחר המערה-כת כולה מאוד תחרותי "רפייר" האנגלי ול"רולנד" הצרפתי. צבא אר"ב הזמין את אבות הטיפוס של המערכת וניסויי ירי מונחים החלו כבר באפריל 1981. ניסויים נגד מטרות ממש יחלו במהלך שנת 1982 והם מתוכננים להסתיים בתחילת שנת 1983, כך שתתאפשר התחלת אספקה בסוף 1984.

תכונות המערכת
חשיבות ראשונה במעלה יש לייחס לעובדה שלפנינו כנראה הטיל נ"ט העל קולי הראשון בעולם ובעקבותיו יפותחו כנראה טילים נוספים כאלה (קרוב לוודאי ע"י הצרפתים והרוסים, וייתכן שגם השבדים יתאימו את ה־RB-70 לשימוש קרקעי). טיל נ"ט מונחה על-קולי יהיה בעל השפעה ניכרת על שדה הקרב היבשתי. נוכיך שאחד הטיעונים החשובים של חסידי התותח בוויכוח בין תותח לטיל כחימוש עיקרי לשריון, היה זמן המעוף הקצר של הפגז. היות שטווחו של הטיל מגיע לכ־6 ק"מ ומהירותו דומה אף כי נופלת במעט מזו של הפגז, קרוב לוודאי שיווצר מאזן כדאיות חדש בין התותח לטיל כירי לטווחים השונים. יש כמובן לזכור את הפרשי המחיר ואת הגודל האפשרי של הבטן.

משקלה הקטן של המערכת מאפשר להרכיבה על מגוון גדול של כלי רכב, הנמצאים בשירות ובוודאי על תובות של טנקים. דבר זה יקנה לצריח מיגון כבד מבלי לפגוע בתכונות הניידות של הרכב. מובן שתכונה חשובה לא פחות היא יכולתה לטפל באיומים האוויריים וזוהי אחת התכונות החשובות: רב גוניות — מערכת נשק אחת המופעלת נגד איומים רבים.

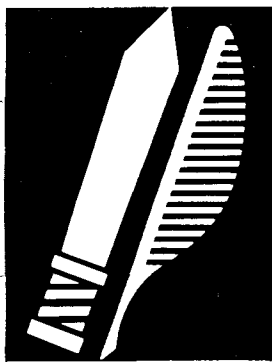
ולבסוף רווחת בעולם סברה כי פיתוחה של מערכת נשק רבתי נמשך

צריח עבור מערכת הגנה נ"ט/נ"מ משולבת נידת מתוצרת ארליקון-בורל. המערכת מפותחת ע"י חברת מרטין מרייטה שבאורלנדו ומצוידת בשמונה טילים רוכבי קרן לזור. האנטנה של מכ"ם רכישה מטיפוס פולס דופלר נראית מלמעלה. ארבעה חלונות אלקטרואופטיים הנראים בתמונה כוללים: 1. מחוש להדמאה אינפרא אדומה לרכישה ועקיבה אחרי מטרות בלילה. 2. מצלמת טלביזיה לשימוש יום. 3. מד טווח לזור. 4. לזור עבור הנחיית רכיבת הקרן של הטיל. המערכת נמצאת בכדיקות ראשוניות.

כשמונה עד עשר שנים. סברה זו הולכת ומשתרשת ולוחות זמנים ותקציבים נקבעים לאורה. אך הנה סתרו השוויצריים הנחה זו. במשך שש שנים, 1977-1983, הם פיתחו מערכת נשק מורכבת ביותר הכוללת טיל חדשני, צריח, מכ"ם, ואמצעים אלקטרו-אופטיים למכביר. יתרונם של השוויצריים אינו במהירות הפיתוח הממשי אלא ביכולת לקבל החלטות ולפעול לפיהן. העובדה שהמערכת פותחה ללא דרישה מבצעית מוגדרת — שכן לשוויצרים אין דרישה כזאת — אפשרה להם לפתח מערכת כפי שהם מבינים אותה, ללא דרישות ולחצים מוכתבים מלמעלה. דומה כי כאשר יסתיים פיתוח המערכת יהיו לה דור-שים רבים, למרות שאף צבא לא היה שותף רשמי לאפיונה.

החלטות צבאיות סובייטיות והביו-ריתם (BIO RYTHM)
האם "ביו-ריתם" ישפיע בעתיד על החלטות צבאיות רוסיות. לרברי גנרל רוסי אחד התשובה היא חיובית. במאמר שהתפרסם ב"וויני וסטניק" באוקטובר 1979 טוען מ"ר גנרל (מיל) של ארטילריה, מ"ג קורץ כי יש להתחשב בתיאוריית המחזוריות הביו-לוגית בכל הרמות בצבא. עמדתו בצבא הרוסי, נתגונו המרשימים ותוכן המאמר, שהתפרסם, מראים כי יש כנן יותר מאשר ניסיון חולף להעריך את האפקטיביות של הנושא בתחום הצבאי. אף כי המאמר דן בתחילתו ביחס בין הביו-ריתם לבין נהגים צבאיים הרי גנרל קורץ חותם את מאמרו בדברים הבאים: "התוצאות של מחקרנו ומספר פרסומים בנושא מראים כי הגיע הזמן לחקור את בעיות הביו-ריתם כדי להגדיל את היעילות והאמינות של מערכות בהן אדם נמצא. במיוחד, התחשבות בביו-ריתם האינדיבידואלי תאפשר איכות גבוהה יותר בבדיקה מקצועית של מומחים, בהקצאת אנשים לתפקידים הדורשים דריכות וערנות או לעבודות בהן קיים מתח נפשי וכן להתאמה פסיכולוגית בין אנשים בצור-תים. הדבר יתרום להגדלת היכולת המבצעית של צוותים ויחידות."

האסטרטגיה ההגנתית של ישראל —

המשך או שינוי? סא"ל בני מם

מאמרו של רס"נ ר' גיסין ("מערכות" 282) עוסק במגוון נושאים בתחום האסטרטגיה ההגנתית של ישראל לאחר חתימת הסכמי השלום. דומה כי כמה מן הנושאים המובאים במאמר ראויים להארה נוספת ועל חלק מהם אעמוד בדברי הבאים.

מהות האסטרטגיה

המחבר פותח את מאמרו בהגדרת המושג אסטרטגיה, אולם דומה כי הוא בוחר בהגדרה הקשווה למושג ממדים רחבים מדי וכוללת בו תכנים הראויים להשתייך למסגרת אחרת של הגדרות. נראה כי על מנת להבין טוב יותר את המושג יש לשוב ולהידרש להגדרת המושג אסטרטגיה.

אנו משתמשים במושג אסטרטגיה כחלק מהירארכיה של הגדרות המהוות מסגרת לדיון בתורת הביטחון הלאומי. זהו ראשון המרכיבים של תורת השימוש בכוח ("אסטרטגיה רבתי"). מבנה המסגרת הוא כלהלן:

תורת הביטחון הלאומי — שימוש במערכת גורמים להשגת יעדים לאומיים.

◆ תורת השימוש בכוח (אסטרטגיה רבתי) — שימוש בכל סוגי הכוח להשגת היעדים הלאומיים.

◆ המאבק המזוין (אסטרטגיה) — שימוש בכל צורות הכוח הצבאי להשגת היעדים הלאומיים.

◆ צורות אפשריות אחרות לשימוש בכוח להשגת היעדים הלאומיים — (א) אמצעים חשאיים (חתרנות, סכסוך, ערעור).

(ב) לחצים כלכליים.

(ג) דיפלומטיה.

◆ שימוש בפוטנציאל העם היהודי בתפוצות.

◆ ניצול המיקום הגיאוגרפי פוליטי של מדינת ישראל.

דומה כי הגדרה זו מסייעת לתחום את גבולות הדיון במאבק המזוין (אסטרטגיה) כפי

שהוא בא לידי ביטוי במאמרו של רס"נ רענן גיסין.

האסטרטגיה של ישראל כפי שהתגבשה מאז קום המדינה

מדינת ישראל, בגבשה לעצמה את האסטרטגיה שלה הושפעה ממספר אילוצי יסוד. מרביתם נזכרים אף ע"י המחבר, ודומה כי ניתן להסכים עמם. אולם על מנת לחדד את הדברים אמנה אותם שנית ובהדגשה שונה.

א. אופי היעדים הלאומיים.
ב. נשימה קצרה — מלחמה קצרה (משאבים מצומצמים).

ג. בידוד בינלאומי של ישראל והעדר בעלי ברית, בניגוד למדינות ערב.

ד. נחיתות מספרית וריבוי חזיתות — דבר הדורש גמישות ותחכום.

ה. תנאים פוליטיים (הדרישה ליכולת ספיגה): קיימות שתי צורות להפעלת כוח: כוח מחץ וכוח ספיגה. צה"ל בנה את עצמו במשך השנים ככוח מחץ כפועל יוצא מגיבוש אסטרטגיה של הכרעה. אולם המציאות לימדה שכוח זה בא לידי ביטוי רק בשתי מלחמות עיקריות מתוך החמש שניהל צה"ל: מבצע קדש ומלחמת ששת הימים. עם זאת תנאים פוליטיים עלולים ליצור צורך לקיים כוח ספיגה כפי שבא לידי ביטוי במלחמת העצמאות, במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים. צורך זה שב ועלה ביולי 1981 עם ההפגזות על קריית שמונה, נהריה ויישובי הצפון.

ו. אופיים של הכוחות המזוינים כפועל יוצא של בנינם.

ז. עומק מוגבל.

ח. רגישות לאבדות.

במסגרת האילוצים, שנימנו כאן היה על מדינת ישראל להתאים לעצמה אסטרטגיה.

לפני צה"ל בדרכו למימוש האסטרטגיה המגננתית הברורה שלו (הנובעת מהיעד הלאומי המתגלם גם בשמו צבא-הגנה-לישראל) עומדות שתי אפשרויות עיקריות: א. המתקפה הנגדית המקדימה והמשבשת דוגמת מבצע קדש ומלחמת ששת הימים. פעולה אסטרטגית זו נוצרת כאשר המגמה המדינית הנה הגנתית, אך היא מחייבת פעולה צבאית שעלולה להראות כתוקפנות.

ישראל במגמה הגנתית פיתחה שיטה של

העברת המלחמה לטריטוריה ערבית, שהיא אסטרטגיה התקפית. לשיטה זו מספר יתרונות:

(א) יכולת לרכז כוחות כדי לזכות בעליונות מקומית.

(ב) היזמה שבידי התוקף מקנה לו יתרון מורלי.

(ג) המתקיף בוחר את מקום ההתמודדות ועיתויה.

(ד) המתקיף יכול להפתיע.

(ה) אבדות התוקף ככוח-אדם ובציוד ניתנות לטיפול ולהחזרה לכשירות, ולעומת זאת הוא שובה את פצועי האויב ומשתמש בציודו שנשאר בשטח.

(ו) התוקף יכול שלא להצליח במספר ניסיונות או במספר מקומות ואולם הצלחה במקום אחד יכולה לצמוח להצלחה כוללת.

(ז) כוחות התוקף ניידים ומקשים על איתורם.

(ח) אסטרטגיה כזאת מחייבת בניין כוח מחץ חזק כמרכיב עיקרי בהכרעת הלחימה.

ב. מגננה אסטרטגית המסתיימת במתקפת נגד הקוצרת את פירוטיה.

דוגמת מלחמת הקוממיות ומלחמת יום הכיפורים, פעולה אסטרטגית זו נוצרת כאשר המגמה המדינית הנה הגנתית ושוללת פעולה צבאית שעלולה להיראות כתוקפנית. ישראל במגמה כזאת פיתחה שיטה של בלימה על-ידי הצבא הסדיר (עד לגיוס עיקר הכוח / המילואים) ושל הגנה מרחבית שהיא אסטרטגיה מגננתית.

יתרונות: א. מאפשרת ארגון מראש של המערך, התבצרות, מכשול, מיקום כלי הגשק לעבר שטחי ההשמדה.

ב. המגן שומר על הכוחות ולכן נשימתו יכולה להיות ארוכה יותר, הוא לרוב גם מרוויח זמן בתנאי שהתוקף אינו מתוגבר בזמן הזה.

ג. המגן יכול להקצות כוחות קטנים יותר בגורת העימות.

אסטרטגיה של הישרדות

אסטרטגיה כזו לא ננקטה להערכתנו מאז קיום הישות הציונית בארץ. היא מתאימה אולי לקיום העם היהודי בגולה. השקעת מדינת ישראל בצבא חזק לא באה על מנת לנקוט שיטה אשר אינה מובילה לעצמאות לאומית ואינה יכולה לשמש כמרכיב בתורת הביטחון

הלאומי. הוגי הדעות הצבאיים הגדולים לא השתמשו למיטב ידיעתי במושג מן הסוג הזה כאשר רצו להגדיר בניין כוחות מזוינים במדינה ריבונית אלא בעיקר בדיונים על לוחמת הגרילה למיניהם.

האם תורת ביטחון לאומי עם מקדם ביטחון צר היא אכן אלטרנטיבה?

המחבר סבור שכן, אם יתממשו מספר תנאים. כדי לבחון סוגיה זו מן הראוי לבדוק את המרכיבים שהוא מונה אחד לאחד:

1. מהו ערכה של ברית הגנה עם ארה"ב? מלחמת ויאט-נאם היא הדוגמה האחרונה הטובה ביותר למידה בה מוכנה ארה"ב להגן על בעלת ברית. בראש וראשונה האינטרס העליון של ארה"ב הוא אמריקה ואם יהיו ניגודי אינטרסים בין זה האחרון לבין כאלה הקשורים למדינת ישראל ברור הוא מה יגבר. נראה כי ברית הגנה עם ארה"ב תחשוף את מדינת ישראל ללחצים עד כדי אכזר הריבוניות להחליט מה טוב לנו ומה לא. מאותו הרגע החשוב יהיה מה טוב לאמריקה ולא לישראל.
2. האם עוד מדינה ערבית תחתום על הסכם שלום עם ישראל? גם כאן נראה כי המחבר שונה באוטופיה. ככל הנראה לא סוריה של אסד, המדיעה השכם והערב כי מטרתה מלחמה בישראל ותומכת בפועל באש"פ, ולא ירדן של חוסיין אשר לא מוכנה לדבר על פחות מאשר התזרת ירושלים לידיה, תהיה המדינה הערבית השנייה ואם לא הן אז מי? לוב, עיראק?

3. האם ארה"ב תפעיל את הארסנל הגרעיני שלה על מנת להגן על ישראל? שאלה זו נדונה בהרחבה בכל דיוני נאט"ו אך באספקט אירופי: האם ארסנל זה יופעל להגנת אירופה? כתוצאה מיכולת ברה"מ להפעיל מאמץ קונבנציונלי מוגבר, אשר על פי תהליך קבלת ההחלטות בארה"ב לא ברור אם יופעל מולו נשק גרעיני אמריקני, הגיעה ארה"ב עצמה למסקנה כי אסטרטגיית "הגמול המסיבי" לא מאפשרת גמישות לממשל האמריקני בשעות המכריעות, ולכן היא נזנחה ותחתה גובשה אסטרטגיה גמישה, אשר חייבה את ארה"ב ואת אירופה לפתח צבאות קונבנציונליים חזקים.

נראה כי ישראל בוודאי אינה יכולה לסמוך על ארה"ב כמפעילה את הגמול הגרעיני שלה לטובתה.

מתי אם כן קיימת אלטרנטיבה של מקדם ביטחון מדיני רחב? כאשר מקדם הביטחון הצבאי הוא רחב. כיוון שכבר ראינו שהכוח הצבאי הוא מרכיב בביטחון הלאומי אזי ככל שמרכיבי תורת הביטחון הלאומי יהיו בעלי משקל ועצמה רבים יותר כך יהיה חופש הפעולה המדיני של מדינת ישראל רב יותר.

המדיניות היא המשך המלחמה באמצעים אחרים!!!

במשפט זה מסיים המחבר את המאמר. אולם זוהי תמצית תורתו של לודנדורף רמטכ"ל צבא גרמניה הקיסרית במלחמת העולם הראשונה, שהוביל את גרמניה לתבוסתה ב-1918 ו"אח"כ

המציא את אגדת ה"סכין-גנב", שבה השתמ"ש הוא ואבות המפלגה הנאצית האחרים במהלך מערכות הבחירות, אשר הובילו מפלגה זו לשלטון בגרמניה ולמלחמת העולם ה-2. לודנדורף אבי "המלחמה הטוטלית" אמר למעשה אותו הדבר עצמו אולם במילים אחרות: "יש להשליך אל ערימת הגרוטאות את כל התורות של קלאוזוויץ", "כתביו, אגב שייכים לעידן של התפתחות היסטורית עולמית שחלף ואשר אבד עליו הכלח; ואכן מחקריו עלולים אפילו לבלבל את המחשבה".

והמשמעותי מכל: "המלחמה היא מדיניות חוץ באמצעים אחרים... לאחר הכל חובת כלל המדיניות לשרת את המלחמה". אינני חושב כי רצה המחבר להעשיר אותנו בתורתו הכוזבת של אחד מאבות התנועה הנאצית, מכיוון שבמשפטים מהסוג הזה עלול בהחלט להטשטש הגבול בין המלחמה לשלום ומכאן עד לתמצית תורתו של לודנדורף כי דיקטטור צבאי צריך להנהיג את האומה — הדרך קצרה.

ככלות הכל, אם הצבא לא יהיה רק אחד האמצעים המצוי בידי הנהגת העם לכלכל את ביטחון הציבור, אלא היוצרות יתהפכו דהיינו המדינה תהפוך לערך עליון והפרט לבורג בתוכה — כי אז באמת השיטה הצבאית של מפקד אחד בכל רמה היא אכן השיטה הטובה ביותר. אך במדינה בה הפרט הוא הקובע את דרך חייו ואת האנשים אשר ינהיגו אותו, אין מקום לחשיבה מהסוג שביטא לודנדורף ב"מלחמה הטוטלית".

בשולי

"האסטרטגיה במלחמות היהודים" סרן מגדלו רפאל

במאמרו, "האסטרטגיה במלחמות היהודים", ("מערכות" 279-280) כמו גם בספרו "בתוקף המציאות" (מוסד ואן ליר, 1980), חוזר האלוף (מיל') פרופ' יהושפט הרכבי על תפיסה מקורית, אשר יש בה לדעתו כדי לתאר את מהלך מלחמת בר-כוכבא. על פי תפיסתו, התבססה ההגנה היהודית בעקבות לקחי המלחמה הראשונה עם הרומאים על הכפרים כמעוזים מבוצרים. עקב כך הרסו הרומאים את הכפרים במסגרת פעולות המלחמה. לוחמי בר-כוכבא, שניסו להגן על הכפרים "שיחקו לידי הרומאים" שפעולות מצור היו מצודדיהם החזקים. התוצאה הסופית — חורבן כללי של יהודה ומאות אלפי הרוגים.

לפרופ' הרכבי אין הוכחה ישירה להנחתו זו. ההנחה מתקבלת מכך שעל פי דיו קאסיוס חרבו במלחמה כפרים רבים — 985 במספר, ואם יוצאים מהנחת יסוד שהם נהרסו תוך כדי

לחימה ניתן להסיק שהיהודים התבצרו בכפרים.

הוכחה נוספת לתפיסתו מוצא פרופ' הרכבי בהעדר אזכור של קרבות גדולים במקורות. מכאן שוב עלולה המסקנה שהמלחמה הייתה שורה של קרבות קטנים שנערכו בזה אחר זה או במקביל.

חסרונה הגדול של תפיסתו של פרופ' הרכבי למרות מקורותיה, הוא שהיא עלולה להיות בלתי נכונה בהחלט. החורבן הגדול שנגרם ביהודה, אפשר שנגרם תוך כדי לחימה אך אפשר באותה מידה ואולי גם יותר שבא לאחר ההשתלטות על השטח, אם כפעולה נקמנית של הרומאים ואם כפעולה מכוונת ליצירת שטח ריק מ"עושי צרות". לשון אחר: ייתכן שאין כלל מתאם בין שיטת הלחימה שהופעלה ע"י היהודים לבין התוצאות שנגרמו בסופו של דבר. ניתן למצוא לכך סימוכין בדברי אחד מאבות הכנסיה: "לאחר המלחמה הוכרז כל העם לנדוד מהמחוז שמסביב לירושלים". (היסטוריה כנסייתית ד', ו'. הנוסח העברי עפ"י אלון, תולדות היהודים בא"י בתקופת המשנה והתלמוד — חלק ב') לאותה מסקנה ניתן

להגיע גם אם בודקים באופן אינדוקטיבי את גורלם של אזורים ושל ערים בודדות: עין גדי — ממרכזי המנהל של בר-כוכבא נחרבה אמנם, אך היישוב היהודי בה נמשך. גם היישוב היהודי בשפלת הר יהודה, אשר עפ"י הסקרים הארכיאולוגיים השתחף בצורה פעילה במרד, לא נעקר לחלוטין וחלק ממנו נמשך גם במאות ג'-ד' לספירה (ראה למשל חורבת כישור).

טענתו השנייה של פרופ' הרכבי כאילו העדר תיאורי קרבות גדולים או הזכרת קרבות גדולים במקורות מעידים על כך שלא היו כאלה פשוט מפתיעה. פרופ' הרכבי עצמו מודע למיעוט המקורות ששרדו ואף מציין עובדה זו. במצב זה הסקת מסקנות שליליות על סמך העדר מידע אינו מעשה משכנע. לדוגמה: עד לפני עשרים שנה לא ידענו מה שמו הפרטי של בר-כוכבא — האם ניתן היה להסיק מכך שלא היה לו שם פרטי?!

עד כאן מן הצד המיתודי. אך הרכבי מתעלם ביודעין מפרטי מידע שאינם תואמים את הקונצפציה שלו.

א. קיום קרבות נזכר במפורש אצל דיו קאסיוס: "חמש מאות ושמונים אלף איש

נהרגו בגיחות ובקרבות" (קאסיס, ספר ס"ט פסקה 14).
ב. באיכה רבה וכמקביל בבבלי גיטין מתוארת התנגשות גדולה בין יהודים לרומאים במקום הקרוי "טור מלכא" (הר המלך). מדובר כאן בניסיון רומאי להשתלט על עיר גדולה או אולי על אזור שלם. הדבר עולה בידם רק לאחר התקפות והתקפות נגד. ייבין (בספרו "מלחמת בר-כוכבא") ופרופ' גיחון (במאמר בקובץ "יהודה ושומרון") משערים שמדובר כאן בהתמחדות על השליטה באזור מעלה לבונה. מכל מקום יש לנו כאן קרב שהגו יותר מ"קרב מקומי" או "קרב קטן".

המסקנות שאליהן הגיע פרופ' הרכבי מצביעות על התעלמות משני מחקרים עדכניים בנושא מלחמת בר-כוכבא, המאירים באור חדש את צדידיה הצבאיים: המדובר במחקריהם של פרופ' ש' אפלכאום "מבוא למחקר המרד היהודי השני" (A Prolegomena to the Research of the Second Jewish Revolt", 132-5 A.D.), אשר נתפרסם באוקספורד ב-1976. וכן במחקר מאת פרופ' גיחון שעד כה טרם פורסם ורק תמציתו פורסמה ב-"Revue Internationale d'Histoire Militaire". שני חוקרים אלה הגיעו מתוך מקורות שונים למסקנות דומות שתמציתן בין היתר:

א. במלחמת בר-כוכבא התבססו היהודים על טקטיקה התקפית ככל האפשר.
ב. בר-כוכבא השתדל ככל האפשר שלא להתבצר במקומות מיושבים, ואם התבצר, הוא עשה זאת בעמדות ארעיות במקומות לא מיושבים.
ג. הריסת הר יהודה וגירוש תושביו היהודיים היו חלק מאסטרטגיה כוללת של הרומאים שמטרתה הפיכת האזור לתחום ליגיונרי, ולא היו בהכרח תוצאה ישירה של הלחימה.
דומה כי אין צורך להרחיב את הדיבור בדבר ההבדל בין מסקנותיו של פרופ' הרכבי למסקנותיהם של שני חוקרים אלה.

עוד על "האסטרטגיה במלחמות היהודים"

אלוף (מיל')
פרופ' יהושפט הרכבי

נכון שדלות המקורות בפרשת מרד בר כוכבא מאלצת אותנו למלא את החסר בהשערות ובאומדנות. ייתכן שבתחילת המרד תקפו היהודים את משמרות הרומאים, אך בהמשכו, משתוגבר המערך הרומאי, עברו למגננה שאת ביצוריה הכינו מראש. דברי מבוססים על המקור הראשי להתרחשויות הצבאיות במרד, הלא הוא דיו קסיוס, שאיכות דיווחו מבחינת ההיגיון הצבאי שבדבריו מביאה אותי לתת בהם אמון. במפורש הוא מציין: "הם (היהודים) לא העזו לצאת נגד הרומאים במערכה גלויה בשדה הקרב, אלא תפסו את העמדות בעלות היתרון במדינה וביצרון במחילות ובחומות...". ביצורים תת קרקעיים אלה הולכים ומתגלים לנו. אילו הייתה פעולת היהודים מתקפתית, היה דיו קסיוס מן הסתם מציין זאת, שכן היה בכך כדי להגדיל את הניצחון הרומאי. להלן תיאור קסיוס את האסטרטגיה של יוליוס סוורוס כהתשה וכטיהור: "היה בידו לחסום את דרכן של יחידות בודדות, לנתק את אספקתן, להקיפן, וכך השכיל באיטיות, אולם ללא הסתכנות יתרה לכלות את כוחותיהם... כך הפכה יהודה כולה לשממה". הכרות מה עם ההישגים הגדולים של הארגון הטקטי הרומאי מסבירה כיצד הנחיל הצבא לרומא אימפריה, וכיצד הצליחו הרומאים לדכא את כל המרידות בתחומם. נכון שהרומאים נעצרו בקצה גבול התמתחותם על ידי הפרחים והגרמנים.

עוד במרד הגדול לא יכלו היהודים לעמוד בפני הרומאים בקרב סדור, ואני מניח שהדבר לא נשתנה במרד בר כוכבא. כמוכן אפשר להבין שסיכום כזה אינו נוח בגאות רגשות לאומיים בתקופת התחדשות עצמאותנו. אולם,

רבי יהושע בן חנניה אשר חי זמן מה לפני מרד בר כוכבא, הבין את המצב בהשוותו את יחסי הכוחות בין היהודים לרומאים ליחסי כוחות בין עוף לאריה. הציפור שהתקיפה את האריה הייתה "אמיצה", אך מה היה בסופה?

כלפי ביטויי ביקורת ומורת רוח של חז"ל מהמרד הגדול וממרד בר כוכבא הושמעה טענה שאלה לא היו בבחינת דיווח בן הזמן אלא נאמרו בדיעבד בהשפעת האסונות שהמיטו מרידות אלה. דומני, שהיסטוריונים ישראלים אינם נותנים את דעתם כיצד התקומה יכולה גם היא להביא לעיוות הראייה, לפיאור המרידות ולחתיירה לפרשנות מרוממת שלהן. אין זה מקרה ששורה של פרשנויות מפארות לגבי מרד בר כוכבא מתרופפות לאחרונה: למשל שרבי עקיבא היה מנהיגו המדיני של המרד (על סמך אמרתו הכודת שבר כוכבא היה משיח, שמי יודע אם לא הייתה רק אמרה אומללה שהוזכרה בספרותנו לא בגלל עצמה, אלא כדי לאפשר להזכיר את ההתרסה נגדה מפי יוחנן בן תורתא); הסברה שרבי עקיבא סייר בתפוצות כדי לארגן למרד; אי הוודאות בעניין כיבוש ירושלים; חידת היעלמות הלגיון ה-22 (ראה הפרולוגומנה של פרופסור אפלכאום).

התיאור שמרד בר כוכבא כולו עמד בסיומן המתקפה גם הוא מפאיר את המרד, ודומני שגם הוא לא יחזיק מעמד.

כיצד אם כן נהרסה יהודה במתקפה יהודית? אם נהרסה במתקפת-נגד רומאית, האם פירוש הדבר שהיהודים נאלצו "לפתע" ולי"שעה קלה" לעבור למגננה? התקפות התקוממות היהודים הציחו את המרד, אך האם במאזן בין מתקפה למגננה לא הייתה עיקר פעולתם מגננתית?

שיטת הלחימה של בר כוכבא היא עניין שולי מבחינת ההשקפה שהצגתי, שאמנם אולי ניתן להיאחז בו במקום לפנות להתמודד עם השקפתי בעניין העיקרי שבה. בעיני העיקר הוא בהכרה שמרד בר כוכבא גרם לאסון שהוציא אותנו מן ההיסטוריה, ולסכל אימים.

אחריותו הראשית של מנהיג היא למנוע מעמו הפסד וסבל. טעות בהערכת המנהיג את הנסיבות ההיסטוריות שמביאות לחורבן היא טענה מקלה בשיפוט המוסרי, אולם היא חלק מכתב האשמה בדיון מדיני והיסטורי. די לנו שצוררינו השמידונו, מדוע ננהג סלחנות כלפי מנהיגים יהודים שבמעשה או במחל המיטו אסון על עמם? הערכת מעלל גבורה כמרד בר כוכבא לפי כוונותיו הטובות כשהיא מנותקת מהערכת תוצאותיו שהן העיקר, היא גילוי של עיוות מחשבתי, שכלל שקונה לעצמו שבת במחשבה הלאומית הוא מועד לפורענות. (פסיכולוגית, נטייה כזו מביאה לפיתוח "האישיות הגינונית" שבתסמונת שלה מתן חשיבות לצורה על התוכן). יש לכן צורך לאומי לשנות את יחסנו למרד בר כוכבא, מהעריצה של התאבדות לאומית והתרונות מחורבנו, ליחס ביקורתי.

פרופסור גיחון מבקש לחדש חידוש רב שימי הדריאנוס לא היו תקופה שקטה כמקובל בספרי ההיסטוריה, אלא תקופה גועשת, ומאן הוא מסביר, נבעה ציפייתו של בר כוכבא שעמים אחרים יצטרפו למרד ברומא. בשבילי זה עניין בנאלי שבני אדם טועים בהערכה. בודאי שבאימפריה הרומאית התרחשו כל הזמן מאורעות שונים ומהומות, אך יש להבחין ביניהם אם איימו על שלום האימפריה וחייבו הזות כוחות צבא רציניים, או אם היו עניין מקומי וחולף. אינני היסטוריון ואני מניח להיסטוריונים לטפל בחידושי פרופסור גיחון. דומני, שהוא אינו ער דיו לכך שדיכוי מרד בר כוכבא היה חיוני ביותר לרומאים, הן משום שארץ ישראל הייתה חוליית קשר במזרח התיכון, והן מהיותה שוכנת לחוף הים התיכון שממנו אפשר היה לפתח איום על התחבורה הימית של האימפריה. מבחינתם המרד איים לא רק על שליטתם בנחלאה רחוקה כיהודה, אלא ממש על קיום האימפריה הרומאית. לכן היו הרומאים מוכנים להשקיע אמצעים בדיכוי ככל אשר לאל ידם, ולחגבר לשם כך את חיל המשלוח שלהם.

יצחק טמיר

האמנם יכתתו חרבותם לאתים?

באופיו לרצועות מטאוריטים בחלל) ע"י שילוח אש לטווח קצר אך ב"נפח". בזבזו תחמושת נהפך מעתה ליתרון, וכל המרבה ב"קצב אש" הרי זה משובח. תפקיד הצליפה במטרות מוגד-רות הופקד בידי מתי מעט המאומנים לכך באופן מיוחד. ההצלחה בשדה הקרב — הן בהתקפה והן בהגנה — מותנית מעתה ביצירת מסך אש (ולא רק ע"י הארטילריה) הנע לפני המחנה. שינוי זה באמצעי הלחימה ובטכניקות הלחימה הביא, כמובן, גם לתמורה עצומה באופיו של שדה הקרב ובאפ-שרויות הקיום הפיזי בו.

מראהו של שדה הקרב — בעור שעד המאה ה-20 היו שדות הקרב שטחי קרקע מוגבלים בהיקפם שלא נבדלו באופן מהותי משטחים אחרים בסביב-תם, ובעוד שבמאה הנוכחית מתאפיינים שדות הקרב בשטחי הפקר נרחבים, שהתנועה בהם נעשתה מסוכנת, הרי ששדות הקרב של העתיד יהיו מקומות שהחיים לא יתאפשרו בהם כלל. למקומות אלה יהיה מראה ריק ומפחיד המשמש לחייל מנוסה בן דורנו סימן מובהק לכך, שהסכנה אורכת בכל פינה. יותר מאשר אי פעם בעבר הפך שפע של "סכנות אובייקטיביות" (מוקשים, גז, טילים ועוד) את אזור ההריגה גם בקצהו המרוחק ביותר למקום מסוכן לחייל להיות בו, והנורא מכול הוא גודלם של שדות הקרב של העתיד. אזורי קטל אלה מוערכים כיום ברוחב של כמאה וחמישים ק"מ ובעומק של שלושים ק"מ ויותר (שדות הקרב בעבר היו קטנים בהרבה: באנגקור — 200 מטר, בווסטר-לו — 800 מטר ובסום — כ-8 ק"מ). ממדים עצומים אלה בהיותם רוויים בחלקיקי מתכת מסוכנים ובשאר גורמי ייסורים וקטל (מוקשים נ"א, מוקשי קלימור, רימוני רסס, פגזים — פצצות מצרר, פצצות נפלים ועוד) לא זו בלבד שישימו לאל כל סיכוי לקיומם של בני אדם בהם אלא ימנעו מהם אף את האפשרות לנוס מן המערכה. גודלם של

לבידור שאלות אלה מיוחד הספר "פני הקרב". המחבר ג'ון קיגן מנסה בספרו להבין את פרצופו של הקרב בדורנו ובעתיד הקרוב. נקודת המוצא לדיונו היא סקירה היסטורית צבאית של שלושה קרבות: אחד מימי הביניים — אנקור (1415), אחד מהמאה ה-19 — ווסטרלו (1815) ואחד מהמאה ה-20 — הסום (1916). השאלות הנדונות במהלך הסקירה הן בעיקרן שאלות של ההתנסות האישית של הלוחם שעה-שעה ויופ-יופ: מה מתחולל בנפשו בערב הקרב, במהלכו ואחריו, כיצד הוא חש ברגעי הקרב השונים — כשהוא פוצע או נפצע, כשהוא שובה או נשבה, כשהוא הורג או נהרג וכיו"ב.

המשותף לכל הקרבות במהלך ההיס-טוריה מצוי בעיקרו בגורם האנושי: מאבק נגד יצר הקיום העצמי, הרה, אומץ, התרוממות רוח, אמונה, אלימות, אכזריות, הקרבה עצמית, רחמים, מור-אל, רגש אחווה וכיו"ב. הגורמים שבהם נבדלים הקרבות הם בעיקרם גורמי "חומר": אמצעי לחימה (סוגים שונים של כלי נשק ותחמושת), טכניקות לחימה, מראהו של שדה הקרב, משך הלחימה בקרב וכושר עמידתו של הצבא במלחמה.

אמצעי לחימה — בימי הביניים היו כלי הנשק הקטלניים רמחים, חצים ודומיהם; במאה ה-19 הייתה הארטיל-ריה — ועמה הרובה — "מלכת שדה הקרב"; במאה ה-20 — מכונת הירייה, הטנק, המטוס, הגאזים, הטילים ועוד הם השולטים בשדה הקרב. כוח הקטל העצום של כלי הנשק המודרניים וכמויות התחמושת העצומות ביחד עם טקטיקת לחימה חדשה חוללו את המהפכה של דורנו בשדה הקרב.

טכניקות לחימה — בעבר אומנו החיילים לכוון ולפגוע במטרה מסוימת, ו"זבזבו תחמושת" נחשב במשך דורות לעוון הצבאי החמור ביותר; ואילו עתה בניגוד גמור לכך מאמנים את החיילים ליצור בחזיתם אזור בלתי חדיר (הדומה

בימים האחרונים ריכזו האויב כוחות עצומים על הגבול. הידיעות על פיתוחם של כלי נשק קטלניים במיוחד ועל הכמויות האדירות שנצברו במחסני הנשק של האויב הלכו והתרבו. כל המהלכים המדי-ניים, שנועדו לצנן את הרוחות הלוהטות ולהסיג את הכוחות, לא העלו דבר. הכרזות המלחמה התו-קפניות משני הצדדים הלכו והחרי-פו מיום ליום. ועתה נקראים החיי-לים לצאת לקרב.

אך רגע אחד... מניין הביטחון, שהחיילים יסכימו להילחם? מי יבטיח למנהיגי המדינה שהחייל — כל חייל — יסכים לסכן את חייו בשדה הקרב המודרני? נכון, שהמ-י סרבים לצוית לפקודה לצאת אל הקרב צפויים לעונשים חמורים כמוגדר בחוק המדינה, אך האין הסכנה הוודאית והמוחשית שבש-דה הקרב מרתיעה יותר מן החוק? מי שיעשה חשבון הגיוני נטול רגש יעדיף, ללא ספק, את העונש ה"ח-י" קי" על המוות בקרב. ככל שהסיכוי לחזור חי משדה הקרב קלוש יותר, כן יגדל חששו של החייל להילחם. אמנם אם יצליח האויב לפלוש למדינה גם אז צפויות תוצאות לא נעימות, אך אפשרות זאת לוטה בערפל והחייל כפרט אינו כל כך מודע לה, ולעומתה הסכנה של השהייה בשדה הקרב נראית לו מוחשית ומאיימת יותר — הכול לפי הבנתו של החייל את פני הקרב ואת הסכנות הטמונות בו. אך מה הם פני הקרב, ומה הן הסכנות הטמונות בו?

• הספר "פני הקרב" מאת ג'ון קיגן יצא לאור בתרגום עברי בהוצאת "מערכות".

שדות הקרב, שיממוגם, הסכנות האור-כות בהם, הדחיסות הרבה של הצבאות בשוליהם, המחסומים שתציב המשטרה הצבאית בדרכי המנוסה האפשריות והפיקוח החמור של האויב על כל תווה בשדה — כל אלה יחסמו את דרכו של החייל שיבחר לנטוש את המערכה ולברוח.

משך הלחימה בקרב — במקביל לגידול הרב שחל בשטחים, שבהם מתנהלים ויתנהלו קרבות בעתיד, חל גידול, לדרכי המחבר, גם במשך הלחימה של הקרב. בסקירתו ההיסטורית הגיע קיגן למסקנה, שהקרבות נעשים ארוכים יותר ויותר. קרב אֶיִנְקוֹר נמשך שעות אחדות, קרב ווטרלו נמשך יום אחד עד שלושה ימים, קרב גֶטְסִיבֶּרג נמשך שלושה ימים, קרבות של תחילת המאה נמשכו כשבועיים, קרבות במלחמה הראשונה ובמלחמה השנייה נמשכו חודשים אחדים (הסום — 4.5 חודשים, נֶרְדֵן — 10 חודשים, סטלינג-רד — 5 חודשים, נורמנדיה — 3 חודשים). כתוצאה מכך נדרש החייל להימצא זמן ממושך בקו העימות. (הצבא האדום לא העניק לחייליו שום חופשה מתחילת מלחמה השנייה ועד סופה. החיילים חיו בתוך יחידותיהם, נטשו את משפחותיהם ונטלו לעצמם "נשות מחנה" מבין חברותיהם לנשק.) אורכו ההולך ומתמשך של הקרב משרה אצל החיילים תחושה של "אינסופיות" ו"חוסר תקווה".

האם עומדת קביעה זו במבחן המציאות במזרח התיכון (מלחמת סיני, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום כיפור)?

כושר עמידתו של הצבא במלחמה — מעניינת ביותר קביעה תמוהה אחרת של המחבר בדבר נקודת השבירה של צבא לוחם. מתי מתמוטט צבא הנתון במצב של מלחמה? האם הגורם הקובע הוא משך הלחימה? האם הגורם הוא מידת הלחץ שמפעיל האויב על הצבא? או שמא הגורם המוראלי הוא הקובע את יכולת עמידתו של הצבא במערכה? אין ספק שהתשובה לשאלה זו צריכה להכיל את כל הגורמים הללו, אך כאן מפתיע המחבר, בשעה שהוא מנתח את סיכומי האבידות במלחמה הראשונה, בהציעו תשובה סכמטית ופשטנית מאוד. "מכל מקום, מסתבר, שהגורם הקובע (את נקודת השבירה של הצבא — י"ט) הוא היחס בין סך כל האבידות לבין מספר הלוחמים הקרביים הנתונים במערכה ולא הזמן שחולף; חישוב גס

מראה — וקשה לעשות חישוב כלשהו מלבד חישוב גס בעזרת נתונים סטטיסטיים בלתי אמינים עד לשמחה כנתוני אבידות — שההתמוטטות באה זמן קצר לאחר שסך כל ההרוגים השתווה למספר הרגלים הלוחמים בדיבויזיות. (ההרגשה שלי — י"ט) אם אנו מונים את הרגלים הלוחמים בדיבויזיה ב-10,000 איש ואת מספר הדיבויזיות הבריטיות, הצרפתיות, האיטלקיות והרוסיות שעמדו במערכה כנגד מעצמות המרכז ב-110, 60, 45 ו-120, אנו מגיעים למספרים של 600,000; 1,100,000; 450,000 ו-1,200,000 — מספרים השווים ים פחות או יותר לסך כל ההרוגים שנפלו בכל אחד מהכוחות הלוחמים, כאשר צבאו התמוטט או הגיע עד משבר. הצבא הגרמני, שאין ספק כי סבל מספר אבידות גדול בהרבה בטרם התמוטט, אינו תואם את המדגם. (עמ' 271 במקור האנגלי).

עם כל הכבוד לעמקות דיונו של המחבר במקומות אחרים בספר, טענתו זאת אינה משכנעת לחלוטין, מה גם שבתוכה עצמה משולבות ראיות לסתירתה. המחבר עצמו אומר, שנתוני האבידות הם "נתונים סטטיסטיים בלתי אמינים עד לשמחה", ושהצבא הגרמני אינו תואם את המדגם. האמנם ייתכן, שמספר אבידות העולה על סך כל הרגלים הלוחמים בחזית די בו כשלעצמו מו כדי להביא להתמוטטות הצבא, אפילו אם, לדוגמה, נגרמו האבידות בהתקפת פתע על העורף?!

האדם בקרב — האם הביאו הגורמים ששינו את פני הקרב לשינוי גם באדם הלוחם עצמו? האם הלוחם בן דורנו הינו לוחם טוב יותר (ולא רק בגלל האמצעים וטכניקות הלחימה שפותחו)? אין ספק שהאדם הפרימיטיבי לא חש זרות גדולה בשדה הקרב, בהיותו מורגל בחיי היומיום לאלימות. מי שגדל בסביבה כפרית שבה הסכסוכים בין שכנים נפוצים, ולרוב הם יושבו בכוח הזרוע, מי שהורגל להשתמש — אם לא בכלי הנשק עצמם כי אז לבטח בכלי יום-יום הדומים להם מאוד — אדם כזה לא חש כל הפתעה או זעזוע בשדה הקרב. העימות בינו לבין חייל האויב לא היה כל כך חדש עבורו והוא יכול היה "לקפוץ" אל שדה הקרב מעיסוקיו הרגילים בלי צורך בתקופת מעבר.

ומה מידת ההתאמה בין חיי היומיום של האדם בן דורנו לבין חייו כלוחם? בימינו ההתאמה באה לידי ביטוי בתחומי הטכנולוגיה: הפעלתם של כלי

מלחמה רבים רומה להפעלת ציוד חקלאי או מכני הנדסי, התובלה בכלי רכב גדולים אינה שונה בשני תחומי החיים, השימוש באלחוט במטוסים, החשיפה לרעשים ולהבזקי אור עז, הפעלת מערכות רבות — כל אלה מצויים פה וגם שם. נוסף על כל אלה סופג האזרח את אוירת שדה הקרב מתוך סרטי מלחמה מרובים שבהם הוא צופה. לפיכך, לכאורה, בן דורנו עשוי להיות חייל טוב יותר מאשר כל חייל אחר בדורות שחלפו (כמובן, גם הודות לחידושים באמצעי הלחימה). אך אל לנו לשכוח, שמרכיב נוסף של הלוחם — סולם הערכים — קובע לא פחות, ואולי אף יותר, מאשר כל הגורמים שמנינו. אמנם האזרח בדורנו הינו "מוכן" יותר לשדה הקרב המודרני והוא בעל יכולת להיות חייל טוב יותר, אך סלידתו מפני השימוש באלימות הינה טבועה עמוק באופיו. בזמנו הפגיעה בחיי אדם נחשבת למעשה חמור שיש להימנע ממנו בכל מחיר. זה מתבטא, למשל, גם בביטול עונש המוות ועונשים גופניים בחינוך במרבית הארצות הנאורות. החינוך בימינו מקדש את חי האדם ומציבם כערך עליון בסולם הערכים. במדינות רבות מכירים בזכותם של האזרחים להתנגד לשירות בצבא מטעמי מצפון (פציפיזם). "השאיפה לשיתוף פעולה כלכלי ומדיני בין אומות, אפילו על חשבון ויתור מסוים על הריבונות והאמונה המתפשטת באפשרות להגיע לימות משיח חברתיים בלי להיצלות לפני כן באש מלחמת המעמדות" הם מסימניה של תקופתנו, אך יש גם סטיות ממגמה זו "בחזרה אל הדוקטרינות של ההיסמכות על כוח עצמנו ועל ההגנה העצמית בכל מחיר (הישראליים והפלסטינים מספקים כל אחד גרסה משלו לדוקטרינה זו)".

לכן מסיק המחבר, ש"למרות ההתאמה בין הטכנולוגיות האזרחיות לבין אלה הצבאיות — התאמה שהיא תכונה בה מעניינת של העולם המודרני, שבו מכונות מהוות חיקוי לטילים ומכשירים שונים מהווים חיקוי למכונות ירייה תוך התממשות של דמיון עתידינו פרוץ — השוני בין עובדות היומיום לבין המציאות בשדה הקרב איננו רק גדול יותר מבעבר אלא הולך וגדל משנה לשנה".

שתי המלחמות הגדולות, שידעה האנושות במאה הנוכחית לימדונו, שתנאי הקיום בשדה הקרב המודרני, המצטייר לעינינו כנוף סוריאליסטי

הלקוח מן הדמיון, משפיעים על האדם ועל התנהגותו. "כמעט כל החיילים שהשתתפו במלחמת העולם הראשונה ורוב החיילים שהשתתפו בשנייה, גם בצבאות המנצחים, העידו על הרגשת הקטנות והאפסיות שלהם, על הליכתם לאיבוד בשימון הפיזי הנשלט על ידי כוחות אדירים, חסרי גוון אישי, שגם דברים נורמליים כחליפת הזמן נעדרו ממנו. ממדיו של שדה הקרב שאין בו אזרחים (כי הם נעלמו ממנו) המשתרע הרחק מעבר לתפיסתו של היחיד, ושהאירועים השולטים בו בכיפה הם הפגזות ארטילריה כלתי פוסקות, הפצת צות פתאומיות ומהממות מן האוויר ופשיטות המוניות של כלי רכב משוריין גים — כל אלה הקטינו את תפקידו הסובייקטיבי של החייל למעמד של קרבן גרידא, למרות שמבחינה אובייקטיבית הוא היה חיוני. גם כאשר קיבל החייל החלטה להפסיק להילחם ולהי-תמסר בשבי, או שהחלטה זו נכפתה עליו, הוא הסתכן בכך שיהיה קרבן. אנשים הנפגשים פנים אל פנים רק לעתים נדירות, והרואים זה את זה — אם בכלל — רק כדמויות בלתי מזהות במדים אחידים וחסרי צורה, חסרים להם האמצעים להביא זה לידיעת זה את הכוונות הללו. קריאת כניעה הבוקעת ממחשכי מחפורת שימשה לעתים תכופות מדי כהזמנה להטלת רימון, ונפנוף של יד מתוך חרך הירייה של כלי רכב שהוצא מכלל פעולה שימש כאות לפרץ אש מנשק אוטומטי; הריגת צוותי הטנקים הבווערים, או אלה שהוצאו מכלל פעולה, בשעה שניסו לצאת החוצה, הייתה נוהג מקובל בין אנשי חיל הרגלים של מלחמת העולם השנייה. אחד ממעשי האכזריות הבולטים של הלוחמה המודרנית הוא, שמניעים אפילו את החייל הכשיר והטוב לחשוב, שאין לו כל חשיבות; על ידי כך מעודדים אותו להתייחס לחייהם של יריבים שפורקו מנשקם או הנתונים בדמורליזציה בחוסר חשיבות דומה". כך נראו פני הקרב במלחמות האחרונות ועוד יותר מכך ייראו פניו בעתיד: "אין לנו תמונה ברורה, כיצד תיראה במציאות התנגשות בין שני צבאות כאלה (המצוידים בנשק המודרני, המ-שוריינים כהלכה והממונעים בכלים משוכללים), וטוב שכך — כותב המחבר — משום שזו עלולה להיות הקדמה לירי של כלי נשק גרעיניים, אולם מלחמת יום הכיפורים בין הסורים והמצרים לבין הישראלים סיפקה לנו

רמזים אחדים: ראשית, הקרב יהיה רעשני ככל הקרבות שהיו במלחמת העולם הראשונה או השנייה, ולשאון ייתוסף שאונם הקבוע של טילים מכלי נשק היורים אש עקיפה — תותחי שדה ומשגרי רקטות — קול הנפץ של מוקשים (ששדה הקרב של העתיד יהיה זרוע בהם בשפע) והרעש המהמם של התפוצצות פצצות מצרר המוטלות מן האוויר — קול שקשוק מכני עצום ורב, שריקות ומפעם לפעם חבטה, שאין לטעות בה, של פגזים בעלי עצמה רבה הפוגעים בטנקים. הרעש שמשמיע גוף מוצק של טונגסטן, כשהוא פוגע בשרי-ון, הוא אופייני מאוד. זהו צלצול בעצמה גבוהה מאוד, ואף על פי שהקול הזה לא יגבר על ההמולה הכללית של שדה הקרב של העתיד, הוא יהיה צליל המפתח, שלו יאזינו היושבים בכלי הרכב המשורינים, כשהוא מבשר את הוצאתו מכלל פעולה של כלי רכב ואת השמדת צוותו. גם אם פגיעתו הקטלנית של נשק זה לא תשמיר את כל אנשי הצוות, כך, על כל פנים, ידמיינו לעצמם צוותי הטנקים והנגמ"שים, משום שהם תלויים כמעט אך ורק בחוש השמיעה שלהם כדי לדעת את המתרחש מחוץ לתא. הלך רוחם של האנשים הסגורים בתאיהם בצורה כזו מטיל מעמסה כבדה ביותר על המנהיגות של צבאות מודרני-ים. כבר חדרה לתודעה ההכרה, שכליאתם של בני אדם לתקופות ממושכות בקופסאות משורינות סגורות וחסרות חלונות מסכנת בצורה רצינית — בין שאר התוצאות — את חוש ההתמצאות שלהם... וכי מה יכולים האמצעים הללו (שיפור הנוחיות בתוך הטנק והנגמ"ש בעתיד) להיות מלבד שיפורים קלים בתהליך חוסר האנושיות של המלחמה. בתהליך הני-כור ההולך וגדל של החייל מכל דבר שיש בו אנושיות או טבעיות בשדה הקרב, בתהליך הפיחות שחל במעמדו עד כדי היותו נספח למכונה גרידא — התוכנה של המערכת!?"

אכזריותם הבלתי מרוסנת של כלי הנשק החדישים נותנת גם היא את אותותיה באופיו של הלוחם בן תקופת-נו. בעבר שם לו האדם מעצורים מוסריים לתכנון כלים המכוונים לברבי-ריות. חלק ממעצורים אלה מוסדרו וניתן להם תוקף בינלאומי ע"י אמנת האג משנת 1899, אך מאז חוסרו המעצורים, ומעתה דורשים מכלי הנשק שיגרמו לפצעים קשים ונוראים ככל האפשר. "מוקש הקלימור, למשל, ממולא בקובי-

ות מתכת. (כמה התרחקנו מן הרובה המפורסם של תומס פוקל, שהיה יורה כדורים עגולים נגד נוצרים וכדורים מרובעים נגד כופרים!). רימון הרסס ממולא בשברי מתכת משוננים, ובשני המקרים הסיבה לכך היא, שצורה כזו של רסיס משסעת ומרסקת בצורה נרחבת יותר מאשר גוף עגול וחלק. הפגזים בעלי המטען המעיך והפגזים בעלי המטען החלול הנורים ע"י תות-חיים נגד טנקים מכוונים למלא את חללו של כלי רכב משוריין בקילוחי רסיסים של מתכת או בזרמי מתכת מותכת ולהוציא את הטנק מכלל שימוש ע"י הריגת הצוות. הנפלא, שאיננו מקובל מסיבות מוסריות אף על הרבה חיילים מקצועיים קשוחים, מכיל מרכיב המג-ביר את דביקותו של הבנוין הבווער למשטחי עור האדם... האם לא יצדק הטירון המתגייס בעידן המודרני, אם יחשוב — ברגע שילמד להכיר את כלי הנשק שהמדינה מפקידה בידיו — שכללי ההתנהגות ההומניטריים (דאגת המדינה להגנת הפרט ורכושו ולהבטחת רווחתו הכלכלית כולל סעד לעת זקנה וכו') אינם אלא ראייה לצביעות מחלי-

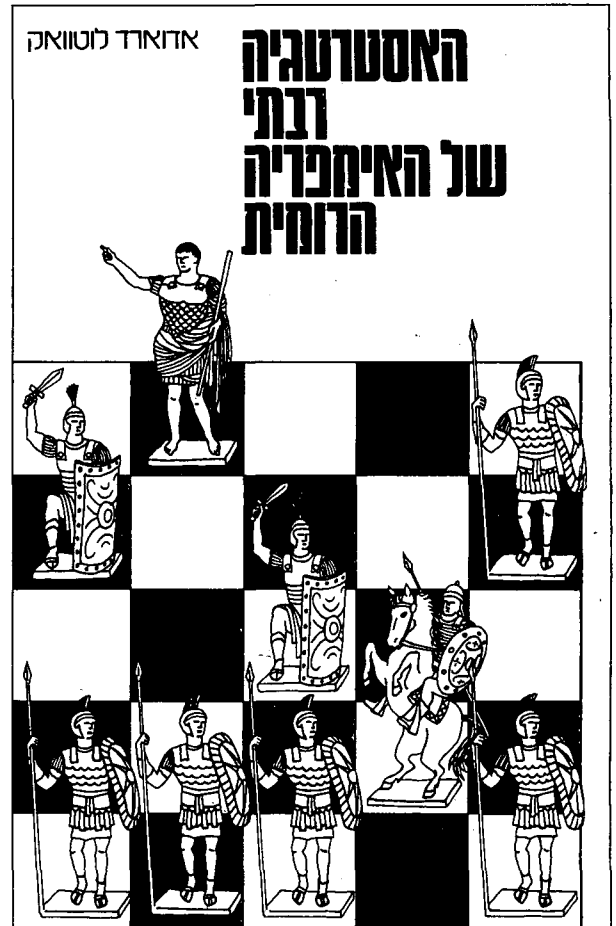
אה?"

פני הקרב לאן? — אם כן לאן מועדים פני הקרב? "הערר הגורם האישי, הכפייה, האכזריות המכוונת — וכל אלה בדרגת חומרה הולכת וגוברת — מעמידים יותר ויותר בספק את התאמתו של האדם המודרני לעמוד בלחצים שיוצר הקרב."

מסקנות המחבר בפרקו האחרון של הספר — "ביטולו של הקרב" — הם כי "הצעירים כבר גמרו אומר. יותר ויותר מסרבים הם לשרת שירות חובה בצבאות הנראים בעיניהם כגופים של קישוט בלבד. הצעירים בעלי הרוח הלוחמת הרחיקו לכת בהחלטתם: הם יילחמו בעבור עניינים המדברים אל לבם לא באמצעות המנגנונים של המדינה וכוחותיה המזוינים אלא — במקום שהדבר נחוץ — כנגדם, על ידי שיטות מחתרניות ולוחמת גרילה. לא נותר לצבאות אלא להודות, שקרבות העתיד לא ינהלו אלא בארץ החלומות. כל עוד נותרות המדינות נשק בידיהם, יפנו איש אל רעהו את פני הפלדה של המלחמה; אבל יחד עם זאת הולך וגובר החשד כי הקרב כבר ביטל את עצמו".

האמנם יכתתו חרבותם לאתים?

ספר חדש מבית "מערכות"

"פרופ' אדוארד נ' לטוואק הוא מומחה לניתוח אסטרטגי וליחסים בינלאומיים בני זמננו. בנתחו בצורה שיטתית את האסטרטגיה רבתי של האימפריה הרומית במשך ארבע-מאות שנים, עשה המחבר עבור ההיסטוריונים של רומא, מה שלא עשו הם עבור עצמם... תרומתו הבולטת של הספר מורכבת קודם כול מאופיו המקיף ובר-הקיימא – העיסוק באימפריה כולה ובתקופה של מספר מאות שנים, שבה התרחשו תמורות יסודיות; שנית, בהתמקדותו ב"אסטרטגיה רבתי"; שלישית, בבקיאותו של המחבר בניתוח אסטרטגי בן זמננו... ולבסוף, בכושר השיפוט האינטליגנטי והרגיש שלו לגבי עניינים מסויימים. למיטב ידיעתי, לא קיים מחקר שישווה לספר זה."

פ"ג גיליאם בפתח-דבר לספר